

Prix Méditerranée 2018
Nominalizat la Baillie Gifford Prize 2017

POLIROM

Daniel Mendelsohn

O odisee

BIBLIOTECA POLIROM

Când Jay Mendelsohn, în vârstă de 81 de ani, se decide să asiste la cursul despre *Odiseea* lui Homer – ținut de fiul său –, cei doi, tată și fiu, pornesc, fără s-o știe, într-o aventură a cunoașterii reciproce, înlesnită de lectura textului homeric. Pentru bătrânul Mendelsohn, fost cibernetician, cursul despre *Odiseea* pare a fi ultima șansă de a relua studiul clasicilor, pe care-l abandonase în liceu, în favoarea matematicii, dar și de a-și înțelege fiul, scriitor și clasicist. Pentru Daniel, înfruntarea săptămânală cu tatăl care îi pune la îndoială interpretările se dovedește iarăși a fi o ultimă șansă: aceea de a pătrunde secretele unui tată de multe ori dificil, aspru și necomunicativ. Atunci când cei doi se îmbarcă într-o croazieră mediteraneeană ce reface traseul lui Odiseu, Daniel realizează că încă are enorm de învățat de la bătrânul său tată. O carte-hibrid, *O odisee* explorează domeniul fragil al relației tată-fiu, dar și tragedia bătrâneții, a imposibilității de a-ți cunoaște cu adevărat părinții.

Scriitori contemporani, voci și tendințe noi
în literatura universală de azi.

Colecția BIBLIOTECA POLIROM este coordonată
de Bogdan-Alexandru Stănescu.

Daniel Mendelsohn, *An Odyssey: A Father, a Son, and an Epic*

Copyright © 2017, Daniel Mendelsohn
All rights reserved

© 2019 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MENDELSON, DANIEL

O odisee: Un tată, un fiu și o epopee / Daniel Mendelsohn; trad. din
lb. engleză și note de Bogdan-Alexandru Stănescu. – Iași: Polirom, 2019

ISBN: 978-973-46-7146-5

I. Stănescu, Bogdan-Alexandru (trad.; note)

821.111

Printed in ROMANIA

Daniel Mendelsohn

O odisee

Un tată, un fiu și o epopee

Traducere din limba engleză și note
de Bogdan-Alexandru Stănescu

POLIROM
2019

Mamei mele

Nota autorului

Din motive ce țin de coerența narativă și din respect pentru anonimatul studenților de la seminarul meu dedicat *Odiseei* sau al pasagerilor croazierei „Pe urmele *Odiseei*“, am schimbat numele și câteva detalii legate de anumite evenimente sau personaje.

Toate traducерile din greaca veche și din latină îmi aparțin.¹

1. Pentru transpunerea citatelor folosite de autor, am apelat la traduceri consacrate în limba română (vezi Nota traducătorului).

Nota traducătorului

Pentru redarea în limba română a versurilor citate masiv de autor în corpul textului, am optat pentru traducerile lui Dan Slușanschi¹, atât în cazul *Iliadei*, cât și al *Odiseei*. În transcrierea numelor de eroi și de zei utilizate în textul autorului, am preferat să folosim forme familiare cititorului român (Odiseu, Atena, Telemah, Penelopa etc.).

1. Edițiile folosite sunt:

Homer, *Iliada*, tradusă în hexametri, cu o postfață, bibliografie și indici de Dan Slușanschi și ilustrată de Alexandru Rădvan, Editura Humanitas, București, 2018.

Homer, *Odysseia*, tradusă în hexametri, cu o postfață, bibliografie și indici de Dan Slușanschi și ilustrată de Alexandru Rădvan, Editura Humanitas, București, 2018.

PROEM

(Invocație)

1964-2011

„Subiectul *Odiseei*, bunăoară, nu-i deloc lung. Un om rătăcește printre străini ani îndelungați, singur și pândit de Poseidon. La el acasă treburile merg așa fel că peșitorii îi prăpădesc avutul, iar feciorul își vede zilele amenințate. Bătut de toate vânturile, ajunge la capăt, se lasă cunoscut de câțiva credincioși, cade asupra vrăjmașilor, se mântuie și pe ei îi nimicește. Subiectul propriu-zis e acesta; restul sunt episoade.“

Aristotel, *Poetica*¹

1. Aristotel, *Poetica*, studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi, ediția a III-a îngrijită de Stella Petecel, Editura IRI, București, 1998, p. 88.

Acum câțiva ani, într-o seară din ianuarie, chiar înaintea semestrului de primăvară în care aveam să țin studenților un curs practic dedicat *Odiseei*, tatăl meu, cercetător științific pensionat, care atunci avea optzeci și unu de ani, m-a rugat, din motive pe care am crezut că le pricep la vremea aceea, să-l las să asiste, iar eu am fost de acord. O dată pe săptămână, de-a lungul următoarelor șaisprezece săptămâni, avea să facă drumul dintre casa aflată în suburbiile din Long Island unde am copilărit, o locuință modestă cu etaj în care încă trăia împreună cu mama mea, și campusul aflat pe malul râului al unui micuț colegiu unde predau, pe numele său Bard. În fiecare dimineață de vineri, la zece și zece, lua loc între bobocii care se înscriuseră la curs, tineri de șaptesprezece, optsprezece ani care nu aveau nici măcar un sfert din vârsta lui, și se alătura discuțiilor asupra acestui vechi poem, o epopee despre călătorii lungi și căsnicii lungi și despre ce înseamnă să tânjești după acasă.

Era miezul iernii când a început semestrul și, când nu încerca să mă convingă că eroul poemului, Odiseu, nu era de fapt erou „cu adevărat“ (pentru că, spunea el, *e un mincinos și și-a înșelat nevasta!*), își făcea mari griji în legătură cu vremea: zăpada de pe parbriz, zloata de pe șosele, gheața de pe trotuare. Îi era frică să nu cadă, spunea, cu vocalele încă marcate de copilăria din Bronx: *cuoadă*. Din cauza fricii lui de a nu cădea, înaintam câtinel de-a lungul cărărilor înguste, asfaltate ce duceau spre clădirea unde avea loc cursul, o cutie din cărămidă la fel de studiat inofensivă ca un hotel Marriott, sau pe micuța alee ce ducea la casa cu acoperiș țuguat de la marginea campusului, care devenise căminul meu pentru câteva zile pe săptămână. Ca să nu facă o călătorie dus-întors de trei ore în fiecare zi, rămânea adesea peste noapte în casa aceea și dormea în camera adițională pe

care o folosesc pe post de birou, întins într-un pat îngust care fusese patul copilăriei mele – un pat scund din lemn pe care tata îl construise pentru mine cu propriile lui mâini când devenisem prea mare pentru a mai dormi în pătuțul de bebeluș. Era ceva legat de patul ăsta pe care numai tatăl meu și cu mine îl știam: era făcut dintr-o ușă, o ușă ieftină și goală pe dinăuntru căreia îi atașase patru picioare masive din lemn, fixate cu niște console din metal care sunt astăzi la fel de solid prinse cum erau acum cincizeci de ani, când tata prinsese metalul de lemn. În patul acesta, cu micuțul lui secret amuzant, invizibil dacă nu ridikai salteaua să vezi placajul ușii dedesubt, a dormit tatăl meu de-a lungul aceluia semestru de primăvară în care am ținut cursul despre *Odiseea*, nu cu mult timp înainte să se îmbolnăvească, iar frații mei, sora mea și cu mine să trebuiască să jucăm rolul de părinți ai părintelui meu, veghindu-i cu îngrijorare somnul agitat într-o serie de mașinării enorme, complicate și mecanizate ce nu aduceau decât vag cu niște paturi și care scârțâiau zgomotos când se ridicau sau se lăsau pe spate, ca niște macarale. Dar asta a fost mai târziu.

Pe tata îl amuza faptul că vreme îndelungată mi-am împărțit timpul între atât de multe locuri: casa aceasta din campusul rural; bătrâna casă primitoare din New Jersey unde locuiau băieții mei împreună cu mama lor și unde petreceam weekenduri prelungite; apartamentul meu din New York City care, pe măsură ce timpul trecea și viața mea se diversifica, mai întâi pentru a include o familie, apoi cariera de profesor, a devenit aproape o haltă între călătoriile cu trenul. Ești tot timpul pe drumuri, obișnuia să spună tata la sfârșitul unei conversații telefonice și, pe când pronunța cuvântul „drumuri“, mi-l imaginam clătinând din cap, cu blândă uluială. Pentru că tata își trăise aproape întreaga viață într-o singură casă: cea în care s-a mutat înainte să mă nasc și pe care a părăsit-o pentru ultima oară într-o zi de ianuarie din 2012, la exact un an după ce începuse să participe la cursul meu despre *Odiseea*.

Cursul *Odiseei* a ținut de la finele lui ianuarie și până la începutul lui mai. Cam la o săptămână după ce s-a încheiat, eram la telefon cu prietena mea Froma, profesoară de limbi clasice care-mi fusese mentor în facultate și căreia, în ultima vreme, îi făcea mare plăcere să asculte rapoartele mele periodice despre evoluția lui Tata în cadrul cursului despre *Odiseea*. La un moment dat în timpul acelei conversații, a menționat o croazieră pe care o făcuse cu doi ani în urmă pe Marea Mediterană, intitulată „Pe urmele *Odiseei*“. Trebuie s-o faceți! a exclamat Froma. După semestrul ăsta, după ce i-ai predat *Odiseea* tatălui tău, cum ați putea să *n-o faceți*? Nu toată lumea a fost de aceeași părere: când i-am scris un e-mail unei prietene de-ale mele, agent de turism, o ucraineană blondă și fâșneată pe nume Yelena, pentru a o întreba ce crede despre asta, răspunsul ei a venit într-o clipită: „EVITĂ CROAZIERELE TEMATICE CU ORICE PREȚ!“ Dar Froma fusese profesoara mea și încă aveam obiceiul de a o asculta. În dimineața următoare, când l-am sunat pe tata și i-am spus despre conversația avută cu ea, a scos un sunet incert și mi-a răspuns: Să vedem.

Am intrat pe net să ne uităm la website-ul agenției care organiza croaziera. Pe când leneveam pe canapeaua apartamentului meu din New York, aproape epuizat după încă o săptămână de călătorii dus-întors pe Coridorul Nord-Estic al Amtrak¹, holbându-mă în ecranul laptopului, mi-l imaginam în biroul înghețuit de acasă, care odinioară fusese camera pe care o împărțeam cu fratele meu mai mare, Andrew: paturile simple, joase pe care le făcuse el și biroul modest, din lemn de stejar, schimbat de mult cu două birouri din PAL melaminat cumpărate de la Staples, ale căror blaturi lucioase, negre se îndoiu sub greutatea echipamentelor electronice de pe ele, unități centrale și monitoare, imprimante și scannere, toată încălceala aia de cabluri și luminițele intermitente dându-i aerul unei rezerve de spital. Croaziera, am

1. Companie de transport feroviar din SUA, controlată de Guvernul Statelor Unite.

citit noi, avea să urmeze itinerariul întortocheat, lung de zece ani, parcurs de eroul mitologic la întoarcerea lui acasă după Războiul Troian, un drum presărat cu nenorociri, naufragii și monștri. Avea să înceapă la Troia, al cărei sit arheologic se află acum în Turcia, și să sfârșească la Itháki, o insuliță din Marea Ionică, despre care se presupune că ar fi Itaca, locul pe care Odiseu îl numea acasă. „Pe urmele *Odiseei*” era o croazieră „educativă” și, în ciuda disprețului său față de orice i se părea a fi un lux inutil – croaziere, turism și vacanțe –, tatăl meu credea cu religiozitate în educație. Și astfel, câteva săptămâni mai târziu, în iunie, direct după recenta noastră imersiune în textul epopeii homerice, am pornit în croaziera care a durat zece zile în total, câte o zi pentru fiecare an din lunga călătorie spre casă a lui Odiseu.

În timpul călătoriei noastre am văzut aproape tot ceea ce sperasem să vedem: straniile peisaje noi și ruinele diverselor civilizații care le ocupaseră. Am văzut Troia care, pentru ochii noștri nepregătiți, arăta nici mai mult, nici mai puțin decât ca un castel de nisip care a fost călcat în picioare de un copil rău, înălțimile legendare ale zidurilor sale fiind reduse acum la o aglomerare dezordonată de coloane și pietre uriașe proiectate pe fundalul mării din vale. Am văzut monoliții neolitici din Insula Gozo, de lângă Malta, unde se află, totodată, o peșteră despre care se spune că ar fi fost căminul lui Calypso, frumoasa nimfă pe a cărei insulă Odiseu a eșuat și a fost sechestrat timp de șapte ani în timpul călătoriei sale, și care i-a oferit acestuia nemurirea, singura condiție fiind să-și abandoneze soția pentru ea, dar el a refuzat. Am văzut coloanele de o eleganță sobră ale unui templu doric lăsat neterminat, din motive imposibil de cunoscut, de niște greci ai perioadei clasice în Segesta, Sicilia – insula unde, spre finalul călătoriei lor spre casă, membrii echipajului lui Odiseu au mâncat carnea interzisă a vitelor ce-i aparțineau zeului-soare Hyperion, păcat pe care l-au plătit toți cu viața. Am vizitat locul sterp de pe coasta Campaniei, de lângă Napoli, unde cei vechi credeau că se află intrarea în Hades, Tărâmul

Morților – asta fiind o altă oprire neașteptată din timpul călătoriei lui Odiseu spre casă, dar poate nu chiar atât de neașteptată pentru că, până la urmă, trebuie să ne reglăm socotelile cu cei morți înainte de a ne vedea de viața noastră. Am văzut forturi venețiene grase, ghemuindu-se pe pajiști peloponesiene pârjolite ca niște broaște în cenușă după ce s-a stins focul, lângă Pîlos, în sudul Greciei, Pylos-ul lui Homer, un oraș unde, după spusele poetului, domnise un rege bun și bătrân, deși puțin cam pisălog, pe nume Nestor, și care îl ospetise pe tânărul fiu al lui Odiseu, venit acolo să caute informații despre tatăl său de mult pierdut: și așa începe *Odiseea*, cu un fiu plecat în căutarea tatălui absent. Și bineînțeles că am văzut și marea, cu multele ei chipuri, netedă ca sticla și aspră ca piatra, în anumite momente veselă și deschisă, în altele de nepătruns, câteodată de un albastru deschis atât de limpede, încât puteai vedea până și aricii de mare de pe fundul apei, umflați și țepoși ca niște mine rămase în urma unui război ale cărui cauze și combatanți au fost de mult uitați, altă dată de un sângieriu impenetrabil care e culoarea vinului pe care-l numim roșu, dar pe care grecii îl numeau *negru*.

Am văzut toate acele lucruri în timpul călătoriilor noastre, toate acele locuri, și am aflat foarte multe despre popoarele care trăiseră acolo. Tata, care vădea o precauție arțăgoasă față de pericolul de a merge aproape oriunde și care era autorul câtorva vorbe de care cei cinci copii ai săi adorau să-și bată joc (*cel mai periculos loc din lume este o parcare, oamenii conduc ca niște maniaci!*), a ajuns să-și savureze stagiul de turist mediteraneean. Dar, în final, ca rezultat al unui șir de evenimente enervante imposibil de controlat de către căpitan și de echipajul său, pe care le voi descrie aici, nu am putut face ultima oprire din itinerariul nostru. Așa că nu am văzut niciodată Itaca, locul pe care Odiseu l-a făcut celebru pentru că s-a luptat atât de mult să-l revadă; nu am atins niciodată ceea ce s-ar putea să fie cea mai cunoscută destinație din literatură. Pe de altă parte, chiar *Odiseea*, plină cum e de ghinioane neașteptate și de ocoluri surprinzătoare, își educă eroul la școala dezamăgirii, și-și educă

cititorii să se aștepte la neprevăzut. Din acest motiv, faptul că nu am ajuns în Itaca s-ar putea să fi fost cel mai odiseean aspect al croazierei noastre educative.

Așteaptă-te la lucruri neașteptate. Târziu în toamna aceluiași an, la câteva luni după ce tatăl meu și cu mine ne-am întors acasă din călătorie – care, după cum glumeam câteodată cu Tati, dat fiind că nu ne atinseserăm ținta, putea fi considerată incompletă, putea fi considerată încă în desfășurare –, tatăl meu a căzut.

Există un termen ce apare când studiezi literatura greacă a Antichității, întâlnit atât în operele de ficțiune, cât și în cele istorice, utilizat pentru a descrie originile îndepărtate ale unui dezastru: *arkhê kakôn*, „începutul lucrurilor rele“. Cel mai adesea, „lucrurile rele“ în chestiune sunt războaiele. Istoricul Herodot, de exemplu, încercând să stabilească cauzele marelui război care a avut loc în anul 480 î.Hr., dintre greci și perși, afirmă că decizia atenienilor de a trimite nave în sprijinul unor aliați cu mulți ani înainte de declanșarea propriu-zisă a ostilităților a fost *arkhê kakôn* al acelui conflict. (Herodot scria la sfârșitul anilor 400 î.Hr., la aproximativ trei secole și jumătate după ce Homer și-a compus poemele despre Războiul Troian – care, după anumiți învățați antici, avusese loc cu trei secole înainte de Homer.) Dar *arkhê kakôn* poate fi folosit pentru a descrie și originile altui tip de evenimente. Tragedianul Euripide, de exemplu, îl folosește într-una dintre piesele sale pentru a descrie o căsnicie nefericită, o uniune blestemată ce a pus în mișcare o succesiune de evenimente ale căror consecințe dezastruoase vor constitui punctul culminant al piesei sale.

Atât războiul, cât și căsniciile fericite se regăsesc în cel mai celebru *arkhê kakôn* dintre toate: momentul în care un prinț troian pe nume Paris a răpit o regină ahee pe nume Elena, soția altui bărbat. Și așa, conform mitului, a început Războiul Troian, conflagrația de zece ani în care au luptat grecii pentru a o recâștiga pe capricioasa Elena și a-i pedepsi pe locuitorii Troiei. (Unul dintre motivele pentru care războiul a durat atât de mult a fost că Troia era înconjurată de ziduri inexpugnabile; acestea au

cedat în cele din urmă, după un asediu lung de un deceniu, numai în urma unui șiretlic – Calul Troian – pus la cale de eroul *Odiseei*, celebru pentru viclenia lui.) Indiferent ce ar fi avut la bază în istoria îndepărtată – existase, într-adevăr, în Antichitate un oraș situat în locul din Turcia pe care l-am vizitat tatăl meu și cu mine, un oraș care fusese distrus în mod violent, dar dincolo de asta nu putem face decât presupuneri – cataclismul mitic ce a rezultat din adulterul Elenei și al lui Paris a dăruit poezilor, dramaturgilor și romancierilor suficient material pentru următoarele trei milenii și jumătate: nenumărate morți în ambele tabere, pustiirea îngrozitoare a marelui oraș, înrobirile și umilirile și infanticidele și sinuciderile și apoi, în final, atât de întârziata și de blestemata întoarcere acasă a acelor greci care fuseseră îndeajuns de deștepți sau de norocoși ca să scape de războiul propriu-zis.

Arkhe kakôn. Cel de-l doilea cuvânt al sintagmei este o formă a grecescului *kakos*, „rău“, care a supraviețuit și în englezescul „*cacophony*“, un „sunet rău“ – un mod cuminte de a descrie zgomotul făcut de femei în timp ce le sunt aruncați copiii de pe zidurile unui oraș cucerit, adică unul dintre lucrurile rele ce i s-au întâmplat Troiei după cădere. Primul termen al sintagmei, *arkhê*, care înseamnă „început“ – câteodată are sensul de „vechi“ sau „antic“ –, își face de asemenea simțită prezența în anumite cuvinte din engleză, de exemplu „arhetip“, care înseamnă literalmente „primul model“. Un arhetip este prima apariție a unui lucru, atât de străveche în autoritatea ei, încât devine un exemplu pentru eternitate. Orice poate fi arhetip: o armă, o clădire, un poem.

Pentru tata, *arkhê kakôn*-ul a fost un accident minor, un singur pas greșit pe care l-a făcut în parcare a unui supermarket californian unde se dusesse cu fratele meu, Andrew, ca să cumpere legume pentru o mult așteptată reuniune de familie. Toți cei cinci copii ai lui veneau împreună cu familiile lor să petreacă alături de el și de Mama un weekend prelungit la casa lui Andrew

și a lui Ginny din Bay Area; cu toții străbăteau mari distanțe pentru a ajunge acolo. Lily, mama copiilor mei, eu și cei doi băieți ai noștri zburam din New Jersey, fratele meu mai tânăr, Matt, împreună cu soția și fiica lui veneau din DC, fratele meu cel mai mic, Eric, din New York City, sora noastră, Jennifer, împreună cu soțul și micuții lor fii, din Baltimore. Dar înainte ca vreunul dintre noi să ajungem acolo, tata a căzut. Asemenea unui personaj ghinionist dintr-un mit, și-a împlinit fără să vrea propriile avertismente sumbre într-un mod pe care nimeni nu l-ar fi putut ghici: pentru el, o parcare se dovedise a fi cel mai periculos loc din lume, dar nu din cauza mașinilor sau a oamenilor care conduc ca niște maniaci. El și Andrew terminaseră de încărcat cumpărăturile în mașină și, pe când Tati ducea înapoi căruciorul de cumpărături, s-a împiedicat de un stâlp metalic și a căzut. *Nu se putea ridica*, mi-a povestit Andrew mai târziu, *pur și simplu stătea acolo și părea în stare de șoc*. Când am ajuns cu toții, tata stătea într-un scaun cu rotile. Își fracturase un os al pelvisului, o accidentare care avea să-i ia luni întregi ca să se vindece; și bineînțeles că noi toți știam că avea să-și revină pentru că, așa cum spunea toată lumea, *Jay e un dur!*

Iar el era într-adevăr un dur, așa că a învățat mai întâi să stăpânească scaunul cu rotile și apoi cadrul de mers, și în final bastonul. Dar căderea de care se ferise atâta vreme a pus în mișcare o serie de complicații al căror rezultat era exagerat de disproporționat în comparație cu accidentul care-l cauzase – fractura subțire cât un fir de păr a dus la formarea unui mic cheag de sânge, cheagul de sânge a necesitat anticoagulanți, iar anticoagulanții au provocat, în cele din urmă, un atac cerebral grav ce l-a lăsat pe tatăl meu neajutorat, de nerecunoscut: incapabil să respire de unul singur, să-și deschidă ochii, să se miște, să vorbească. La un moment dat ni s-a spus că în curând totul se va termina, dar s-a luptat și și-a revenit. Era totuși *un dur* și pentru o scurtă perioadă de timp s-a simțit destul de bine încât să poarte conversații despre meciurile de baseball și despre Mama și despre o anumită piesă de Bach pe care abia aștepta s-o exerseze

la pianina lui electronică, deși, spunea el, știa că e prea grea pentru el. Ultima perioadă a fost una în care (așa cum aveam să spunem mai târziu, tot povestind istoria aceea remarcabilă iar și iar, parcă pentru a ne convinge pe noi înșine că a fost adevărată) „vechiul el” reapăruse: o sintagmă ce ridică întrebări puse pentru prima oară, întâmplător, în *Odiseea*, o operă în care eroul trebuie, la sfârșitul absenței sale de acasă de câteva decenii, să dovedească celor ce l-au cunoscut odinioară că încă este „vechiul eu”

Dar care e adevăratul „eu”, întreabă *Odiseea*, și câte „euri” ar putea avea un om? Așa cum am aflat în anul în care tata a urmat cursul meu despre *Odiseea* și în care am refăcut călătoriile eroului ei, răspunsurile pot fi uimitoare.

Toate epopeile clasice încep cu ceea ce învățații numesc *un proem*: versurile introductive care anunță publicul despre ce e vorba în epopee – care-i sunt intențiile, care e identitatea personajelor ei, natura temelor abordate. Aceste proeme, deși au un ton mai ceremonios și sunt un pic mai rigide decât istorisirile ce le urmează, nu sunt niciodată foarte lungi. Unele sunt aproape artificial concentrate, cum ar fi proemul *Iliadei*, un poem epic de 15.693 de versuri dedicate unui singur episod ce a avut loc în ultimul an al Războiului Troian: o ceartă înveninată între doi războinici greci – comandantul general al armatei, Agamemnon, fiul lui Atreu, și cel mai mare luptător al său, Ahile, fiul lui Peleu – ce a amenințat să compromită misiunea de a distruge Troia și de a pedepsi răpirea Elenei. (Pentru Agamemnon, regele Micenei, războiul e o afacere personală: soțul încornorat al Elenei, Menelau, regele Spartei, este fratele lui mai mic. Ahile, în schimb, luptă doar pentru glorie. Troienii nu mi-au făcut *mie* vreun rău, remarcă el cu amărăciune.) În final, cei doi războinici se împacă, iar misiunea lor e un succes – deși ar trebui spus că distrugerea Troiei, șiretlicul Calului Troian, ambuscada nocturnă, măcelărirea războinicilor cetății și transformarea femeilor și copiilor în sclavi, raderea din temelii a zidurilor odinioară

inexpugnabile ale cetății, un rezultat familiar publicului grec al epopeii datorită războaielor reale și făcut celebru prin nenumărate reprezentări literare și artistice ale Căderii Troiei, ei bine, aceste lucruri nu sunt povestite în cele cincisprezece mii și ceva de versuri ale *Iliadei*. Epopeile, în ciuda întinderii lor considerabile, se concentrează de fapt strict asupra acelei teme enunțate în proemul lor. Proemul *Iliadei* e pur și simplu dedicat discordiei dintre doi războinici greci, cauzelor și efectelor ei, și dezvăluirii concepțiilor personajelor în privința onoarei, eroismului, datoriei și morții. Dar pentru că genul epic deține o paletă foarte sofisticată de dispozitive narative – dat fiind că poate oferi indicii, poate anticipa și poate face chiar salturi fulgerătoare în viitor –, *Iliada* nu ne lasă nici o îndoială despre cum vor sfârși lucrurile.

Proemul *Iliadei* constă din șapte versuri:

„Cântă, Zeiță, mânia ce-aprinse pe-Ahil’ Peleianul,
Greaua urgie ce-Aheilor mii de amaruri le-aduse,
Multe năvalnice duhuri lui Hades zvârlindu-i în brațe
Ale vitejilor, iară pe dânșii lăsatu-i-a-n pradă
Câinilor, cum și ospăț pentru vulturi, la vrerea lui Zeus,
Când, mai întâi, se-nfruntară cu sfadă frunțașii de vază,
Însuși Atridul, stăpân de popoare, și mândrul Ahile”¹.

Aceste șapte versuri, în sine, ne spun foarte puțin despre intriga epopeii. Știm doar că e vorba despre mânie, moarte și un plan divin; Agamemnon și Ahile. Referința la planul lui Zeus e uimitor de discretă: care este acesta, mai exact? Cum ajută la îndeplinirea lui mânia și amarurile și câinii și păsările? Nu ni se spune de la început și nu încapе îndoială că parte din motivul pentru care poetul oferă indicii fără a explica o reprezintă dorința lui de a ne face să ascultăm mai departe – să ne facă să aflăm care este planul. Dar este la fel de greu să nu simți că referința la un „plan” este țintită cu dibăcie: ea presupune că

1. *Iliada*, ed. cit., p. 6.

poetul, cel puțin, are un plan, chiar dacă în acest moment de început nu avem decât o idee extrem de vagă despre care ar putea fi acesta. În epopee avem nevoie de proem pentru că ne asigură, chiar în clipa când ne imbarcăm într-o călătorie pe ceea ce ar putea părea un vast ocean de cuvinte, că această întindere nu este „un neant fără formă” (asemenea celui din începutul altei mari povestiri, *Geneza*), ci o *rută*, o cărare ce ne va conduce într-un loc în care merită să ajungem.

„Un loc în care merită să ajungem” e un mod potrivit de a rezuma marea temă a *Odiseei*, care în anumite aspecte este o continuare a *Iliadei*. Un poem de 12.110 versuri, având ca subiect întoarcerea acasă, sinuoasă și plină de aventuri, a unuia dintre grecii care luaseră parte la războiul împotriva Troiei. Acest grec este Odiseu, stăpânul unei insulițe-regat pe nume Itaca; el este un *trickster*¹ despre ale cărui șiretlicuri și trucuri, unele reușite, altele nu, grecii se înnebuneau să spună povești. Una dintre cele mai cunoscute legende de acest fel se desfășoară în timpul pregătirilor pentru Războiul Troian. Ni se spune că atunci când grecii au venit să-l someze pe Odiseu să se alăture coaliției lor împotriva Troiei, Odiseu – „un bărbat înțelept”, așa cum observa sec un comentator al *Odiseei* din Antichitate, „care a înțeles cât de îndelungat va fi războiul” – a încercat să evite înrolarea pretinzând că e nebun: în prezența trimisului grecilor, a înhamat un asin și un bou laolaltă și a început să însămânțeze câmpul cu sare. Cunoscându-i reputația, solul grec l-a luat pe Telemah, copilul sugar al lui Odiseu, și l-a așezat pe pământ, în fața plugului; când Odiseu a smucit de coarnele plugului pentru a evita pruncul, solul a tras concluzia că acesta nu putea fi chiar așa de nebun, drept care l-a luat la război.

Conflictul a fost, într-adevăr, amplu – dar tot așa au fost și încercările lui Odiseu din timpul prelungitei sale călătorii spre casă. Pentru că el este încontinuu hărțuit și întârziat, forțat să

1. Tip de personaj mitologic cunoscut pentru inteligență și șiretenie (eng.).

eșueze și să naufragieze prin mașinațiunile zeului mânios al mării, Poseidon, pe care Odiseu l-a jignit (din motive pe care le vom afla mai târziu în poem) și pe care eroul va învăța să-l îmbuneze numai după ce va ajunge în cele din urmă acasă. Rătăcirile îndepărtate ale lui Odiseu de-a lungul celor zece ani în care se luptă să se întoarcă la soția sa, Penelopa, și la fiul lor – să se întoarcă la familia și la casa lui – se află într-un contrast absolut cu imobilitatea grecilor care au stat în fața zidurilor Troiei de-a lungul celor zece ani de război. La fel este devotamentul reciproc al cuplului aflat în inima *Odiseei* – Odiseu, al cărui legământ față de soția pe care nu o mai văzuse de douăzeci de ani rezistă în fața atenției seducătoare a diferitelor zeițe și nimfe pe care le întâlnește pe drumul său spre casă, și Penelopa, care-i rămâne fidelă dinaintea atențiilor agresive ale Peșitorilor, zecile de tineri care s-au stabilit în palatul ei, fiecare dintre ei hotărât s-o ia de soție –, aflat într-un contrast plin de ironie cu aventura adulterină dintre Paris și Elena, ce a fost cauza războiului de la bun început: *arkhê kakôn*.

Majoritatea clasiciștilor au convenit că proemul *Odiseei* e alcătuit din primele zece versuri:

„Cântă-mi, o, Muză, bărbatul cu gând iscusit, care-ntruna
 Dus fu pe mare, când, sfântă, a Troiei cetate luat-a
 Și, printre mulți muritori, a văzut și cetăți, și-obiceiuri!
 Multe-a avut el de tras și pe mare, cu sufletu-i ager,
 Viața păzindu-și mereu, și întoarcerea soților mândri!
 Dar, nici așa, pe tovarăși să-i scape, oricât a dorit-o,
 N-a izbutit, căci smintirea i-a dus, fără leac, la pierzare,
 Bietii de ei, când mâncară-ale Soarelui falnic cirede –
 Hyperion, care lor le-a răpit a întoarcerii clipă.
 Despre acestea, Zeiță, fiică-a lui Zeus, ne grăiește!“¹.

E un mod ciudat de a începe. După ce-și prezintă cu modestie personajul drept, pur și simplu, „un bărbat“ – numele lui

1. Op. cit., p. 6.

Odiseu nu este menționat –, poetul pare a se îndepărta de acest „bărbat” spre alți bărbați: adică tovarășii de arme pe care i-a condus și care, după cum ne spune proemul, au murit în urma propriei nesăbuinte. Proemul rătăcește la fel de mult pe cât rătăcise și personajul lui.

Probabil că era inevitabil ca, în cazul acestei opere întortocheate despre o întoarcere acasă prelungită în mod neașteptat și plină de întorsături, anumiți învățați să argumenteze că și proemul *Odiseei* deviază: că, de fapt, el e alcătuit din primele douăzeci și unu de versuri ale poemului. Cele unsprezece versuri suplimentare descriu împrejurările în care divinitatea tutelară a lui Odiseu, Atena, zeița înțelepciunii, își conjură tatăl, pe Zeus, regele zeilor, să-l conducă până la urmă pe Odiseu spre casă, în ciuda opoziției implacabile a mâniosului zeu al mării:

„... ne grăiește!

Dară ceilalți, chiar cu toții, câți grelei pierzări îi scăpară,
Bine acasă ajuns-au, ieșiți din război și talazuri,
Numai pe el, plin de dorul întoarcerii și al soției,
Nimfa stăpână-l ținea, Calypso, o zeiță-ntre zâne,
În grota ei poleită, poftind ca de soț să îl aibă.

Dar când și anul trecut-a, în curgerea vremilor lină,
Sortii i-au tors Cei din ceruri spre casă din nou să se-ntoarcă
În al Ithacei pământ, nici atunci scos din necazuri,
Nici cu toți soții săi dragi! Dară zeii de el aveau milă,
Nu însă și Poseidon, ce se-afla-ncrâncenat fără seamăn
Pe Odysseu cel zeiesc, până s-ajungă în țara lui dragă”¹.

Și iată că, iarăși foarte asemănător lui Odiseu, proemul nu doar că rătăcește, ci ar putea rătăci în continuare mai departe decât intenționase.

Iliada și *Odiseea* sunt cele mai faimoase epopei ale tradiției occidentale, dar sunt departe de a fi singurele ce ne-au parvenit

1. Ibidem.

din vremea Greciei și Romei antice. Peisajul literaturii clasice grecești și latine, de la cele două poeme homerice din secolul al VIII-lea î.Hr. și până la epopeile creștine compuse în versuri din secolul al V-lea d.Hr., este împânzit de poeme epice ce se înălțau în acel peisaj la fel cum probabil se ridica Troia din câmpia ei lină, deasupra mării, aparent inexpugnabilă și eternă. Chiar în cazurile în care poemele în sine s-au pierdut, așa cum s-a întâmplat cu multe dintre ele, adesea proemele au supraviețuit, tocmai datorită caracterului lor succint și captivant.

Un proem poate comemora alte poeme. Luați, de exemplu, proemul *Eneidei* lui Vergilius, care trimite în mod intenționat la versurile ce deschid atât *Iliada*, cât și *Odiseea*:

„Armele cânt și bărbatul ce primul din Troia venit-a
Soarta să-și afle-n Italia și pe Lavinice țarmuri,
Multzbuciumat, pe uscat și pe-a mării adâncuri, asemeni,
Sub a Cereștilor vrere și-urgie, prin ura Iunonei
Crâncenă, neiertătoare, ducând și-n război multă jale,
Până orașul durat-a și zeii în Lațiu-i aduse,
Neamul latin de unde vine, și-Albanii, și-a Romei tari ziduri”¹.

Eneida revizitează lumea poemelor lui Homer, dar mută în mod radical perspectiva spre învinși: povestește aventurile lui Eneas, unul dintre puținii troieni ce au supraviețuit distrugerii Troiei de către greci. După ce a scăpat dintre ruinele cuprinse de flăcări ale cetății sale, purtându-și (iar acesta este unul dintre cele mai celebre și emoționante pasaje ale epopeii) tatăl legat cu curele în spate și trăgându-și băiețelul de mână, Eneas rătăcește mai întâi printr-o serie de trasee alambicate (meandre ce ne amintesc de *Odiseea*) înainte de a se stabili în Italia, tărâmul care i-a fost promis drept baștină a noului stat pe care-l va

1. Publius Virgilius Maro, *Eneida*, introducere, traducere în hexametri, bibliografie și indici de Dan Slușanschi, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2014, p. 29.

întemeia, unde va avea de purtat câteva bătălii crunte împotriva localnicilor (războaie ce ne amintesc de *Iliada*) pentru a se putea așeza acolo, împreună cu ai săi, pentru totdeauna. Deși îi lipsește strălucirea plină de cruzime a lui Ahile din *Iliada* ori șiretenia seducătoare a lui Odiseu, Eneas e întruchiparea unei perseverențe a îndatoririi filiale, o calitate foarte prețuită în cultura romană și semnalată prin adjectivul latinesc cel mai utilizat de către eroul lui Vergilius: *pious*, care nu înseamnă „pios“, așa cum ar suna firesc unui vorbitor de limbă engleză¹, ci „supus, ascultător“ Proemul *Eneidei* are șapte versuri; primul dintre ele, în care poetul anunță că va cânta despre arme și un bărbat, *arma virumque*, este în sine atât o trimitere la *Iliada*, care e mai mult decât orice despre „războaie“ sau „arme“, *arma*, cât și la *Odiseea*, al cărei prim vers, după cum știm, ne anunță că se va povesti despre un „bărbat“

Un proem, așadar, poate nu doar să rezume propria acțiune, să privească în propriul viitor și să prevadă, în miniatură, ceea ce va urma, ci poate să se și încline cu recunoștință spre trecut, în fața epopeilor ce-l precedă, a arhetipurilor cărora le este îndatorat.

Pe când eram copil, tata obișnuia să povestească despre o lungă călătorie pe care o făcuserăm noi doi, poveste legată de o ghicitoare. *Cum*, întreba în mod inevitabil tata la un moment dat în cursul relatării, evitând oarecum să-și privească în ochi interlocutorul în timp ce vorbea – obicei pe care mama nu-l suporta și în legătură cu care îl certa câteodată pentru că, spunea ea, *te face să arăți ca un mincinos*, reproș ce ne amuza pe noi, copiii, dat fiind că un lucru pe care-l știa toată lumea despre tatăl nostru era că acesta nu mințea niciodată – *Cum*, întreba tata în timp ce-și spunea povestea, *poți călători pe distanțe mari*

1. *Pious*.

fără a ajunge nicăieri? Dat fiind că eram un personaj din această poveste, știam răspunsul și, cum eram doar un copil pe vremea când tata a început s-o spună, mă bucuram sincer să-i stric narațiunea divulgând răspunsul înainte să ajungă la capătul ei. Dar tata era un om răbdător și, deși putea fi sever câteodată, mă certa arareori.

Răspunsul la ghicitoarea lui era acesta: *dacă mergi în cerc*. Tata, care era matematician de formație, știa totul despre cercuri și bănuiesc că dacă aș fi catadicsit să-l întreb, mi-ar fi spus tot ce știa despre ele; dar, pentru că întotdeauna am fost intimidat de aritmetică și geometrie și ecuații de gradul doi, sisteme neier-tătoare ce nu lasă loc umbrelor și înfrumusețărilor, eschivelor sau minciunilor, am simțit încă de atunci o aversiune față de matematică. Oricum, nu respectul lui față de cercuri era motivul pentru care îi plăcea să spună această poveste. Motivul pentru care o spunea era faptul că dezvăluia ce fel de băiat fusesem eu odată; totuși, acum când sunt adult și am la rândul meu copii, cred că povestirea era despre el.

O călătorie lungă pe care am făcut-o odinioară noi doi. De dragul preciziei, o calitate pe care tata o admira foarte mult, ar trebui să spun că acea călătorie pe care am făcut-o împreună era o întoarcere acasă. Povestea începe cu un fiu care pleacă să-și salveze tatăl, dar, așa cum se întâmplă câteodată când la mijloc e o călătorie, drumul spre casă a sfârșit prin a eclipsa drama care l-a declanșat.

Fiul în cauză era tata. Eram la mijlocul anilor 1960, așa că el trebuie să fi avut treizeci și ceva de ani; tatăl lui, trecut bine de șaptezeci de ani. Eu trebuie să fi avut patru ani, sau ceva în genul ăsta; în orice caz, știu că nu eram încă destul de mare să merg la școală, și din cauza asta am fost cel ales să-l însoțească pe tata. Era ianuarie: Andrew, cu patru ani mai mare decât mine, era în clasa a doua, iar Matt, cu doi ani mai mic, era încă în scutece, așa că mama a rămas acasă cu ei. *Ce-ar fi să-l iau pe Daniel cu mine, Marlene?* îmi amintesc că întrebases tata, o întrebare care m-a marcat pentru că până atunci nu cred că

făcuserăm ceva vreodată doar noi doi. Andrew era cel care mergea în diferite locuri cu Tati și făcea diverse lucruri cu el, îi dădea sculele când stătea întins pe pardoseala din beton a garajului, sub Chevy-ul mare și negru, stătea alături de el în fața bancului de lucru din pivniță când descifrau instrucțiunile de asamblare a unui model de avion. Pe-atunci mă consideram pe de-a-ntregul fiul mamei mele. Dar Andrew era la școală, așa că am mers cu Tati în Florida atunci când bunica ne-a sunat și a spus: Veniți repede!

Pe vremea aia părinții tatălui meu locuiau la etajul al nouălea al unui bloc de apartamente cu vedere la mare din Miami Beach – o clădire situată, întâmplător, în imediata vecinătate a celei în care trăiau tatăl mamei mele și soția lui. Mă îndoiesc că cele două cupluri petreceau prea mult timp împreună. Tatăl mamei mele, *Bunicul*, era guraliv și amuzant, un mare povestitor și lingușitor; vanitos și dominator, își dedica zilnic o îndelungată reflecție alegerii hainelor pe care urma să le poarte și stării tractului gastrointestinal. Deși avea un singur copil, pe mama mea, avusese patru neveste – și, așa cum șuierase odată tatăl meu spre mine, *o amantă*. Durata medie a acestor căsnicii era de unsprezece ani.

Prin contrast, tatăl tatălui meu – Bunelu, țelul călătoriei noastre din acea lună ianuarie când aveam patru ani – abia dacă vorbea. Spre deosebire de tatăl mamei mele, Bunelu nu era genul care să ofere sau să ceară dovezi de afecțiune. Un bărbat mărunțel – la un metru șaizeci, părea un pitic pe lângă bunica mea cea înaltă, Buna Kay –, părea mereu într-o uimită atitudine când ne duceam să-i luăm cu mașina de la aeroportul Kennedy și-i întâmpinam cu o îmbrățișare. Îi plăcea să fie singur și nu suporta zgomotul. Fusesse electrician și membru de sindicat. *Stricați instalația electrică!* obișnuia să strige cu vocea lui subțire, cumva spartă, atunci când ne alergam prin sufragerie; așa că, în următorul sfert de oră, mergeam pe vârfuri, chicotind. Își organiza micile plăceri, emisiunile comice de la radio sau pescuitul de pe digul din spatele blocului, cu o grijă silențioasă – de parc-ar fi crezut că,

fiind prudent chiar și în plăcere, ar reuși să nu atragă atenția Furiilor tragice care, știam noi, îi devastaseră tinerețea: sărăcia atât de lucie, încât tatăl lui fusese obligat să-i dea pe cei șapte frați și surori ale sale la orfelinat, mama lui și toți acei frați, dar și prima lui soție morți pe când era încă tânăr. Toate aceste pierderi fuseseră atât de catastrofale, încât îl lăsaseră „în stare de șoc” – cuvinte pe care am auzit-o pe Buna Kay cum le șoptea, bârfind cu mama și cu mătușile mele sub o salcie, într-o după-amiază de vară pe când aveam vreo paisprezece ani și trăgeam cu urechea prin apropiere. *A rămas în stare de șoc*, spusese Buna suflând fumul uneia dintre țigările ei lungi, explicându-le nurorilor ei de ce era soțul ei atât de tăcut, de ce nu-i plăcea să vorbească prea mult cu soția, cu fiii, cu nepoți lui; un obicei al tăcerii care, precum știam prea bine, putea fi transmis din generație în generație, aidoma ADN-ului.

Pentru că și tatălui meu îi plăceau liniștea și pacea, îi plăcea să caute un loc unde să poată citi sau urmări meciul fără a fi întrerupt. Și nu-i de mirare. Am aflat de la mama cât de mic fusese apartamentul familiei lui din Bronx și întotdeauna îmi imaginam că dorința lui de a găsi liniștea și pacea era o reacție la acea existență înghesuită: împărțise canapeaua extensibilă din sufragerie cu fratele lui, Bobby, care fusese ologit de poliomielită (*Îmi amintesc sunetul pe care-l scotea când i se atingeau ortezele metalice de la picioare de calorifer când ne băgam în pat*, mi-a povestit ani mai târziu, clătinând din cap), cu părinții la câțiva metri distanță în singurul dormitor micuț al casei, cu Bunu care-l asculta pe Jack Benny la radio în timp ce Buna fuma și-și dădea pasiențe. Cum se descurcaseră înainte ca Howard, fratele cel mai mare, să plece și să se înroleze în armată, în 1938? Nu-mi pot imagina... Și totuși, dat fiind că el însuși a avut cinci copii, a trebuit să mă gândesc că tatăl meu, în mod paradoxal, tânjea totodată după activitate și zgomot și viață în propria casă. Altfel de ce, mă întrebam câteodată, ar fi făcut atâția copii? Odată, pe când vorbeam despre toate astea cu Lily – băieții erau mici, Peter avea probabil cinci sau șase ani, iar Thomas, care

nu a avut niciodată un somn liniștit și se zvârcolea neîncetat în pătuțul de bebeluș, scoțând mici scâncete în somn, avea doi ani –, mi-am pus întrebarea asta despre tatăl meu cu voce tare. Lily s-a uitat la mine și mi-a spus: „Păi, și tu ai crescut într-o casă aglomerată cu o mulțime de frați, și tot ai vrut să ai copii, nu-i așa? Iar pentru tine a fost mult mai complicat!” Am rânjit, gândindu-mă la cum a început totul și la cât de departe ajunseserăm: întrebarea ei timidă, când a început să se gândească prima oară că ar vrea să aibă un copil, dacă aş accepta să fiu un fel de figură paternă pentru copil; cât de înfricoșat fusesem la început și totuși cât de mesmerizat, în același timp, când s-a născut Peter, cum nu mă mai trăgea inima să mă întorc în Manhattan după câteva zile petrecute cu ei în New Jersey; adaptarea treptată, de-a lungul lunilor, apoi anilor, la programul care presupunea să petrec jumătate de săptămână în Manhattan, jumătate în New Jersey; și apoi nașterea lui Thomas, care într-un fel a cimentat această situație. *Primul tău copil, pe el îl simți ca pe un miracol, aproape ca pe o surpriză*, spusesse tata când i-am zis de Thomas. *După asta, e viața ta*. Toate astea se întâmplaseră cu cinci ani în urmă; acum, când mă întrebam cu voce tare de ce avusese tata atâtea copii, Lily și-a înclinat capul într-o parte. Am crezut că ascultă respirația lui Thomas, dar ea se gândea. E amuzant, a spus ea încetișor, că ai ajuns să faci exact ce a făcut și tatăl tău.

Din acest motiv – pentru că bărbații din familia aia nu vorbeau prea mult între ei, nu-și împărtășeau sentimentele și dramele așa cum o făceau rudele din partea mamei – mi s-a părut ciudat că într-o zi pur și simplu a trebuit să gonim spre Florida pentru a fi cu Bunu, bunicul meu micuț și tăcut. Am înțeles treptat doar motivele ce stăteau în spatele apelului panicat al Bunei: era grav bolnav. Așa că ne-am dus la aeroport și ne-am urcat într-un avion și apoi am petrecut o săptămână și ceva în Florida, în rezerva de spital, așteptând, presupun, ca el să moară. Patul de spital era înconjurat de o perdea ce avea un model cu pești roz și verzi, iar ideea că Bunu trebuie să fie ascuns mă

umplea de oroare. Nu îndrăzneam să mă uit după perdea. În schimb, am stat pe un scaun portocaliu din plastic și am citit sau m-am jucat cu jucăriile mele. Nu-mi amintesc nimic din ce a făcut tata la spital în zilele acelea. Nici când tatăl lui era bine, știam asta, nu-și vorbeau prea mult; principalul, am înțeles cumva, era că Tăticul se afla acolo, că venise. *Tata e tata*, mi-a spus el un deceniu mai târziu, când Bunu se afla cu adevărat pe moarte, de data asta într-un spital din apropierea casei noastre din Long Island. Multe dintre enunțurile tatălui meu luau această formă, de tipul *x este x*, lăsând mereu să se înțeleagă că a gândi altfel, a admite că *x* ar putea fi orice altceva decât *x*, înseamnă să abandonezi codurile stricte ce-i guvernau gândirea și făceau ca lumea să existe: *Excelența este excelență, punct*; sau *Să fii deștept înseamnă să fii deștept, nu există ceva de genul „să nu fii bun la teste”* *Tata e tata*. În fiecare zi din tăcutul declin final al lui Bunu, din vara lui 1975, tata conducea până la spital în timpul pauzei de masă, un drum de vreo cincisprezece minute, și își mânca sandwichul în tăcere lângă patul înalt în care zăcea tatăl lui, ce părea să se micșoreze în fiecare zi, uscat și imobil ca o mumie, inconștient, visându-și probabil soția moartă și celelalte rude moarte. *Tata e tata*, mi-a răspuns Tăticul pe când aveam cincisprezece ani și l-am întrebat de ce, dacă tatăl lui nici măcar nu știa că el e acolo, continua să meargă la spital. Dar asta avea să fie mai târziu. Acum, în Miami Beach, în 1964, stătea în spațiul înghesuit de după perdeaua cu pești, vorbea în șoaptă cu mama lui și aștepta. Și apoi, bătrânul mărunț care era tatăl tatălui meu și care avusese un atac de cord nu a murit; iar drama s-a încheiat.

Abia când am zburat spre casă a început ciudata întoarcere, drumul circular.

Care-ntruna dus fu pe mare.

Limba engleză are câteva substantive care denumesc acțiunea de a te mișca prin spațiul geografic dintre două puncte. Proveniența acestor cuvinte, locurile din care ne vin pot fi interesante; ne

pot spune ceva despre ceea ce am gândit, de-a lungul secolelor și al mileniilor, că ar alcătui această acțiune și despre semnificațiile ei.

„Voyage“¹, de exemplu, provine din *voiage*, din franceza veche, cuvânt ce a ajuns în engleză (asemenea multora) din latină, în cazul de față cuvântul *viaticum*, „provizii pentru călătorie“. În *viaticum* stă la pândă substantivul feminin *via*, „drum“. Așa că se poate spune că „voyage“ este saturat de materialitate: ceea ce ieși cu tine atunci când te deplasezi prin spațiu („provizii pentru călătorie“) și materia pe care pășești atunci când o parcurgi: drumul.

„Journey“², pe de altă parte – alt cuvânt pentru aceeași activitate –, este ancorat în temporalitate, derivând ca atare din vechiul franțuzesc *journée*, un cuvânt ce-și trage rădăcinile din latinescul *diurnum*, „porția pentru o zi“, ce vine la rândul său din *dies*, „zi“. Nu e greu de imaginat cum „porția pentru o zi“ a devenit cuvântul pentru „călătorie“: pe vremuri, când o călătorie putea dura luni sau chiar ani de zile – să zicem, de la Troia, acum o ruină din Turcia, până la Itaca, o insulă stâncoasă din Marea Ionică, un loc lipsit de orice ruine care s-o scoată din anonimat – așadar, pe vremuri era mai sigur și mai la îndemână să vorbești nu despre „voyage“, *viaticum*, ci despre ceea ce-ți trebuia ca să supraviețuiești mișcării tale prin spațiu, despre progresul făcut în cursul unei singure zile. În timp, partea a ajuns să țină loc pentru întreg, mișcarea din cursul unei singure zile pentru oricât ți-ar fi luat să ajungi acolo unde trebuia – lucru care ar fi putut însemna o săptămână, o lună, un an, ba chiar (după cum știm) zece ani. Ceea ce e înduioșător în legătură cu termenul „journey“ este gândul că în acele zile de demult, când cuvântul era nou-născut, mișcarea cuprinsă într-o singură zi reprezenta o activitate destul de importantă, o inițiativă îndeajuns de trudnică pentru a primi un nume numai al ei: *journey*.

Discuția asta despre zel mă duce la un al treilea mod de a ne referi la activitatea despre care vorbim aici: „travel“ Astăzi,

1. Călătorie (eng.).

2. Idem.

când auzim cuvântul, ne gândim la plăcere, la ceva ce faci în timpul liber, titlul unei secțiuni din ziarul cu care îți pierzi vremea într-o zi de duminică. Care e legătura cu zelul? „Travel”¹, de fapt, este văr primar cu „travail”, pe care burduhănosul dicționar Merriam-Webster cumpărat de tata cu aproape patruzeci de ani în urmă, în ajunul primei călătorii importante din viața mea – din suburbia noastră newyorkeză până la University of Virginia, de la nord la sud, de la liceu la facultate –, îl definește drept „un efort chinuitor sau anevoios”. Chinul poate fi într-adevăr întrezărit, ca într-un palimpsest, plutind obscur în spatele literelor ce alcătuiesc TRAVAIL, grație ciudatei etimologii a cuvântului: ne vine, via Evul Mediu și după o oprire ca să-și tragă sufletul în franceza veche, din latinescul medieval *trepalium*, „instrument de tortură”. Așadar, „travel” sugerează dimensiunea emoțională a călătoriei: nu accesoriile ei materiale, nici cât de mult ar putea dura, ci cum este ea resimțită. Pentru că în zilele când aceste cuvinte și-au căpătat forma și sensul, călătoria era mai presus de orice dificilă, chinuitoare, trudnică, ceva evitat cu îndârjire de majoritatea oamenilor.

Singurul cuvânt din limba engleză care combină toate semnificațiile diverse ce țin fiecare separat de „voyage” și „journey” și „travel” – distanța, dar și durata, durata, dar și emoția, greutățile și pericolul – ne parvine nu din latină, ci din greacă. Acel cuvânt este „odyssey”².

Acest cuvânt se trage din două substantive proprii. Cel mai recent a derivat din *odysseia*, termen din greaca veche: titlul unui poem epic despre un erou pe nume Odiseu. Foarte mulți oameni știu că povestea lui Odiseu e despre călătorii: a călătorit îndelung pe mări, iar în cele din urmă a pierdut (în mod ironic) nu doar tot ce avusese de la început, ci și tot ce acumulase pe parcurs. (S-a zis cu „proviziile pentru călătorie”.) Oamenii știu de asemenea că a călătorit și prin timp: deceniul în care el

1. Idem.

2. Odissee (eng.).

și grecii i-au asediat pe troieni, cei zece ani plini de încercări în care s-a zbatut să se întoarcă acasă, acolo unde oamenii chibzuiți stau locului.

Așa că știm despre feluritele tipuri de călătorii, despre spațiu și timp. Ceea ce știu foarte puțini oameni, asta dacă nu au studiat greaca veche, este că cel de-al treilea element magic – emoția – e zidit în numele acestui erou straniu. O poveste spusă în cadrul *Odiseei* descrie ziua în care bebelușul Odiseu și-a primit numele; povestea, la care mă voi întoarce, ne furnizează în mod convenabil etimologia numelui. Tot așa cum puteți vedea cuvântul latin *via* stând la pândă în *viaticum* (și, prin urmare, în *viage* și „voyage“), cei care știu greaca veche pot vedea, chiar sub suprafața numelui „Odysseus“, cuvântul *odynê*. Ați crede că nu-l recunoașteți, dar mai uitați-vă o dată. Gândiți-vă, de exemplu, la cuvântul „anodyne“, pe care dicționarul dăruit de tata îl definește drept „medicament ce oprește durerea; care nu produce nici un rău“. „Anodyne“ este de fapt compus din două cuvinte grecești care împreună înseamnă „fără durere“; *an-* este „fără“, așa că *-odynê* trebuie să fie „durere“. Aceasta este rădăcina numelui lui Odiseu, dar și a titlului acestui poem. Eroul acestui mare poem epic despre călătorie, rătăcire și peregrinare este, literalmente, „bărbatul durerii“. El este cel ce călătorește; el este cel ce suferă.

Și cum altfel? Pentru că o poveste de călătorie este neapărat și una despre despărțire, despre cum ești separat de cei pe care-i lași în urmă. Chiar și cei care nu au citit *Odiseea* trebuie să fi auzit legenda bărbatului care a încercat timp de zece ani să ajungă acasă la soție; și totuși, așa cum aflăm din scenele de deschidere ale epopeii, când Odiseu a plecat de acasă spre Troia, el și-a abandonat un copil sugar și un tată în putere. Structura poemului subliniază importanța acestor două personaje: începe cu fiul care acum s-a maturizat și care pleacă în căutarea tatălui pierdut (patru Cânturi întregi, așa cum sunt numite capitolele sale, sunt dedicate călătoriei fiului, înainte chiar să îi cunoaștem tatăl); și se încheie nu cu reîntâlnirea triumfătoare dintre erou

și soția sa, ci cu una înlăcrimată dintre el și tatăl lui, care acum e un bătrân prăpădit.

În aceeași măsură în care e o poveste despre soți și soții, deci, această poveste este – poate chiar în mai mare măsură – despre tați și fii.

Și, printre mulți muritori, a văzut și cetăți, și-obiceiuri!

De la Miami am zburat înapoi acasă, la New York. Era noapte. Pe când ne așezam pe locurile noastre, însoțitoarea de zbor ne-a anunțat că acasă ne aștepta „vreme rea”. Tati abia și-a ridicat privirea din cartea pe care o citea, a înregistrat informația și apoi s-a întors la citit. Imediat ce ne-am ridicat, însă, pilotul a anunțat că, din cauza vremii, vom avea o lungă întârziere înaintea aterizării; eram obligați să „ne rotim în aer”. Avionul a început să se încline ușor și pentru multă vreme am tot dat rotocoale în aer. Acolo sus unde ne aflam, nu era nici un fel de vreme: noaptea era la fel de densă și de mată ca o bucată de catifea pe care un giuvaiergiu o folosește pentru a-și expune pietrele prețioase – un giuvaiergiu precum cel de la care, cum mi-a șoptit odată mama, propriul ei tată îi cumpăraseră inelul de nuntă, târguindu-se într-o cămăruță dosnică de pe Forty-Seventh Street cu un bătrân evreu, unul dintre numeroșii prieteni ai Bunicului, care a rostogolit câteva briliante neșlefuite pe materialul negru în timp ce se certa în idiș cu bunicul meu, totul din cauza faptului că tatăl meu nu avea destui bani să cumpere genul de piatră considerat de tatăl ei potrivit pentru ea –, cerul era ca o bucată de catifea neagră, iar stelele erau asemenea acelor briliante sclipitoare. Știam că mergem în cerc pentru că luna, rotundă și ușor luminescentă ca opalul, tot dispărea și reapărea la geamul meu. Aveam și eu cartea mea în noaptea aia, dar am abandonat-o când am început să ne rotim, uitându-mă cu bucurie la lună pe când trecea pe lângă noi, o dată, de două, de trei, de patru ori, până la urmă m-am oprit din a număra de câte ori și-a întors fața prietenoasă spre mine.

Tata nu privea luna. El citea.

Dar el părea să citească întotdeauna. Tata, ai cărui părinți n-au trecut niciodată de liceu, mi-a spus odată o poveste despre cum a ajuns el un cititor avid. Fiind diagnosticat greșit cu febră reumatică în clasa a șaptea, a trebuit să stea în pat câteva luni și în perioada aceea s-a atașat de cărți. *Nu există lucru imposibil dacă ai cartea potrivită*, obișnuia să le spună celor cinci copii ai săi, iar el, cel puțin, a trăit după această regulă proprie. Nu era niciodată mai fericit decât atunci când își bătea capul cu teancul de cărți împrumutate de la biblioteca publică, volume despre cum să cânti jazz la chitară, să cânti la tobe, la piculină, la vioară și la pian, să scrii versuri pentru melodii pop, să-ți construiești propriul bar în casă, să construiești un accelerator pentru cărbunele de grătar, să clădești o movilă de compost, să faci mobilă colonială sau o harfă. La finalul Cântului V al *Odiseei*, când nimfa înnebunită de iubire, Calypso, îi îngăduie în cele din urmă lui Odiseu să părăsească insula ei și să se îndrepte spre casă, ea aduce niște unelte pe care până atunci le ținuse ascunse și i le înmânează naufragiatului; cu aceste câteva unelte și cu arborii și plantele care-i sunt la îndemână, eroul își construiește pluta pe care-și va parcurge ultima parte a călătoriei spre casă. De fiecare dată când citesc acest pasaj, mă gândesc la tata.

Parțial datorită faptului că părea mereu aplecat deasupra unei cărți, că mereu își folosea propria minte și încerca să absoarbă conținutul minții altora, când eram copil îl consideram pe tata a fi tot numai creier. Impresia că mintea e partea lui cea mai importantă era sporită de faptul că începuse să chelească încă de tânăr, în mod sigur din anii când eu eram încă mic, iar senzația mea era că acel creier masiv de sub craniul lui se mărise până în punctul în care, cumva, îndepărtase părul de pe scalpul lui. Multe dintre amintirile mele cu el pornesc nu de la imaginea feței – ovalul pământiu cu sprâncene arcuite și ochii apropiați de un căprui închis, nasul lunguiet și coroiat al cărui vârf elastic era puțin strâmb, gura cu buze subțiri ce tindeau mereu să se strângă punga, ca la supărare –, ci de la capul lui care, lipsit

de păr, părea aproape înduioșător de vulnerabil, predispus la răniri. Niște șuvițe ce supraviețuiseră desenau un U în jurul bazei craniului, acest U fiind închis la culoare în timpul copilăriei mele, grizonant mai târziu, apoi ras și mai apoi, în mod bizar, un pic involburat din cauza medicamentelor pe care trebuia să le ia. Și mai era fruntea lui, aproape mereu brăzdată de concentrare în timp ce se gândea la rezolvarea unei probleme, a unei ecuații, la mama, la unul dintre noi.

Acesta era capul aplecat asupra unei cărți, în timpul acelei lungi nopți în care ne roteam în aer.

Oare ce citea tata? Nu e imposibil să fi fost o gramatică a limbii latine, sau poate *Eneida* lui Vergilius, epopeea romană ce face o elegantă reverență dinaintea arhetipurilor sale grecești. Deși tata și-a trăit întreaga viață profesională printre oameni de știință și ecuații și cifre – mai întâi cu slujba sa de la Grumann, o corporație aerospațială, unde orice ar fi făcut era tainic și tănuit de noi, dat fiind că institutul unde lucra avea cel mai înalt grad de secretizare și, pe lângă asta, așa cum mi-a explicat mai târziu, oricum nu am fi înțeles; și apoi, după ce s-a pensionat în anii '90, într-o a doua carieră, de un deceniu, de profesor de informatică la o universitate locală –, se mândrea cu faptul că studiasse odată, de mult, limba latină. Ah, spunea câteodată, pe când eram la colegiu și mă pregăteam să-mi iau licența în limbi clasice, Ah, în liceu îl citeam pe Ovidiu în latină, știi?! Iar eu, în loc să fiu impresionat, așa cum spera el, de această dovadă timpurie a erudiției sale, remarcam doar că pronunța numele poetului cu o lung: *Ou-vidiu*. Pronunțiile defectuoase ale tatălui meu, care m-au făcut să-mi fie rușine la un moment dat în viață, erau rezultatul inevitabil al faptului că fusese copilul studios al unor părinți lipsiți de orice educație; bănuiesc că multe dintre numele proprii și cuvintele pe care le întâlneam până când eu ajunsesem destul de mare încât să-i disprețuiesc erorile erau cuvinte pe care nu le auzise niciodată pronunțate cu voce tare. Abia acum realizez cât de mult îi face cinste faptul că era primul care să glumească pe seama acestor gafe. Foarte târziu mi-am

dat seama că nu există flori numite „maniolii“! spunea el cu un mic rânjet și, dacă se întâmpla să fiu de față când spunea gluma asta pe seama propriei persoane, așteptam, cu plăcere sofisticată, ca cel căruia i-o spunea să realizeze că este vorba despre „magnolii“.

Așa că tata se lăuda că fusese îndeajuns de bun la latină încât să-l citească pe *Ou-vidiu* în original, deși am ajuns, cu timpul, să înțeleg că unul dintre marile lui regrete era că se oprise din studiul latinei înainte de a fi apucat să-l citească pe Vergilius. Faptul că tata nu terminase studiul latinei, că nu citise *Eneida* îmi dădea o ușoară satisfacție plină de cruzime, dat fiind că eu însumi urmasem și în cele din urmă încheiasem studiul limbilor clasice și-l citisem, așadar, pe Vergilius în latină; iar latina lui Vergilius, așa cum îmi făcea plăcere câteodată să-i spun tatălui meu, era mai densă, mai complicată, mai dificilă decât a lui Ovidiu.

De-a lungul anilor copilăriei mele, tata a făcut câteva încercări de a recupera ceea ce pierduse cu atâta vreme în urmă, începând cu anii 1940. Câteodată, când veneam acasă în vacanța de primăvară sau de toamnă, găseam exemplarele lui din *Latina pro populo* (*Latina pentru toți*) și *Winnie ille Pu* aruncate lângă canapeaua din piele neagră aflată în pivnița unde încerca, și arareori reușea, să găsească solitudinea după care tânjea. Când aveam șapte sau opt ani, deja citeam cărți despre greci și despre mitologia lor, atras, fără îndoială, de forma trupurilor goale și de actele pline de lascivitate, de eroi, de armuri și de zei, de templele în ruină și de comorile pierdute, și, deși nu mi-am dat seama la momentul respectiv, acum realizez că tatălui meu îi surâdea ideea că aș avea aplecare spre studiul Antichității.

Ani mai târziu, după ce nu reușisem, în liceu, să stăpânesc la matematică materia ce mi-ar fi permis să merg mai departe și să studiez algebra, tata făcea din când în când observația că e păcat, pentru că e imposibil să înțelegi bine lumea dacă nu știi algebră. Nu spunea asta pentru a mă răni ci, cred, regretând sincer. *E păcat*, spunea el; tot așa cum, în alte ocazii, spunea că *e păcat* că nu pot aprecia „dimensiunea estetică“ a matematicilor,

o frază ce nu avea nici un înțeles pentru mine pentru că eu asociam matematicile cu obligația de a face exerciții inutile, lipsite de finalitate, și doar mult mai târziu am realizat că ele sunt doar aparent lipsite de finalitate, pentru că nu lucrasem destul sau pentru că nu avusesem parte de profesori suficient de buni (*De ce nu-ți explică profesorul mai bine lucrurile astea?* exclama el, dând stupefiat din capul lui lucios, deși, când îl rugam să-mi explice aceleași lucruri dădea iarăși din cap, consternat de incapacitatea mea de a pricepe ceva ce pentru el era foarte limpede), așa că am trecut prin liceu fără a avea idee de matematică, copiind fără a înțelege diagrame și forme geometrice și ecuații de gradul doi, fără a pricepe în ruptul capului la ce puteau să ducă acestea, asemenea cuiva care e obligat să exerseze gamele la chitară, pian sau clavecin fără a bănuși că ar exista ceva numit concert. Mult mai târziu, pe când eram în primii ani de colegiu și studiam greaca veche, stăteam în clasă împreună cu alți trei colegi, în fiecare dimineață din timpul săptămânii, la ora nouă, și recitam, exact ca și cum am fi exersat gamele, paradigmele substantivelor și verbelor, fiecare substantiv cu cele cinci posibile întrupări ale sale, în funcție de rolul pe care îl are în propoziție, fiecă verb cu formele sale înspăimântător de metastazante, timpurile și modurile care nu există în engleză, diatezele activă și pasivă, da, pe acelea le știam de la franceza din liceu, dar și strania diateză „medie“, un mod în care subiectul este și obiect, o ciudată suprapunere sau dedublare, ca și cum o persoană ar fi tată și totodată fiu. Și totuși suportam cu plăcere toate aceste exerciții riguroase pentru că aveam o idee foarte clară despre locul înspre care mă purtau. Aveam să citesc în greaca veche *Iliada* și *Odiseea*, *Istoriile* atât de elaborat desfășurate ale lui Herodot, tragediile construite la fel de frumos precum niște ceasuri, la fel de implacabile ca niște capcane... Ani buni după această perioadă, de fiecare dată când tata făcea comentariul despre cum nu poți vedea lumea cu limpezime fără să știi algebră, invariabil îi răspundeam spunând că nu poți vedea lumea limpede și cu adevărat nici fără să fi

citit *Eneida* în latină. Iar atunci el făcea micuța grimasă pe care i-o știam cu toții, pe jumătate zâmbet, pe jumătate încruntare, schimonosindu-și fața, și râdeam cu amărăciune, apoi ne retrăgeam fiecare în colțul lui.

Așa că e posibil ca el să-și fi exersat latina, poate făcând o tentativă de a-l citi pe Vergilius, în noaptea în care ne-am rotit cu orele în avionul care ne aducea din Florida, unde tatăl meu cel devotat se grăbise să fie alături de tatăl lui cel tăcut. După ani, când mi-a spus că vrea să asiste la cursul meu despre *Odiseea*, mi-am dat seama că e posibil să te dedici unui text din vinovăție, din sentimentul că ai lăsat o treabă neterminată, așa cum te-ai simți obligat față de o persoană. Tata era un om care-și resimțea responsabilitățile acut, motiv pentru care, când i-am pus o anumită întrebare după mulți ani, mi-a răspuns sec: *Pentru că un bărbat nu pleacă.*

În noaptea aceea, când aveam patru ani, am stat acolo în tăcere alături de tatăl meu cel tăcut, în timp ce avionul se lăsa greoi pe o aripă pentru a-și desena marele lui cerc aerian, deloc departe de felul în care, în epopeile lui Homer, un vultur uriaș dă roată pe cerul de deasupra capetelor unei armate neliniștite sau al unui om solitar aflat într-un mare pericol, vulturul fiind un semn prevestitor a ceea ce va să vină, victorie sau înfrângere pentru armată, salvare sau moarte pentru om; stăteam pe locul meu în timp ce avionul se învârtea în cerc, iar tata citea. Nu-mi amintesc cât de mult timp am făcut acele rotocoale, dar tata insista mai târziu că a durat „ore întregi” Acum, dacă asta ar fi o poveste spusă de tatăl mamei mele, aș fi înclinat să mă îndoiesc. Dar tata ura exagerările, așa cum ura orice exces, drept care-mi imaginez că ne-am rotit, într-adevăr, cu orele. Două? Trei? Nu voi ști niciodată. În cele din urmă am adormit. Ne-am oprit din aceste rotiri și ne-am început coborârea, apoi am aterizat și am condus vreo treizeci de minute prin frig și am ajuns cu bine acasă.

Când tata spunea această poveste, el scurta ceea ce mie mi se părea partea cea mai interesantă – atacul de cord, goana înfrigurată (în ochii mei) la căpătâiul bunicului, *drama* – și

insista asupra a ceea ce mie, la vremea aia, mi se părea partea cea mai plictisitoare: rotitul în aer. Îi plăcea să spună povestea asta pentru că, în mintea lui, dezvăluia ce copil bun fusesem eu: cum suportasem fără să mă plâng toată plictiseala acelei rotiri, a acelei distanțe parcurse fără a înainta nici un pic. *N-a făcut deloc scandal*, spunea tata, căruia îi displăcea scandalul, și chiar și atunci, așa mic cum eram, înțelegeam vag că accentul moale, dar coroziv pe care-l puneă pe cuvântul „scandal“ era direcționat, cumva, spre mama mea și spre familia ei. *N-a făcut deloc scandal*, spunea Tati, dând aprobator din cap. *A stat acolo, pur și simplu, citind, fără să scoată un cuvânt.*

Călătorii lungi, nici un scandal. Au trecut mulți ani de la lunga și circulara noastră întoarcere acasă, și în cursul acestor ani eu însumi am călătorit cu avionul însoțit de copii mici, motiv pentru care, când mă gândesc acum la povestea tatei, două lucruri mă izbesc. Primul ar fi că de fapt povestea e despre cât de bun era tata. Cât de bine stăpânise el toată situația, mă gândesc acum: cum o făcuse să pară mai puțin gravă decât era, cum se prefăcuse că nu se întâmplă nimic deosebit, dând un exemplu personal prin faptul că stătea liniștit și rezistând – așa cum eu însumi nu aș fi putut, dat fiind că sunt într-adevăr, în multe feluri, mai mult fiul mamei mele și nepotul Bunicului – impulsului de a face vâlvă sau de a se plânge.

Al doilea lucru care mă izbește când mă gândesc acum la această poveste este că, în tot timpul cât am stat alături în avion, nu ne-a trecut prin minte să vorbim unul cu celălalt.

Eram mulțumiți cu cărțile noastre.

Cu întortocheri și întorsături

Nu e întâmplător că, în originalul grec, primul cuvânt al primului vers din cele 12.110 ce alcătuiesc *Odissea* este *andra*: „bărbat“ Epopeea începe cu povestea fiului lui Odiseu, un tânăr aflat în căutarea de mult pierdutului său tată, eroul acestui poem; apoi se concentrează asupra eroului propriu-zis, mai întâi în timp ce-și rememorează fabuloasele aventuri prin care a trecut

după ce a părăsit Troia, apoi pe măsură ce se chinuie să se întoarcă acasă, unde-și va recâștiga identitatea de tată, soț și rege, răzbuându-se cumplit pe Pețitorii care încercaseră să-i fure soția și să-i uzurpe căminul și regatul; apoi, în cântul de încheiere, ne oferă o viziune asupra felului în care „un bărbat” ar putea să arate odată ce aventurile vieții sale au luat sfârșit: tatăl vârstnic al eroului, ultima persoană cu care se regăsește Odiseu, acum un bătrân singuratic și decrepit, stând în livada sa, plictisit de viață. Băiatul, bărbatul, bătrânul: cele trei vârste ale omului. Adică putem spune că, printre călătoriile pe care le cartografiază acest poem, se află, totodată, călătoria unui om prin viață, de la naștere și până la moarte. Cum se ajunge acolo? Cum e această călătorie? Și cum spui povestea ei?

Răspunsurile sunt profund legate de caracterul lui Odiseu. Primul adjectiv folosit pentru a descrie omul cu care debutează proemul – primul „modificator” din toată *Odiseea* – este un termen grecesc bizar, *polytropos*. Sensul literal al acestui cuvânt este „cu multe ocolișuri”: *poly* înseamnă „multe”, iar un *tropos* este „un ocoliș, o cotitură”. Cuvintele englezești ce conțin elementul *-tropei* derivă, de fapt, din *tropos*. „Heliotrope”¹, de exemplu, este o floare care se întoarce după soare. „Apotropaic”, pentru a da un exemplu mai puțin vesel, este un adjectiv ce înseamnă „a face răul să se întoarcă și să dispară”: este folosit în legătură cu riturile superstițioase menite să îndepărteze ghinionul – precum obiceiul, comun în rândul evreilor din Estul Europei din epoca bunicilor mei, de a lega o fundă roșie la încheietura unui bebeluș pentru a preveni deochiul. *Vai, mama mea te iubea așa de mult*, îmi spune mama câteodată chiar și acum, *încât atunci când te scotea în parc îți lega o fundă roșie la mână!* Apoi plescăia din limbă cu tristețe, *clanc!*, și ofta. Anecdota, sunt conștient de asta, nu e doar despre marele devotament al bunicii față de mine: sentimentele profunde arătate de ea în această poveste sunt menite a contrasta cu relativa lipsă de interes

1. Heliotrop (eng.).

manifestată de părinții tatălui meu, care nu m-au cunoscut decât când aveam doi ani, ca rezultat al tăcerilor înverșunate ce se nășteau în mod ocazional între tatăl meu și frații sau părinții săi.

Este greu să rezisti ideii că e ceva sugestiv, programatic în stabilirea acestui adjectiv anume, „cu multe ocolișuri“, primul modifier al primului vers dintr-un poem de 12.000 de versuri despre o călătorie spre casă. Odiseu, o știm prea bine, e un personaj înșelător, celebru pentru căile lui dubioase și eschivele și minciunile lui și, mai presus de orice, pentru iscusința lui în a mânui cuvintele; el este, în fond, cel care a visat Calul Troian, o deghizare ce era simultan o ambuscadă. Așa că, într-un anumit sens, *polytropos* este folosit la figurat: acesta este un poem despre un om a cărui minte urmează căi ocolite și întortocheate, dintre care nu toate sunt strict legitime. Și totuși mai există un sens, propriu, al termenului *polytropos*. Pentru că acele „căi întortocheate“ se referă de asemenea la forma luată de mișcarea eroului în spațiu: el este bărbatul care ajunge acolo unde trebuie călătorind în cercuri. În mai multe dintre aventurile sale, el părăsește un loc doar pentru a se întoarce acolo, câteodată în mod necugetat. Și apoi, bineînțeles, este și cel mai mare dintre cercuri, cel care-l conduce înapoi în Itaca, locul pe care l-a părăsit cu atât de mult timp în urmă, încât atunci când ajunge în cele din urmă acasă, el și cei dragi lui nu se mai pot recunoaște.

Chiar narațiunea *Odiseei* se mișcă pe axa timpului în același fel sinuos în care Odiseu însuși se mișcă prin spațiu. Epopeea se deschide într-un prezent în care fiul lui Odiseu, ajuns bărbat în absența tatălui său, pleacă în căutarea veștilor despre părințele de mult pierdut (de la Cântul I până la Cântul IV); apoi îl abandonează pe fiu în favoarea tatălui, concentrându-se asupra lui Odiseu în momentul când zeii, hotărând că i-a ajuns cât a răătăcit și că ar trebui să i se îngăduie să meargă acasă, îl eliberează în sfârșit din ghearele lui Calypso și îl duc pe insula unde se află regatul unui popor ospitalier, al Feacilor (de la Cântul V și până la Cântul VIII); apoi, într-o secvență retrospectivă ce se întinde pe patru cânturi întregi (de la Cântul IX până la

Cântul XII), Odiseu însuși le deapănă Feacilor toate aventurile prin care trecuse de când părăsise Troia. Apoi povestea se întoarce la fiu, în prezent, punându-ne pe scurt la curent cu aventurile tânărului, numai pentru a se întoarce iarăși la Odiseu însuși, care ajunge în cele din urmă acasă; apoi, în sfârșit, îi aduce pe tată și pe fiu laolaltă când aceștia se străduiesc să recapete stăpânirea asupra casei lor și să-i pedepsească pe Pețitori și pe complicii lor (de la Cântul XIII la Cântul XXII). Abia după toate acestea îi reunește poemul pe soț cu soția sa (Cântul XXIII) și se încheie, în cele din urmă, cu o imagine a bărbăților familiei, fiul, tatăl, bunicul, stând împreună după ce i-au învins pe Pețitori și pe familiile acestora (Cântul XXIV): viitorul, prezentul și trecutul juxtapuse într-un unic moment de climax, iar epopeea se îndreaptă spre sfârșit.

Aceste cercuri elaborat trasate prin spațiu și timp sunt oglindite într-o anumită tehnică identificabilă în multe opere din literatura greacă, numită *compoziție circulară*. În compoziția circulară, naratorul începe să spună povestea doar pentru a se opri și a sări înapoi într-un moment anterior ce ajută la înțelegerea unui aspect al poveștii pe care o spune – un fragment de istorie personală sau de familie, să zicem –, după care poate sări chiar și mai departe în urmă, într-un moment și mai îndepărtat, sau la un obiect ori incident ce va ajuta la elucidarea momentului mai puțin îndepărtat în timp, parcurgând așadar, treptat, calea întoarsă înspre prezent, momentul din poveste pe care l-a părăsit pentru a crea tot acest fundal. Herodot, de exemplu, își bazează adesea pe această tehnică, în *Istoriile* sale, ampla relatare a marelui război dintre greci și Imperiul Persan (un conflict pe care însuși Herodot l-a văzut ca pe un succesor târziu al Războiului Troian). La un moment dat, de pildă, istoricul face o digresiune în cadrul epopeii sale militare pentru a vorbi într-o carte întreagă despre istoria Egiptului, a cărmuirii, culturii, religiei și obiceiurilor sale, pentru că Egiptul făcea parte din Imperiul Persan, a cărui invazie a Greciei, în 490 î.Hr., cât și evenimentele ulterioare formează subiectul extins al *Istoriilor*. Marea întindere a

digresiunii sale egiptene sugerează că cei vechi ar fi putut avea o idee foarte diferită de a noastră despre ce înseamnă ca o carte să fie „despre“ ceva.

Dar compoziția circulară a apărut fără îndoială cu mult înaintea lui Herodot și a *Istoriilor* sale, în mod evident dinainte chiar ca scrisul să fi fost inventat. Cea mai celebră ilustrare a tehnicii poate fi, de fapt, găsită chiar în *Odissea*: un pasaj din Cântul XIX, pe care o să-l analizez mai târziu mult mai detaliat, care începe cu cineva care observă o cicatrice plină de semnificație de pe piciorul lui Odiseu într-un moment când acesta încearcă să rămână incognito. Dar când rana este observată, Homer face o pauză pentru a ne spune cum Odiseu, în tinerețe, s-a ales cu rana ce avea să devină acea cicatrice; apoi merge și mai adânc în timp pentru a reda un episod din copilăria eroului (în care apare tatăl mamei sale, un celebru poznaș); apoi se întoarce la incidentul în timpul căruia a fost rănit Odiseu și încheie cercul în punctul în care rana lui Odiseu a fost observată. Doar atunci, după toate poveștile acestea, descrie el reacția personajului care observase rana dintru început. Pe cât de complexă ar fi descrierea acestei tehnici, spiralele asociative ce formează marca ei re-creează de fapt felul în care spunem povești în viața cotidiană, sărind de la o poveste la alta în timp ce încercăm să clarificăm și să explicăm povestea cu care am început, poveste la care în cele din urmă ne vom și întoarce – chiar dacă este nevoie, câteodată, să ni se tragă un ghiont, să ni se reamintească să revenim în punctul de plecare. Din acest motiv, compoziția circulară v-ar putea aminti, mai mult ca orice, de o plimbare lejeră spre casă, întreruptă de ocoluri și de atracții atât de tentante, încât poți uita să te ții de traseul obișnuit.

Și așa, compoziția circulară, ce ar putea părea la o primă privire o digresiune, se dezvăluie drept o cale eficientă prin care o poveste să-și includă propriul trecut, prezentul și câteodată chiar viitorul – asta din moment ce anumite „cercuri“ pot sări înainte, anticipând evenimente care au loc *după* încheierea firului narativ principal. Astfel, o singură poveste, chiar o singură scenă poate conține întreaga biografie a unui personaj.

De aici concluzia că ocurența cuvântului *polytropos*, „cu multe ocolișuri“, în primul vers al *Odiseei* este o aluzie nu doar la natura eroului acestui poem, ci chiar la natura poemului în sine, sugerând că cea mai bună cale de a spune o anumită poveste nu este de a merge drept înainte, ci în cercuri largi și încărcate de istorie.

Cu întortocheri și întorsături.

Smintiți!

Tăcerea mea și a tatălui meu, de acum atâția ani, din avionul cu care ne întorceam de la Miami Beach avea să devină tipică pentru ceea ce s-a întâmplat între noi doi vreme îndelungată. În prima jumătate a vieții mele – până spre treizeci de ani – între noi a existat o tăcere foarte lungă. Poate pentru că-l privisem odinioară ca pe un mare cap, un craniu, cuvântul care-mi venea în minte când mă gândeam la el era „dur“, iar duritatea lui mă făcea să-mi fie frică de el în copilărie, în adolescență și, într-adevăr, în tinerețea de până la vârsta de treizeci de ani. Putea să fie *dur cu oamenii*, spuneau anumiți oameni din familia mea. Avea, într-adevăr, standarde exigente pentru practic orice. Notele, în mod cert, în ceea ce ne privea pe noi, copiii; dar mai erau și alte lucruri. Pe măsură ce creșteam, am ajuns să înțeleg că pentru el totul făcea parte dintr-o mare, aproape cosmică înfruntare între calitățile pe care le invoca atunci când explica de ce o anumită piesă muzicală care ne plăcea sau un film care era popular în acel an nu erau de fapt „extraordinare“, nu erau demne de timpul pe care îl pierdeam cu ele – acele calități fiind tăria și rezistența și, ceea ce cred că încerca să spună de fapt, *autenticitatea* – și calitățile mai slabe, sentimentale cu care alți oameni se mulțumeau, fie că era vorba de muzică, mașini, romane sau soții. Versurile muzicii pop pe care o ascultam în secret, de exemplu, erau „slabe“. *O rimă e o rimă, n-o poți aproxima!* Pentru el, cu cât ceva era mai greu de obținut sau de apreciat, cu cât mai neplăcut de realizat sau de priceput, cu atât mai mult avea toate șansele să dețină această calitate care în accepțiunea lui reprezenta marca valorii.

X este x. Ideea lui că ar exista o esență profundă și indiscernabilă a lucrurilor, o duritate ireductibilă pe care el o intuise, dar care le scăpa multora, dacă nu majorității oamenilor, îi afecta și relațiile cu celelalte persoane. Pentru că avea aceste standarde dure – sau, mai curând, pentru că foarte puțini oameni se ridicau vreodată la înălțimea lor –, în viața lui existau anumite goluri, goluri ce fuseseră odinioară ocupate de oameni: părinții lui, la un moment dat, în cursul acelor primi doi ani din viața mea, când el și mama încetaseră să mai vorbească cu mama și tatăl lui; de asemenea, cu fiecare dintre cei trei frați ai lui, pentru perioade variabile de timp, de la săptămâni la ani, apoi până la decenii întregi, perioade în care pur și simplu nu vorbea cu vreo rudă ce călcase strâmb. Abia după vârsta de treizeci de ani am avut o conversație reală cu Unchiul Bobby, pe care o presupusă ceartă violentă cu tata (așa ne imaginam: Tati nu deschidea niciodată subiectul) îl exilase din viețile noastre până când cei doi s-au împăcat, în anii 1990, când amândoi aveau peste șaptezeci de ani. Și nici măcar n-am știut că mai avea un frate mai mare, rezultat din primul mariaj, de scurtă durată, al lui Bunu, până când bunicul meu nu era pe patul de moarte, iar acest ciudat nou unchi vitreg, Milton, a apărut într-o bună zi la spital. *Milton, Milton, unde-ai fost până acum?* a cârâit Bunu de pe patul înalt de spital, în timp ce tata privea dezgustat în altă parte.

Atât de obișnuit eram cu obiceiul tatălui meu de a tăcea, încât nu mi-a trecut prin cap decât destul de recent să-l întreb de ce, pentru el, calea evidentă de a-i trata pe cei care-i înșelaseră așteptările era să se poarte ca și cum aceia nu ar mai exista.

Drept urmare, mi-a fost frică de el foarte mult timp. Când eram la școala primară și în cea generală și aveam greutăți în a înțelege tema la matematică, stăteam emoționat în cadrul ușii ce dădea-n camera lui, unde el ședea la micul birou din lemn de tec, analizând facturi sau citind documentele aduse de la birou, făcându-mi curaj pentru a-i cere ajutorul; după ce reușeam, uimirea lui în fața incapacității mele de a înțelege ceva atât de

evident pentru el cum erau problemele de matematică pe care nu le puteam rezolva mă umplea de rușine. Acest sentiment de rușine a dat culoarea relațiilor cu el de-a lungul primei părți a vieții mele, făcându-mă să-mi doresc să mă feresc de el. E adevărat că mă ascundeam de multe lucruri în vremurile acelea: eram un adolescent homosexual, erau anii 1970 și trăiam în suburbii. Trăiam cu precauție. Dar adevărul este că bâjbâielile mele tainice, angoasate în domeniul propriei sexualități alcătuiau partea cea mai mică din frica față de tatăl meu pe vremea aceea. Știam foarte bine că el și Mama erau deschiși și lipsiți de prejudecăți în privința acestui subiect. Când eram la liceu și o serie de profesori homosexuali carismatici mi-au devenit mentori, părinții mei au făcut eforturi să-mi demonstreze că știau ce sunt acești bărbați și că nu aveau o problemă cu asta. Într-adevăr, tata a reacționat cu o blândețe surprinzătoare atunci când, în primii ani de colegiu, le-am făcut în cele din urmă dezvăluirea părinților mei. (*Lasă-mă pe mine să vorbesc cu el, știi câte ceva despre asta*, i-a spus mamei, deși aveau să treacă mulți ani – de fapt, abia când eram amândoi îmbarcați pe croaziera *Odiseei* – până să-mi explice ce a vrut să spună.) Nu: nu era vorba despre faptul că eram homosexual. Pur și simplu simțeam că tot ce avea legătură cu mine era sentimental și imprecis, condamnat să pice testul lui *X este x*. Nici măcar nu știam *ce era x* – nu știam ce sunt și nici ce vreau, nu-mi puteam ține în frâu sentimentele furtunoase, entuziasmul fierbinte și frica inhibantă la care eram predispus. Așa că mă ascundeam – de multe lucruri, dar mai presus de toate de el, cel care știa atât de limpede ce înseamnă orice lucru.

Acesta a fost motivul, cel puțin din partea mea, pentru lunga perioadă de tăcere dintre noi. Care vor fi fost motivele lui, nu am întrebat niciodată.

Resentimentele mele față de duritatea tatălui meu, de insistența lui că dificultatea era indiciul calității, că plăcerea era suspectă și traviulul lăudabil, mi se par acum paradoxale, dat fiind că bănuiesc că acestea au fost calitățile ce m-au atras de la bun

început înspre studiul limbilor clasice. Chiar de când eram destul de tânăr și absorbit pentru prima oară de miturile grecilor și romanilor, bănuiam că sub carnația poveștilor luxuriante pe care le citeam, cu acuplările lor lascive și metamorfozele lor neașteptate, exista un schelet dur ce reprezenta o calitate fundamentală atât a culturii care produsese miturile, cât și a studierii acelei culturi. Când aveam paisprezece ani, profesorul meu de engleză din liceu ne-a dat ca temă să memorăm o pagină dintr-o piesă de teatru. Printre seturile de cărți austere, așezate în casete pe rafturile din camera de jos, lângă balansoarul din lemn de stejar, îmbrăcat în piele neagră, în care-i plăcea tatălui meu să citească, se afla unul intitulat *Integrala tragediilor Greciei antice*; majoritatea celorlalți erau culegeri de matematică. Am deschis la întâmplare unul dintre volumele din setul de patru și am citit un discurs ce s-a dovedit a fi din *Antigona* lui Sofocle, o piesă despre conflictul dintre o tânără încăpățânată și unchiul ei, regele, care dăduse un nou decret aspru pe care fata are de gând să-l sfideze. În discursul la care deschiseseam întâmplător cartea, Antigona susține că legile de care ascultă ea nu sunt cele făcute de muritori, ci legile eterne ale zeilor; ea declară că va urma acele legi divine chiar dacă asta îi va aduce moartea. „Nu Zeus mi-a dat atari porunci! Și-atare legi / Nu dat-a omului nici Nike – ea, ce stă / Cu zeii din Infern.”¹ Îmi amintesc că, la citirea acestor cuvinte, mi-am zis că în sfârșit dădusem peste oasele de sub carne: o piesă în care *x era x*, o dramă a cărei acțiune se învâрте în jurul unor alegeri pure, între care nu exista nici un pic de teren neutru. Nimic moale *aici*. Când, după câțiva ani, am început să studiez greaca veche, am găsit o severitate la fel de satisfăcătoare nu doar în miturile și dramele propriu-zise, ci chiar în propriile lor oase, limba în sine: o sintaxă la fel de pură precum alegerile Antigonei, ce nu permitea nici un pic de dezordine sau de aproximare. Paradigmele de substantive sau de adjective

1. Sofocle, *Antigona*, în *Tragicii greci*, antologie, studiu introductiv și comentarii de D.M. Pippidi, traducere de George Florin, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 450.

care se scurgeau de-a lungul paginii manualului negru și subțire pe care-l foloseam la cursul introductiv de greacă erau la fel de stricte și neîndurătoare ca niște teoreme.

Mult mai târziu m-am bucurat să aflu că instinctul meu legat de „duritatea“ clasicilor fusese întemeiat. Originile disciplinei datează de la finele secolului al XVIII-lea, când un învățat german pe numele lui Friedrich August Wolf a decis că interpretarea textelor literare – o întreprindere pe care mulți oameni, printre ei și tatăl meu, o consideră lejer ca fiind subiectivă, impresionistă, o treabă ce ține de opinie – ar trebui, de fapt, să fie tratată ca o viguroasă ramură a științei. Pentru Wolf, multe dintre teoriile despre educație care circulau în vremea aceea erau deplorabil de sentimentale și de duioase – de exemplu, cele promovate de John Locke în Anglia și de Jean-Jacques Rousseau în Franța, care puneau accentul pe scopurile practice ale educației, pe rolul ei de a pregăti studenții pentru „viața reală“. Ce anume, se întrebau acești filosofi, i-ar putea învăța studierea clasicilor pe studenții zilelor noastre? Locke, asemenea multor părinți din prezent, se întreba în mod ironic de ce ar trebui un muncitor să știe latină. Răspunsul lui Wolf a fost *Natura Umană*. Pentru el, obiectul noii sale „științe“ literare – „filologia“, din grecescul „iubire pentru limbă“ – nu era nimic altceva decât calea spre o profundă înțelegere a „puterilor intelectuale, senzuale și morale ale omului“. Dar, pentru a putea studia așa cum se cuvine textele și culturile antice, trebuia să le abordezi la fel de științific precum o făceai când studiai universul fizic. Întocmai ca în matematică sau fizică, a argumentat Wolf, studiul profund al civilizației clasice putea fi încununat de succes doar prin stăpânirea multor discipline esențiale interconectate: el presupunea imersiunea nu doar în greaca veche și în latină (și, adesea, în ebraică și sanscrită), în vocabularele și gramatica și sintaxele și prozodia lor, ci și în istoria, religia, filosofia și arta culturilor în care se vorbeau și în care se scriau ele. Acestei imersiuni, a continuat el, trebuia să i se adauge stăpânirea unor abilități specializate, precum cele cerute pentru a descifra papirusuri antice, manuscrise

și inscripții, aceste abilități fiind la fel de necesare, în fond, studiului literaturilor antice precum sunt necesare geometria plană și cea în spațiu, aritmetica și algebra și, bineînțeles, analiza matematică studierii adecvate a domeniului pe care-l numim matematică.

Și așa a luat naștere filologia clasică. Când am aflat toate acestea la cursurile masterale, i le-am împărtășit tatălui meu. A tresărit, a dat din cap și a spus *Doar știința e știință*.

Tăcerea dintre tatăl meu și mine a prins să se topească în momentul în care mi-am început cursurile postuniversitare în literatura clasică, când aveam douăzeci și șase de ani. Da, doar știința era știință; dar, pe măsură ce trecea timpul, simțeam cum caracterul dificil al obiectului de studiu căruia mă devotasem parcă îi eroda rezistența. Oricare ar fi fost părerea lui despre componenta sentimentală, subiectivă a interpretării literare, avea însă un respect feroce pentru limbile clasice propriu-zise, pentru gramaticile lor impermeabile la emoții sau subiectivitate ca niște ecuații matematice; pentru că le stăpâneam, crescusem în ochii lui. A început să mă întrebe, cu real interes, despre progresele pe care le făceam în studiu, despre ce citeam și despre cum se desfășurau seminarele. În acea perioadă, de fapt, și-a amintit despre propriile cursuri de latină din urmă cu atâția ani și mi-a povestit cum îl citise pe Ovidiu în liceu, dar cum renunțase înainte de a-l putea citi pe Vergilius.

În cursul primului meu an de facultate am ales un seminar despre *Eneida*. Tata m-a rugat să-i xeroxez câteva pagini din Cartea a II-a și să i le trimit; ar fi vrut să facă o încercare, spunea el. Acum, întâmplarea face ca în Cartea a II-a să se afle repovestirea în detalii înfiorătoare a căderii Troiei: cumplitul climax la care fac aluzie *Iliada* și *Odiseea*, dar pe care nu-l descriu în întregime, prima epopee privind în viitor, înspre evenimentul devastator, cea de-a doua scrutând trecutul spre el. Vergilius, romanul, este cel care ne oferă în cele din urmă întreaga poveste: grecii ascunși în giganticul Cal Troian, pe care troienii l-au

introdus între zidurile oraşului lor; apoi ambuscada din noapte, fumul oraşului cuprins de flăcări, panica şi vâlvătaile; imaginea trunchiului decapitat al Regelui Troiei, Priam, un bătrân demn de toată mila, chintesenţa tatălui eposeic, care e ucis în faţa altarului, unde se roagă cu disperare pentru salvarea oraşului, chiar de Neoptolemus, fiul lui Ahile, acum mort – un tânăr care, prin uciderea bătrânului rege, vrea să-şi depăşească tatăl în vitejie şi cruzime. Tata voia să se uite pe câteva pagini din Cartea a II-a pentru că, spunea el, era curios să vadă dacă mai înţelegea latina versurilor. Dar trecuse prea mult timp de la acele zile, din urmă cu decenii, când îl citise pe *Ou-vidiu* cu atâta fluentă.

Nu merge, mi-a spus la telefon într-o seară, pe tonul acela încordat şi trist pe care-l avea câteodată, echivalentul vocal al cuiva care se încruntă şi dă din mână a lehamite, parcă pentru a spune *La ce bun?*

N-am ce face. Pur şi simplu nu mai sunt bun la treaba asta, mi-a spus după ce şi-a încercat puterile cu Priam şi Neoptolemus. E prea târziu.

Ei, am zis. A trecut atâta timp. Nimeni nu şi-ar mai putea aminti toate astea.

La care tata a răspuns: E în regulă. Acum o să-mi citeşti tu.

Un răspuns drăguţ. Deşi tata era tare, era *dur*, din când în când spunea lucruri sau lăsa să-i scape câte o remarcă atât de neaşteptat de blândă sau de generoasă sau de poetică, încât te zăpăcea – te găseai în starea pe care grecii o numeau *aporia*, „neajutorare“ (Sensul prim al cuvântului este „fără cale“; „sentimentul de a fi abandonat“ ar fi una dintre modalităţile de a-l traduce.) Dar acesta era părintele care, în ciuda durităţii sale, în ciuda severităţii care-şi săpase urmele chiar în carnea lui – ridurile aspre, orizontale ce-i străbăteau fruntea precum liniamentul caietelor de compunere cu coperte marmorate, alb-negru, în care ne luam notiţe atât de conştiincioşi, pereţii prăbuşiţi ai obrajilor lui, sub pomeţii brăzdaţi şi arcele simetrice, înalte ale găvanelor ce umbreau sferile aflate sub ele precum ilustraţiile dintr-un

manual de geometrie –, căpătase cumva porecla comic de nepotrivită de „Tati Loopy“ *Tati Looooopyyyy!* strigam în rarele ocazii când ne gâdila sau se hăhăia cu noi, *Cine-i Tati Looooopyyyy al tău?* făcea el, ușor stânjenit, dar și bucuros în secret când mă înfășa strâns în așternuturi, o *super-mumie-bine-bine-înfășată!*, cum îmi plăcea când aveam patru sau cinci ani și venea în camera mea, stând grijuliu pe marginea patului îngust pe care-l meșterise pentru mine și citindu-mi din *Winnie-de-Pluș*.

E în regulă, o să-mi citești tu, l-am auzit spunând lucrul ăsta drăguț într-o seară de toamnă, acum o jumătate de viață, și m-am întrebat, nu pentru prima oară, *Cine e omul ăsta?*

Așa că am reînceput, datorită lui Vergilius, să vorbesc cu tatăl meu. Îl sunam de-a lungul semestrului și recapitulam cu el discuțiile de la seminar, și câteodată el scotea paginile pe care i le trimiseseam și parcurgeam împreună, telefonic, obositorul drum al câte unui pasaj din poem și uneori simțeam o ușoară mândrie în vocea lui când identifica un principiu gramatical pe care-l învățase cu șaiszeci și cinci de ani în urmă, ca de exemplu atunci când citeam câteva versuri din Cartea a II-a, cartea cu descrierile groaznice ale Căderii Troiei, versuri dintr-o scenă în care bătrânul Rege Priam își îmbracă cu greutate armura în speranța că-și va apăra preaiubitul oraș pentru ultima oară. Da, sigur, înțeleg, *sumptis armis* e ablativ absolut acolo, a spus tata, iar eu am răspuns, Da, exact!; și am discutat despre cum, în versul *ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis*, „El, cel mai vârstnic, își pune pe umeri uitatele-i arme“¹, detaliul că armele pe care bătrânul rege se silește să le poarte – pentru că dorea din tot sufletul să-și apere palatul de grecii care țâșniseră din burta calului de lemn, celebrul șiretlic visat de Odiseu – erau chiar cele pe care le purtase pe când era tânăr și puternic, adăuga o tristețe deosebită scenei. Iar tata a spus că da, înțelegea asta. Am purtat multe conversații asemănătoare în toamna primului meu an de studii aprofundate, care nu semănau deloc cu nici una dintre conversațiile pe care le purtaserăm până atunci.

1. *Eneida*, ed. cit., p. 69.

Din acest motiv pot spune că nu am simțit că-mi cunosc tatăl până când n-am început să-i studiez pe clasici la modul serios.

Dintr-un loc în altul.

Spre deosebire de proemul foarte concentrat și bine ținut al *Iliadei*, proemul *Odiseei* hoinărește și e plin de ambiguitate. În primul vers al *Iliadei*, poetul apelează la muză pentru a-i cânta marea temă, care e rezumată prin primul cuvânt al aceluși prim vers: „mânie“. Mânia cui? Mânia lui Ahile, fiul lui Peleu. Comparați asta cu deschiderea *Odiseei*, care începe prin a cere Muzei să urmărească povestea „unui bărbat“, dar nu-i dă acestuia numele: ar putea fi oricine. Pe măsură ce versul continuă, primim, bineînțeles, mai multe informații de la propozițiile subordonate ce încep să se îngrămădească: bărbatul care *întruna* fu dus pe mare, *după* ce a prădat citadela sacră a Troiei, *care* a fost un om supus la multe suferințe, *care* a încercat și nu a izbutit să-și salveze oamenii. Dar atenția proemului începe să alunece dinspre „bărbatul“ înspre acei bărbați, complăcându-se în detalii ciudat de elaborate ale unui anumit episod care se pare că i-a sortit pierzaniei: consumarea cărnii interzise a Cirezilor lui Hyperion. Până când ajungi la finalul proemului, ești foarte conștient de discrepanța dintre bogăția și specificitatea anumitor informații pe care le-ai primit despre acest bărbat și golurile care rămân, dintre care nu cel din urmă este chiar numele său: o omisiune izbitoare, eufemistic vorbind, într-un pasaj al cărui scop este să-l prezinte. Bineînțeles că noi știm că „bărbatul“ este Odiseu: și atunci de ce nu spune Homer chiar așa? Un posibil răspuns la această întrebare este că, atrăgând atenția asupra tensiunii dintre ceea ce își permite să spună („bărbatul“) și ceea ce știe și știm și noi (Odiseu), poetul introduce o temă importantă ce va continua să se dezvolte de-a lungul poemului, și anume: Care e diferența dintre cine suntem și ceea ce știi ceilalți despre noi? Această tensiune între anonimitate și identitate va fi un element major al intrigii *Odiseei*. Asta pentru că viața eroului ei va depinde

de abilitatea sa de a-și ascunde identitatea de dușmani – și de a o dezvălui, la momentul potrivit, prietenilor, celor de care el vrea să fie recunoscut: mai întâi fiului său, apoi soției și, în cele din urmă, tatălui.

Refuzul viclean al proemului de a se angaja în fața unui nume este oglindit într-o altă evaziune bizară. *Iliada* începe cu o cerere foarte precis pusă-n cuvinte, adresată Muzei, de a începe să cânte dintr-un anumit moment al poveștii – „Când, mai întâi, se-nfruntară cu sfadă frunțașii de vază, / Înșuși Atridul, stăpân de popoare, și mândrul Ahile” Poetului *Odiseei*, din contră, nu pare să-i pese în mod deosebit de unde ar trebui să înceapă epopeea lui. Îi cere Muzei să-și înceapă povestirea „dintr-un punct sau altul”, *hamothen* – de oriunde i-ar conveni din călătoria lui Odiseu. Dar *hamothen* mai are, de asemenea, și un suprasens temporal: „de la un anumit punct în timp sau de la altul”, „din orice moment al povestirii”. În versurile de deschidere ale *Odiseei*, spațiul și timpul sunt chiar și ele vagi, în mod sugestiv, nediferențiate unul de celălalt.

Această încercare stranie de a glisa între detalii concrete și generalități inutile ne oferă o senzație familiară: senzația de a ști cum e când te pierzi. Câteodată e ca și cum te-ai afla într-un teritoriu cunoscut; câteodată te simți purtat de valuri, pe mare, în derivă într-un vid lichid, indistinct, fără a avea vreun reper în fața ochilor. Astfel, deschiderea acestui poem despre rătăcire și despre cum să găsești drumul spre casă oferă o replică precisă oscilațiilor ca de talaz între plutirea în derivă și călătoria cu țintă precisă ce caracterizează aventura eroului său.

Recrearea de către proem a senzației de mișcare, de *călătorie*, ne aduce înapoi la înșeși rădăcinile cuvântului „proem”. Cuvântul înseamnă literalmente „înaintea cântecului”: *pro-*, „înainte”, plus *oimê*, „cântec”. Acest lucru are foarte mult sens: proemul este partea ce vine înaintea cântecului propriu-zis, „cântecul” fiind chiar epopeea. Și totuși *oimê* are o proveniență sugestivă. Vine dintr-un cuvânt mai vechi, *oimos*, care înseamnă „cărare” sau „cale” – pentru că, probabil, o expresie străveche precum „calea cântecului” a fost în cele din urmă redusă, pur și simplu, la

„cale“ și cu timpul a ajuns să însemne „cântec“ Ca termenul „cântec“ să provină din „cale“ pare firesc: orice fel de cântec, de la baladă la o epopee de 15.000 de versuri, te poartă de la început înspre sfârșit, își croiește drum prin poveste înspre un climax, o concluzie. Este „o cale“ spre ceva.

Și totuși, dacă vom călători chiar mai departe în inima istoriei acestor cuvinte, ni se vor dezvălui și mai multe lucruri. Pentru că *oimos*, „cărare“, duce până la urmă către *oima*, un cuvânt ce sugerează ceva de genul „avântului“ nostru – un salt în față, o lansare, o mișcare înainte, cu totul intenționată.

Această etimologie a cuvântului „proem“ mi s-a părut întotdeauna interesantă, pentru că te poartă pe un drum ce pleacă de la introducerile cântecelor la ideea elementară de mișcare în sine: la ideea de, pur și simplu, „a merge“. Pentru greci, poezia era mișcare.

Ea trebuie să te miște, în toate sensurile cuvântului.

Cântă-mi, o, Muză

Într-o noapte de miercuri din luna ianuarie, la jumătate de secol după plictisitoarea noastră planare circulară, la întoarcerea acasă, despre care tatălui meu, Tati Loopy, îi plăcea să povestească, mă gândeam din nou la călătorii lungi și la tăceri îndelungate.

Mă regăseam iarăși alături de tatăl meu fără să vorbim. De data aceasta nu ne aflam într-un avion. Tata zăcea imperturbabil ca un faraon mort înfășurat în bandajele sale, într-un pat complicat din unitatea de terapie intensivă a secției de neurologie dintr-un spital aflat la douăzeci de kilometri de casa în care se mutase cu cincizeci și doi de ani înainte, casa în care continuase să trăiască cât timp aceasta se umpluse cu cinci copii, apoi se golise din nou, lăsându-i pe el și pe mama să-și trăiască viața, care era, în mare, liniștită și prudentă, cel puțin din cauza faptului că mamei, de fapt, nu-i plăcea să călătorească.

Așteaptă-te la lucruri neașteptate. Tata căzuse, și devenise clar că nu aveau să mai fie alte călătorii educative. Dar avuseserăm

odiseea noastră – călătoriserăm împreună, ca să zic așa, prin acest text de-a lungul unui semestru, un text care pentru mine, așa cum stăteam privind chipul nemișcat al tatălui meu, părea să fie din ce în ce mai mult despre prezent decât despre trecut. Este, până la urmă, o poveste despre familii ciudate și complicate, despre doi bunici – cel matern este excentric, limbut, un poznaș fără seamăn, celălalt, tatăl tatălui, e taciturn și încăpățânat; e despre o căsnicie lungă și despre scurte flirturi, despre un soț ce călătorește departe și o soție ce rămâne acasă, la fel de înrădăcinată în casa ei cum este un copac în pământ; despre un fiu ce vreme îndelungată nu e recunoscut și e de nerecunoscut pentru tatăl lui, până târziu, foarte târziu, când își unesc forțele într-o mare aventură; o poveste, în momentele ei de final, despre un bărbat aflat la vârsta mijlocie, un bărbat ce este, trebuie să ne amintim, atât fiu, cât și tată, și care, la sfârșitul acestei povești, cade în genunchi și plânge pentru că s-a confruntat cu imaginea bătrâneții tatălui său, cu spectrul morții lui inevitabile, o priveliște atât de copleșitoare, încât acest bărbat, care este la rândul său un povestitor neîntrecut, iscusit la ocolirea adevărului și la spus minciuni sfruntate, un manipulator al cuvintelor și, așadar, al altor oameni – acest bărbat este atât de devastat de imaginea tatălui șubrezit, încât nu se mai poate mobiliza să-și spună minciunile și trebuie, în cele din urmă, să spună adevărul.

Aceasta este *Odiseea*, pe care tata se hotărâse că vrea s-o studieze cu mine acum câțiva ani; acesta este Odiseu, eroul pe urmele căruia călătoriserăm odinioară.

TELEMAHIADA

(Educația)

IANUARIE-FEBRUARIE 2011

„...pretextul călătoriei lui Telemah este căutarea tatălui său; dar, pentru Atena, care-l povățuiește, scopul este educația. Fiul nu ar fi devenit demn de tatăl său dacă nu ar fi aflat de la tovarășii tatălui său despre faptele acestuia; el știe cum să se comporte cu tatăl său pe baza poveștilor pe care le-a auzit despre el.“

Comentariu antic la *Odiseea*, Cântul I, versul 284

(„Ci mai întâi mergi la Pylos, întreabă-l pe Nestor, zeiescul“)

I. Paideusis

(Tați și fii)

Una dintre puținele povești pe care-i plăcea tatălui meu să le spună despre tinerețea lui – puține, într-adevăr, pe când eram mici, însă pe măsură ce a îmbătrânit, a devenit mult mai deschis în legătură cu trecutul lui, deși trebuie spus că stocul de anecdote nu putea concura sub nici o formă poveștile amuzante și dramatice pe care le spuneau mama mea și tatăl ei – era despre cum s-a pus capăt educației lui clasice.

Într-o bună zi, începea el să povestească, într-o zi de primăvară de pe la finele războiului (tata numea întotdeauna cel de-al Doilea Război Mondial „războiul“, așa cum un bard antic ar fi spus „război“ referindu-se la „războiul troian“), trebuie să fi fost sfârșitul clasei a unsprezecea, profesorul meu de latină, care era un tip foarte spilcuit, un refugiat din Europa – un neamț, din câte-mi amintesc, care scăpase la mustață –, profesorul meu de latină ne-a întrebat pe câțiva dintre noi ce vrem să facem în anul următor. Eram în al patrulea an de liceu, făceam latină din clasa a șaptea și în acel an citiserăm fragmente din Ovidiu.

Ou-vidiu.

De obicei, în acest moment, tata își dregea vocea. Era neamț, repeta el. Îmi amintesc că mereu încerca să se îmbrace bine, deși se vedea că hainele îi fuseseră spălate de foarte multe ori, gulerul îi era uzat, iar coatele sacoului erau lucioase. Deci în ziua aceea ne-a întrebat cine are de gând să continue cu latina în anul terminal. Vezi tu, latina din anul terminal era climaxul

cursului de latină, când ajungeai în sfârșit să-l citești pe Vergilius. *Eneida*.

În cursul unor repovestiri mai recente am băgat de seamă cum obișnuia să stăruie asupra detaliilor legate de hainele profesorului: gulerul ros, coatele lucioase. Chiar faptul că observase asemenea lucruri mi s-ar fi părut, cu ani în urmă, ciudat, dat fiind că tata era celebru pentru indiferența lui față de haine; avea un talent deosebit la a purta lucruri nepotrivite așa cum anumiți oameni îl au pe acela de a se îmbrăca bine. În prima seară din croaziera „Pe urmele *Odiseei*“, când ne îmbrăcam pentru cocktailul oferit de căpitan, s-a apucat să-și pună o cămașă maro lucioasă, iar eu i-am spus, Tati, suntem într-o croazieră pe Mediterana, nu poți purta poliester maro, apoi i-am luat cămașă din mână, m-am dus în balcon și am aruncat-o în mare. *Cuuuummmmm!?!?* a strigat el, era o cămașă scumpă! A străbătut camera cu pași repezi spre balcon și a privit în jos, oropsit, la cămașă care în contact cu apa căpătase o lucire densă, ca de animal, ca pielea unei foci, și care pentru scurt timp a săltat pe lângă navă până când s-a scufundat în cele din urmă, trasă la fund de propria greutate. Abia când intrase în faza lui târzie, nostalgică – eram trecut bine de treizeci de ani la vremea aceea –, m-a luat prin surprindere cu o anecdotă care explica atenția lui fastidioasă pentru hainele profesorului său de demult. Pe când era student la NYU, mi-a spus într-o bună zi (universitate la care, după cum îi plăcea să ne reamintească, putuse să se înscrie pentru că se înrolase în armată la șaptesprezece ani, cu scopul precis de a putea merge ulterior la facultate, de a primi o educație superioară grație GI Bill), deci pe când mergea la colegiu, lucrase pentru Brooks Brothers. Mi-a oferit rânjetul lui încordat când mi-a văzut reacția în fața acestei noutăți. *Ei, am lucrat doar la împachetare, dar tot am învățat ceva!* Când spunea asta, am simțit prezența unei mândrii timide, încăpățânate chiar sub suprafața acelei autobagatelizări, o vagă vanitate legată de accesul lui temporar la lumea rarefiată a gustului patricienilor americani: era de parcă ar fi spus, *Vezi unde-am ajuns? Nu-i*

rău pentru un băiat din Bronx. Când a zis dar tot am învățat ceva, am avut o viziune fulgerătoare a lui, un tânăr de douăzeci de ani, incredibil de slab, cum era atunci, cu pantalonii crâmpoșiți în mod ridicol în jurul taliei înguste, ținuti acolo de o curea, fofilându-se prin marile săli cu lambriuri de mahon de pe Madison Avenue, ținând strâns în mâini un pachet învelit în hârtie în timp ce țopăie pe sub tavanele casetate și pe sub candelabre, holbându-se la vitrinele strălucitoare cu armăturile lor fătoase din aramă – deloc diferit, cum îmi place să cred, de felul în care, în Cântul IV al *Odiseei*, tânărul fiu al lui Ulise se holbează la podoabele luxoase din palatul regelui spartan Menelau, atât de încercatul soț al Elenei din Troia, atunci când Telemah îl vizitează în cadrul misiunii lui de a aduna vești despre tatăl său cel dispărut. „Așa va fi ea fiind chiar și curtea,-n Olymp, a lui Zeus“¹, exclamă tânărul naiv, care în poem are douăzeci de ani, vârstă la care tatăl meu lucra la Brooks Brothers.

Așa că, repeta tata când își amintea de profesorul lui de latină, german refugiat, cel care încerca să se îmbrace cu gust chiar dacă hainele lui erau atât de sărăcăcioase, așa că ne-a întrebat cine vrea să continue cu latina în cel de-al cincilea an, să-l citească pe Vergilius.

Aici, tata făcea o pauză. Recrea tăcerea ce se lăsase asupra clasei, în Bronx-ul de acum atâția ani.

Nimeni n-a răspuns, spunea el, evitându-mi cumva privirea. Profesorul a întrebat o dată, apoi a mai întrebat o dată, și nimeni n-a răspuns.

La șaizeci și cinci de ani după ce a avut loc acest eveniment, cu mult după ce profesorul și gulerele lui dispăruseră, după ce mulți dintre băieții care se foiseră în tăcerea stânjenitoare din Bronx deveniseră bărbați și apoi tați și mai apoi bunici și, asemenea tatălui meu, bătrâni ce căpătaseră, brusc și improbabil, o nostalgie pentru greșelile vechi și de neiertat – după șaizeci și cinci de ani, tata clătina din cap și-și strângea buzele subțiri, adunându-le în dunga aceea fermă, atât de familiară.

1. *Odiseea*, ed. cit., p. 52.

Încă-mi amintesc încăperea aceea, spunea el, pentru că era atâta liniște. Eram prea jenați ca să vorbim. Iar profesorul ne-a privit dintr-odată și, arătându-ne pe fiecare cu degetul, exact așa – (aici tata adopta un accent german teatral) ne-a spus, „Respingeți bogățiile lui *Fergilius*! Hasta o veți regreta!“ Apoi și-a închis servieta și a părăsit clasa.

După o clipă, tata a spus, Din câte-mi amintesc, ăsta a fost sfârșitul predării latinei în școala aceea. Ia aminte, adăuga el, nu era *cel mai bun* liceu, dar era un liceu bun.

Îmi aminteam, vag: o poveste pe care ne-o spusese cineva odată, mama sau mătușa mea, nu țin minte cine, poate unul dintre unchii mei, despre cum Tati fusese *cel mai deștept puști în gimnaziu*, un talent la matematică, dar, dintr-un motiv obscur, nu continuase studiile la cel mai competitiv liceu, unul numit Bronx Science, locul unde se duceau cei talentați la științe și la matematică. Dar nu-mi aminteam restul poveștii, și nu știam de ce nu mersese la școala cea mai bună.

Așa, deci era o școală foarte bună, spunea tata. Nu eram mulți care aleseserăm latina, așa că programul de predare depindea de noi! Dar noi n-am continuat pe termen lung. Și cred că, la vreo doi ani după acea primăvară, cursul de latină a dispărut pur și simplu.

Se vedea că pe tata încă-l deranja, după toți acei ani – felul în care el și colegii lui respinseseră învățătura manieratului evreu german care venise de la o asemenea depărtare înarmat doar cu știința lui rară. Puteai vedea, când își spunea povestea, că încă se învinovăța pentru felul în care, după ce ajunsese atât de departe cu studiul limbii străvechi, eșuase în a parcurge ultima parte a călătoriei sale în tărâmul limbilor clasice și a citi opera cea mai măreață scrisă în acea limbă – o operă despre un bărbat care-și salvează tatăl din ruinele cuprinse de flăcări ale orașului său înfrânt și apoi rățăcește departe, într-un tărâm nou și necunoscut, târându-și grijuliu după el atât tatăl, cât și fiul, pentru a putea să-și refacă viața alături de ei în acel loc. *Eneas*, emblema fidelității filiale; calitate ce, după cum bine știa tata, nu e deloc una neglijabilă.

Când eram copil și am auzit pentru prima oară povestea eșecului tatălui meu de a continua studiile de latină – și chiar mai târziu, când eram la facultate, iar apoi la masterat și în discuție apărea subiectul educației înalte și al studiilor avansate de limbi clasice, ocazie cu care el își spunea iarăși povestea, vorbind cu aerul acela ușor meditativ al lui, de parcă spunând-o iar și iar ar fi reușit în cele din urmă să înțeleagă de ce restul vieții sale se desfășurase așa cum o făcuse –, pe când eram tânăr și auzeam povestea asta, eram atât de fascinat de dramatismul și patosul ei, de bietul evreu german și de felul cum scăpase el la mustață, de adolescenții distrați ce priveau cu jind pe fereastră într-o zi călduroasă din New York, imediat după sfârșitul războiului, indiferenți la bogățiile trecutului, și mai presus de toate de imaginea aproape insuportabilă a unui profesor doidora de o învățătură pe care n-o dorea nimeni, încât nu mi-a trecut prin cap să întreb de ce tata renunțase să mai studieze o materie la care excelase, la care fusese o vedetă; tot așa cum nu-mi trecuse prin cap să întreb de ce o asemenea vedetă ajunsese la a doua școală ca valoare.

Un băiat singuratic stă la marginea unei săli pline de oameni, visând la tatăl său absent.

Acest băiat e Telemah, fiul lui Odiseu. Au trecut două decenii de când tatăl lui a plecat spre Troia și nu s-a mai auzit nimic despre el. De atunci, palatul a fost invadat de zeci de tineri din Itaca și din insulele vecine care, presupunând că Odiseu a murit de mult, îi fac curte încă frumoasei Penelopa, fiecare sperând să-i devină soț și să ajungă rege în Itaca. Dar prezența lor acolo constituie o încălcare grotescă atât a legilor curtării, cât și a mariajului: pentru că, în loc să se adapteze tradiției locale, în loc să aducă ofrande și daruri de curtare Penelopei, s-au instalat în palatul ei, secătuiindu-i rezervele de mâncare și băutură, chefuind zi și noapte și seducându-le pe tinerele servitoare. Țesătura socială a insulei-regat s-a șubrezit și ea, iar guvernarea a ajuns într-un impas. Unii cetățeni sunt încă loiali regelui absent, dar

alții aleg să-și ofere loialitatea Pețitorilor; între timp, nu se ținuse nici un sfat al cetățenilor încă de la plecarea lui Odiseu.

Familia regelui absent se destramă. Regina, abătută, s-a retras în camerele ei de deasupra sălii de banchet, după ce și-a epuizat de mult întregul repertoriu de tertipuri inventate pentru a-i ține pe Pețitori la distanță: pe măsură ce presiunile puse asupra ei zi de zi pentru a lua o hotărâre se amplifică, ea se simte mai sfârșită și plânge neîncetat. Cât despre tatăl ros de griji al lui Odiseu, Laertes, el e atât de dezgustat de haosul de la palat, încât

„...spun unii că nu mai

Vine acum în cetate, ci rabdă din greu, pe la țară
Stând, cu o slujnică veche, ce hrana și cu băutura
I le aduce, când zăcerea de la genunchi îl apucă,
De ostenește, urcând pe costișa livezii cu vie“¹.

Deci nu doar tatăl lui Telemah a dispărut, ci și tatăl tatălui său. Tânărul melancolic șovăie la granița dintre adolescență și bărbăție, fără ca cineva să-l poată îndruma.

Așa începe *Odiseea*: eroul însuși nu e nicăieri, iar criza precipitată de absența lui ocupă poziția centrală. Oricât de lung ar fi de fapt proemul *Odiseei* – fie zece, fie douăzeci și unu de versuri –, se dovedește înșelător: în ciuda promisiunii sale de a ne vorbi despre un „bărbat“, adevărul este că acest bărbat apare la început doar sub forma amintirii, un strigoi despre care ascultăm povești, amintiri, bârfe. E pe drumul spre casă, spune cineva; altcineva își amintește că l-ar fi zărit în Troia, deghizat în cerșetor, într-o misiune de spionaj. O altă poveste, mai curând neplăcută, iese la suprafață: A, da, Odiseu – a venit odată să caute niște săgeți otrăvite. (Acestea, înțelegem noi, nu sunt deloc arme pe care un nobil războinic ar trebui să le folosească.) Zvonurile se învârtesc și clocotesc, dar eroul însuși – „bărbatul“ – nu e nicăieri

1. Op. cit., p. 11.

vizibil, nici în Itaca, nici în povestea lui Homer. Și, în tot acest timp, soția plânge, poporul clocotește, fiul lipsit de speranță visează cu ochii deschiși. Totul e de parcă Muza ar fi ales cu viclenie să ia cuvintele proemului la propriu – să înceapă la întâmplare, „dintr-un punct sau din altul”¹, iar acel punct de plecare se dovedește a fi cu totul altul decât cel la care ne așteptaserăm.

E greu să nu intuiești că hotărârea lui Homer de a ascunde, de a brua și de a amâna apariția personajului principal al epopeii este menită să ne ațâțe curiozitatea în legătură cu acest personaj dubios care, în aceste prime pagini esențiale, pare să pândească de la marginile îndepărtate ale propriei povești, straniu de minuscul și de greu de distins, ca una dintre acele siluete micuțe dintr-o pictură olandeză pe care riști să n-o observi deloc pentru că ochiul tău e atras spre subiectul aparent al picturii, figura din prim-plan, și doar după ce privești mai de aproape realizezi că această formă mai mică, mai îndepărtată, chiar parțială este până la urmă de mai mare interes, este elementul care va răsplăti privirea cea mai atentă – este, probabil, adevăratul subiect al picturii. Cel mai celebru exemplu al acestei scamatorii vizuale este un tablou intitulat *Peisaj cu prăbușirea lui Icar*, al maestrului olandez Pieter Brueghel, care se află expus într-un muzeu din Bruxelles și care are ca subiect o altă dramă din paradigma antică a relației tată-fiu: mitul marelui inventator Dedal și al fiului său, Icar, care au încercat să zboare cu aripi artificiale, meșteșugite din pene lipite cu ceară. În versiunea cea mai cunoscută a mitului, ce apare într-un poem de Ovidiu, Dedal își avertizează fiul să nu zboare prea sus, pentru că razele fierbinți ale soarelui vor topi ceara; dar fiul cel nechibzuit, îmbătat de exaltare, nu-și ascultă tatăl, se înalță prea mult, își pierde aripile și

1. Acest vers, tradus de autor din greacă, diferă substanțial de cel oferit în traducere românească de Dan Slușanschi, dar și de George Murnu, care spun, pur și simplu, „Despre acestea, Zeiță, fiică a lui Zeus, ne grăiește!”

se prăbușește în mare. Cu o ironie mușcătoare, pânza lui Brueghel ilustrează fracțiunea de secundă ce urmează imediat prăbușirii lui Icar: spațiul picturii este aproape în întregime ocupat de țărni și de mare și, mai ales, de trei țărani care-și văd de treabă, arând, mânănd turmele și pescuind, ignorând cu totul catastrofa care a avut loc – al cărei unic semn este un detaliu minuscul în colț, care se dovedește a fi reprezentarea picioarelor bietului Icar, zbătându-se ridicol chiar la suprafața apei. În mâinile lui Brueghel, povestea lui Ovidiu despre cum un fiu respinge cu bună știință înțelepciunea tatălui devine o poveste despre nevoia de o anumită umilință – de, s-ar putea spune, perspectivă; un avertisment legat de ceea ce pierdem când suntem absorbiți de propriile noastre povești, despre pericolele ce apar atunci când confundăm prim-planul cu întregul.

Personajul care stă în centru și în prim-plan la începutul *Odissei* și care rămâne obiectul atenției noastre de-a lungul primelor patru cânturi este persoana care adună încet toate zvonurile, bârfele și poveștile: fiul lui Odiseu. Când îl cunoaștem, puțin după încheierea proemului, Telemah se prezintă ca o figură melancolică. El e, după cum spune Homer, „cu inima-i greu sfâșiată”, cum stă izolat în marea sală a palatului regal din Itaca, privind neputincios la Peșitorii care râd și petrec gălăgios în jurul său. Neavând nici o idee cum să se impună, unicul copil al lui Odiseu e redus la fantezii neajutorate,

„Gându-i zărindu-l mereu tot pe tata, că poate-o să vină
Ca să împrăștie-odată pe-acei peșitori din palatu-i”¹.

Problema nu e doar aceea că nimeni nu știe unde se află nobilul său tată; dilema mai mare e aceea că nimeni nu știe măcar dacă e în viață. Această incertitudine atrage după sine alte întrebări: dacă Penelopa este soție sau văduvă, încă măritată sau de măritat; dacă fiul eroului poate, dacă e cazul, să fie regele

1. Op. cit., p. 9.

și bărbatul care fusese tatăl său. În prezent, răspunsul la această ultimă întrebare este foarte limpede nu.

Suspansul chinuitor în care familia regală, Pețitorii și populația lănceziseră este descris foarte viu prin intermediul unei povești pe care o ascultăm de-a lungul acestor prime patru cânturi ale *Odiseei*, cânturi din care Odiseu însuși lipsește. Povestea, care evocă cele mai celebre șiretlicuri folosite de Penelopa pentru a a-i ține pe Pețitori la distanță, are o evidentă încărcătură simbolică. Regina, după cum se plânge mândros unul dintre Pețitori, promisese odinioară să se mărite în cele din urmă cu unul dintre ei, dar asta numai după ce ar fi terminat de țesut un lințoliu pentru socrul ei, Laertes, bătrânul decrepit care acum își vede cu tristețe de ferma lui, departe de scena umilirii fiului său absent. Pețitorii au fost de acord cu planul ei; dar în fiecare noapte, în taină, șireata regină deșira ceea ce țesuse în timpul zilei, amânând astfel, la infinit, încheierea lucrului ei de mână. Înșelătoria aceasta a funcționat câțiva ani, până când una dintre slujitoarele Penelopei, o fată necredincioasă care se culca cu unul dintre Pețitori, a demascată-o. Pețitorii au pus-o pe regină în fața faptului, iar aceasta a fost astfel obligată să termine giulgiul. De atunci – toate acestea, vom afla, au avut loc cu trei ani înainte de începerea *Odiseei*, cu trei ani înainte de momentul în care prințul stă neajutorat și izolat în sala palatului, dorindu-și ca tatăl lui să apară în mod miraculos – regina a dispărut în camerele ei.

Povestea aceasta ne spune foarte multe despre disperarea Penelopei – și despre viclenia ei, care este pe măsura celebrelor șiretlicuri ale soțului. Ba mai mult, țesutul și destrămarea, înnoarea și dezlegarea, iuțea și amânarea, toate redau superb toropeala, imobilitatea ce caracterizează viața în Itaca din timpul îndelungatei absențe a lui Odiseu. Acest balans pe loc, înainte și înapoi, asemenea resacului, este totodată și ritmul *Odiseei*: înaintarea intrigii, analepsele amintirilor, ale poveștilor secundare și ale digresiunilor fără de care narațiunea principală ar părea inconsistentă, lipsită de substanță.

Așadar, marea epopee a călătoriei, a drumeției, a voiajării începe cu personajele încremenite pe loc. Senzația nesănătoasă de blocaj ce caracterizează situația politică din Itaca ridică și o serie de probleme care sunt, în fond, literare. Cum să începi poemul? Unde începe o poveste? Cum pui capăt trecutului și-l transformi în prezent?

Unul dintre răspunsurile la această întrebare este: prin pură voință. După încheierea proemului, acțiunea se mută pe piscurile impunătoare ale Muntelui Olimp, casa cerească a zeilor, unde Atena, înduioșată de mila pentru muritorul ei preferat, îl imploră pe tatăl ei, Zeus, să rupă blestemul de zece ani. Amintindu-și afecțiunea pe care i-o purtase șiretului muritor, regele zeilor este de acord. Planul divin de aducere acasă a lui Odiseu va avea două părți. Mai întâi, Hermes, zeul mesager, se va repezi spre insula unde nimfa Calypso, îndrăgostită, îl ținuse captiv pe Odiseu în ultimii șapte ani și îi va porunci să-și elibereze prizonierul. Dar această scenă este amânată, de fapt, până în Cântul V – cânt în care acțiunea îl va ajunge din urmă pe Odiseu. Până atunci, însă, poemul este preocupat de cealaltă parte a planului divin, care se desfășoară în Itaca și-l are în centrul său pe fiul eroului.

După ce zboară spre insula-regat, Atena se infiltrează în palat luând forma unui vechi prieten de-al lui Odiseu, pe nume Mentos; se strecoară în sala banchetului unde Pețitorii petrec și dansează și face astfel încât să-l întâlnească pe Prințul Telemah. (Numele tânărului înseamnă „războinicul îndepărtat”: fiul ce se definește prin absența tatălui său are un nume ce amintește atât absența, cât și motivul ei.) Pe când conversează politicos cu Atena cea deghizată, Telemah își trădează propria nesiguranță cu amărăciune, o nesiguranță foarte profundă: la un moment dat, el spune, plin de tristețe, că, deși mama lui, Penelopa, a insistat mereu că Odiseu este tatăl lui, el nu poate fi sigur de asta. După o pauză în care remarcă obrăznicia comportamentului insultător al Pețitorilor, Atena încearcă să aline anxietățile tânărului. Îl asigură, mai întâi, că Odiseu nu e mort, ci trăiește

pe o insulă unde e ținut captiv de „sălbatici“ (cu o delicatețe amuzantă, ea o elimină pe superba nimfă Calypso); ea vorbește, de asemenea, despre asemănarea fizică izbitoare a tânărului cu tatăl său: figura, ochii aceia frumoși...

Dar medicamentul cel mai bun pentru el, precum știe bine Atena, este acțiunea, așa că ea începe să-l călăuzească. Mai întâi, spune ea, el ar trebui să-i strângă la sfat pe cetățenii Itacai și să le spună ce are pe suflet: „Cum ai să-i faci pe acești Pețitori ca să-ți plece din casă!“¹. Apoi îi spune să facă rost de o corabie și să călătorească spre casele a doi dintre tovarășii de luptă ai tatălui său, Nestor, bătrânul rege din Pylos, și Menelau, soțul Elenei și rege al Spartei:

„De vei afla despre-acela că-i viu, către-ntors că se află,
Chiar de te-a roade, mai rabdă un an, și iar rabdă, cu vlagă!
De-i auzi c-a murit și pe lume că nu se mai află,
Ia și-ntoarce-te-apoi îndărăt, iar, în țara ta dragă,
Și să-i ridici o movilă și cele cerute-mplinește-i,
Tot din belșug, cum se cade: și după bărbat să-ți dai mama!“².

Acest pasaj sintetizează de fapt acțiunea următoarelor trei cânturi ale *Odiseei*. În Cântul II, Telemah va convoca atât de întârziatul sfat al cetățenilor din Itaca și-i va înfrunta pe Pețitori în prezența poporului. În Cântul III el își părăsește casa pentru prima oară în viață și navighează spre Pylos, unde-l întâlnește pe Nestor și află câte ceva despre faptele de arme ale tatălui său din timpul războiului; în Cântul IV, el călătorește de la Pylos la Sparta, unde-i găsește pe Menelau și pe Elena, care trăiau în mare splendoare, amândoi plini de amintiri despre înțelepciunea și dibăcia lui Odiseu.

Mai trebuie adăugat și că, de-a lungul primelor patru cânturi ale epopeii, fiul lui Odiseu va avea parte, în sfârșit, de propriile

1. Op. cit., p. 13.

2. Idem, p. 14.

aventuri. Aceste călătorii îi vor permite să aibă parte de aceleași experiențe pe care, după cum spune proemul, le-a avut și Odiseu: „printre mulți muritori, a văzut și cetăți, și-obiceiuri!”¹. Astfel, poemul îl reasigură în mod ingenios pe Telemah că este fiul tatălui lui.

Acestei părți introductive, neașteptate, dar foarte sugestive, ca și în cazul altor episoade din *Odiseea*, tradiția i-a dat un nume. Așa cum *Ilias*, *Iliada*, este un cânt despre Ilion (un alt nume al Troiei), așa cum *Odyseia*, *Odiseea*, este un cânt despre Odiseu, tot așa *Telemakheia*, *Telemahia* – titlul primei mari părți a epopeei –, este un cânt despre Telemah. După cum sugerează traiectoria acestor patru cânturi, ele vorbesc despre cum copilul unui tată absent începe să învețe despre părintele său și despre lume, în general.

Este povestea educației unui fiu.

Pur și simplu nu înțeleg de ce se spune că ar fi așa un mare erou!

Era ora 11:15, în dimineața zilei de 28 ianuarie 2011, cam la o oră după ce începuse primul nostru curs, Clasice 125: *Odiseea* lui Homer. De când ne așezaserăm, tata nu încetase să se plângă în legătură cu Odiseu.

Ajunsese la mine acasă la nouă. Deși vremea era urâtă, insistase să vină cu mașina. Era mai ușor să vină cu mașina decât să schimbe două trenuri, îmi spusese la telefon cu câteva zile înainte, lucru fals, bineînțeles: dar tatălui meu nu-i plăcuse nici-odată să fie pasager. În aceeași dimineață, mai devreme, pe când îl așteptam să sosească, mi-l imaginam înaintând cu precauție prin ninsoarea abundentă, în mașina lui mare, albă, purtând unul dintre puloverele lui lălâi, albe, care-i plăceau. Pentru a ajunge în campus cu puțin înainte de începerea cursului, la zece fără zece, ar fi trebuit să plece de acasă, din Long Island, cu mult înainte de ora șapte; și, deși n-o spusese textual, eram conștient de faptul că această dificultate suplimentară, acest disconfort, făcea ca ideea de a conduce să i se pară și mai atrăgătoare. *Dacă*

1. Idem, p. 6.

nu e greu, nu merită. Parcă-l vedeam cum se va plânge, plin de lăudăroșenie, săptămâna viitoare, prietenilor săi, Ralph și Milton și Lenny și ceilalți, la Town Bagel, stând cu toții la mesele portocalii din plastic laminat, cu paharele lor uriașe de cafea din polistiren scoțând aburi în fața lor în timp ce stau de vorbă, așa cum o făceau în fiecare dimineață de mulți ani, despre lucrurile obișnuite: despre neveste și despre copii, despre divorțuri și nepoți, despre Mets și Giants¹, despre artrită și despre prostate. *A trebuit să mă scol la cinci și jumătate! Doamne!* avea să le spună Tati.

În felul lui, și tatăl meu era un om al durerii.

Mi-l imaginam conducând încruntat, vorbind singur în barbă, cu buzele lui subțiri mișcându-se peste dinții mici care erau gri-gălbui după ani întregi de fumat, obicei pe care-l abandonase brusc într-o zi din 1970, pentru că, bănuiesc, „să te lași deodată“ era forma cea mai severă de renunțare, cea mai dureroasă. Îmi văzusem tatăl conducând de mii de ori de-a lungul vremii: strecurându-și mașina de-a lungul străduțelor tăcute ale cartierului în care locuiam, umbrite de arțari și stejari de mlaștină, casele părând a trage suspicios cu ochiul prin ferestrele lor oblonite; mergând în coloană de-a lungul șoselelor interstatale și autostrăzilor blocate de ambuteiaje, spre grătare de vară și petreceri de vacanță, spre clădirile de apartamente din Brooklyn sau Queens, unde trăiau rude misterioase de-ale mamei mele, bătrâni pe care îi auzeam slab, după ce sunam la ușă, pe când se moșmondeau să răspundă din spatele ușilor din oțel vopsite-n maro, cu multiplele lor zăvoare cloncănitoare și vizoarele prin care trăgeau precaut cu ochiul după ce sunam, cu un ochi gigantic iscoditor, comic, aplecându-se prin oglinda convexă, precum singurul ochi al unui monstru mitic. Îl vedeam cum conduce spre concerte organizate de școală, orchestre, formații, coruri *a capella*, madrigale, toamna, iarna și primăvara: ne conducea la taberele de vară, la lecțiile de pian și violoncel și chitară, ne

1. Celebre echipe de baseball din New York.

conducea la *bar mitzvah*-uri și la nunți și, pe măsură ce anii au trecut, iar bunicii mei și părinții prietenilor Mamei și ai lui Tati au început să moară (și apoi, mai târziu, pe măsură ce propriii lor prieteni au început să moară), conducea și în procesiuni funerare, în timpul cărora îi plăcea să se plângă amar în legătură cu motocicliștii care nu cedau trecerea cortegiului ce înainta lent, pentru că, pe cât de mult ura ceremoniile de orice fel, avea un enorm respect pentru cei morți, chiar și pentru cei pe care nu-i apreciasse prea mult pe când erau în viață – din respect, presupun, pentru faptul că făcuseră într-un final lucrul cel mai greu, cel mai dureros dintre toate.

Când conducea, tata obișnuia adesea, spontan, să-și ridice umărul stâng, îngust, osos precum aripa unui pui de găină, spre ureche, ca-ntr-un spasm, iar când făcea asta, buzele i se strâmbau într-o grimasă, gestul inconștient pe care-l faci de obicei când te certî cu tine însuși în legătură cu ceva, poate ceva ce are de-a face cu numeroșii tăi copii, cu planurile lor de călătorie frecvent amânate sau cu banii de care spun că au nevoie pentru a face lunga călătorie ca să te vadă; poate este încă o reluare a unor străvechi certuri cu soția, poate legate de ezităările ei de a călători (motiv pentru care tu însuși, atât de curios în legătură cu lumea, dornic s-o vezi, nu mergi niciodată nicăieri); poate legat de altceva, ceva și mai vechi, cu replici deja atât de familiare, încât poți juca ambele roluri la fel de bine în timp ce-ți conduci mașina ta mare și albă, una dintre puținele extravaganțe pe care ți le îngădui – un fel de compensație, poate, pentru toate acele locuri în care n-ai ajuns.

Nu contează ce ai spus, ci cum ai făcut-o.

Hai, încetează cu scenariile tale!

Ei bine, Tati nu i-ar fi lăsat niciodată să-mi vorbească așa.

O, taică-tu, taică-tu! Crede-mă, nu era chiar așa, un erou. Știi eu niște lucruri...

Silueta subțire a tatălui meu se încorda pe măsură ce derula în minte aceste conversații străvechi, umărul stâng îi zvâcnea

spre ureche, mâna dreaptă țeapănă la ora 12 pe volan, buzele i se mișcau fără un sunet.

Bănuiam că exact așa i se mișcau buzele când a parcat în fața casei mele în acea zi de ianuarie, manevrând vehiculul acela amuzant de mare cu precauție exagerată, de parcă ar fi spus: *Nu mi-a fost ușor să ajung aici*. Iar primul lucru pe care l-a spus, de fapt, pe când își sălta ambele picioare prin portiera deschisă de la locul șoferului și se întindea spre mânerul de deasupra geamului pentru a se extrage din scaunul moale, ca o găleată – o mișcare pe care nu-l văzusem s-o facă decât până de curând – a fost, după cum știam c-o să fie, „Nu-ți imaginezi cum e traficul!”

Îi plăcea la nebunie să se plângă despre cât de greu e să ajungi în diverse locuri. *Nu-ți imaginezi cum e traficul!* era refrenul ce străbătea toată copilăria, adolescența, chiar și perioada matură a vieților noastre, chiar după ce lăsaserăm în urmă casa albă și îngrijită și mașina albă și dichisită și puloverele albe, lălâi; propoziția îi exploda din gură imediat ce ajungea undeva, formulă atât de invariabilă și de ineluctabilă precum clișeele la care recurge Homer atunci când descrie anumite scene sau acțiuni tipice, răsărituri de soare, banchete sau certuri, „Când se ivi, de cu zori, Aurora cea trandafirie“, sau „Dară când ei de băut și mâncare se mai săturară“ sau „O, fiul meu, au ce vorbă putut-a să-ți scape din gură?!“ Tot așa era și cu tata și condusul lui. *Autostrada a fost un coșmar!* obișnuia să spună când intra pe ușa cuiva, sau *Autostrada Long Island este o parcare gigantică!* striga când ajungeam, târziu, ca de obicei, la vreo activitate, iar noi toți încuviințam din cap, deși, în anumite cazuri, știam că nu era chiar adevărat, nu era tocmai motivul pentru care întârziaserăm. (De exemplu, dacă destinația noastră era un serviciu religios de orice fel, el pleca de acasă chiar la ora când serviciul trebuia să înceapă și apoi se prefăcea, când ajungeam cu o oră întârziere, că am fost blocați în trafic pe drum.) Chiar și atunci când voia să ajungă undeva la timp – la prietenul lui, Nino, de

exemplu, cu care fusese coleg pe când erau amândoi tineri și-și făceau doctoratul în matematică, sau ca să joace tenis marți seara cu prietenul lui de la muncă, Bob McGill –, se părea că un implacabil zeu al traficului avea ceva cu el. Ne îngrămădeam în mașină toți șapte, Andrew pe scaunul din față pentru că avea „rău de mașină“ dacă stătea în spate, Matt, Eric și Jennifer stăteau în portbagajul mare al break-ului, iar eu, pe bancheta din spate, lângă Mama (căreia îi plăcea să stea în spate pentru că așa își putea ține piciorul drept, mov din cauza varicelor pe care i le lăsaseră multiplele sarcini, pe scaunul din față, între umărul drept al tatei și umărul stâng al lui Andrew, *fiindcă așa-mi odihnesc piciorul cu probleme*), și ieșeam din locul de parcare cu destul timp înainte și chiar și atunci traficul se dovedea cumva îngrozitor, autostrada ca o parcare, și întârziem.

Nu-ți imaginezi cum e traficul! a exclamat tata în timp ce se extrăgea din mașină în acea dimineață de ianuarie, izbind cu ambele picioare pulberea albă, urmele lăsate fiind ca niște semne de exclamare în zăpadă. Cum stăteam pe verandă așteptându-l, am observat cu câtă grijă urca scările, din marea lui temere ca nu cumva să cadă. Când s-a apucat de balustradă, a privit în sus, spre mine, și m-a întrebat despre ce o să discutăm în prima zi de curs, iar eu i-am spus „Despre început“

Acum, după ce se scursese o oră din primul curs, era evident că nu are o părere prea bună despre Odiseu.

Cu o săptămână înainte de începerea cursurilor, le-am trimis un e-mail studenților care se înscriuseră cerându-le să citească Cântul I înaintea primei întâlniri și să vină pregătiți pentru a-și expune propriile păreri legate de motivul pentru care epopeea începe așa. Grupa avea să se întâlnească în fiecare zi de vineri pentru mai puțin de două ore și jumătate, de la 10:10 dimineața la 12:30, cu o scurtă pauză de cafea pe la 11:15. În această primă zi a semestrului, le-am scris eu, vom discuta în prima jumătate a cursului, despre Cântul I. După pauză aveam să le predau bazele poeticii homerice: istoria dezbaterii legate de cum au fost compuse la origine poemele homerice

natura poeziei orale, elemente ale tehnicii epice și așteptările mele legate de acest curs.

Am menționat, de asemenea, că tata avea să asiste la curs. Mai bine să-i avertizez, m-am gândit, astfel încât prezența sa la primul curs să nu-i distragă.

Așaaa, am spus privind în lungul mesei de seminar, la 10:15, v-am rugat să vă gândiți la felul în care începe *Odiseea*. Nu putem discuta tot cursul de azi doar despre Cântul I – săptămâna viitoare vom discuta amănunțit despre I și II –, dar putem cel puțin să începem. Ce vă șochează imediat la începutul poemului nostru – ceva ciudat, ceva demn de reținut?

Un băiat care stătea în capătul celălalt al mesei a rânjit și a spus: E lung! Avea gropițe adânci care-i subminau orice încercare de a părea cool, inclusiv prin ascunderea lor sub o barbă tunsă cu grijă. Când mi-am dat ochii peste cap, fata subțire, cu ochi negri, care stătea lângă el i-a dat scurt un cot. Iubiți. Ochii ei erau atât de negri, încât nu puteai distinge irișii de pupile.

Străduiește-te mai mult, i-am zis sec. Cum vă cheamă?

Băiatul cu barbă a răspuns Jack. Fata a spus Nina.

Pe masa din fața mea se afla lista cu numele lor, pe care mi-o dăduseră cei de la secretariat. Le-am căutat numele. Lângă al lui am scris „Jack cel cu Gropițe” Lângă al ei am scris „Nina Ochi-Negri”

Căpătasem acest obicei în urmă cu douăzeci de ani, pe când eram doctorand preparator. În prima zi de curs, pe când studenții își spuneau numele, notam câte o trăsătură fizică distinctivă în dreptul numelor lor pentru a putea să mi-i amintesc. Ca rezultat al acestui obicei, mi se întâmpla adesea, chiar după ce-i cunoșteam bine pe studenți, să continui să mă gândesc la ei ca la Zack-cel-cu-rame-subțiri-metalice sau la Maureen Ochi-Verzi, de parcă acele obiecte și trăsături fizice ar fi fost de fapt dovezi ale esenței interioare inalienabile mai curând decât lucruri superficiale, cum ar fi înclinația spre exactitate sau o nevoie irepresibilă de a face pozne. Acest obicei nu e deloc diferit de felul în care, în epopeile lui Homer, anumite personaje sunt identificate prin

epitete-clișeu ce se referă la caracteristici și atribute fizice („Ahile cel iute de picior“, sau „Atena cea cu ochii verzi“) sau printr-o anumită poziție ori un anumit gest. De exemplu, de fiecare dată când Penelopa coboară din dormitoarele sale în marea sală a palatului unde petrec Pețitorii, scena este descrisă în exact același fel, începând cu primul asemenea moment, ce are loc în Cântul I:

„Și coborât-a pe scara înaltă, de sus, către sală,
Nu numai ea, ci alături veneau două slujnice mândre.
Iar când ajunse pân' la pețitori, o zeiță-ntre doamne,
Stete chiar lângă ușorul intrării în sala frumoasă,
Vălul subțire lăsându-și pe față, s-ascundă obrazii,
Tot de o parte și de-alta cu-o slujnică mândră alături“¹.

Unor cititori moderni, repetițiile unor expresii identice, recurența stranie, mecanică a gesturilor și atitudinilor li se par deranjante. Dar unii învățați au argumentat că, pe lângă cine știe ce funcție tehnică ar fi îndeplinit aceste versuri și fraze prefabricate, ele sunt o cale de acces spre felul de a gândi al poezilor arhaici – nu mai puțin decât spre credința lor în constanța ce străbate natura, oamenii și obiectele, în ciuda distorsionărilor provocate de istorie, violență și timp – credința într-o asemenea constanță fiind de o importanță majoră în acest poem, ale cărui personaje se căznesc să se recunoască unele pe celelalte după decenii de îndepărtare și de traume. Această concepție asupra funcției epitetelor este într-o câțva încurajatoare; și, într-adevăr, recurența lor ajunge să fie reconfortantă. Ca niște pitoane înfipite în suprafața vastă a epopeii, ele oferă cititorilor un sprijin pe măsură ce străbat textul răsfirat.

M-am uitat prin sală și am repetat întrebarea despre ce au găsit ei interesant la deschiderea poemului.

După o pauză stânjenitoare, un băiat înalt, cu mărușul lui Adam proeminent și o claie de păr negru, ce părea să devină prea mare pentru hainele lui chiar în timp ce-l priveam – în acea dimineață

1. Op. cit, p. 15.

din miez de ianuarie încheieturile îi țâșneau bine de tot din mânecile bluzei –, a spus: „Mi se pare interesant că Odiseu nici nu apare în Cântul I“

Un desenator l-ar putea reprezenta pe puștiul ăsta ca pe o pată neagră la capătul unei singure linii verticale. Arăta, de fapt, exact ca Don Quijote dintr-un desen de Picasso pe care-l aveau părinții mei undeva prin casă, una dintre reproducerile de la Metropolitan Museum pe care-i plăcea mamei mele să le înrămeze.

Bun, am zis. Da. Atenția e orientată la început în altă direcție. L-am întrebat cum îl cheamă.

Tom, a spus el.

În dreptul numelui lui am scris „Tom Don Quijote“

Bun, am spus din nou. Odiseu este un fel de strigoi în Cântul I. Dar unde e concentrată atenția cărții de fapt?

O fată cu ochi cenușii, care stătea lângă mine, a ridicat privirea și a spus, înclinând din cap: Eu sunt Trisha. O mulțime de bucle blonde au fremătat când a vorbit.

Am notat în listă: Trisha-cea-cu-păr-din-Botticelli.

Cartea e despre situația din Itaca, a spus ea.

Da, am spus, bine. Și care e situația, mai exact?

E, așa... o stagnare, la început, a continuat ea.

Bine, am spus. Și de ce crezi tu că Homer se concentrează asupra stagnării din Itaca, în Cântul I, și nu trece direct la Odiseu?

Am făcut ocolul mesei cu o privire încurajatoare, însă nimeni nu spus nimic.

Din când în când, atunci când ești profesor – nu des, doar câteodată –, ai parte de un grup cu care nu poți crea nici o legătură. Vorbești, vorbești, pui întrebări ajutătoare, le dai jumătăți de răspuns ca să-i stârnești, dar ei pur și simplu stau acolo, luând politicoși notițe și făcând foarte rar câte un comentariu șoptit, cu intonația lipsită de încredere, ascendentă a unei întrebări. Interacțiunile sunt inerte, unilaterale, lipsite de schimburile spumoase de replici care sunt marca unui seminar cu adevărat reușit. Era prea devreme ca să-mi dau seama, însă mă îngrijora

că acest grup părea un pic reticent. O, Doamne, mi-am zis atunci, și bineînțeles că asta va fi grupul cu care mă va observa tata.

În cele din urmă, un puști mare și blond, cu fața rotundă și ochi albaștri, cu privire tăioasă în spatele ochelarilor cu rame mari, a ridicat mâna.

Și pe mine mă cheamă tot Tom, a spus el.

Am scris în listă: „Tom Sancho Panza“. Apoi am tăiat și am scris „Tom Blondul“.

E un fel de schemă? Vrea să-ți arate cât de rău stau lucrurile, pentru ca întoarcerea lui Odiseu să pară ca un punct culminant?

Interesantă idee. Dar dă-mi voie să te întreb următorul lucru: bazându-te pe ce ai întrevăzut din Odiseu în Cântul I, cât de probabil ți se pare acel punct culminant?

O fată suplă de pe rândul din dreapta a ridicat o mână cu pielea albă la vreo zece centimetri deasupra blatului mesei și a dat ușor din ea, asemenea cuiva care ar încerca să atragă atenția unui prieten în timpul slujbei, la biserică. Avea un păr extraordinar: de un roșu închis, aproape ca și cum ar fi fost vopsit cu henna, ce-i cădea drept pe umeri într-un val scânteietor.

Nu prea probabil! a spus ea. Mie de fapt mi s-a părut cam abătut...

Scuză-mă, am spus. Cum te cheamă?

Ea roșit și a spus: Îmi cer scuze.

Nu ai de ce să-ți ceri scuze. Continuă.

Mă cheamă Madeline?

I-am găsit numele pe listă: „Madeline-cea-cu-părul-roșu-strălucitor“

OK, Madeline. Cum adică abătut?

E foarte *deprimat*, a continuat ea. Când Atena vorbește cu Zeus, la început, când se hotărâsc ce să facă cu Odiseu, care e blocat pe insula lui Calypso, ea-l descrie cum umblă abătut pe insulă, plângând.

Buclele Trishei săltau în ritmul cu care scria în caiet. Privind în sus, spre mine, a spus: Cred că primul cânt e menit să fie un

fel de surpriză. Iată-ne la începutul unei mari epopei despre un mare erou, iar în prima referire la el ni se spune că e un fel de *ratat*. E naufragiat, e prizonier, nu are nici o putere și n-are cum să ajungă acasă. E ascuns de tot ce iubește. Așa că e ca și cum mai jos de atât nu s-ar putea prăbuși, de aici nu poate decât urca.

Grozav, am spus. Da. Ne oferă o fundație pentru traseul narativ al eroului.

Chiar în acest punct tata a ridicat capul și a spus: Erou? Eu cred că nu e deloc erou.

Ca la un semn, capetele tuturor studenților s-au răsucit înspre el. În loc să stea cu ceilalți studenți la masa de seminar, luase loc într-un colț al sălii, undeva în stânga și puțin în spatele meu, la ora 8 față de poziția mea, într-un scaun pătrătos din lemn, sub o fereastră ce dădea înspre o întindere deprimantă de pietriș curățat de zăpadă. Avea să stea în același scaun pentru următoarele cincisprezece săptămâni, în fiecare zi de vineri.

O să vă spun eu ce mi se pare interesant la Odiseu!

M-am întors și m-am uitat lung la el. Când am discutat cu el pentru prima oară despre posibilitatea de a asista la curs, îmi promisese să nu vorbească în timpul orelor. *Nooo*, spusese el nu la mult timp după ziua aceea de noiembrie din 2010, când mă sunase și-mi spusese: Am citit *Odiseea* pe iPad, dar sunt o grămadă de chestii pe care *nu le pricep*. Nu ziceai că o s-o predai în semestrul următor? – și așa a început totul. La început am ezitat. Chiar voia să vină în fiecare săptămână, făcând două ore și jumătate la dus și tot atât la întors și să stea acolo încă două ore și jumătate cu niște boboci? Sigur că da, a zis el. De ce nu? Nu uita că și eu am fost profesor. Știu cum să mă port cu studenții! M-am gândit pentru o clipă. Bine, am spus în cele din urmă. Dar amintește-ți: e un seminar, nu un curs – o să fie acolo o mână de puști care vor sta în jurul unei mese și vor discuta despre text. N-ai unde să te ascunzi. O să te simți în largul tău în cadrul ăla? *Nooo*, a răspuns tata, o să stau acolo pur și simplu și o să *ascult*.

Acum, de la prima oră de seminar, deja vorbea. O să vă spun eu ce mi se pare interesant, a repetat.

Stătea în scaun, cu mâna pe sus. Un efect ciudat al prezenței lui acolo, în sală, cu toți tinerii ăia, era că, pentru prima oară, mi s-a părut dintr-odată foarte bătrân, mai mic decât mi-l aminateam, mai alb la față. Șocul de a-mi percepe tatăl ca pe un bătrân nu era cu totul nou pentru mine în momentul acela, dar câteodată felul în care arăta, datorat luminii, ori circumstanțelor, încă avea puterea de a mă surprinde. Cu câteva luni mai devreme, în septembrie, luasem trenul din Manhattan spre suburbii pentru a petrece câteva zile alături de părinții mei, cu ocazia aniversării vârstei de optzeci de ani a tatălui meu. Nu, îmi spusese el, când îl sunasem să-i spun ce tren am de gând să iau, nu lua taxi de la gară, o să vin eu să te iau. Când am coborât pe peronul de la Bethpage, am scrutat mulțimea de mașini din parcare de jos și m-am întrebat de ce-mi face cu mâna un bărbat uscat, îmbrăcat cu haine prea mari, și, brusc, am spus *Tati*. Cu un soi de stânjeneală, am coborât treptele care duceau de la peron spre parcare, iar el și-a țuguia buzele așa cum făcea câteodată când îl exaspera prostia inexplicabilă a cuiva – un șofer care-i tăia calea, casiera care nu-i dădea bine restul – și mi-a spus *Eram chiar aici, îți făceam cu mâna!*, și eu i-am spus Iartă-mă, îmi intrase soarele-n ochi.

Bine, îi spuneam eu acum tatălui meu. Ce crezi că e atât de interesant? De ce nu-l consideri „erou“?

Tata și-a dres vocea și a arătat spre Trisha. În primul rând, sunt de acord cu ea că e un ratat – dar nu doar pentru că e un prizonier neajutorat!

Studentii păreau să se amuze.

Doar pe mine mă deranjează, a continuat tata, faptul că Odiseu e *singur* la începutul poemului?

Cum adică „singur“?

Nu înțelegeam încotro se îndreaptă.

Ei bine, a plecat acum douăzeci de ani să lupte în Războiul Troian, da? Și se presupune că era conducătorul forțelor armate ale regatului său?

Da, am spus. În Cântul II al *Iliadei* există o listă a tuturor armatelor pe care grecii le-au adunat împotriva Troiei. Spune acolo că Odiseu a pornit pe mare cu o escadrilă de douăsprezece nave.

Vocea tatălui meu răsună triumfătoare. Corect! Asta înseamnă sute de oameni. Așa că eu mă întreb, Ce s-a întâmplat cu aceste douăsprezece corăbii și cu echipajele lor? De ce este el singurul care ajunge acasă în viață?

O parte dintre studenți s-au uitat unii la alții. Alții au foșnit paginile exemplarelor lor din *Odiseea* și au început să privească fix în carte, de parcă astfel ar fi putut smulge un răspuns din partea ei.

Am spus:

De fapt, asta e o întrebare foarte bună. Vrea cineva să încerce un răspuns?

Mă priveau în tăcere, în timp ce scanam sala, sperând cu înfrigurare ca unul dintre tineri să răspundă corect la întrebarea tatălui meu.

După câteva clipe am spus: Bun, cred că există două căi de a răspunde la această întrebare. Prima din ele este legată de intriga epopeii. Dacă ați citit proemul cu atenție, vă amintiți că acolo tovarășii lui sunt numiți „smintiți” – ne spune că „smintirea i-a dus, fără leac, la pierzare”. Pe măsură ce parcurgem poemul, ajungem la evenimentele în care au pierit oamenii lui, grupuri diferite, în momente diferite. Și apoi o să-mi spuneți voi dacă au murit din cauza propriei lor nesăbuițe.

Tata s-a strâmbat, parcă sugerând că el s-ar fi descurcat mai bine decât Odiseu, ar fi putut aduce acasă, în siguranță, cele douăsprezece corăbii și echipajele lor. A spus:

Deci recunoști că și-a pierdut toți oamenii?

Dap, i-am răspuns, cumva sfidător. Mă simțeam de parcă aș fi avut din nou unsprezece ani, iar Odiseu ar fi fost un coleg obraznic pe care mă hotărâsem să-l apăr, chiar dacă asta ar fi însemnat să fiu pedepsit alături de el.

În mod evident, el nu era convins.

Nina, fata cu ochii negri, m-a privit de vizavi. Ați spus că sunt două căi de a răspunde la întrebarea de ce a ajuns doar el acasă. Care e cealaltă?

Ei bine, am spus, răspunsul are de-a face cu principiile „naratologice”, sincer să fiu. Dacă vă gândiți bine, el *trebuie* să fie singurul care ajunge acasă.

M-am uitat prin sală.

Gândiți-vă puțin, am continuat după o clipă. Dacă el e singurul rămas în viață – atunci?

Trisha a ridicat capul din caiet. Atunci el devine eroul cărții.

Corect, am spus și m-am gândit: tipa asta e brici.

Gândiți-vă, am spus întregii clase, gândiți-vă cum ar arăta *Odiseea* dacă el s-ar întoarce cu doisprezece bărbați sau cu cinci – chiar și cu un singur tovarăș. N-ar funcționa deloc. Ca să fii eroul unei epopei, trebuie să scapi de concurență, ca să zic așa.

La care tata a spus din nou: Ei bine, *eu* nu cred că e așa un mare erou!

A dat roată cu privirea în jurul mesei. Ce fel de conducător își pierde toți oamenii? Asta numești tu erou?

Studentii au izbucnit în râs. Apoi, parcă temându-se să nu fi încălcat vreo regulă, au privit întrebător, în lungul mesei de seminar, spre mine. Pentru că voiam să le arăt că sunt de gașcă, am zâmbit cu toată gura.

Dar ceea ce gândeam cu adevărat era: *O să fie un coșmar.*

S-au întors de la autoservirea campusului cu puțin înainte de 11:30, ținându-și paharele de cafea cu ambele mâini și bătând din picioare ca să-și scuture încălțărilor de zăpadă. După ce s-au așezat iarăși la locurile lor și s-au liniștit, am început să țin cursul. Am sfârșit prin a vorbi doar eu pentru tot restul orei rămase.

Este pentru ultima oară când o să vorbesc atât de mult în acest curs, am început să spun. Scopul unui seminar este ca voi să vorbiți. Nu mă plătesc destul ca să vorbesc atâta!

S-au auzit câteva chicoteli nervoase.

Am început cu acea controversă numită Problema Homerică, o controversă veche de câteva secole legată de felul în care au luat ființă epopeile homerice – dacă au apărut ca texte scrise sau compoziții orale. Era important ca studenții să cunoască bazele controverselor, dat fiind că diversele tipuri de interpretare depind de teoria căreia i te afiliezi.

Grecii înșiși credeau că existase un poet pe nume Homer, care-și scrisese poemele. Herodot credea că Homer trebuie să fi trăit în jurul anului 800 î.Hr., cu patru sute de ani înaintea lui; la câteva secole după Herodot, Aristarh, custodele Bibliotecii din Alexandria (cea mai mare instituție academică a Antichității) și o autoritate recunoscută în materie de Homer, a presupus că poetul trăise în jurul anului 1050 î.Hr., la un secol și jumătate după anii în care se presupunea că ar fi avut loc Războiul Troian. Există credința că Homer ar fi scris atât *Iliada*, cât și *Odiseea*; dar unii învățați antici, numiți Separatiști, susțineau că cele două poeme fuseseră scrise de persoane diferite. Nu mai puțin de șapte orașe își disputau paternitatea lui Homer.

Aceasta era întreaga cunoaștere transmisă peste veacuri până la 1700, când un învățat francez, pe numele lui Villoisin, a descoperit un manuscris al *Iliadei* din secolul al X-lea, care mucegăia într-o bibliotecă din Veneția. Acest manuscris era diferit de cele care circulasera de-a lungul secolelor: pe lângă textul grecesc al epopeii, el conținea și transcrieri ale însemnărilor făcute pe margine de comentatori antici, de la înțelepți bizantini și până hăt departe, chiar la bibliotecari din Alexandria, care scriau prin 200 sau 100 î.Hr. Însemnările au dezvăluit faptul că acei comentatori avuseseră acces la versiuni diferite și câteodată rivale ale poemului. Agățându-se de această revelație, un învățat german care studia opera lui Villoisin – întâmplător nimeni altul decât Friedrich August Wolf, marele apărător al filologiei, studiul științific al literaturii – a ajuns la o revelație revoluționară: textele *Iliadei* și *Odiseei* pe care le deținem noi nu au putut fi conservate ca text decât relativ târziu în istorie. Wolf a înaintat ipoteza – în mod șocant pentru mulți dintre contemporanii

lui – că Homer trebuie să fi fost analfabet. În loc să-și scrie poemele, așa cum se crezuse înainte, el compusese o serie de cânturi (cunoscute drept balade), îndeajuns de scurte încât să fie memorate și care au fost transmise oral din generație-n generație, probabil de către ghidele recitatorilor profesioniști. Într-un anumit moment ulterior, aceste balade de mici dimensiuni au fost puse cap la cap în poemele imense și complexe pe care le avem astăzi de către un compilator/editor sofisticat care, spre deosebire de predecesorii săi, știa să scrie.

Ipoteza lui Wolf a deschis în cele din urmă calea spre ceea ce astăzi e cunoscută drept teoria compoziției homerice orale, la care aderă majoritatea clasicistilor din zilele noastre. Conform acestei teorii, nu e existat un unic Homer: mai curând, barzii care interpretau epopeile – actori-cântăreți itineranți ce erau depozitarii unei tradiții seculare – reproduceau materialul care fusese compus de poeții dinaintea lor și, în același timp, îl șlefuiau și adăugau material propriu, câteodată improvizând în timp ce interpretau. (Din comoditate, majoritatea clasicistilor se referă la autorul colectiv al epopeilor ca la „Homer“, așa cum o fac și eu aici.) Această creație-în-interpretare, după cum au argumentat mai târziu cei care au preluat ideea lui Wolf, a fost înlesnită de existența unor anumite trăsături convenționale ale poeziei homerice. Luați, de exemplu, prefabricatele epitețe-clișeu homerice, precum „Agamemnon, Stăpân de popoare“ sau „Aurora cea trandafirie“ Imaginați-vă că improvizați în timp ce spuneți o poveste în versuri; dacă știți că următorul vers care trebuie cântat se va încheia cu „...spuse Agamemnon, Stăpân de popoare“, vă puteți concentra asupra începutului aceluși vers – partea unde trebuie investită energia voastră creativă.

Un avantaj al teoriei oralității a fost acela că a explicat unele inconsecvențe și ciudățenii din textele *Iliadei* și *Odiseei*. Unele dintre ele sunt mai curând de natură tehnică: de exemplu, uneori poemele juxtapun în aceeași scenă unelte, obiecte și chiar tehnici militare ce datează din perioade extrem de diferite din istoria Greciei. (Altele sunt mai puțin abstruse: câteva personaje

mor de două ori.) Alte anomalii vizibile sunt prezente în structura epopeilor. Un exemplu, oferit atât de susținătorii lui Wolf, cât și de cei care insistau că Homer ar fi scris epopeile, a fost, de fapt, chiar Telemahia. Pentru aceia care doreau să vadă epopeile ca pe produsul multistratificat al multor poeți de-a lungul generațiilor, aparenta discontinuitate dintre primele patru cânturi ale *Odiseei*, centrate în mod premeditat asupra lui Telemah și a încercării sale de a aduna informații despre tatăl său de mult pierdut, și povestea propriu-zisă a lui Odiseu și a întoarcerii lui acasă, care începe în Cântul V, era dovada faptului că prima parte, de la Cântul I la Cântul IV, constituise la un moment dat un strat separat, adăugat în cele din urmă la povestea mare de către un editor ulterior, lăsând la vedere „îmbinările evidente și imperfect încheiate” (după cum a spus Wolf) dintre cele două secțiuni. Dimpotrivă, cei care doreau să vadă poemele drept un produs al aceluiași geniu creator au atras atenția asupra a ceea ce ei numeau o serie de continuități evidente între Telemahia și restul poemului. Pentru ei, călătoria pe mare a prințului, din Cânturile III și IV, întâlnirile lui cu străini fascinanți care spun povești interesante sunt versiuni miniaturale ale aventurilor tatălui din cânturile următoare. Acești învățați au subliniat, de asemenea, faptul că descrierea situației groaznice din Itaca în primele patru Cânturi este necesară pentru a crea scenografia întoarcerii lui Odiseu de mai târziu. Toate acestea, au argumentat ei, trebuie să fi fost parte dintr-o viziune artistică unică ce-și croiește drum prin multiplele episoade și teme ale epopeii.

Orice altă semnificație ar mai avea, faptul că cele două tabere ostile pot folosi aceleași exemple pentru a sprijini interpretări diametral opuse sugerează un adevăr despre felul în care citim și interpretăm cu toții textele literare – un adevăr care este, probabil, înrădăcinat în înseși misterele naturi umane. Acolo unde unii oameni văd haos și incoerență, alții vor găsi înțeles, simetrie și plenitudine.

E totul limpede? am întrebat la finalul lungii mele prelegeri despre Problema Homerică, în primul seminar de Clasice 125:

Odiseea lui Homer. Știu că e mult de asimilat, dar e important să avem o idee despre cum aceste poeme s-au încheiat în timp ce parcurgem *Odiseea*, pentru că ar trebui să fiți cu băgare de seamă la neconcordanțele și continuitățile pe care le-au argumentat acești învățați.

Au dat cuminți din cap.

Î-hî, am spus, la care au răs nervos.

Știți, chestia asta cu improvizația în timp ce interpretezi pare imposibilă, dar o practicăm cu toții, în diferite măsuri.

Apoi le-am spus o poveste.

Când erau mici băieții mei, partea lor preferată din *Odiseea* era episodul în care apărea o nimfă vrăjitoare pe nume Circe, pe a cărei insulă naufragiază Odiseu în timpul călătoriilor lui și care, la un moment dat, îi transformă tovarășii în porci. Probabil datorită acestei transformări comice, Peter și Thomas adorau partea aceasta și insistau să le-o povestesc iar și iar. Asta se întâmpla cam pe când Peter avea șapte ani; Thomas era încă la creșă. În timpul săptămânii, dimineața, după ce Lily pleca la serviciu, îi așezam pe băieți în mașină, prinși cu centurile de siguranță, și, conducând pe drumurile întortocheate de țară ce duceau spre școală, le născoceam câte o variantă a poveștii cu Circe: sosirea pe insulă, transformarea bărbaților în porci, despre cum un zeu binevoitor îi dă lui Odiseu o buruiană rară care dezleagă vraja lui Circe. (Episodul se încheie cu Odiseu și Circe culcându-se unul cu altul, dar partea asta o lăsam pe dinafară.) Tocmai treceau printr-o fază mofturoasă atunci; într-o încercare disperată de le face prânzul mai atractiv, introduceam alimente din pachetele lor de școală în versiunea poveștii pe care le-o spuneam. *Iar când Odiseu și tovarășii săi au pus piciorul pe insula Aiaia, ce au văzut ei oare în luminișul din pădure, dacă nu chiar un delicios sos de mere?!!!* Și, pe măsură ce mormăiam calculând timpul rămas până la sfârșitul poveștii – *Iar când a văzut că a fost învinsă, i-a lăsat pe Odiseu și pe oamenii lui să stea în palatul ei timp de un an și au devenit prieteni foarte buni, cooperând unii cu ceilalți!* –, puteam simți intensitatea atenției lor în ceafă,

dorința lor fierbinte ca eu să găsesc o cale de a încheia povestea chiar când parcam în fața școlii, ceea ce eu bineînțeles că făceam mereu.

Repede, Nano, repede! șoptea Peter pe când ne strecuram pe aleea acoperită cu pietriș, folosind porecla pe care mi-o dăduse cum începuse să vorbească, când încă nu putea spune „Daniel“... Ani mai târziu, pe când era la liceu, a urmat un curs de mitologie, ceea ce m-a bucurat, bineînțeles – deși, când le-am spus prietenilor noștri, m-am grăbit să adaug că nu pusesem nici un fel de „presiune“ asupra lui ca să-i placă Clasicii. Într-o seară m-a strigat râzând. *Nano!* Povestea pe care ne-o spuneai, cu Circe și cu mandarinele și cu sandvișurile cu unt de arahide, în carte nu e *deloc* așa! Am rânjit. Hei, nu fac altceva decât a făcut Homer. Adică? a întrebat Peter, iar eu am răspuns: Improvizez!

Le-am relatat povestea asta studenților care zâmbeau și le-am zis: Vedeți? Ați fi surprinși să știți de câte ori improvizăm atunci când evoluăm în fața unui public.

Chiar când rosteam aceste cuvinte, mă gândeam: *exact ca atunci când predai.*

Am continuat să cataloghez trăsăturile speciale ale poeziei lui Homer, începând cu metrul lung, de șase picioare, de tipul buum-pam-pam, numit hexametru dactilic, pe ritmul căruia dansează fiecare dintre cele 12.110 versuri ale Odiseei:

BUM-bu-bu BUM-bu-bu BUM; bu-bu BUM-bu-bu BUM-bu bu BUM BUM

Am vorbit despre epitetele-clișeu, atât de utile la identificarea rapidă a personajelor, crucială compoziției orale. Le-am spus să fie cu ochii-n patru după „sinonimii epice“: pasaje în care poetul se oprește pentru a compara, câteodată foarte amplu, un personaj sau o acțiune din povestea lui fabuloasă cu ceva ce aparține lumii cotidiene a publicului său – *lumii noastre*. (Preferata mea apare într-o scenă de luptă din *Iliada*, când poetul compară un războinic care împlântă lancea în capul unui inamic și-l

doboară pe bietul om din carul său de război cu un pescar îndemânat care trage la mal un pește.) Scopul acestor comparații ample este totodată acela de a face ca acțiunea ficțională să pară actuală, mai plină de viață și mai recognoscibilă cititorilor, dar și, întorcându-se pentru scurt timp la realitățile familiare ale vieților noastre obișnuite, la arat, pescuit și gătit, de a oferi cititorilor un respiro în lumea poemului, neiertător de violentă și de stranie precum adesea este.

Am vorbit despre compoziția circulară, acea tehnică narativă remarcabilă ce împletește laolaltă prezentul și trecutul, ce permite ca redarea unui anumit episod din viața unui personaj să-i cuprindă întreaga viață.

Am făcut o pauză. Întrebări?

Jack, puștiul rufos, m-a privit șmecherește. Ăăă, ne puteți vorbi despre programa cursului?

Câțiva dintre puști au izbucnit în râs.

Le-am explicat cum avea să arate cursul. După seminarul de astăzi aveam să discutăm câte două Cânturi din epopee pe curs, unul în prima oră, celălalt după pauză; le-am reamintit că săptămâna viitoare urma să terminăm discuția despre Cântul I și să trecem la Cântul II. Le-am spus cum să acceseze website-ul cursului, unde înființasem câte o pagină de discuții pentru fiecare ședință. Li se cerea să contribuie cu câte un paragraf sau două despre subiectul fiecărui curs, care să fie gata nu mai târziu de miezul nopții dinaintea zilei în care ne întâlneam. Experiența trecutului mă învățase că aceasta e o metodă bună de a stârni conversația, de a-i face să-și articuleze ideile despre ceea ce au citit înainte de curs. Le-am explicat criteriile mele de notare – întotdeauna obiectul unui interes enorm – și am răspuns la inevitabilele întrebări despre subiectele examenelor parțiale și finale și despre cât de mult vor cântări la nota finală examenele, lucrările și participarea lor la curs.

Când terminasem cu toate astea, era douăsprezece și un sfert. Mai rămăseseră cincisprezece minute.

Altceva? am întrebat. Întrebări?

Băiatul înalt, care părea să-și schimbe măsura la haine în timp real, a ridicat o mână lungă. Tom Don Quijote.

Ăăăă, am o întrebare? a spus.

Mă întrebi pe mine sau chiar ai una?

Ticul acesta al studenților m-a iritat întotdeauna și eram hotărât să-l strivesc din fașă.

Tom a râs nervos.

Deci, OK, ne-ai scris că tatăl tău o să participe la curs, dar putem afla și *de ce*?

Au râs cu toții.

Deschisesem gura pentru a răspunde, pentru a explica și a scăpa de ceva ce începusem să mă tem că avea să devină o diversiune destul de serioasă, când tata a ridicat și el mâna.

Ăăă, domnule profesor *Mendelsohn*, a făcut el ușor teatral, pot să iau cuvântul?

Am tresărit la fel de teatral, spre amuzamentul studenților.

Daaa, Tată?

Câțiva dintre ei au râs din nou, dar îmi dădeam seama că sunt curioși.

În timp ce tata a făcut o pauză pentru a privi prin sală, m-am trezit întrebându-mă cum fusese el ca profesor. Nu înțelesesem niciodată cum își petrecuse toți acei ani la Grumman, dat fiind că tot ce făcea el era strict secret și nimic nu era inteligibil pentru mine, care eram atât de slab la matematică și la științe exacte, deși câteodată se referea la câte un proiect la care lucra și încerca să ni-l explice: de exemplu, la începutul anilor '80, când ne spusese că lucrează în domeniul „opticii digitale“, care, după cum mi-a explicat el cu multă răbdare, „încearca să învețe computerele să vadă“ (mult mai târziu am înțeles că acela era începutul imagisticii digitale, o tehnologie care, într-o corporație aerospațială, însemna sisteme de recunoaștere a țintei); sau, mai înainte, în anii '70, un deceniu în care el a lipsit de acasă cu treabă pentru perioade lungi de timp – perioade în timpul cărora, nu am putut să nu observăm, atmosfera din casă se relaxa, iar Mama își recupera din umorul ei spumos –, când ne-a spus că

Grumman se desprinde de domeniul aerospațial și că el lucra la un proiect de dezvoltare a unei inimi artificiale. Eram în plină adolescență; relația mea cu Tata era încordată. *Inimă artificială*, m-am gândit eu cu amărăciune, *minunat*! Și înainte de asta, în anii '60, pe când eram copii, avusese loc expediția pe lună. Grumman construise modulul selenar și de-a lungul săptămânilor pline de entuziasm ce au precedat aselenizarea, noi toți – nu doar familia noastră, ci zeci de prieteni de-ai noștri, și familiile lor, pentru că Grumman era cel mai mare angajator din Long Island – am simțit cu mândrie că era realizarea „noastră”. Nouă, copiilor, ni s-a permis să stăm treji până noaptea târziu pentru a urmări aselenizarea la TV. Mai târziu, în barul pe care-l construise în camera de jos, tata ne-a arătat plin de sine paharele de cocktail cu modulul selenar pe care Grumman le produsese, cu celebrul vehicul desenat cu albastru pe cristal. Ni se păreau jenante, dar nu s-au mai mișcat niciodată de pe raftul unde le așezase el.

Dat fiind că ajunseseam să predau la facultate, mi se părea ciudat că tata se dovedise la fel de reticent în privința celei de-a doua cariere ale sale, de profesor de informatică, cum fusese și în cazul celei dintâi; dar asta era probabil pentru că simțise că materia predată nu prezenta nici un interes pentru mine. După ce s-a pensionat, pe când era trecut bine de șaptezeci de ani, am remarcat în timpul unei vizite acasă că luase placa groasă din plastic alb pe care era scris numele lui și care-i împodobise ușa biroului la Hofstra University și o lipise pe ușa biroului său de acasă, care fusese pe vremuri camera pe care o împărțeam eu cu Andrew, cu paturile ei identice, înguste, cele pe care le meșterise tata, puse cap la cap. Paturile fuseseră de mult înlocuite cu un birou în formă de L, unde tata își ținea hârtiile lui, printre care se aflau cinci plicuri groase, câte unul pentru fiecare dintre copiii lui și, în cele din urmă, și pentru familiile noastre, pe care le ținea cu religiozitate la zi, adăugând fotografiile și decupaje. Pe acest birou uriaș se înghesuiau imprimantele și scanerele și laptopurile, pentru care avea un soi de afecțiune, de parcă

ar fi fost animale de companie; în timp ce dedesubt computerul pătrătos bâzâia și bipăia, cablurile lui lungi se încolăceau în mănunchiuri groase sub blat. În partea cealaltă a camerei se găsea ultima rămășiță a zilelor petrecute de mine și de Andrew acolo: micul birou din lemn de stejar la care ne făcuserăm temele. Deasupra lui prinsese în perete cu șuruburi un dulap pentru CD-uri plin până la refuz de carcase transparente, Ella Fitzgerald și *Integrala Simfoniilor lui Mahler*, în interpretarea lui Bernstein, și Django Reinhardt, în timp ce pe pereți, spre consternarea mamei mele, lipise fotografii cu noi și copiii noștri și cu personalități pe care le admira, Billie Holiday și Einstein și Bach. Așadar, camera noastră devenise biroul lui. PROF. JAY MENDELSON, asta scria pe plăcuța din plastic alb de pe ușă.

Îmi era greu să-mi imaginez cum fusese stilul lui de predare. Știam doar cum trebuie să fi fost mama când era educatoare de grădiniță și învățătoare de școală elementară, mai întâi în anii '50, la puțin timp după ce se căsătoriseră, și apoi din nou, după interludiul de două decenii în care ne crescuse pe noi, în anii '80 și '90. Mama era plină de viață și extravertită și deșteaptă; era, după cum spunea toată lumea, o învățătoare înnăscută. Frații mei, sora mea și cu mine am profitat și noi de acest lucru, deși sunt convins că la vremea aceea nu am știut s-o apreciem. Veneam după-amiaza de la școală, iar pe masa din bucătărie găseam un singur trandafir într-o vază îngustă, ori o portocală tăiată cu grijă în două sau un ardei gras, iar ea ne aduna pe toți în jur și spunea: *Copii, uitați cât de minunată e natura, uitați cum petalele, secțiunile, tecile sunt perfect geometrice!*

După ce am crescut, iar ea s-a întors la meseria de învățătoare, obișnuia să ne sune și să ne spună povești amuzante despre colegii și elevii ei, copiii de la școala unde predase pe când era o tânără nevastă, în Queens, care obișnuiau să vină la ședințele cu părinții însoțiți de „mătușile” lor, pentru că nu aveau părinți, sau despre băiețelul evreu din altă clasă care, rugat să deseneze un pește, în cadrul unui proiect colectiv despre fauna lacurilor

și a râurilor, dăduse o bucată de hârtie de împachetat pe care desenase un oval perfect cu o singură aripioară dorsală, iar când mama mea l-a întrebat, uimită, în fața clasei, ce fel de pește e acela, el a răspuns *Gefilte*¹. Era ușor să ți-o imaginezi, cu vesele ei energică și cu simțul nestăvilit al umorului, cu talentul ei de a face decorațiuni de sărbători uimitoare și pline de inventivitate, cu gesturile ei teatrale și imaginația debordantă ca pe o învățătoare fantastică pentru copii foarte mici.

Dar când era vorba despre tatăl meu, mi se golea mintea. Mă gândeam la felul în care se uita la testele și problemele de matematică pe care le aduceam acasă, la X-urile scrijelite cu roșu precum o broderie furioasă de-a lungul albiturii paginii, și trebuia să mă întreb ce fel de profesor fusese PROF. JAY MENDELSON.

Acum stătea în clasa mea la prima oră dedicată *Odiseei*, cu mâna ridicată-n aer. *Da*, a spus el, sunt *tatăl* lui.

Spre deosebire de mama, tatei nu-i plăcea să fie în centrul atenției; de fiecare dată când se afla-n lumina reflectoarelor, când era unicul vorbitor într-o sală plină de oameni, obișnuia să accentueze la întâmplare anumite cuvinte, de parcă aceste accentuări ar fi dat prestanță discursului său.

Urmez cursul lui *Dan*, spunea el acum (vreo doi dintre ei s-au amuzat când l-au auzit spunându-mi pe numele mic), pentru că m-am gândit să încerc să-i citesc pe *clasici* din nou, pe care nu i-am mai citit din liceu. Asta era în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în anii 1940.

Buzele i s-au strâns într-un zâmbet discret.

Majoritatea părinților voștri nici măcar nu se *născuseră* atunci.

Tata a dat din capul lui cu țeasta lucioasă înspre mine și a adăugat, eu știam toate lucrurile astea înaintea lui.

Studentii chicoteau.

1. Pește umplut, specialitate evreiască (idish).

Ei, știam *multe* lucruri, a continuat după o clipă, bătând ușor cu degetul în iPad-ul unde-și descărcase textul *Odiseei*. Îl citeam pe Ovidiu în *latină*. Știam miturile. Am citit *Iliada* și *Odiseea*, însă doar fragmente. Așa că m-am gândit ca acum să citesc toată chestia.

Câțiva studenți ne fixau. Le plăcea la nebunie situația.

Tata a spus: m-am gândit că acum e șansa mea s-o citesc din nou înainte să *mor*.

Apoi a arătat din nou spre mine, iar pe fața lui s-a întipărit o expresie – ochii mijiți ca niște fante, buzele strânse punga, cu colțurile lăsate în jos, încuviințând ușor din țeasta îngustă și lucioasă în timp ce vorbea, de parcă s-ar fi asigurat de adevărul a ceea ce spune sau aude – ce ar fi putut părea cuiva care nu-l cunoștea drept plină de umor. Dar eu îl cunoșteam.

Dacă tipul *ăsta* e clasicist, a spus el, împungând cu un deget alb-cenușiu spre mine, păi *de la mine* i se trage.

Am încercat să par amuzat în timp ce închideam fermoarul genții cu cărți, gest pe care studenții l-au luat ca pe un semn că pot pleca. Dar, pe măsură ce începeau să se vânzolească și să se ridice, înghesuindu-și caietele și cărțile în rucsacuri, tata a mai șuiert o dată și și-a dres vocea. M-am întors spre el și brusc am știut ce urmează să spună.

A spus: Ascultați la mine. Niciodată nu e prea târziu ca să *înveți*.

De la mine i se trage.

Mai târziu, în aceeași seară, după ce tata a adormit – suindu-se în patul îngust pe care-l meșterise pentru mine cu cincizeci de ani în urmă și aranjându-se în așternuturi, cu un oftat lung și un geamăt, lucru pe care-l făcea adesea când rămânea singur după ce fusese înconjurat de oameni pentru prea multă vreme, de parcă efortul de a sta împreună cu alți oameni ar fi fost o greutate fizică pe care reușise în cele din urmă s-o dea jos – mai târziu, în seara aceea, pe când îmi goleam geanta cu cărți pe masa de lucru din biroul meu, m-am gândit la vorbele lui: *De la mine i se trage*. Poate, m-am gândit; dar fuseseră și alții.

Am scos cu grijă din geantă cărțile pe care le dusesem la curs și pe care le pusesem una peste alta pe masa de seminar din fața mea, nu neapărat pentru că aș fi crezut că mă voi referi la ele din prima zi, ci pentru că-mi aducea mângâiere să le știu aproape. Erau cărțile pe care le folosisem chiar eu când citisem pentru prima oară în mod serios *Odiseea*.

Mai întâi, erau cele două TCO ale poemului: Textele Clasice Oxford, publicate de Oxford University Press. TCO sunt edițiile autorilor clasici pe care le folosesc în genere cărturarii englezi și americani. Sunt patru volume din Homer în această serie, câte două pentru fiecare epopee: volumele 1 și 2 pentru *Iliada* și volumele 3 și 4 pentru *Odiseea*. TCO oferă textele originale în greacă și latină: nu există comentarii, nici traduceri. Copertele bleu-pal ale operelor în greacă, cerneala albastru-închis a titlurilor – care întotdeauna în seria aceasta sunt date în latină (*Homeri opera, Tomus III, Odysseae libros I-XII continens* – *Operele lui Homer, Volumul 3, Conține Cânturile I-XII ale Odiseei*) –, lipsa oricăror ilustrații care să îmblânzească textul au o severitate feroce. Între formidabilele coperte se află o introducere, tot în latină, scrisă de cărturarul care a editat volumul, și apoi textul în sine, pagină după pagină de rânduri în greacă defilând pe hârtia lăptoasă, un nimb de accente ascuțite și grave și circumflexe plutind deasupra fiecărui cuvânt asemenea unui roi de țânțari furioși. Și, în subsolul fiecărei pagini, cu un corp de literă minuscul, așa-zisul *apparatus criticus*, o listă de propuneri de substituiri, modificări și amendări aduse textului de către diverși cărturari de-a lungul veacurilor, acolo unde un cuvânt sau o propoziție sau un vers din original nu păreau autentice, sau unde ceva din original părea să fi dispărut.

În seara aceea, pe când îmi goleam geanta de cărți, am deschis primul volum din TCO-ul *Odiseei*, sărind peste introducerea în latină direct la prima pagină a Cântului I, care arată așa:

ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ Α

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, δὲ μάλα πολλὰ
 πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε
 πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστυα καὶ νόον ἔγνω,
 πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
 ἀρνύμενος ἣν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων. 5
 ἀλλ' οὐδ' ὥς ἐτάρους ἐρρύσατο, ἰέμενός περ
 αὐτῶν γὰρ σφετέρησι βίας ἀσπασθήσιν ὄλοντο,
 νῆπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἥελιοιο
 ἵσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἡμάρ.
 τῶν ἀμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν. 10
 Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες, ὅσοι φύγον αἰπὺν ὄλεθρον,
 οἴκοι ἔσαν, πόλεμόν τε πεφευγότες ἠδὲ θάλασσαν·
 τὸν δ' οἶον, νόστου κεχρημένον ἠδὲ γυναικός,
 νύμφη πότνι· ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,
 ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, λιλαιομένη πόσιν εἶναι. 15
 ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,
 τῷ οἳ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἰκόνδε νέεσθαι
 εἰς Ἰθάκην, οὐδ' ἐνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων,
 καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι. θεοὶ δ' ἐλέλαιον ἅπαντες
 νόσφι Ποσειδάωνος· ὁ δ' ἀσπερχὲς μενέαιεν
 ἀντιθέω Ὀδυσῆϊ πάρος ἦν γαῖαν ἰκέσθαι.
 Ἄλλ' ὁ μὲν Αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ' ἰόντας,
 Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδάλαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
 οἳ μὲν δυσομένου Ὑπερίονος, οἳ δ' ἀνιόντος,

1 πολύτροπον quidam ap. schol. Ar. Nub. 260, Eust.; οὐδὲ Λαίρταο
 πολύτροπα μῆδεα εἰδώς Hes. fr. 94. 22 πολλά πάντων ο 3 νόμον
 Zen. 7 αὐτοὶ α Eus Praep. Ev. vi. 8. 3, Porph. qu. Od. 3. 9
 12 ἔσαν α (ἐπορεύθησαν gl. H³) 19 σύν τοῖσι ο: οἳ ἐτάρουσι β ο
 21 ἰδέναι ο, cf. β 152 + 408 + 175 p 448, Batr. 72 23 Αἰθίοπαι
 Strab. 6, 30, Apoll. Dysc. synt. 93. 10. Steph. Byz. in v., schol. Z 154.
 conl. Bentley coll. Z 396 24 ἡμῖν . . . ἡδ' Crates ap. Strab. 30,
 103 (ex Posid. fr. 68)

Pe când scrutam pagina, m-a fulgerat brusc amintirea vie a
 primei ședințe din seminarul despre *Odiseea* pe care îl urmasem
 în cel de-al doilea an de facultate. Profesoara era Froma Zeitlin,
 cea care mai târziu avea să devină o prietenă apropiată și care
 m-a îndemnat să mă imbarc pe croaziera *Odiseei*. Era începutul

toamnei, în 1987, și în această primă zi de curs Froma stătea în capul unei mese dreptunghiulare foarte asemănătoare cu cea la care stătusem eu mai devreme. Ținea într-o mână, ridicat în aer, *Homeri opera, Tomus III, Odysseae libros I-XII continens*, în timp ce parcurgea câteva dintre cele mai importante titluri din bibliografia pe care ne-o pregătise pentru acel semestru. Bibliografia avea opt pagini pline, tipărite la un rând. Acesta este textul pe care-l vom folosi, a spus, vânturând spre noi TCO-ul, ținându-ne peste lentilele în semilună, cu rame albastru-cobalt, cu inelele ei uriașe, groase sclipind în aer. Froma era cunoscută în acea vreme ca o pionieră în aplicarea criticii feministe asupra textelor clasice, în special în studierea tragediilor grecești, care erau specialitatea ei. Prima oară când am intrat în biroul ei, care era atât de învăluit în fumul ȕigărilor maronii, subțiri pe care le fuma pe atunci, încât ea însăși, așezată în spatele biroului enorm pe care se ridicau turnuri imense de cărți, ca niște stalagmite, era greu de distins la început, conturul molatic al trupului ei, chipul rotund cu ochi căprui, pătrunzători răsărind din umbre și fum așa cum o divinitate apare unui muritor într-un mit; bijuteriile ei artizanale la care îi plăcea să se refere ca la „obiectele“ ei (*Îți place noul meu obiect?* te întreba când treceai pe lângă ea pe holurile departamentului de limbi clasice, în timp ce flutura un medalion din aramă sau o broșă emailată în formă de clown, ori brățări de argint ce i se înfășurau pe brațe ca niște șerpi), toate scânteind printre fuioarele de fum precum decorațiunile unei statuete divine – prima oară când am intrat în biroul ei nu am putut să nu observ cum străluceau cuvintele Femei, Feminin, Feminism pe cotoarele multora dintre sutele de cărți sub care îndoiau rafturile metalice. Și totuși, în ciuda atenției pe care a acordat-o feminismului și tragediei, Froma a continuat să se întoarcă la *Odiseea* în cursul îndelungatei sale cariere, de parcă i-ar fi fost imposibil să se desprindă din câmpul ei magnetic. Și, într-adevăr, cea mai vie amintire din facultate este cea a seminarului despre *Odiseea*, câte trei ore o dată, în fiecare săptămână, de-a lungul unui semestru de paisprezece săptămâni,

de la fiecare întâlnire noi, studenții, ieșind cu chipurile răvășite de încântare epuizată, atât de *insultător de sclipitoare*, după cum îi plăcea Fromei să exclame (o expresie pe care am preluat-o și pe care o folosesc atât de des, încât studenții presupun că-mi aparține), atât de *insultător de sclipitoare* erau dialogurile pe care le aveam cu ea sau între noi, controversile pe marginea unor interpretări subtile sau explicațiile pe care ea ni le dădea.

Am petrecut șapte ani vrăjiți sub îndrumarea Fromei, o perioadă plină de plăcere și de frustrare în timpul căreia am vrut să rămân, dar și să plec, să trec mai departe, o perioadă de timp ce a cuprins strania evoluție ce se petrece între clipa în care intri la facultate și cea în care o părăsești ca *doctor* („persoană autorizată să predea”), atât de greu de recunoscut precum e fluturele de omida care a fost odinioară.

Mi-am trecut mâna peste hârtia bleu-pal și am zâmbit când mi-am amintit în seara aceea de Froma, de *insultător de sclipitor*, de atât de multe alte lucruri pe care le asimilasem de la ea de-a lungul anilor. Care dintre tinerii ce stătuseră în fața mea mai devreme în acea zi, m-am întrebat, va ajunge să absoarbă, să digere, să predea? Sau vor fi asemenea tatălui meu și prietenilor lui din clasa aceea din Bronx cu atâția ani în urmă, *cei care nu rezistaseră până la capăt*? Vor eșua, din varii motive, să preia ștafeta?

Apoi, cu blândețe, aproape cu duioșie, am scos alte două cărți din geantă. Și ele făceau parte dintr-un set de două volume: ediția roșie Macmillan. Ieșind în evidență prin pânza roșie în care era îmbrăcată, această ediție a *Odiseei* este destinată uzului liceenilor și studenților: la sfârșitul fiecărui volum, după textul grecesc, sunt foarte multe note despre structura gramaticală și pronunția fiecărui vers al poemului. Exemplarele mele din ediția roșie Macmillan erau mult mai uzate decât cele albastre Oxford; le aveam de mult mai mult timp. Pânza de legătură de un roșu aprins se decolorase până ajunsese roz, cotoarele erau rupte și lipite cu scotch, care, pierzându-și de mult adezivul, era la fel de fărâmicios acum precum celofanul vechi, copertele atât de

dezlipite, încât s-au bălăbănit în mod periculos când le-am deschis. Dar, când am făcut-o, am văzut inițialele mele și o dată: D.A.M. 1979.

În toamna celui de-al doilea an de facultate am citit pentru prima oară fragmente din *Odiseea* în greacă. În acel moment, aveam deja ca principală specializare limbile clasice; studiam greaca din toamna primului an. La un an după acea primă întâlnire cu Homer, a apărut un nou profesor, prima femeie din departament, cineva care, după cum spunea toată lumea, era o mare expertă în *Odiseea*, în special. Cineva menționase că o chema Clay și ceva din monosilaba telurică¹ m-a făcut să-mi imaginez o femeie îndesată de vârstă mijlocie, spre bătrânețe, probabil cu un coc grizonant. Eu și ceilalți doi studenți care aveam ca specializare limbile clasice ne-am înscris imediat la cursul ei: avea să fie dedicat în întregime *Odiseei*. Și așa, într-o zi caniculară de la finele lui august, ne-am prezentat toți trei în micuța sală de clasă. Acolo, sprijinindu-se de catedră, cu un zâmbet discret pe figura ei de felină, cu o țigară atârându-i de buză, se afla celebra specialistă în Homer.

Jenny Strauss Clay. Încă nu împlinise patruzeci de ani pe atunci. Pentru că peste acea primă amintire cu ea s-au suprapus atâtea altele, e greu să invoc acum surpriza pe care am avut-o când am pășit în clasă. Silueta mlădioasă, ca un fuior, un calm de felină, tunsoarea bob à la Louise Brooks, țigările. Timp de un an și jumătate Jenny mi-a predat greacă și latină, bineînțeles, Homer și Herodot, Horațiu și Catul, dar, pe măsură ce ne apropiam, odată ce a început să mă invite alături de alți vreo doi studenți acasă la ea, la cină, au apărut și alte revelații, alte lucruri despre care m-a învățat. Proust, de exemplu, al cărui prim volum l-am citit împreună cu voce tare de-a lungul unei veri înăbușitoare, când aveam douăzeci și unu de ani, stând amândoi pe podeaua cu parchet masiv, lucios, în părți opuse ale sufrageriei ei, fiind aproape prea cald pentru a putea vorbi. Poezie greacă modernă,

1. Clay = lut (eng.).

în special un poem de Giorgios Seferis ce conține versul: „Primul lucru pe care l-a făcut Dumnezeu a fost dragostea“. *Il ritorno d'Ulisse in patria*, al lui Monteverdi, pe care-l punea adesea când intram noi pe ușă, strania combinație barocă de clopoței și tristețe plutind în aerul mirosind a tutun, venind dinspre o combinație suedeză de fițe pe care-o puteai atârna pe perete ca pe un tablou (un obiect-aluzie la posibilitatea fantastică ca un profesor de limbi clasice să fie *cool*), în timp ce ea tăia felii de limetă în bucătărie. Într-adevăr, m-a învățat și despre mâncare: a fost o scenă în care m-am holbat tâmp la un castron cu linguini acoperite cu un sos care – în mod miraculos pentru mine, care nu mâncasem niciodată paste care să nu provină dintr-o conservă – era nu roșu, ci verde, ceva cu nume italianesc pe care ea-l prepara din frunze pe care tocmai le smulsese din propria grădină, o mică parcelă din spatele casei prin care obișnuia să se plimbe, rupând buruieni și mormăind ceva, ca o vrăjitoare din nu știu ce legendă străveche.

Dar dincolo de opulență, de generozitate, de sofisticarea dobândită într-o viață întreagă de călătorii – și, după cum aveam să aflu, de strămutări –, puteai simți o anumită rigoare, la fel de rigidă și de imobilă precum o paradigmă gramaticală. Jenny a fost cea care mi-a spus pe un ton relaxat, când am intrat în biroul ei într-o zi dinspre finalul cursului despre *Odiseea* să o întreb despre bibliografia secundară pentru o lucrare pe care voiam s-o scriu despre un anumit pasaj din Cântul IV, în care un soț și-o soție se ceartă amarnic, *Ei bine, nu te poți apuca să scrii nimic până când nu ai citit tot*. Era o afirmație pe care o găseam ciudat de atrăgătoare, cu promisiunea ei de rigoare și dificultate academică; simțeam că dacă m-aș fi dedicat unei cariere pentru care pregătirea era chinuitor de grea, tata ar fi putut fi încântat. În timp ce vorbea, m-am uitat în jur prin biroul ei: rafturile din lemn erau pline cu cărți în greacă, latină, franceză și germană, în italiană și-n engleză, în perfectă ordine, bustul greoi din ghips al Atenei încruntate așezat pe o bibliotecă înaltă, un strop de umor oferit de numeroase reprezentări și

figurine de bufnițe, păsările Atenei, pe care Jenny le adora. *Nu te poți apuca să scrii nimic până când nu ai citit tot.* Am auzit această frază pe când mă uitam prin birou, am înghițit în sec și m-am gândit: bine.

Deși nu aveam de unde să știu atunci, dat fiind că nu cunoșteam prea multe despre familia sau despre istoria personală a lui Jenny la acea vreme, fraza trăda prezența unei certe moșteniri intelectuale la fel de inconfundabile precum strania formă circumflexă a unei sprâncene sau arcuirea edwardiană plină a unei fâlcii sunt expresia unor date genetice transmise din generație-n generație. ADN-ul intelectual, în acest caz, înclinația spre rigoare, erau o moștenire de la tatăl lui Jenny, care la un moment dat fusese și profesorul ei, un bărbat pe nume Strauss, un profesor de limbi clasice și de filosofie politică crescut în Germania și un produs al învățământului clasic deosebit de riguros pentru care țara aceea era renumită; și de acolo, urcând spre profesorul lui Strauss, apoi spre profesorul aceluia, până la Friedrich August Wolf însuși, întemeietorul german al filologiei clasice. Aceste înlănțuiri între studenți și profesorii lor – germanii, cu amestecul lor de sentimentalism și respect în fața autorității intelectuale, îi numesc pe drept cuvânt pe acești mentori moderni *Doktorväter*, „tați-doc-tori” – șerpuiesc înapoi în timp la fel de precis precum brațele din ce în ce mai subțiri ale unui arbore genealogic, o descendență de studiu și erudiție, de gusturi intelectuale și de idiosincrazii, care se manifestă, așa cum o fac înrudirile de sânge, prin asemănări ce persistă de la o generație la alta.

S-ar putea urmări, mă gândeam în timp ce așezam edițiile roșii Macmillan la locul lor pe raft în seara aceea, aceste genealogii intelectuale aproape neîntrerupte chiar până în Antichitate: în cazul meu, de la Jenny la tatăl ei, la profesorii lui și apoi la Wolf; iar apoi, de la Wolf la umaniștii italieni ai Renașterii care au colecționat cu aviditate pergamentele și manuscrisele textelor clasice ce fuseseră copiate și recopiate timp de o mie de ani pentru a le încredința tiparului pentru prima oară, creând primele variante tipărite și punându-le astfel la dispoziția unui public

mult mai larg decât avuseseră vreodată; de la acei umaniști renascentiști și mai departe în timp și spațiu, la învățații de limbă greacă ai Bizanțului care în cei aproape o mie de ani dintre 700 și 1500 d.Hr. au păstrat cunoașterea limbii grecești în estul Mediteranei la mult timp după ce dispăruse din Europa, odată cu prăbușirea Imperiului Roman de Apus, acești cărturari copiind și recopiind cu grijă texte precum cel abundent adnotat al *Iliadei* pe care Villoisin l-a găsit în biblioteca din Veneția; de la bizantini la învățații perioadei cunoscute drept Antichitatea târzie, secolele IV și V d.Hr. și dincolo de ei, înspre entuziaștii literaturii grecești ce a înflorit odată cu expansiunea Imperiului Roman, un ghiveci de critici snobi și de popularizatori mai puțin snobi (un exemplu notoriu este cel al unui învățat poreclit Bibliolathos, „cel care uită cărți“, pentru că scrisese atât de multe tratate, încât nu le mai ținea minte); și, în cele din urmă, la primii și cei mai încărcați de autoritate specialiști în Homer, învățații care, începând cu secolul al III-lea î.Hr., au condus marea Bibliotecă din Alexandria și care s-au dedicat, mai presus de orice, studiului *Iliadei* și *Odiseei*, primii cărturari profesioniști ce și-au pus întrebările la care încearcă să răspundă *apparatus criticus* de la subsolul fiecărei pagini din Textele Clasice Oxford: Care au fost mai exact cuvintele pe care „Homer“ chiar le cânta?

Dacă ești clasicist, simpla deschidere a unui exemplar din *Iliada* sau din *Odiseea* înseamnă să-ți reamintești această întreagă genealogie de cărturari, de imensul travaliu, ca-ntr-un stup de albine, ce a adăugat încetul cu încetul picături de cunoaștere, de-a lungul a două mii cinci sute de ani, la înțelegerea noastră legată de natura acestor poeme și de ceea ce ne comunică ele.

Toate aceste lucruri, mi-am dat seama în timp ce stingeam lumina în biroul meu după ce-mi pusesem cărțile la loc, cea bleu-pal, cea roșu-șters, fuseseră în mintea lui Jenny în acea zi din urmă cu treizeci de ani, când murmurase *Păi, nu te poți apuca să scrii nimic până când nu ai citit tot*. Ce noroc avusesem cu profesorii mei care mă invitaseră să devin o verigă din lanțul ce leagă trecutul de prezent! Și cât de mult pierduse tatăl meu,

înțelegeam eu abia acum, când respinsese invitația profesorului său.

Cum e tatăl, așa și fiul. Nu mereu, m-am gândit. Nu toate genealogiile, mi-am spus eu în acea seară de ianuarie, după prima oră de curs, sunt de natură genetică.

Cu trecerile lui imprevizibile de la mândria plină de curaj la naivitatea absolută, Telemah cel din primele Cânturi ale *Odiseei* ne poate aminti de un student în primul an. În Cântul I, de exemplu, el dă dovadă de o mojie respingătoare față de mama lui. Rănit, probabil, de cuvintele Atenei deghizate („Amar mânia-s-ar bărbatul, acasă / Care-ar veni, de rușinea de care ar da, pricepând-o!”¹), exclamă zeița spre el, privind în jur în sala în care Pețitorii se îndoapă cu mâncarea și cu vinul lui Odiseu), tânărul prinț îi atacă nu pe Pețitori, ci pe mama sa, pe Penelopa, care, la prima sa apariție în poem, coboară din odăile sale pentru a-i cere bardului casei, care cântase o baladă despre întoarcerea eroilor greci din Războiul Troian, să aleagă un subiect mai puțin dureros. (Acesta este momentul când adoptă poziția care, de acum înainte, îi va fi obișnuită, în cadrul ușii, ținându-și vălul pe față, cu câte o slujitoare de-a dreapta și de-a stânga).

„Mergi dar în casă și vezi de-ale tale măiestre priceperi,
Pe la război și la furcă: la slujnice dă-le poruncă
Munca să-și facă! Povestea rămâne-va-n grijă doar nouă,
Pentru bărbați, dară mai ales mie, puterii din casă!”².

Șocată, Penelopa se retrage în camerele ei de sus, unde Atena pogoară somnul asupra ochilor ei înlăcrimați. Aceasta este una dintre multele scene în care regina umilită este adormită de zeiță – atât de multe, de fapt, încât mi s-a întâmplat ca studenții să mă întrebe dacă nu cumva Penelopa suferă de depresie, o

1. Op. cit., p 12.

2. Op. cit., p. 16.

întrebare care mie nu mi-a trecut prin cap în studenție. E adevărat că această primă întâlnire cu regina lui Odiseu schițează un personaj al cărui comportament pare să fie diametral opus epitetului său clișeu, „cea cu gândul statornic”: blazată și șovăielnică, mai întâi este intimidată, apoi se prăbușește în lacrimi, iar în cele din urmă e anesteziată prin somn. Dar aceasta ar putea fi la fel de bine o strategie narativă vicleană de-a lui Homer. Până la urmă, dacă o prezinți pe soția eroului tău, celebră pentru puterea și înțelepciunea ei, ca pe o epavă timidă și neajutorată – adică un personaj problematic –, publicul tău nu poate fi decât plăcut surprins, pe măsură ce epopeea înaintează, de trăsăturile pozitive ce apar pe parcurs.

Pețitorii, însă, sunt mult mai greu de intimidat. Când Telemah îi anunță că a doua zi are de gând să-i convoace la sfat pe cetățenii din Itaca, ei se arată oarecum surprinși în fața curajului său recent descoperit, chiar dacă continuă să-l trateze cu superioritate și condescendență. „Cutezător în cuvinte!”, îl caracterizează Antinou, conducătorul pețitorilor și cel mai odios dintre ei. (Numele lui înseamnă „anti-minte”: de la bun început, este însemnat nu doar ca super-nemernicul epopeii, dar și ca inamic anume al lui Odiseu, cel care în mod repetat demonstrează puterea vicleniei, a minții.) „O, Telemah, numai zeilor stau pe genunchi aste lucruri”¹, adaugă mios Eurymah, cel de-al doilea în rang Pețitor, în mod evident mai puțin odios decât Antinou, dar la fel de plin de ură sub aparența lui calmă.

Oscilarea adolescentină a lui Telemah între timiditate și fanfaronadă este iarăși pusă în evidență în timpul scenei adunării din Cântul II. Odată ce oamenii din Itaca s-au strâns la locul sfatului, crainicul care conduce ceremonia îi înmânează prințului un sceptru, oferindu-i astfel dreptul de a lua cuvântul – lucru pe care, ne spune Homer, tânărul se grăbește să-l facă. Începe prin a răspunde la întrebarea unui cetățean vârstnic legată de motivul adunării: Este posibil, se întreabă bătrânul, ca soldații

1. Idem, p. 17.

din Itaca ce au plecat spre Troia cu atâta timp în urmă să se întoarcă în cele din urmă acasă? Vai, nu, răspunde Telemah: a convocat adunarea nu pentru o treabă de mare interes public, ci pentru una de interes personal. Regele Odiseu – care, subliniază el, „peste voi, luminații, și tot ca un tată, domnit-a” – a murit de mult. Telemah, pentru care acest părinte dispărut a fost întotdeauna puțin mai mult decât o abstracție, declară că se confruntă acum cu o problemă chiar mai mare: casa lui a fost cotropită de Pețitori, care îi pețesc în mod agresiv mama cea deloc doritoare de așa ceva, fără a respecta ritualurile tradiționale de curtare, trândăvind prin palatul ei, consumându-i toată mâncarea. Pe măsură ce Telemah continuă, însă, începe să-și piardă controlul. Lipsit de înțelepciune, el stăruie asupra faptului rușinos că nu se ridică la înălțimea sarcinii de a-și apăra casa de Pețitori („Căci lipsește bărbatul, / Nu-i Odysseu, ce putea ca s-alunge blestemul din casă. / Iar noi nu suntem în stare de fapte¹⁾), își dezvăluie scopurile ascunse atacând deschis comportamentul revoltător al Pețitorilor și lipsa de reacție a cetățenilor („Și rușinați-vă voi”); se scufundă în autocompătimire („Țineți așa, oameni buni, și lăsați-mă-n jale amară / Să mă înec²⁾); și termină izbucnind în lacrimi și azvârlind la pământ sceptrul statului. Nici după ce-și revine, mai târziu, și începe să planifice călătoria spre Pylos și Sparta pe care l-a îndemnat s-o facă Atena cea deghi-zată, nu face mare lucru: de fapt, Atena e cea care se ocupă de corabie și îi găsește un echipaj de încredere. Tot ce-i mai cade-n sarcină lui Telemah este aprovizionarea: din nou, la îndemnul zeiței, el golește în secret cămărilor tatălui său cu ajutorul unei bătrâne servitoare loiale, Eurycleia. Ea, avem să aflăm, fusese doica lui Odiseu și urmează să joace un rol crucial în epopee odată cu întoarcerea eroului.

Poate pentru că-și dă seama cât de prost a decurs sfatul, Atena se întoarce spre finalul Cântului II pentru a-l încuraja pe

1. Op. cit, p. 21.

2. Idem, p. 22.

tânăr. De data aceasta, își face apariția sub forma altui vechi tovarăș de-al tatălui său, un bărbat pe nume Mentor. (De fapt, această scenă a *Odiseei* a lansat îndelungata carieră a cuvântului „mentor” ca sinonim pentru „sfătuitor experimentat, de încredere”.) Mentor susține că băiatul are toate șansele de izbândă pur și simplu pentru că e fiul tatălui său: „Dar, de nu ești tu sămânța din el și fecior Penelopei, / Nu am nădejde să poți împlini ce cu gândul gândit-ai... Bună avea-vei nădejde-a-implini cu noroc aste fapte!”¹.

De ce acordă poetul atâta spațiu scenelor în care Telemah nu reușește să vorbească bine, încurcă spațiul privat cu cel public ori își pierde stăpânirea de sine sau controlul asupra situației? Există câteva explicații posibile. Scena adunării, de exemplu, arată cât de fragilă e situația politică în Itaca – un fapt ce poate fi neglijat de cititori, pus în umbră, cum este, de drama familială. Mai mult chiar, accentul pus pe lipsa de talent oratoric a lui Telemah evidențiază, prin contrast, importanta temă a vicleniei verbale, unul dintre talentele majore ale lui Odiseu.

Dar mai e un motiv, unul care mă frapază puternic acum, când recitesc poemul. Scoțând în evidență inadecvarea fiului, poetul ne face și pe noi să tânjim după apariția tatălui, ale cărui autoritate și competență sunt incontestabile. Astfel, *Odiseea* pune în scenă adevărul unuia dintre cele mai celebre și tulburătoare versuri ale sale, pe care poetul le așază în gura Atenei la finalul scenei sfatului: „Căci sunt puțini acei fii ce cu tatăl la fel se arată: / Cei mai mulți sunt mai prejos, doar câțiva sunt ca tatăl mai vajnici!”².

A doua întâlnire din cadrul seminarului despre *Odiseea* a avut loc vineri, pe 4 februarie. Cu câteva zile înainte, tata mă sunase să-mi spună că va veni de joi după-amiază în acea săptămână, în loc de vineri dimineața devreme, așa cum făcuse cu o săptămână înainte.

1. Op. cit., pp. 27-28.

2. Idem, p. 27.

Așa, n-o să am de-a face cu *traficul* de vineri, mi-a tușit în telefon. E *oribil* să conduci spre oraș dimineața! O să ajung acolo joi, după-amiaza târziu, apoi putem să luăm cina undeva și să ne întoarcem la tine și să ne relaxăm, iar eu o să petrec noaptea acolo. Așa, o să am mai multă energie vineri dimineața, la oră. Apoi plec acasă după prânz.

Okay, am spus, sună bine. Apoi m-am gândit la pătuțul îngust din biroul care devenea cameră de oaspeți când soseau oameni în vizită. Ești sigur că nu te deranjează să dormi în pătuțul ăla?

Să mă *deranjeze*? a întrebat, trăgănând jucăuș cuvintele, așa cum făcea când glumea. Simțeam prin telefon cum se înmuia. De ce m-ar deranja? Eu am făcut patul ăla!

Prima oară când m-au vizitat părinții mei după ce mă mutasem în casa din campus, tata nu-și putuse ascunde plăcerea văzând că patul din birou era, sub cuvertura lui și multele perne, cel pe care-l făcuse el dintr-o ușă. *Încă e destul de solid!* spusese el aplecându-se și zgâlțâindu-l ușor. *N-am fost nici pe departe un tâmplar prost.* La care mama a oftat teatral și a spus: *Of, Jay. Încă am o cutie plină cu lucruri care așteaptă să le reperi de patruzeci de ani.*

Și astfel, pentru restul semestrului, a venit în seara dinaintea seminarului și a dormit în patul pe care-l făcuse el. Găsește un loc bun unde să mâncăm, a spus spre finalul convorbirii în care m-a anunțat că vrea să vină joia în loc de vinerea dimineața; și de aceea, seara dinaintea celui de-al doilea seminar ne-a găsit pe amândoi într-un restaurant specializat în fripturi, numit Flatiron, certându-ne în legătură cu Cântul II – scena adunării și comportamentul ciudat al lui Telemah.

Lipsit de răbdare, a respins orice argument legat de faptul că Telemah ar fi fost în plină maturizare, că ar fi învățat ceva de-a lungul primelor cânturi ale *Odiszei*.

Mă lași, a spus pe când ospătărița venea cu mâncarea noastră. Telemah *mărește* primește ajutor. Atena mereu se repede să-i sară-n ajutor. În Cântul I îi spune să plece să-și caute tatăl. *Ea* îi dă sfatul. *Ea* îi spune să convoace adunarea în Cântul II, iar

apoi, când el se încurcă în timpul întrunirii, ea-l susține. *Ea* îi spune să meargă în Pylos și-n Sparta, ceea ce el face numai după ce *ea* îi aranjează tot.

După o clipă a adăugat încruntându-se. Îi vine totul așa de ușor.

Așa, și? am spus, deși știam care avea să fie răspunsul. Ce e așa de rău în asta?

Pentru că viața nu-i *așa*.

Deși sunt conștient, bineînțeles, de rădăcinile lui psihologice adânci, cred că respectul tatălui meu pentru luptă, pentru lucrurile dificile se datorează în mare parte circumstanțelor în care a crescut. Primii ani ai copilăriei au coincis cu începutul Marii Crize Economice. Vremurile erau grele în mod special pentru tatăl lui, electricianul sindicalist. *Eram mereu doar cu un pas în fața proprietarului care venea să încaseze chiria*, mi-a spus Tati o dată, pe jumătate ironic, pe jumătate cu amărăciune, apropo de nenumăratele adrese pe care le schimbase familia lui în anii '30. Privea lumea ca pe un loc dur, ostil fericirii oamenilor obișnuiți. Nu era ușor să fii *cel mic*, după cum îi plăcea să spună. Fraza aceasta, inevitabil murmurată într-un mod ce îmbina solidaritatea plină de admirație cu resemnarea obosită, intervenea adesea când discutai cu el politică, pe care, cu rare excepții, o vedea, așa cum vedea orice, drept jocul omului bogat împotriva celui sărac. Acest fel de-a gândi îi influența observațiile asupra a orice, de la alegerile prezidențiale la meciurile de baseball, sportul pe care-l îndrăgea mai mult decât pe oricare altul. Îi plăcea „geometria” lui; savura lungile pauze de gândire dintre scurtele izbucniri de acțiune. *E sportul omului care gândește*. Pentru că își trăise copilăria în Bronx, oamenii presupuneau că e fan Yankees, dat fiind că Yankees sunt echipa din Bronx; însă el îi ura pe Yankees, pentru că îi considera echipa celor bogați. *Ei își cumpără succesul*, obișnuia să spună peremptoriu. De-a lungul copilăriei mele, însă, a fost un susținător al celor de la Mets, a căror tendință de a pierde în acea perioadă îndepărtată, în anii '60 și '70 – în pură contradicție cu sclipitoarea invincibilitate

homerică a celor de la Yankees – i se părea atrăgătoare, cred eu acum, pentru că, oricât ar fi clătinat din capul lui chel în fața jocului rasolit sau al alegerilor greșite, eșecurile echipei pe care o alesese ca favorită îi confirmau credința că lumea era cumva împotriva lui și a celorlalți oameni mici. (A fost consternat când băieții mei s-au dovedit amândoi a fi fani Yankees; odată, cred că glumind doar pe jumătate, i-a oferit lui Peter o sută de dolari ca să-și schimbe echipa de suflet. Când Peter, care atunci avea cam paisprezece ani, a refuzat rânjind, și a spus *Nu prea cred*, tata a spus: *Ce-ți lipsește în materie de gust recuperezi prin caracter, băiețuș!* Apoi s-a întors spre Lily și i-a spus: *Ceva, ceva tot ai făcut tu bine!*)

Lui Telemah îi vine totul prea ușor, spunea el în seara aceea, la Flatiron. Nu trebuie să facă nimic altceva decât să îndeplinească ordinele Atenei.

I-am spus: Păi, de ce nu vrei să te gândești la ea ca la o învățătoare? Îl instruiește.

Tata mi-a zis, Pentru că un bun învățător nu-ți spune pur și simplu ce să faci sau ce să gândești. Un bun învățător îți *arată* cum, îți explică lucruri. Un bun învățător nu-ți dă ordine ca un șef, ci trebuie să te ajute să ajungi la propriile concluzii.

Mi-am amintit de mine la doisprezece ani, stând în fața biroului de lemn din camera lui, cu o problemă de matematică în mână întinsă, ca și cum ar fi fost ceva viu și înspăimântător.

Acum era rândul meu să ridic din sprânceană.

L-am privit și l-am întrebat: Zău?

Vinerea următoare, pe 11 februarie, analizam Cânturile III și IV, în care Telemah îi vizitează pe vechii prieteni ai tatălui său în căutarea unor dovezi. În Cântul III face o vizită la curtea lui Nestor, care se întorsese de mult de la Războiul Troian și reluate stăpânirea unui oraș de la malul mării, din vârful peninsulei Peloponez, pe nume Pylos. Bătrân, dar aflat încă la conducere, înconjurat de numeroșii săi fii arătoși, el se arată mai mult decât fericit să rememoreze vremurile trecute când (iar

aceasta este morala multora dintre poveștile lui și, ar fi probabil onest s-o spunem, morala multora dintre poveștile spuse de bătrâni fiilor lor) bărbații erau mai curajoși și eroii mai măreți. Nu-i de mirare că grecii, care auzeau asemenea povești atât de des, erau bântuiți de anxietatea faptului că puțini fii își egalau tații.

După o primire călduroasă din partea bătrânului și piosului rege – la sosirea lui Telemah, pe plajă are loc un sacrificiu magnific, la care asistă mii de cetățeni –, Telemah stă și ascultă poveștile de război ale bătrânului. Nestor începe prin a-și reaminti anumite evenimente care s-au desfășurat la sfârșitul Războiului Troian, apoi relatează ceea ce știe despre drumul spre casă al unor greci familiari publicului lui Homer din *Iliada*. Printre cele mai interesante dintre aceste întoarceri este cea a lui Agamemnon, generalul grec a cărui ceartă cu Ahile pune în mișcare prima epopee a ciclului. De la Nestor, Telemah află cum Agamemnon, imediat după întoarcerea acasă, a fost ucis de soția sa necredincioasă, Clitemnestra, și de iubitul acesteia, Egist, o crimă ce are să fie în cele din urmă răzbunată de fiul ascultător al lui Agamemnon, Oreste. Întoarcerea lui Nestor, prin contrast, s-a desfășurat în mod mai puțin dramatic: își amintește că a ajuns de la Troia la Pylos în câteva zile. Cât despre informațiile după care a venit Telemah, bunul și bătrânul rege nu știe, vai, nimic sigur.

Poveștile spuse de Nestor sunt exemple a ceea ce numim narațiuni *nostos*. *Nostos* este termenul grec pentru „întoarcere acasă”; forma de plural a acestui cuvânt, *nostoi*, a fost, de fapt, titlul unei epopei pierdute dedicate întoarcerii acasă a regilor și comandanților care luptaseră în Războiul Troian. Chiar *Odiseea* este o narațiune de tip *nostos*, una care se abate adesea de la relatarea călătoriei pline de peripeții a lui Odiseu spre Itaca pentru a vorbi, pe scurt, despre *nostos*-ul altor personaje, așa cum face Nestor aici – de parcă ar fi străbătută de teama că celelalte povești de tip *nostoi* nu vor putea ajunge cu bine în viitor. Cu vremea, acest cuvânt plin de alean, *nostos*, cu rădăcini adânci în temele *Odiseei*, a fost combinat cu alt cuvânt din vastul

vocabular grec al durerii, *algos*, pentru a ne oferi o cale simplă și elegantă de a vorbi despre acea senzație dulce-amară pe care o avem câteodată în legătură cu o anumită stare specială de dor tulburător. Literal, acest cuvânt înseamnă „durere asociată cu dorul de casă“, dar, așa cum știm, „acasă“, mai ales pe măsură ce înaintăm în vârstă, poate fi la fel de bine un moment ca și un loc. Cuvântul este „nostalgie“.

În Cântul IV, Telemah, însoțit de tânărul fiu al lui Nestor, Peisistratus, ajunge la curtea lui Menelau și a Elenei, în Sparta. Omenosul rege și regina sa de o frumusețe ce a rezistat trecerii vremii s-au împăcat de mult; parcă pentru a sugera că acest cămin odinioară tulburat este din nou propice căsniciei, Homer face ca Telemah și Peisistratus să sosească în ziua unei duble nunți, a căsătoriei a doi dintre copiii lui Menelau. Identitatea lor fiind încă necunoscută gazdelor, Telemah și noul său prieten sunt acceptați la ospățul regal; când Menelau îi surprinde admirând opulența palatului, se apleacă înspre ei și le explică cum a adunat majoritatea averii în timpul îndelungatei și aventuroasei sale călătorii de la Troia spre casă, când a rătăcit din Cipru până-n Fenicia și Egipt. (Menelau își povestește pe larg *nostos*-ul său, care e aproape la fel de presărat cu incidente precum călătoria lui Odiseu.) Totuși nu se poate bucura de bogățiile sale, afirmă el cu tristețe, știind cum a pierit bietul său frate, Agamemnon, ca urmare a perfidiei unei soții necredincioase. Și apoi ar mai fi fost și mult iubitul său tovarăș, Odiseu! ...Pe măsură ce Menelau își descrie afecțiunea pentru vechiul său prieten, Telemah izbucnește în lacrimi, dezvăluindu-și astfel identitatea. Menelau și regina lui se lansează atunci într-o serie de povești despre Odiseu cel din timpul Războiului Troian, povești ce, chipurile în beneficiul lui Telemah, aruncă lumină asupra caracterului și istețimii tatălui său.

Dar pe tatăl meu nu-l interesau toate lucrurile astea. Ceea ce-l deranja în acea săptămână era faptul că drumurile lui Telemah în Pylos și Sparta nu aduc de fapt nici o informație folositoare despre Odiseu.

Vremea era neobișnuit de blândă în acea dimineață de la mijlocul lui februarie; la ora când am plecat de acasă spre clădirea unde se ținea seminarul, termometrul arăta 16 grade. Tati fusese bine dispus cât își băuse cafeaua în apartamentul meu. Săptămâna trecută îi aruncase espressorului meu, cu lucirea lui șmecheră ca de automobil, o privire suspicioasă. Știi că nu-mi plac cafelele astea *mici*! Nu ai o cafea normală? Săptămâna asta eram pregătit. Cu câteva zile înainte, traversasem râul până la mall, unde era un magazin Bed Bath & Beyond și cumpărasem un aparat Mr. Coffee. Pe când stăteam la coadă, văzusem o cană de ceramică de jumătate de litru pe care scria WHO'S YOUR DADDY¹? și o cumpărasem și pe aia. Apoi m-am dus la supermarket și am cumpărat o cutie uriașă de cafea măcinată Maxwell House. Acum, în dimineața dinaintea seminarului în care aveam să discutăm călătoriile educative în străinătate ale lui Telemah, tata a intrat în bucătărie. Am arătat înspre aparatul Mr. Coffee ca și cum aș fi fost gazda unei emisiuni-concurs și i-am înmănat cana cu o mică plecăciune. De pe suprafața lichidului maroniu, apos se ridica abur.

Oooo, *Daaannn!!!* a exclamat. Era, ca de multe alte ori, o parodie delicată în accentuarea trăgănată a acelei singure silabe. Ce *băiat* bun ești tu! S-a uitat la Mr. Coffee și a întrebat, De unde l-ai luat?

Patul Morții și Dincolo de El², am zis.

Nici măcar n-am mai râs, atât de obișnuiți eram cu gluma asta. Mama mea era celebră pentru malapropismele ei, multe dintre ele trecând în vocabularul privat al familiei. Unele, cred, erau autentice. Eram cu ea atunci când a mers la brutăria car-tierului și, neatentă, a cerut doisprezece *lafayeți*, iar brutarul s-a holbat la ea cu o privire goală până când s-a luminat brusc și a zis: *Vreți să spuneți „napoleoni“?!* Dar altele erau calculate,

1. Cine-i tăticul tău? (eng.).

2. În original, „Deathbed and Beyond“ – joc de cuvinte bazat pe pronunția asemănătoare a termenilor *bath* și *death*.

bănuiesc, pentru a-l amuza pe tata, căruia, la fel ca ei, îi plăceau jocurile de cuvinte, cuvintele încrucișate, calambururile și – corolarul – ura imprecizia verbală de parcă limba ar fi fost și ea un fel de matematică, neadmițând nici o aproximare. („*Pe caaaaare am cumpărat-o!*“, obișnuia ea să spună, trăgând cu urechea când unul dintre noi vorbea la telefon. Nu „*care am cumpărat-o*“.) În fiecare duminică, Tati trudea la marele careu de cuvinte încrucișate din *Times*, privind crunt indiciile de parcă le-ar fi intimidat să-și divulge secretele, iar în cele din urmă mama întindea mâna și spunea, Of, Jay, lasă-mă *pe mine*, apoi completa cuvântul lipsă cu pixul ei roșu Flair, scriind cu delicatețe deasupra mângălelii nervoase, albastre ce marca eșecul lui.

Tata a mormăit rezervat la prima gură de cafea și a scos un *mmmmmmmm* exagerat, ca un actor într-o reclamă. Abia *asta-i* o cană de cafea!

Am băut cafeaua într-o tăcere prietenoasă. După un minut sau două s-a uitat la iPhone-ul lui. 15 grade! a exclamat. A privit pe fereastră și a clătinat dubitativ din cap.

N-are cum să țină prea mult, a adăugat abătut. Doamne, urăsc iarna. Mi-aș dori ca mama ta să mă lase să iau un apartament în Florida.

Aproape părea că ar vorbi singur.

Să te „lase“?

Te rog, nu pot intra-n amănunte.

Am făcut o scurtă pauză. Ce mai face, așa, în mare?

A, e bine, a spus tatăl meu. Doarme *tot timpul!* Doarme până târziu dimineața, apoi trage un pui de somn de două ore după-amiaza.

A închis ochii. După o clipă, i-a deschis și a mai sorbit o dată apreciativ din cafea. O cafea grozavă, Dan. Mulțumesc.

Când ne-am luat locurile în clasă, era deja într-o dispoziție combativă. Clătinând din cap, a spus că nu vede ce mare educație primește Telemah în aceste cânturi. Nu află nici o informație utilă despre tatăl lui, deci ce învață el cu adevărat?

S-au auzit câteva murmure aprobatoare, apoi un puști care părea ca scos din cutie, pe nume Brendan, a spus: Înainte de a discuta despre asta, eu am de fapt o altă problemă cu Telemah.

Ca în multe alte mici campusuri dedicate artelor liberale, o mare parte dintre studenții de la Bard afixau un aspect murdar, neigienic. Acest Brendan, însă, era aranjat ca într-o reclamă la cămășile Arrow. Era ceva precis, aproape geometric la el: cercurile gemene ale ochelarilor, verticalele perfecte ale cărării din părul lui des, castaniu și ale dungii de la pantaloni.

Ce problemă? am întrebat.

Păi, a spus Brendan încet, ce mi-a sărit în ochi în aceste prime Cânturi a fost că Telemah are o atitudine șovăitoare legată de tatăl lui. Cântul I începe cu el foarte sigur că Odiseu e mort – insistă în fața Atenei că tatăl lui a murit de mult. Apoi, în Cântul II, la adunare, el le spune Pețitorilor că pleacă să adune informații despre tatăl lui pentru a stabili dacă trăiește sau e mort. Apoi, în Cântul III, Atena ia forma lui Mentor și îi spune că Odiseu se poate întoarce oricând, dar el nu crede. E interesant pentru că nu e o progresie directă pornind de la starea de deznădejde. Telemah începe prin a fi descurajat, pare a prinde speranță, apoi se întoarce la starea de descurajare. De ce această răsturnare?

Oare de ce am senzația că o să ne spui chiar tu?

Câțiva dintre ei au râs, dar Brendan a rămas serios.

Cred că din punct de vedere psihologic e realist, a spus el. Încep să mă întreb dacă nu cumva el îi preferă pe Mentos, Mentor sau pe alții lui Odiseu. Poate, pentru el, figura paternă e preferabilă tatălui real.

Nu am răspuns. Nu mă gândisem niciodată la asta.

Eu mă gândesc la următoarea treabă, a continuat Brendan. E posibil ca Telemah să-și *dorească* inconștient ca Odiseu să fi murit?

Ceilalți studenți, am observat, se opriseră din foială și ascultau cu atenție.

Continuă, am spus.

Bun, a zis Brendan. Pentru un băiat care nici nu și-a cunoscut vreodată tatăl, întrebarea care se pune e asta: Care dintre crize e mai importantă – să-ți trăiești viața fără tată sau să-l întâlnești după douăzeci de ani și să ajungi să-l cunoști?

M-am uitat la el și am spus: Ei, *iată* ceva insultător de sclipitor.

Exact în acest moment a intervenit tata. Eu pur și simplu nu înțeleg de ce se spune că Telemah ar primi o „educație“ Tot ceea ce face e să îndeplinească ordine. Nu gândește deloc cu capul lui.

M-am uitat în lungul mesei de seminar, dar nimeni n-a spus nimic.

Ei bine, am spus eu în cele din urmă, totuși există o valoare educațională în ceea ce se întâmplă aici, nu-i așa? Telemah călătorește și cunoaște culturi străine și întâlnește oameni noi, iar din toate astea învață. Și amintește-ți că și *noi* învățăm – auzim povești care umplu câteva dintre golurile lăsate de *Iliada* la finalul Războiului Troian. Deci, ce anume aflăm din aceste Cânturi?

Privirea Ninei a întâlnit-o pe a mea. Cred că e interesant că atunci când Telemah și Atena ajung la Pylos, în Cântul III, acolo tocmai are loc o mare ceremonie. Telemah și Atena sunt doi străini, dar sunt tratați cu cel mai adânc respect. E un contrast izbitor cu Itaca, unde se petrece, se mănâncă foarte mult și se bea, dar totul nu e decât o mare parazitare. Nu se menționează nici un sacrificiu adus zeilor în Itaca.

Excelent, am spus. Da. În regatul lui Nestor există respectul cuvenit pentru zei, ceva ce lipsește în mod dureros acasă.

Trisha și-a ridicat ochii spre mine.

Descrierea curții lui Menelau și a Elenei oferă și ea un contrast izbitor cu cea a lui Odiseu, a spus ea.

Spre deosebire de alți studenți, ale căror intervenții la ore erau întrerupte în mod invariabil de „ăăă“ și de „deci“, specifice vorbirii adolescenților, și care se încheiau, adesea, pe un ton înalt, interogativă, vocea Trishei era în mod invariabil rece, declaratorie. Vorbea încheindu-și propozițiile.

Când Telemah ajunge în Sparta, familia regală serbează două căsătorii. Acest ospăț face parte dintr-o moment fericit de familie, adică exact opusul praznicului Pețitorilor din Itaca. Acolo, ei se ospătează *în ciuda* dorinței gazdei lor, încălcând regulile de politețe și ospitalitate, îmbuibându-se cu alimentele din cămărilor regelui absent.

Foarte bine, am spus. Începutul Cânturilor III și IV oferă modele de ospitalitate radical diferite de ceea ce a cunoscut el până atunci în viață. Așa că, da, poți afirma cu certitudine că el primește o oarecare educație de la Nestor și Menelau.

Am rezistat tentației de a privi spre tata. Apoi am adăugat: Și mai aflăm despre cineva în Cânturile astea, nu-i așa?

Una din mâinile Trishei s-a ridicat, în timp ce cu cealaltă termina de notat ceva în caiet.

Da, a spus ea. De fapt, pentru mine, cea mai interesantă informație pe care o aflăm în aceste două cânturi nu are nimic de-a face cu Nestor sau cu Menelau. Are de-a face cu Agamemnon.

Bun, am spus. Atât Nestor, cât și Menelau îl menționează pe când își deapănă poveștile întoarcerii acasă. De ce tot apare el în discuție?

Madeline a început să dea din mână în aer. Pentru că aflăm că a fost ucis în timpul banchetului de bun-venit la întoarcerea din Războiul Troian?

Așa, și?

Trisha și-a ridicat ochii ei cenușii spre mine și a spus: E povestea întoarcerii acasă pe care *nu ți-o dorești*.

Povestea dezastruoasei întoarceri acasă a lui Agamemnon e un soi de *Odisee* negativă, se întretese în materialul epopeii noastre de la început și până la sfârșit: de la Cântul I, când Zeus, nemulțumit de nesăbuinta muritorilor, pomenește cu regret de prostia iubitului Clitemnestrei, care a stăruit în îndeplinirea planului său necinstit chiar sub nasul zeilor care aveau alte intenții, și până la Cântul XXIV, ultimul cânt al epopeii, când veștile despre triumful violent al lui Odiseu asupra Pețitorilor face ca spiritul lui Agamemnon din Lumea de Dincolo să tresalte de

bucurie pentru „fericele Odiseu“ și să o ridice-n slăvi pe Penelopa, soție „cuminte“, cu „preamărită fire“, a cărei slavă nu se va stinge. (Spre deosebire de Clitemnestra, va adăuga el cu răutate.)

Manipularea plină de dibăcie a paralelismului întoarcerilor acasă ne readuce în minte un adevăr psihologic: acela că o înțelegere solidă a propriei familii, a slăbiciunilor și punctelor ei forte, a gradelor relative de convenționalism și excentricitate pe care le posedă, a normalității și patologiei ei, este adesea imposibil de stabilit până când nu suntem destul de în vârstă pentru a o compara în mod inteligent cu familiile altora; ceva ce putem face doar când începem să percepem, pe la sfârșitul copilăriei, faptul că familia noastră nu este, de fapt, întreaga lume.

Majoritatea oamenilor cu care am socializat în copilărie au fost numeroșii prieteni ai mamei mele și rudele acestora. Lucrul ăsta ni se părea normal. Până la urmă, mama era cea „exterio-rizată“ – cu zâmbetul ei de vedetă și cu poveștile ei amuzante, cu telefoanele pline de hohote de râs, în timp ce-și dădea unghi-ile cu oă și-și vopsea părul la masa din bucătărie, pălăvrăgind cu una dintre membrele Găștii celor Patru, așa cum numeam noi, copiii, nucleul dur de prietene pe care le păstrase din facultate. Toate aceste femei primeau titlul onorific de „mătușă“, Mătușa Alice și Mătușa Mimi și Mătușa Marcia și Mătușa Irma, iar cercul s-a lărgit de-a lungul anilor pentru a include anumite prietene de-ale celor din grupul original, drept care, cu timpul, le-am avut și pe Mătușile Zita și Iris. Grătarele, cinele și petre-cerile de revelion au avut loc de-a lungul anilor, prin rotație, în casele lor din suburbii, vechile glume și tachinările rodade de vreme, fotografiile din vacanțe proiectate pe pereții albi din sufragerii, bărbații certându-se de la sport sau politică în bâr-logul cu covoare zdrențuite al vreunuia dintre ei, în timp ce femeile spălau vase în bucătărie, împărtășindu-și secrete una alteia. La sinagogile de care aparțineau aceste femei și familiile lor, la ceremoniile de bar mitzvah ale copiilor lor, din anii '60 și '70, planifica tatăl meu să ajungă cât mai târziu posibil, dând întotdeauna vina pe *trafic*.

Dar existau și ocazii în care se străduia să nu ajungă nicio dată târziu, ocazii când plecam să vizităm pe vreunul „dintr-ai lui“.

Ajungea, de exemplu, la timp, ori de câte ori îl vizitam pe fratele lui mai mare, Howard. Nici nu era foarte greu; Unchiul Howard locuia în orășelul învecinat, la cel mult zece minute de condus. Mergeam până la el cu bicicleta, pedalând de-a lungul Haypath Road în zilele de vară, pe când aveam cincisprezece sau șaisprezece ani, ca să petrec două ore cu Howard în sufrageria duplexului în care trăia cu Mătușa Claire, Vărul Michael și Verișoara Lorri. Îi plăcea să mă invite din când în când să ascultăm muzică atunci când Claire era la muncă, iar verișorii mei mai mari la slujbele de după școală; în absența lor, peste casă se așternea o liniște stranie, ușor melancolică. Mă așezam pe canapeaua din pluș din sufrageria întunecoasă, privind la reproducerea înrămată, de mari dimensiuni, a *Băiatului în albastriu* de Gainsborough, atârnată pe un perete, și ascultam discuri cu muzică de chitară clasică – Andrés Segovia, Julian Bream, încă văd numele de pe copertele discurilor. Când fiecare dintre frații mei și cu mine am împlinit cinci ani, a trebuit să luăm lecții de muzică. Acestea, decretase tata, făceau parte din educația adevărată, și era de la sine înțeles că suntem liberi să le abandonăm odată ajunși la liceu (*După aia, nu vă mai pot spune eu ce să faceți*) – deși era la fel de limpede că a face așa ceva, a renunța la ceva, ar fi fost un eșec îngrozitor, nedemn de principiile perseverenței și dăruirii pe care tata încerca să ni le inculce, o abatere cu atât mai groaznică cu cât tata nu renunțase nicio dată la nimic. Unica excepție, majoră, de la această regulă, din câte știam cu toții – abandonarea studiului limbii latine în liceu nu se prea punea –, era disertația pe care nu reușise s-o termine, motiv pentru care nu avea titlul de doctor, ci doar de master în matematică. Dar acel eșec solitar nu părea să-l deranjeze prea mult, dat fiind că ceea ce-l împiedicase să termine disertația eram, într-un fel, noi. Din când în când, pe când eram copil, ne reamintea că terminase studiile doctorale, dar nu putuse să

scrie teza pentru că Mama rămăsese însărcinată cu Andrew chiar când Tati se pregătea să înceapă lucrul la disertație și, cum trebuia să câștige pâinea familiei, fusese obligat să abandoneze școala doctorală și să se întoarcă la muncă, motiv pentru care disertația neterminată era singurul lucru, din ce știam eu, pe care harnicul meu tată l-a lăsat vreodată neîncheiat.

Așa că ne-am primit lecțiile noastre de muzică, cu instrumentele pe care ni le distribuise el.

Instrumentul despre care tata hotărâse că mi se potrivea, când aveam cinci ani, era chitara clasică. Poate că deja mă considera un singuratic, cineva care nu-și putea găsi locul într-un ansamblu. Totuși, deși nu am fost niciodată mai mult decât mediocru – nu am îndrăgit niciodată cu adevărat lecțiile săptămânale la care tata m-a dus cu mașina de-a lungul anilor '70, adesea în tăcere, el ascultând la radio știrile cumplite despre războiul din Vietnam, interminabilele transmisiuni de la „Tratatativele de pace de la Paris“, iar eu mă uitam, nefericit, pe geamul din dreapta, dorindu-mi să mergem oriunde altundeva, ei bine, în ciuda acestor lucruri, îmi plăceau acele sesiuni muzicale liniștite, pe canapeaua din catifea a fratelui tatălui meu, vizavi de *Băiatul în albastru*, nu în ultimul rând pentru că mi-am dat seama că-mi surâde ideea, pe atunci nouă pentru mine, că aș putea avea cu o rudă o relație care să se bazeze pe altceva decât pe obligație.

Unchiul Howard era cu aproape un deceniu mai mare decât tata. Un pic cocârjat, așa cum sunt uneori oamenii înalți și nu foarte expansivi, se mișca prin propria casă cu precauție, de parcă s-ar fi aflat doar în vizită, iar gazda ar fi urcat la etaj să tragă un pui de somn. Ca și în cazul tatălui meu, era ceva ușor viclean pe chipul lui, de parcă ar fi existat un aspect ironic al vieții de care numai el ar fi fost conștient. Ochii lui apropiați erau căprui, ca ai tatălui meu, și sub nasul proeminent, coroiat, pe care-l moștenise de la tatăl său, Bunu Al cel tăcut, se afla o mustață spilcuită ce-i dădea acestui bărbat plin de modestie o eleganță neverosimilă. Dacă stau să mă gândesc, avea ceva dintr-un

pilot RAF dintr-un film de război. Și de ce nu? Știam că se înrolase în aviație la optsprezece ani, în 1938, și că zburase în misiuni de-a lungul întregului război, așa că probabil asta era – probabil că văzuse și făcuse lucruri ce-i dăduseră aerul acela ușor șmecheresc pe care-l remarcam la el din când în când. Fața asta, la care trăgeam câteodată cu ochiul pe furiș, pe când stăteam și-l ascultam pe Segovia sub privirea umedă, feciorelnică a *Băiatului în albastru*, purta cicatricele șterse, fruste ale acneei care-o devastase pe când era adolescent.

Așadar, Howard era tăcut și părea să se bucure de perioadele de liniște. Cât de diferit era de stridenta Mătușă Claire! La fel de diferit pe cât era tatăl meu de mama.

Claire. *Claresie!* după cum își spunea ea însăși hohotind, dându-și capul pe spate și scoțând un râs gutural, gros, ce ar fi putut fi natural, dar, la fel de bine, ar fi putut fi rezultatul pachetelor de țigări pe care le fuma zilnic, neverosimil de lungile țigarete cu filtru „pentru femei“ din anii '60 și '70. Claire nu era una dintre acele femei care închid ochii când trag primul fum; mai curând, se uita direct la tine, împungând aerul cu țigara în direcția ta în timp ce relata disputa pe care o avusese cu cineva la salonul de frumusețe (pe care, în mod inevitabil, o câștigase) sau expunându-și una dintre combinațiile ei, o oportunitate de investiții despre care-i vorbise cineva la birou, prăjitorelele de pâine și blenderele gratis pe care le puteai primi dacă îți mutai niște bani de la o bancă la alta, o metodă sigură de a câștiga la loto. Tatăl meu, care în general ura extravaganta de orice fel, părea să se simtă bine în prezența lui Claire, să-i fi acordat ei, dintre toate femeile pe care le cunoștea, un fel de indulgență morocănoasă. Mă întrebam câteodată dacă nu cumva împărtășeau un secret ce-i unise cu mult timp în urmă.

Casa în care am crescut era extraordinar de bine organizată, conținutul fiecărui dulap, al fiecărui raft, frigider și congelator fiind atârnat, aranjat și stocat cu o raționalitate rigidă. Casa lui Claire era la fel de incitantă și de imprevizibilă precum erau combinațiile și intrigile ei. Pivnița ei, plină ochi cu obiectele

rămase în urma unor rude moarte de mult, era un adevărat paradis pentru mine, lampadarele din os și candelabrele vechi din alamă și îndesatele trenuri-machetă marca Lionel sclipind și lucind în întuneric la fel de promițător precum conținutul mormântului lui Tutankhamon. Erau multe animale de companie zgomotoase, printre care trei câini nervoși, dintre care unul era un chihuahua hiperactiv pe nume Benny B. Boychickl. Acest câine îl chinuia pe bietul tata care, o știam cu toții, fusese mușcat de un câine turbat în copilărie și trebuise să facă injecții în burtă timp de două săptămâni după aceea. Din cauza acelei traume din copilărie, nu se simțea în largul lui nici măcar în preajma celui mai prietenos câine; traversa strada doar pentru a evita pudelul pitic al vecinei noastre. Așa că pentru el era o tortură să meargă la Mătușa Claire și la Unchiul Howard acasă. Stătea chinuit pe canapeaua de sub *Băiatul în albastru* în timp ce câinii săreau și clănțăneau și mârâiau pe undeva pe la picioarele lui, el cu capul dat pe spate, cu gâtul arcuit, deasupra acelor hămăituri, ca un om care se îneacă deasupra apei, cu gura strânsă într-o linie orizontală, ochii mijiți, obrații supti căzuți sub pomeții proeminenți. Atunci Claire intra în cameră cu o cană de cafea, cu o țigară lungă atârându-i de buza dată cu *gloss* roz, iar câinii amuțeau brusc și, după o clipă de incertitudine în care se uitau de la tata la ea, tropăiau spre ea atât de tăcuți de parcă i-ar fi vrăjit, gingași ca niște balerine, și lingeau mâinile întinse spre ei. Nici unul nu era atât de gingaș ca Benny B. Boychickl... *Boychickl*, care în idiș înseamnă „băiețel“, îmi spunea Claire și mie. *Boychickl!* striga ea când intram în cameră, chicotind gutural în timp ce mai puneă de-o cafea, folosind marca ei specială, „Spaniolă“ (după cum îi ziceam noi), de cafea măcinată – o cafea atât de neagră și de tare, încât era aproape ca un drog. Cu ambele mâini în aer, ca o ilustrare de desen animat a *uimirii*, cu ochii ei luminoși, conturați cu tuș, larg deschiși, și cu sprâncenele perfect conturate ridicate în mod comic, striga *Boychickl!* și-și arunca căpșorul pe spate, cu tot cu coama roșcată și hohotea cu o încântare hârâită. Dintr-o simplă toană, am căutat de

curând pe Internet cuvântul *boychick*. Când am făcut asta, a apărut o sursă wiki care oferea o definiție („cuvânt de alint pentru un băiat sau pentru un tânăr”), urmat de o propoziție exemplificatoare: „Boychik, tatăl tău ar fi mândru de tine dacă ar mai trăi”.

În afară de Unchiul Howard, cealaltă persoană la casa căreia tata era nerăbdător să ajungă la timp era Unchiul Nino. Nino, care locuia și mai departe, spre estul Long Island (la doar o oră distanță – bun, asta dacă traficul era fluent), nu era un unchi „adevărat”. Era italian și catolic, dar un prieten atât de bun de-al tatălui meu, încât a devenit unul dintre numeroșii unchi și mătuși onorifice, fenomen mult mai des întâlnit în cazul prietenilor mamei mele. Dar mama, o știam, fusese singură la părinți și era de înțeles că, spre deosebire de tata, ea „avea nevoie” de acești falși frați. Ca și tata, Nino era matematician, iar frații mei și sora mea și cu mine am presupus mereu că matematica era cea care-i unea, dat fiind că cea mai superficială asemănare, cele mai mici interese sau gusturi comune se opreau acolo. Pentru că noi crescuserăm știind că tatăl nostru e matematician, am dedus inevitabil că el ar trebui să fie calapodul tuturor matematicienilor: hanoracele gri cu glugă, cămășile cu mânecă scurtă, din poliester, cravatele fie prea subțiri, fie prea late sau pur și simplu aiurea, jenanții pantofi lucioși „confortabili” cu talpă din cauciuc, mașinile exasperante din care începeau să cadă bucăți imediat după ce le cumpăra, lucru ce părea să nu se întâmple niciodată cu mașinile taților prietenilor noștri. Și iată-l pe Nino, cu decapotabilele lui micuțe, feline, și suavii lui mocasini italienești sau sacourile lui sport și frumoșii lui pantofi fără șireturi, enorma lui enotecă din pivniță și priceperea lui la mâncăruri, și Mătușa Irene, superba lui nevastă grecoaică cu părul lung, care ne aștepta cu platouri cu aperitive ciudate când ajungeam în cele din urmă la ei, frunze de viță-de-vie și anșoa proaspete – ceva inimaginabil pentru noi, care nu cunoșteam alt habitat natural pentru pești în afara conservelor micuțe din metal. Nino, bunul prieten al tatălui meu, un bărbat despre care știam, mai mult decât

orice, că este un mare călător, care mergea în Europa așa cum mergeam noi la petreceri de bar mitzvah în New Jersey, care trăise în străinătate, care își dusesese nevasta cu părul lung și copiii cu ochi negri în Italia, unde predase la o universitate timp de un an, și care se întorsese din sejurul său încărcat cu cadouri și mâncare și povești, istorii despre catedrale și podgorii și mese care țineau toată ziua, anecdote pe care le spunea cu ochi strălucitori, cu fața lui amuzantă, vicleană, cu obraji roșii încrețiți de râs, cu gura lui plină de vioiciune deschizându-se pentru a lăsa să-i scape un *Ah!* în staccato, sunet inevitabil însoțit de o clătinare și o aplecare a capului și de un mic gest discret, își întindea brațele desfăcute în față, apoi le lăsa să cadă în poală a neputință: modul lui tipic de a-și exprima încântarea în fața unei plăceri rememorate, prea intensă și prea complexă pentru a fi descrisă. *Dar Jay, Jay! Trebuie să mergi și tu o dată!* spunea Nino la întoarcerea dintr-o călătorie de-a lui, iar tata privea în pământ dând din cap și zicea, *Nu înțelegi*. Iar noi știam că ceea ce nu înțelegea Nino era faptul că Mama nu voia să călătorească – de fapt, nici nu voia să iasă din cartier dacă nu conducea Tata. Așa că nici Tata nu mergea nicăieri.

Totuși, oricât de diferiți ar fi fost cei doi bărbați, tata îl iubea pe Nino. *Taică-tu îl adoră pe unchiul Nino!* îi plăcea mamei să spună în fiecare an, pe când ne pregăteam de vizită, rostind cuvintele fără a le adresa cuiva în mod special, în timp ce împacheta cu grijă pentru el cadourile pe care le alesese cu atâta atenție – lucruri rare, speciale pe care nici n-am fi visat să le dăruim altor prieteni: decantoare italienești de sticlă suflate cu praf de aur, cu gâturi neverosimile ca de lebădă, și pahare vesele din cristal de Orrefors în culori stinse, gri-fumuriu sau albastro-cobalt; *Taică-tu îl adoră pe Nino*, spunea mama cu voce tare pe când ne pregăteam de plecare, de parcă acea călătorie pentru care ne pregăteam ar fi fost atât de exotică, atât de dificilă, încât necesita o justificare atât de dramatică, de grandioasă, deși ceea ce ne șoca prin ciudățenie nu era atât enunțul în sine, cât alăturarea cuvintelor „tata” și „adoră”. Nu eram obișnuiți să ne

gândim la tata ca la o persoană a marilor pasiuni, nici măcar ca la una a sentimentelor puternice. Avea cel mult o mână de prieteni apropiați, al căror număr relativ mic contrasta jenant cu vastitatea cercului mamei mele, care ar fi putut fi – sau nu – rezultatul extravaganțelor ei emoționale, ea care era atât de amuzantă și de hazlie, ea care le aducea flori culese din grădina casieritelor de la supermarket și recepționelelor de la cabinetele medicale sau stomatologice, ea care avea atât de mulți prieteni. Când eram tânăr, acest contrast părea confirmarea sentimentului că tata era cumva reversul mamei mele... Câțiva dintre puținii prieteni apropiați ai tatălui meu, e adevărat, erau oameni pe care-i cunoștea de mult mai mult timp decât pe Nino. Era, de exemplu, Eugene Miller, un contabil de gașcă, cu voce plăcută și nas ca un cioc de pasăre, care putea fi văzut la marile reuniuni familiale, la nunțile și bar mitzvah-urile la care se aduna „gașca din Bronx“, prelingându-se pe lângă pereți ca o pasăre pe picioaroange, cineva care nu-și găsea locul printre colegii de la muncă ai tatălui meu, din lumea științifică, și cu care tata era, în mod cu totul necaracteristic, foarte afectuos la nivel gestual. Din când în când tata, fără un cuvânt, își arunca brațul pe după umerii cocârjați ai lui Eugene, sau îl îmbrățișa dintr-o parte, iar noi ne imaginam că această apropiere fizică reflecta locul special pe care-l ocupa Eugen în micuța constelație a prietenilor lui Tati, dat fiind că, după cum spuneau oamenii, șopocăind aprobator, *Tati se știe cu Eugene de când aveau cinci ani!*

Deci, da: tata avea câțiva oameni de care se simțea apropiat. Dar să „adore“? Cu siguranță el însuși nu rostise niciodată cu voce tare cuvântul *ador*; sau, din câte știu eu, *iubesc*.

Cântul IV este cel mai lung cânt al *Odiseei* – de două ori mai lung decât majoritatea celorlaltor cânturi. Asta se datorează parțial faptului că în el se găsesc câteva povești lungi cu ajutorul cărora Homer îi predă cu ingeniozitate tânărului său erou o anume lecție importantă.

La începutul cântului, nu la mult timp după ce Menelau se referă la marea dragoste pe care i-o poartă vechiului său tovarăș

Odiseu, lucru ce aduce în ochii lui Telemah lacrimi revelatoare, Elena din Troia intră spre a-și lua locul la ospățul de nuntă. Spre deosebire de soțul ei, ea îl recunoaște imediat pe tânărul musafir:

„...nu prea cred ca asemenea altul s-arate
Nici fată și nici fecior – ci sfiala-mi cuprinde privirea!
Căci tare mult el cu fiul cel drag al lui Odysseu, măritul,
Cu Telemah, se aseamănă, vezi, cel pe care acasă
El îl lăsase, un prunc nou-născut, când sub Troia Aheii
Toți pentru mine, netrebnică, voi la război greu venit-ați!”¹.

Stăruind asupra asemănării fizice dintre tânăr, care-i e străin, și bărbatul pe care l-a cunoscut odinioară, asemănare pe care doar ea a perceput-o, Elena îi oferă lui Telemah confirmarea identității după care tânjește încă de la prima lui apariție, în Cântul I. Se pare că Elena încă e o femeie care știe să ofere bărbaților ceea ce-și doresc.

Începe o mare boceală când Menelau, Elena și Telemah își amintesc de Odiseu cel absent. Chiar și tânărul Peisistratus, fiul lui Nestor, stoarce câteva lacrimi – nu pentru Odiseu, bineînțeles, din moment ce nu l-a cunoscut –, ci pentru un frate pe care l-a pierdut sub zidurile Troiei; plânsul, după cum grecii o știau, poartă în sine o anumită plăcere. În mare măsură pentru că aceste lacrimi devin copleșitoare, Elena se hotărăște, înainte de a se lansa în rememorarea lui Odiseu, să îndoaie vinul cu o poțiune puternică. Această poțiune – despre care ni se spune că regina Spartei a obținut-o din Egipt, patria celor mai mari vraci și tămăduitori din lume – are efectul de a tăia legătura dintre emoțiile interioare și expresia lor exterioară: dacă o bei, îți pierzi puterea de a lăcrima, de a vărsa măcar o lacrimă, chiar dacă mama sau tatăl tău sunt pe moarte, chiar dacă fratele sau fiul tău preaiubit sunt uciși sub ochii tăi. Poțiunea se numește

nepenthê, adică „fără durere sufletească“, acel *penthê* din *nepenthê* fiind derivat din substantivul *penthos*, „suferință“. Este, într-adevăr, un cuvânt format în mare parte la fel ca *anodyne*, „fără durere“, cuvântul ce trimite spre originile numelui lui Odiseu.

Talentul remarcabil al Elenei de a recunoaște oamenii este, de fapt, și subiectul poveștii pe care începe acum s-o spună, aparent pentru a satisface dorința lui Telemah de a afla mai multe despre tatăl pe care nu l-a cunoscut niciodată. Ea își amintește cum, spre finalul războiului, Odiseu s-a furișat în Troia deghizat în cerșetor, purtând niște zdrențe imputite și, ceea ce e și mai ieșit din comun, după ce s-a biciuit mai întâi, de dragul verosimilității. Ea e singura, le spune acum soțului și oaspeților pe care i-a drogat, care a reușit să-l recunoască și după asta l-a îmbrăcat și l-a îmbrăcat în haine curate, iscodindu-l tot timpul despre planurile grecilor. Își încheie povestea amintindu-și cum, la sfârșitul întâlnirii ei ciudate cu Odiseu, el reușise s-o convingă să jure că nu-i va divulga identitatea până când nu va fi scăpat din Troia și nu va fi ajuns în siguranță în tabăra aheilor. S-ar deduce din asta că nu avea prea mare încredere în ea; dar acum, în fața soțului și a oaspeților, ea lasă să se înțeleagă că jurământul nu ar fi fost necesar. Pentru că, în acel moment din cursul războiului, îi asigură Elena pe ascultătorii narcotizați, ea își dorea „tot acasă“ să fie: regreta că fugise în Troia cu Paris și nu-și dorea decât să plece alături de victorioasa armată ahee. Își încheie povestea referindu-se cu grație la inteligența și frumusețea lui Menelau și deplângând „nebulia“ care-o făcuse să-l uite.

Menelau pare să aplaude lunga poveste a soției sale – „Da, chiar așa, tu, femeie, că bine grăitu-le-ai toate!“ –, apoi se lansează în propria lui poveste de război. În noaptea în care el și alți războinici greci se ascunseseră în Calul Troian, începe el, așteptând să dezlănțuie ambuscada împotriva troienilor, Elena a coborât din palatul regal și a înaintat spre centrul orașului, unde fusese tras Calul. De trei ori, povestește Menelau, a dat ea roată construcției gigantice din lemn și, pe când făcea asta, striga numele războinicilor greci care se ascundeau înăuntru,

de parcă ar fi încercat să vadă dacă era cineva acolo; pe când făcea acest lucru, ea-și schimba propria voce, imitându-le pe cele ale nevestelor de mult părăsite ale războinicilor. Între timp, în interiorul Calului (își amintește Menelau), unii dintre greci erau gata să strige la rândul lor, să răspundă celor despre care credeau că sunt glasurile soațelor lor; erau, în fond, plecați la război deja de zece ani, bolnavi de dorul de casă. Dar vicleanul Odiseu nu s-a lăsat înșelat: și-a pus mâna la gura acelor bărbați mai slabi pe care șiretlicul Elenei îi înmuiase. Și așa, conchide Menelau, Odiseu „ne-a salvat pe toți” – cu un mic ajutor din partea Atenei, care în cele din urmă a ademenit-o pe Elena înapoi în palat.

În timpul celei de-a jumătăți a seminarului nostru despre Cânturile III și IV, cum se apropia amiaza, iar ziua aceea cu vreme bizar de blândă se încălzea și mai tare, am rezumat succint aceste două povești și apoi am întrebat: Deci, ce se întâmplă aici?

În clasă era un belgian pe care-l botezasem Damien Jumătate-de-Barbă cu un an în urmă, când era boboc și participa la cursul meu despre Marile Cărți. Parcă dintr-o dorință perversă de a se masca – avea figura ovală, marmoreeană și expresia solemnă a portretului unui diplomat de secol XIX –, îi plăcea să-și facă diverse lucruri la față. Din când în când își lăsa să-i crească favoriți victorienți opulenți doar pe-o parte, pe stânga sau pe dreapta, efectul fiind acela că arăta câteodată ca ambele jumătăți ale unei ilustrații de tipul înainte-și-după: *Băiatul*; *Bărbatul*.

Acum, când discutam Cântul IV, Damien a ridicat mâna.

Pentru mine, partea amuzantă e când Elena le pune poțiuni în vin.

Și de ce e amuzant? am întrebat.

Jack a strigat bucuros:

Grecii se drogau!

Pentru că spun povești triste despre Războiul Troian? a zis Madeline.

Din colțul lui, tata a murmurat: *Toate poveștile de război sunt triste.*

Damien a zis:

E amuzant! Menelau e sarcastic cu Elena când îi spune: „Da, chiar așa, tu, femeie, că bine grăitu-le-ai toate!”

Da, am spus, ai dreptate, dar în legătură cu ce e sarcastic?

E, pur și simplu... amuzant, a spus Damien. Ca și cum n-ar crede-o cu adevărat.

Dar de ce n-o crede?

Nimeni n-a mai spus nimic.

Le-am zis: N-ați citit cu destulă atenție dacă nu înțelegeți care e de fapt problema între Menelau și Elena în scena asta. Nu luați pur și simplu de bun ce spun personajele; citiți printre rânduri. Trebuie să smulgeți sensul din text. Ce se întâmplă aici cu adevărat – poțiunea, poveștile, sarcasmul?

Dar adevărul e că scepticismul meu nu era real. Nici eu nu înțelesesem de la bun început.

Prima dată când am citit acest pasaj din Cântul IV în greacă a fost la seminarul despre Homer pe care-l ținea Jenny când eram în anul al treilea la University of Virginia. Într-o zi, după ce terminaserăm de deștelenit textul discursurilor Elenei și lui Menelau, după ce a tras din țigară, Jenny ne-a pus aceeași întrebare: Ce află de fapt Telemah din acest pasaj?

Mai erau doar doi studenți în clasă: David, un doctorand care-și scria teza despre poezia latină, dar care avea nevoie să-și îmbunătățească greaca veche pentru a-și putea da doctoratul, și un băiat înspăimântat care într-o bună zi a dispărut de la curs și, din câte știu, de la universitate. Din nu știu ce motiv, amândoi au răspuns în ziua aia înaintea mea. David, care crescuse lângă Boston și care afecta, mai curând înduioșător, un aer de dur, gen Humphrey Bogart, a spus: Află că tatăl lui era priceput la deghizări și că era dispus să se rănească singur dacă asta îi garanta succesul.

Băiatul înspăimântat a spus: Află că tatăl lui i-a salvat pe greci în noaptea aceea cu calul de lemn, că a fost un erou.

Jenny s-a uitat pe rând la fiecare dintre noi așa cum făcea câteodată când aștepta o traducere sau un comentariu și apoi,

folosind numele de alint pe care, până atunci, îl folosisese doar tata, a spus: *Dan*?

Nu știu în ce fel de familii crescuseră ceilalți doi studenți, dar, bănuiesc acum, am putut să-i răspund atunci corect lui Jenny pentru că fusesem crescut în casa mamei și a tatălui meu, ascultându-le în fiecare seară contrele rapide din timpul cinei și, după aceea, aluziile fragmentate la adresa Bunicului (*Ei, taică-tu, taică-tu n-a fost așa mare erou, crede-mă*); și, într-o perioadă anume din timpul adolescenței mele, învățasem să interpretez și tăcerile înghețate, când tata se furișa după cină și se așeza la birouașul din camera lui, cu capul în mâini, iar mama freca dușumelele în patru labe, boscorodind pentru sine, iar noi toți ne încuiam în camerele noastre ca să ne facem temele. În acea perioadă, aproape puteai mirosi ozonul din atmosfera casei de parcă o furtună teribilă ar fi amenințat în permanență să izbucnească. Te făcea să mergi pe vârfuri.

Așa că am răspuns:

În aparență, ei își împărtășesc toate aceste amintiri fericite despre Odiseu, dar de fapt sunt foarte încordați.

Jenny a zâmbit și a făcut către mine un semn cu capul ei cu păr castaniu, lucios. Purta un inel din argint pe degetul arătător, făcut dintr-o monedă antică ateniană și meșteșugit astfel încât puteai să întorci moneda ca să se vadă fie fața, fie reversul, profilul Atenei sau bufnița, animalul totemic al zeiței.

Continuă, Dan, mi-a spus.

Păi, am spus, ideea din spatele poveștii Elenei este că deja îi pare rău că a fugit cu Paris. Vrea să-i convingă pe toți că s-a alăturat cauzei aheilor, că acum îl ajută pe Odiseu în misiunea lui de spionaj.

Jenny a încuviințat din cap.

Dar adevăratul scop al poveștii lui Menelau este să arate că ea minte.

Cum așa?

Pentru că încerca să-i facă pe grecii care se ascundeau în interiorul calului să se dea de gol. Ceea ce înseamnă că de fapt încă era de partea troienilor.

Părea mulțumită. Acum spune-mi de ce le toarnă poțiunea în vin.

M-am îndreptat brusc de spate în scaun. E ca și cum ea și Menelau ar mai fi spus aceste povești înainte, iar ea știe că povestea lui o demască drept trădătoare, așa că pune drogul în vin pentru că, după *nepenthê*, nimeni nu se poate înfuria, nimeni nu poate face nimic în privința a ceea ce dezvăluie poveștile... ei beau și mănâncă și pare a fi un ospăț reușit, dar sub aparențele astea ei de fapt se luptă.

Dându-și iarăși capul pe spate, Jenny a expirat zgomotos. Apoi ne-a cercetat cu privirea. O să repet prima întrebare, atunci. Ce învață Telemah în Cântul IV?

În tăcerea care s-a lăsat, a spus, în cele din urmă: Nu uitați, acesta e primul cuplu de adulți pe care l-a întâlnit el vreodată. Și atunci mi-a picat fisa. Învață despre *căsnicie*, am spus.

Tata nu e singurul care să fi pus la îndoială valoarea educativă a călătoriilor lui Telemah în Pylos și Sparta. Anumiți comentatori din Antichitate nu au fost convinși nici ei. „E absurd“, a izbucnit un înțelept în notele lui marginale la Cântul I, versul 284 – versul în care Atena îl îndeamnă pe prinț: „Ci mai întâi mergi la Pylos, întreabă-l pe Nestor, zeiescul“. Printre alte lucruri, înțeleptul a făcut observația că, procedând astfel, Telemah își lasă casa neprotejată și mama mai vulnerabilă în fața pericolului ca niciodată. Același învățat a obiectat mai departe că expedițiile de investigație s-au dovedit oricum inutile dat fiind că Telemah se întoarce din călătoriile sale fără nici o informație palpabilă despre locul în care s-ar afla tatăl său. Ca replică la aceste obiecții, alți învățați din vechime au înaintat ipoteza că scopul Telemahiei și al altor digresiuni ar fi acela de a adăuga „varietate“ intrigii *Odiseei*, s-o împiedice a deveni prea uniformă – prea (pentru a folosi cuvintele unuia dintre acești comentatori) *monotopos*: adică opusul lui *polytropos*.

Asemenea obiecții ar putea să ni se pară ciudate, obișnuiți cum suntem cu clișeul călătoriei ca „experiență educativă“ pentru

tinerei; așa că noi, modernii, tindem să nu punem la îndoială înțelepciunea poveștelor Atenei pentru Telemah din Cântul I al *Odiseei*. Majoritatea cititorilor au luat de bun faptul că aceste călătorii la Pylos și Sparta vor fi, cumva, într-un fel sau altul, educative – că (așa cum se întâmplă când faci facultatea în alt oraș sau când îți iei un an liber după liceu pentru a călători) simplul fapt de a părăsi casa și de a se descurca de unul singur va juca un rol crucial în maturizarea lui Telemah. Și într-adevăr, încă din vremurile străvechi, mulți învățați sau cititori obișnuiți au văzut primele patru cânturi ale *Odiseei* ca pe o versiune timpurie, dacă nu chiar de pionierat, a genului pe care germanii aveau să-l numească mai târziu *Bildungsroman*, „roman de formare”: adică o poveste ce urmărește dezvoltarea etică și morală a unei persoane tinere. Termenul a fost inventat de un literat german pe nume Johann Karl Simon Morgenstern, care s-a întâmplat să fie studentul eminent al lui Friedrich August Wolf, întemeietorul filologiei, până când cei doi s-au certat amarnic: Wolf a considerat că Morgenstern, cu înclinația lui de a pune din ce în ce mai puternic accentul pe utilizarea textelor literare ca modele etice, devenise un popularizator vulgar, în timp ce Morgenstern considera că accentul pus de al său *Doktorvater* pe metoda științifică comporta pericolul de a ascunde vastele implicații umaniste ale literaturii, al cărei țel ar trebui să fie „modelarea armonioasă” a sufletului unei tinere persoane.

Cei ce văd Telemahia ca pe un proto-bildungsroman îl citează aprobator pe un alt comentator antic al versului 284 din Cântul I, care observă că Atena îl trimite pe Telemah la Pylos

„pentru a fi educat (dat fiind că [Nestor] avea experiența pe care ți-o aduce vârsta), apoi în Sparta, la Menelau (pentru că acesta s-a întors de curând după opt ani de rătăcirii); în mare, pentru a obține gloria pe baza căutării tatălui său”

Un alt savant care a văzut în Telemahia o poveste despre maturizarea unui tânăr a fost filosoful grec Porfiriu, care a scris

câteva tratate despre Homer. Într-unul dintre ele face observația că primele patru cânturi ale *Odiseei* constituie povestea unei *paideusis*, a „educației” unui tânăr. Incorporat în *paideusis* se află cuvântul *pais*, „copil”, care este, într-adevăr, rădăcina verbului grecesc *paideuô*, „a educa”. Educația, cu alte cuvinte, este ceea ce faci pentru copii.

Se-ntâmplă că acest cuvânt, *paideuô* – fără îndoială pentru că este extrem de regulat în toate formele sale –, este folosit ca verb „eșantion” în tot cuprinsul unui volum subțirel intitulat *O nouă introducere în greaca veche*, manualul folosit la predare în cadrul cursului de Greacă 101-102, cursul introductiv de limbă oferit de Departamentul de Limbi Clasice la University of Virginia în timpul anului academic 1978-1979, primul meu an de facultate. Inițial, venisem fără tragere de inimă la această facultate. La început, îmi dorisem să merg la altă facultate din Virginia, The College of William and Mary, care mi se părea mai frumoasă și a cărei asociere timpurie cu regalitatea britanică mi se părea incitantă într-un chip obscur. *Dar Daaan!* a strigat tata pe când făceam lungul drum spre sud în primăvara lui 1978 pentru a vizita campusurile celor două facultăți. *Ce naiba!* U. Va. a fost înființată de un *președinte* american! Uite-te la arhitectură, e tot ce-ți place ție – clasică, toscană, dorică, asta-i tot ce și-a dorit el! Epoca *Rațiunii!*

Dar adevărul e că pavilioanele neoclasice din cărămidă-și-stuc, grupate în jurul unei clădiri centrale inspirate de Panteonul roman, mă lăsau rece. M-am declarat admirator al lui Christopher Wren și am pus în mod ostentativ o casetă cu *Funeral Music for Queen Mary* de Purcell în timp ce rulam pe autostrada ce străbate statul Virginia. Mai erau și alte lucruri, lucruri pe care nu i le spuseseam tatălui meu. Băieții absolvenți de școli particulare, ce râdeau ca niște vechili pe lângă porticurile din stuc în cămășile lor cu nasturi la guler și pantaloni bej, și cravatele lor cu dungi, care se plimbau pe cărările pavate cu cărămidă îmbinată după modelul oaselor de pește, exhibau o siguranță despre care știam că n-o voi avea niciodată. Eram hotărât să nu merg acolo.

Vrei să mergi dincolo pentru că e drăguț! mi-a spus pe când ne înapoiam spre casă, cu umărul stâng zvâcnindu-i în timp ce goneam pe autostrada I-95. În timp ce vorbea, am fost uimit să observ că depune eforturi reale să nu picure prea mult venin în propriile cuvinte. Dar nu totul trebuie să fie *drăguț*, a continuat el. U. Va. e o facultate *importantă*, are un departament *mare* de Clasice, are tot ce ți-ai dorit. Iar Charlottesville e un adevărat oraș universitar, să știi.

(Stătuse posomorât cât timp am făcut turul Williamsburg-ului colonial, cu reconstituirea vieții de secol al XVIII-lea, cu adolescente perfecte îmbrăcate în rochițe cu crinolină, bătând untul. *Fals*, scui-pase printre dinți când un student cu perucă pudrată ne-a introdus într-o cameră cu tavan jos, vorbindu-ne despre lumânări din ceară de albine.)

O să găsești lucruri pe care... nu le găsești într-un orașel ca *Williamsburg*. A făcut o pauză. De data asta, tonul lui pusese mici ghilimele sarcastice înainte și după numele orașului.

Uite ce e, a spus câteva ore mai târziu, în restaurantul îngrozitor din popasul *Bine ați venit în Maryland* unde hăpăiam sandvișuri cu carne de crab. *Uite ce e*, mergi un an la U. Va și, dacă ți se pare groaznic, poți să te muți la William and Mary. Iar dacă o să-ți placă, poți să-mi mulțumești. Cum ți se pare?

Am fost surprins să văd cât de mult pune la suflet întreaga afacere. Forța convingerii lui se izbea puternic în barierele pe care le ridicasem în toți acei ani. Câteva zile mai târziu, după ce ne întorseserăm acasă, m-am dus la el în dormitor și i-am spus: Bine.

A ridicat obosit privirea de la biroul lui de tec.

Bine, am repetat. O să fac ce-mi zici. O să încerc un an.

Și a avut dreptate: la Virginia am găsit ce-mi doream, o facultate care era, după cum intuise el, îndeajuns de mare, îndeajuns de diversă pentru a-mi satisface toate interesele, fie ele intelectuale sau de alt gen; acolo am găsit-o pe Jenny și i-am găsit pe alții. Am rămas acolo.

M-am înscris entuziast la cursul Greacă 101-102 în timpul primului meu an la Virginia, după ani întregi de așteptări înfrigate.

Nici gimnaziul, nici liceul nu-mi oferiseră decât spaniolă și franceză și, deși citeam deja cu aviditate cărți de mitologie greacă, de arheologie și istorie, nu putusem face nimic altceva decât să învăț franceza și să aștept până la facultate. Iată de ce, când m-am întors în cele din urmă în camera mea din cămin de la librăria universității, într-o după-amiază de la sfârșitul lui august 1978, și am deschis *O nouă introducere în limba greacă*, cu suprapertele din pânză ușor aspre în palme, cu paginile la fel de răcoroase ca feliile de mărar proaspăt tăiate, am făcut-o cu acea bucurie specială pe care o poți simți doar atunci când ești student și începi un curs pe care l-ai așteptat mult timp, o emoție în care satisfacția și anticiparea plină de dorință, plenitudinea și lipsurile se amestecă în mod straniu. Pe când săream de la un capitol la altul, ochii mei incapabili să înțeleagă se rostogoleau avizi peste șirurile de paradigme și conjugări, în timp ce caracterele grecești mășăluiau de-a lungul paginilor ca niște insecte. Dar, dat fiind că viteza predării era mare – făceam un capitol pe ședință, iar fiecare capitol acoperea un întreg principiu gramatical; cursul avea loc de cinci ori pe săptămână, de la 9 la 9:50 în fiecare dimineață –, ceea ce păruse la început să fie o mângâleală aleatorie s-a coagulat în cuvinte, substantive, adjective, verbe, cu toate formele lor posibile.

Mai mult decât orice îmi plăcea bogăția elaborată a sistemului verbal. Asta era parțial datorită trăsăturilor adiționale ce trădau o obsesie minunată pentru precizie. De exemplu, grecii aveau o formă, nici singular, nici plural, numită „dual”, folosită doar pentru lucruri ce formează în mod obișnuit o pereche – boi, ochi, mâini – și care făcea ca paradigmele familiare mie de la franceza din liceu (eu, tu, el/ea, noi, voi, ei/ele) să pară inexacte, deficiente. Și mai era parțial fascinația exercitată de acea stranie diateză „medie”, nici cea activă, nici cea pasivă pe care le cunoșteam de la orele de engleză din școală, ci ceva care este amândouă simultan, un mod verbal în care subiectul este și obiectul, o suprapunere pe care greaca o realizează în mod elegant în cuprinsul unui singur cuvânt, dar pe care engleza o

poate realiza doar cu ajutorul adăugării straniei a pronumelui reflexiv („Eu m-am x“, „Ei s-au y“).

Ceea ce mă înfiora cu asupra de măsură erau timpurile verbale, în mod fantastic metastazate, schimbările temporale semnalate de prefixe ce se aglomerau ca niște cristale, de sufixe ce se adunau la finalurile cuvintelor ca mierea ce picură dintr-o lingură în farfurioară:

paideu-ô – Eu educ

e-paideu-on – Eu educam

paideu-sô – Eu voi educa

e-paideu-sa – Eu educai

pe-paideu-ka – Eu am educat

e-pe-paideu-ka – Eu educasem

Mi se părea minunat că, prin aceste minuscule adăugări la fiecare capăt al rădăcinii *-paideu-* pot fi realizate asemenea salturi remarcabile în timp: prezentul se schimbă, prin simpla adăugare a unui *e* la începutul cuvântului, în trecutul ceșos al imperfectului, sau, la fel de ușor, șerpuiește în viitor prin inserarea unei sigma, *s*, între rădăcină și sufixul personal; sau, mai degrabă amuzant, intră în sala oglinzilor a perfectului compus trecut prin metoda unei duble augmentări, mai întâi prin dublarea bâlbâită a consoanei inițiale, *p-p*, și mai apoi prin anexarea crudului sunet *k* la final: *pepaideuka*, „am educat“ Și, într-adevăr, s-ar putea spune că parcursul de la ezitantul prefix la autoritarul sufix mimează traiectoria pe care educația însăși se presupune că ar urma-o.

Așa că prima paradigmă a *paideuô* pe care am întâlnit-o a fost destul de palpitantă pentru mine. N-a fost la fel pentru toată lumea. Când a început cursul de Greacă 101, în ultimele zile din august 1978, un băiat cu trăsături solemne și păr roșcat, lucios – în mod evident un puști de școală particulară, m-am gândit eu cu invidie, cu sacoul lui albastru, cu cămașa lui bleu șifonată, cu nasturi la guler și cravata cu dungi albastre-portocalii,

o uniformă purtată cu atâta încredere nestudiată, încât nici nu mai părea să fie încredere – s-a așezat în partea cealaltă a clasei. După câteva cursuri, am găsit o modalitate de a intra în vorbă cu el pentru câteva clipe. *Am făcut greacă la școală, așa că m-am gândit să încerc din nou*, mi-a spus cu aer șovăielnic, într-o după-amiază plină de umiditate, băiatul ăsta cu obrajii palizi, pe fiecare dintre ei având bujori de o culoare atât de intensă și atât de distincți, încât păreau pictați, precum cercurile roșii de pe obrajii unei păpuși, *dar nu sunt foarte sigur...* Vocea i-a pierit pe când eu îl priveam consternat. În liceul lui se făcea greacă! Pe când stăteam acolo minunându-mă, ochii i-au alunecat spre capătul îndepărtat al holului, unde ardeau gazul câțiva puști cu sacouri albastre și cravate și cămăși cu nasturi la guler. Îi făceau cu mâna. *A, uite-i pe prietenii mei*, a îngăimat și a pornit spre ei, cu șoldurile țepene și câteva zile mai târziu a încetat să mai vină la curs... Prima paradigmă a *paideuô*, după cum am spus, a fost palpitantă pentru mine.

Iar asta a fost doar diateza activă, la modul indicativ! Dar mai erau și modurile subjonctiv și optativ, primul indicând, conform dicționarului meu, „o stare de contingentă sau de irealitate”, cel din urmă „o dorință sau rugăciune”, moduri verbale din care au supraviețuit doar urmele cele mai firave, de exemplu când spunem „fie ce-o fi” sau „Doamne-ajută”, dar care în greaca veche sunt ubicue și indispensabile.

Și tot așa. În primul meu an de greacă în facultate am învățat că, asemenea lui *paideuô*, toate verbele din greacă există în toate aceste moduri și timpuri și forme și diateze, ceea ce înseamnă că fiecare verb are practic sute de forme, fiecare dintre ele frumos meșteșugită să descrie cu precizie fanatică acțiunea la care se referă verbul: cine o întreprinde, cum este realizată, în ce circumstanțe, cu ce scop. Dat fiind că am crescut într-o casă organizată în concordanță cu dependența mamei mele de curățenie și ordine, toate acestea mi se păreau normale și le-am absorbit cu voracitate; toată această precizie era liniștitoare. Era de parcă implacabila rigoare a gramaticii, cu ideea implicită că

existau un loc și o funcție pentru orice dacă reușeai să deprinzi sistemul, era un fel de armură care mă putea proteja de lucruri mai greu de clasificat și ordonat.

Atât în rădăcina lui *paideuô*, „a educa“, cât și a substantivului corespunzător, *paideusis*, „educație“, cuvântul pe care Porfiriu, filosoful din secolul al III-lea d.Hr., l-a ales pentru a descrie tema primelor patru cânturi din *Odiseea*, se află cuvântul grecesc *pais*. Atunci când se compune cu alte cuvinte, *pais*, care înseamnă „copil“, și câteodată doar „băiat“, devine *paed-* (sau *ped-*), ca de exemplu în cuvinte englezești precum *pedagogy*¹, „conducerea copiilor spre cunoaștere“, și *pederasty*², „dorința de natură erotică pentru *paides*, băieți“ (copilăria băieților, la greci, fiind o stare ce lua sfârșit odată cu apariția primelor fire de barbă) – cea din urmă fiind tipul de dorință care, după cum a dezvoltat Platon în unul dintre dialogurile sale, reprezenta nivelul cel mai de jos al unei scări ce, cu puțin noroc, putea urca până la dragostea față de conceptele cele mai înalte.

La un mileniu și jumătate după Porfiriu, în secolul al XIX-lea – când, așa cum le explicasem puștilor în lecția mea introductivă, a apărut brusc moda de a împărți *Iliada* și *Odiseea* în mici episoade –, unii clasiști au susținut că primele patru cânturi ale *Odiseei* au format odinioară o mini-epopee ce a fost abia mai târziu adăugată *Odiseei*. Prea solid, au argumentat ei, era firul narativ al evoluției tânărului protagonist dinspre pasivitate spre acțiune, de la a fi doar un observator la a deveni un căutător plin de energie; prea puternică era traiectoria romanescă a Telemahiei, acel mini-bildungsroman în care caracterul tânărului fiu al lui Odiseu este modelat, *educat*, în timpul căutării tatălui său.

1. Pedagogie (eng.).

2. Pederastie (eng.).

2. Homophrosynê

(Soți și soții)

Un alt lucru care nu-i plăcea tatălui meu la Odiseu era faptul că acesta plânge.

Plânge tot timpul! a exclamat el pe când conduceam spre campus în a treia vineri din februarie. Urma să discutăm cânturile V și VI în acea zi. *Plânge!* A clătinat din cap stupefiat. Ce-i așa eroic în asta?

Era groaznic de frig în dimineața aceea; termometrul lipit pe exteriorul ușii din spatele casei indica -7 grade când am plecat. Tata bombănea și înjura în timp ce se chinuia cu nasturii de la geaca lui umflată.

Tata, am zis, poate ar trebui să faci asta *înainte* de a-ți pune mânușile?

Nu-mi spune tu *mie* ce să fac, a zis; încă un refren familiar din copilăria noastră. Știu eu ce fac. Fără să-și ridice privirea de la nasturi, a adăugat: Câteodată parcă ești *maică-ta*.

Abia în Cântul V își îndreaptă poetul, în cele din urmă, total atenția asupra personajului său principal, abandonându-l pe Telemah (care nu reapare decât în Cântul XV) și căutarea tatălui său, luându-și el însuși în vizor eroul rătăcit. Odiseu, după cum știm din Cântul I, este naufragiat pe insula lui Calypso. Acum, când epopeea se concentrează asupra lui, eroul e descris ca „jelind“ de durere în fiecare zi, în timp ce stă și contemplă marea aparent nesfârșită ce-l desparte de casă, „oftând“ din cauză că nu vede focurile de pe Itaca sa de baștină. Climaxul

acestei portretizări a disperării este informația că Odiseu și-a pierdut dorința de a trăi: el tânjește după moarte.

La începutul discuției noastre despre Cântul V, i-am întrebat pe studenți ce părere au despre această mult amânată privire detaliată asupra personajului principal al epopeii.

Nina a ridicat mâna.

E chiar mai surprinzător decât în Cântul I, a spus. E total pasiv și deprimat. E suicidar!

Jack a pufnit. Nu e prea eroic!

Aici a intervenit tata.

Sunt de acord cu ea, a spus, arătând spre Nina. (Le știe măcar numele? m-am întrebat. Va face oare cel mai mic efort ca să-i cunoască?). E un plângăcios, spune că vrea să moară. Pur și simplu nu înțeleg de ce se presupune că ar fi așa un mare erou.

A pronunțat cuvântul „erou” cu un ușor dezgust, transformând „r”-ul articulat din a doua silabă într-un *rrrr* prelung: „errrrrou”. Făcea asta și cu alte cuvinte, cu „bere”, de exemplu. Îmi amintesc cum, la puțin timp după ce murise tatăl lui, după ce transportaseră înapoi cu avionul la Miami cadavrul pentru a fi îngropat alături de bunica și de surorile ei și de soții lor, după înmormântarea oribilă în timpul căreia nu îndrăznise să privească înspre sicriul deschis pentru că îi făcuseră bujori în obraji tatălui său, și îmi dădeam seama cât de șocat și de dezgustat era după felul în care pronunțase cuvântul „bujori” – îmi amintesc cum, după toate astea, tata s-a întors într-o zi către mine și frații mei și ne-a spus: *Când mor, vreau să mă ardeți și dup-aia, băieți, vreau să mergeți într-un bar și să beți un rând de beri și să țineți un toast pentru mine, atâta tot.*

Un rând de *berrrrri*.

Nu înțeleg de ce se presupune că ar fi așa un mare errrou, spunea acum. Își înșală soția, se culcă cu Calypso. Își pierde tot echipajul, deci e un conducător de doi bani. E deprimat, se vaită. Șade acolo și vrea să moară.

A clătinat din cap. Deci de ce o ține toată lumea cu „eroul” în sus, „eroul” în jos? Ar trebui să fie un luptător. Un tată! Un conducător! Un rege!

Păi, am spus după o clipă, chiar asta și este. În *Iliada* sunt multe scene în care Odiseu este atât un conducător militar eficient, cât și un luptător onorabil.

Ei bine, eu am făcut armata și am cunoscut câțiva tipi care erau adevărați eroi. Și pot să-ți spun că *nici unul* dintre ei nu plângea.

Prin clasă au răsărit câteva zâmbete amuzate.

Am tușit. De fapt, sunt bucuros că tata aduce treaba asta în discuție, pentru că unul dintre scopurile secrete ale *Odiseei*, după cum vom vedea în cursul acestui semestru, este de a da o nouă definiție noțiunii de erou. În *Iliada*, care e un poem despre război, mor eroi pe capete, dar ei sunt dispuși să moară dacă această moarte pe câmpul de luptă le aduce un renume glorios, pe care grecii îl numesc *kleos*. Cea mai celebră ipostază a acesteia e alegerea lui Ahile, cel mai mare dintre eroi, care alege o viață scurtă și glorioasă în defavoarea uneia lungi, lipsite de evenimente.

Unii dintre ei dădeau aprobator din cap.

Dar *Odiseea*, am continuat eu, este un poem despre lumea de după război. Acțiunea se desfășoară după încheierea războiului, iar unul dintre filioanele pe care le exploatează este felul în care ar arăta un erou odată ce n-ar mai exista războaie de purtat. Ahile e celebru pentru curajul lui de natură fizică, pentru viteza și forța lui. Odiseu, deși un războinic valoros, este, mai presus de orice, renumit pentru stratagemele lui, pentru inteligența sa scilpitoare. Ahile moare, dar Odiseu supraviețuiește. Una dintre întrebările puse de *Odiseea* este asta: Cum ar arăta eroismul *supraviețuirii*?

Studentii, care reacționaseră cu amuzament atunci când tata spusese *Am făcut armata și acolo nimeni nu plângea*, tăcuseră. Am profitat de această mică biruință pentru a concluziona. Așa că da, am spus, Odiseu plânge. Dar plânsul nu era o rușine pentru personajele lui Homer din Epoca bronzului. Lacrimile curg suvoi atât în *Iliada*, cât și în *Odiseea*.

Am făcut o pauză, apoi am adăugat: și nimeni nu consideră că personajele sunt lipsite de bărbăție pentru că plâng.

M-am întors și i-am aruncat o privire.

Nu l-am văzut niciodată pe tata plângând. În mod cert, de-a lungul tinereții mele am trecut prin situații extreme pentru a evita exteriorizarea emoției. Tatălui meu îi displăceau semnele de slăbiciune – chiar și de boală, față de care manifesta un soi de dispreț, de parcă starea maladivă ar fi fost mai curând un eșec de natură morală, iar nu fizică. Dacă trebuia să lipsim de la școală din cauza bolii, își băga capul în camera noastră înainte de a pleca la muncă și făcea o grimasă nemulțumită, oftând sâstisit, de parcă acest caz de gripă sau de varicelă ar fi reprezentat începutul unui declin moral ireversibil. Simțeam în mod nedeșluit că această atitudine avea cumva de-a face cu copilăria lui și cu poliomielite Unchiului Bobby. În mintea noastră de copii, cearta lui Tati cu Bobby, oricare ar fi fost lucrul teribil care-l făcuse să nu mai vorbească cu fratele lui mai mare, se contopise cu boala care-l schilodise. Să fii bolnav însemna să fii ca Bobby. Abia mult mai târziu am aflat toată povestea: cât de apropiați fuseseră în copilărie, cum tata, când încă era un copilăș, mersese împreună cu Bobby pe la toți doctorii, se urcase în autobuze și metrouri cu el pentru a ajunge la cabinete medicale și la spitale; toate astea, corvoada și doctorii și dezamăgirea atunci când devenise evident că Bobby nu se va mai face bine niciodată, au devenit cu siguranță sursa ororii sale în fața bolii... Așa că n-aveai voie să te îmbolnăvești. Era cumva periculos să arăți vreun semn de vulnerabilitate în fața lui, o invitație la reproș. Odată, într-o după-amiază toridă de vară, pe când aveam vreo treisprezece ani, am fost trimis afară să tund gardul viu cu o mașină de tuns electrică, dar când tata a ieșit să vadă cât înaintasem, eu tocmai luasem o pauză și stăteam la umbră. *E prea cald ca să faci ceva acum*, i-am spus eu, un pic provocator, iar tata mi-a replicat: *Nu mai fi așa muiere!* După asta, mi-am dat jos cămașa și am tăiat la gardul viu până am leșinat. Zăceam întins pe gazon, cu mașina bâzâind alături, când m-a găsit mama. Dintr-un motiv oarecare, pervers, asta m-a făcut să-i caut și mai abitir aprobarea. Odată, când aveam în jur de cincisprezece ani

și începusem să scriu în secret povestiri pline de angoasă despre prietenii pasionale și fragile între adolescenți de sex masculin, dintre care unul murea în mod inevitabil până la final, am profitat de o breșă în atitudinea tatălui meu față de mine, de o îmblânzire, pentru a-i arăta, timid, cea mai recentă operă de ficțiune pe care o scrisesem, strecurând-o pe biroul din lemn de tec astfel încât s-o găsească atunci când vine de la muncă. Mai târziu, în acea seară, după cină, când tata se retrăsese la biroul lui, m-a chemat în dormitor și mi-a spus: *E frumoasă, Dan!*

Am fost atât de surprins, încât nu am putut să găesc nici o replică.

Apoi, brusc, a făcut una dintre fețele lui și a spus, aproape ca pentru sine: *Dar ideea asta despre iubirea perfectă e un căcat*, și a împins teancul de foi înapoi spre mine.

Așa că nu l-am lăsat niciodată pe tata să mă vadă cum plâng.

Tata n-a plâns nici măcar în ziua când a murit prietenul lui de la muncă, Bob McGill. Bob și tata jucau tenis în fiecare seară de marți, după serviciu; cu excepția acestor partide săptămânale, din câte știam eu, tata nu se vedea prea des cu Bob în afara orelor de birou. Strania ceață alburie ce părea să ascundă substanța vieții lui profesionale îi învăluia de asemenea și pe cei cu care lucra, motiv pentru care știam atât de puține despre natura prieteniei sale cu Bob McGill.

Exista, știam noi, o mare durere în viața lui Bob, iar această tristețe sumbră îl îndepărta și mai mult de noi, făcându-l să ne pară atât special, cât și înfricoșător. Bob era căsătorit cu o femeie micuță pe nume Anne, care suferea de artrită reumatică. Înspre mâinile ei înfricoșătoare, cu degetele strâmbe ca niște rădăcini de copac, aruncam iuți priviri rușinate în timpul rarelor petreceri pe care le dădeau părinții mei în timpul adolescenței mele. Picioarele îi erau, bineînțeles, acoperite, dar puteai lesne deduce cât de oribil de contorsionate erau și ele, după felul agonizant de lent și de împiedicat în care mergea. La călcătura asta poticnită ne-am gândit cu toții în dimineața aceea din 1975 când

Bob a murit pe neașteptate după ce se întorsese acasă de la un meci de tenis ad-hoc în compania tatălui meu. Bob intrase în casă, le-a spus mai târziu Anne părinților mei, și apoi a căzut imediat la pământ. Un infarct miocardic foarte puternic, avea să șoptească toată lumea mai târziu. Dar ei i-a luat prea multe minute ca să șontăcăie până la telefon, iar apoi era atât de surescitată, încât nu s-a descurcat cu mecanismul special de format numere pe care-l atașase Bob la telefon, apoi au mai trecut câteva minute până când a reușit să iasă din casă și să strige după ajutor, și, uite-așa, el a murit.

Asta s-a întâmplat într-o dimineață pe când eram în clasa a zecea. În seara aceea urma să fiu admis în National Honor Society¹. Ceremonia fusese programată cu săptămâni înainte, iar după încheierea ei, toată lumea urma să meargă, ca de obicei, la Friendly's, la o înghețată. Dar în ziua aceea, după ce am ajuns acasă de la școală, m-am dus neliniștit în dormitorul părinților mei, unde tata, care venise acasă devreme de la muncă, stătea la biroul lui, cu capul plecat, ținându-se de creștet cu amândouă mâinile, privind fără să vadă spre un teanc de facturi și hârtii, și i-am spus cu glas gătuțit că e în regulă dacă nu mergem la ceremonie sau la petrecerea de după. Dar el a dat din cap cu tristețe și a spus, fără să mă privească, *Ai fost admis și mergem. Onoarea e onoare*. Nu plângea atunci și nu a plâns nici mai târziu, nici în timpul ceremoniei din auditoriumul de la școală, nici la Friendly's, unde eu și colegii mei stăteam la mesele din plastic, sorbind milk shake-uri și beri de ghimbir. Din când în când, timp de o oră sau așa ceva cât am stat acolo, un grup de elevi de clasa a zecea care bârfeau și hohoteau de râs, mai trăgeam cu ochiul înspre tata și mama, care stăteau sprijiniți de un perete, în liniște, și observam că pe chipul lui nu părea să se străvadă nici o emoție, ca să nu mai vorbim de lacrimi.

1. Organizație națională în SUA destinată liceenilor. Selecția se face pe baza a patru criterii: realizări școlare, caracter uman, aptitudini de conducere și servicii în folosul comunității.

Acesta a fost momentul care mi-a venit în minte în acea dimineață friguroasă de februarie de acum câțiva ani când discutam Cântul V al *Odiseei*, iar tata a spus că el nu înțelege de ce se zice că Odiseu ar fi un ditamai eroul, când el plânge tot timpul.

M-am întors către clasă. În epopeile grecilor, eroii chiar plâng. Trebuie să acceptați ideea ca atare. Nu uitați că această carte este produsul unei alte culturi.

Buzele tatălui meu erau unite într-o linie orizontală. Ei bine, în cartea *mea*, a spus în cele din urmă, nu e deloc erou. Când am fost în armată, am cunoscut câțiva tipi care erau cu adevărat eroi și nu plângeau niciodată.

În seara aceea, pe când îmi culegeam la computer notițele luate la oră, m-am întrebat dacă nu cumva tata se dăduse mare în fața studenților, în dimineața aceea. Să cunoască eroi în armată? În rarele ocazii când tata ne vorbise despre serviciul lui militar, o făcuse în glumă. *Am curățat cartofi în Petersburg, Virginia*, îmi amintesc că ne-a spus o dată, *asta a fost armata mea*. Când tata vorbea despre armată, era de obicei despre serviciul militar neobișnuit de lung al unchiului Howard sau despre faptul că Bobby, din cauza poliomielitei, nu putuse să se înroleze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. *Pe unchiul vostru Bobby l-a terminat faptul că n-a putut să se înroleze și să lupte*, a spus odată, prin anii '90, după ce el și Bobby se împăcaseră... și se certase cu Howard. Dată fiind tragedia situației unuia din ei și a eroismului celuilalt, serviciul lui militar plictisitor trebuie să fi părut jenant. Însă noi știam că singurul motiv pentru care se înrolase fusese Legea GI: în schimbul curățării cartofilor, primea acces la universitate.

De curând, când mi-am întrebat rudele ce-și amintesc să fi spus Tati despre serviciul lui militar, s-a dovedit că fiecare își amintea cu totul altceva. „Credeam că a fost încartiruit la Fort Hamilton, la baza militară de la Verrazano Bridge“, mi-a spus Jennifer, adăugând apoi, într-un al doilea e-mail, „A, și mi-a spus că fost un fel de funcționar. Că tipii deștepți erau separați

de restul sau așa ceva, iar el a fost selectat“ Matt mi-a scris că era destul de sigur că Tati fusese încartiruit la Centrul de Instrucție Aberdeen din Maryland. Andrew, care întotdeauna a fost apropiat de Tati în copilăria noastră (motiv pentru care, am crezut eu mereu în secret, Tati l-a iertat că din cauza lui nu-și terminase dizertația), a scris e-mailul cel mai lung:

„L-am întrebat odată ce a învățat în armată și mi-a răspuns că a aflat că e «persoana cea mai inteligentă din armată».

Mai era o poveste despre cum trebuia să gonească căprioarele prin pădure ca să le împuște ofițerii, dar detaliile s-au estompat“.

Când am citit asta, nu m-am putut abține să mă amuz la gândul că tata fusese implicat, practic, într-o scenă foarte home-rică. În *Odissea*, adesea, când Odiseu și tovarășii săi acostează pe o insulă necunoscută, primul lucru pe care-l fac este să plece la vânătoare sau în căutare de provizii. În Cântul X, de exemplu, când trag la țarm pe insula Aiaia, misterioasa insulă unde trăiește nimfa Circe, Odiseu – care este momentan sfâșiat între curiozitatea lui irepresibilă ce-l îndeamnă să investigheze terenul, pe de o parte, și necesitatea de a căuta mâncare pentru el și pentru echipajul său, pe de alta – vede un cerb uriaș. El doboară animalul cu o singură aruncare de suliță și-l cară înapoi în tabără, la tovarășii lui. Aceste preliminarii îndelungate și straniu de detaliate la întâlnirea propriu-zisă cu Circe sunt, probabil, justificate de faptul că ni-l arată pe erou cum decide să-și hrănească tovarășii înainte de a-și satisface propriile nevoi, o prioritate ce, după cum se grăbea mereu tata să sublinieze, nu-i influența mereu hotărârile.

De asta referința la tata care trebuise să „gonească căprioare“ m-a făcut să zâmbesc când am citit e-mailul de la Andrew. Am rânjit și când am citit cealaltă chestie pe care o scrisese Andrew: *a aflat că e „persoana cea mai inteligentă din armată“*. Numai Tati ar putea, m-am gândit, să-și transforme serviciul militar într-o poveste despre *intelect*.

Dacă întregul Cânt IV și vizita la Elena și Menelau ne oferă o privire confuză asupra uneia dintre cele mai notorii căsnicii cu probleme din literatura occidentală, Cânturile V și VI par făcute pentru a genera întrebări asupra căsniciei în general – despre motivul care face ca anumite căsnicii să fie mai armonioase decât altele și despre acele calități speciale care fac ca două persoane să se potrivească.

Cântul V începe cu partea a doua a prezentării planului zeilor de a-l aduce pe Odiseu acasă: salvarea lui de Calypso. Își trimit zeul mesager, Hermes, pe insula ei, unde o găsește pe nimfă în peștera ei întunecată, care e parfumată cu ierburi arse și înconjurată de vegetație deasă. După ce-i comunică lui Calypso ordinea zeilor, ea are o ieșire furioasă, denunțând infamul lor dublu standard sexual: zeii bărbați, declară ea, își iau adesea drept iubite femei muritoare, dar nu le îngăduie niciodată zeitelor să rămână cu iubiții lor muritori – și într-adevăr, adesea îi ucid pe acești tineri nenorociți. Cedând voinței lui Zeus, totuși, Calypso îi promite lui Hermes că îl va elibera pe Odiseu. Când merge să-i dea vestea iubitului ei, îl găsește pe plajă, plângând – plângând pentru că s-a săturat să se culce cu ea. (Studentilor li se pare, invariabil, amuzant versul acesta; dar Homer se dă peste cap să menționeze că zeița l-a „forțat” pe muritor să facă dragoste cu ea în fiecare noapte, detaliu menit a-l scăpa pe Odiseu din cârligul moral cu care tatăl meu voia neapărat să-l agațe. *Își înșală nevasta, se culcă cu Calypso!*) În această scenă, mai exact, aflăm un detaliu crucial: Calypso îi oferise la un moment dat lui Odiseu nemurirea și tinerețea veșnică, cu unica condiție de a rămâne cu ea, dar el refuzase – pentru că vrea să se întoarcă la muritoarea Penelopa și „casa din nou să mi-o văd”.

Marea întrebare care se pune aici, le-am spus puștilor când am început lecția în acea dimineață de la începutul lui februarie, este: De ce nu rămâne Odiseu cu Calypso? E zeiță, e mai frumoasă decât ar fi putut fi Penelopa vreodată, îi oferă divinitatea. Așa că trebuie să ne punem întrebarea de ce refuză.

Jack a izbucnit: E o nebunie! Sexul trebuie să fi fost grozav!

Au râs. Dar avea dreptate: chiar în noaptea dinainte ca eroul să se îmbarce în cele din urmă spre casă și spre Penelopa, el și iubita lui nemuritoare „se desfătară în dragostea lor, zăbovind împreună” – de data asta nu din obligație.

Asta păru să-l irite pe tata.

Întregul poem, e *evident*, a început el, va conduce la reunirea cu soția lui. Bine, o știm cu toții. Dar el o tot înșală! Cum poate fi asta ceva eroic?

Când eram copil, mă luase odată deoparte ca să-mi spună că tatăl mamei mele avusese o amantă cândva, prin anii '40. Ooo, *bunicul tău, bunicul tău*, a spus disprețuitor într-o după-amiază de duminică după ce se certase cu mama, care în zilele acelea îl dădea de exemplu pe propriul tată ca pe un model de calități pline de civilitate și de dedicare în căsnicie ce, credea ea, îi lipseau tatălui meu. *Bunicul tău nu-i tocmai vreun errrouu, crede-mă*. Și apoi, luându-și aceeași mutră ca patruzeci de ani mai târziu, când aveam să discutăm adulterele lui Odiseu la seminarul meu despre Odiseea, a spus, șoptind cu răutate: *Când eram de vârsta ta, mama mi-a spus că a auzit despre tatăl mamei tale că ar avea „o prietenă”*.

Am fost răvășit. Serios? Dar de unde știi că era adevărat?

S-a uitat la mine. *Pentru că-l cunoșteam pe bunicul tău*.

Și tu? m-am gândit. Îmi cunoșteam tatăl și eram sigur că nu călcase strâmb niciodată, nu căutase niciodată altă femeie pentru (sunt sigur că acesta era motivul care stătuse la baza aventurii bunicului meu) a-și hrăni vanitatea – în parte pentru că nu era aproape deloc vanitos, dar în și mai mare măsură pentru că a o fi trădat pe mama ar fi însemnat să trădeze ceva și mai important pentru el, credeam: acel cod riguros care nu permitea zone gri, în care *x* era doar și mereu *x*, căsnicia era căsnicie, soția era soție, oricât de încordată ar fi fost situația, indiferent de câte ori te-ai fi strecurat după cină căutându-ți refugiul în micul tău dormitor, în timp ce ea spăla prin bucătărie plângând. Bărbații încercau adesea s-o agațe pe Mama, noi știam asta – deși

eram destul de siguri că nici măcar nu observa; replicile de agățat și privirile pline de înțeles pe care i le aruncau în supermarketuri și în cabinetele stomatologice și (o dată) pe finalul slujbelor de Yom Kippur se evaporau în aburii foarte teatrali ai râsului ei și printre poveștile pe care le tot spunea. Imaginați-vă, spunea cu răsuflarea ușor întretăiată, venind acasă de la supermarket, m-a ajutat cu sacoșa de zarzavaturi un bărbat *atââât de drăguț* și, da, era atât de drăguț că m-a invitat la el acasă, la o cafea, dar, desigur, i-am spus că nu pot, trebuie să ajung acasă să mai fac niște fluturași (asta era pe când conducea o mișcare ecologistă pentru închiderea unei gropi de deșeuri toxice din vecinătate) și să-l duc pe Matthew la frizeria aia nouă, ei, nu e frizerie, e un *salon*... Ea spunea poveștile astea, iar noi stăteam acolo rânjind, până și tata, în ai cărui ochi negri strălucea scânteia minusculă a unui soi de emoție primitivă – mândrie? posesivitate?

Relația lui Odiseu cu Calypso îi deranja și pe unii dintre studenți. Jack a spus că l-a deranjat „maniera relaxată“, după cum s-a exprimat, în care se referă Odiseu la Penelopa în cursul unui dialog delicat cu Calypso odată ce ea-l înștiințează că zeii au hotărât în cele din urmă să-l trimită acasă. Încercând să aline orgoliul rănit al nimfei chiar în timp ce-i spune răspicat că preferă să fie cu o muritoare, Odiseu recunoaște în fața lui Calypso că Penelopa este „mult mai firavă la trup și la chip, cum arată, ca tine“

E cam ciudat că Odiseu recunoaște că Penelopa nu se compară cu Calypso, a spus Jack. Nu pare foarte loial.

Ei bine, este în mod necesar neloial să spui adevărul – să admiți că soția ta nu mai e fata frumoasă cu care te-ai căsătorit în urmă cu douăzeci de ani? Ideea e – și e o idee *importantă* – că preferința lui pentru Penelopa, care nu ar putea fi niciodată la fel de frumoasă ca o zeiță și care oricum îmbătrânește, apropiindu-se de vârsta mijlocie, înseamnă ceva. Ce?

Madeline a început să-și fluture mâna în aer spre mine; părul ei roșcat strălucea. Că frumusețea fizică și sexul nu alcătuiesc temeiul unei căsnicii?

Corect, am spus. Vă mai amintiți de săptămâna trecută? Vă amintiți de Menelau și Elena, cum am convenit că Telemah află cum arată o căsnicie cu probleme ca parte a educației lui? Acum, în următorul cânt, îl vedem pe Odiseu însuși prins într-o relație distructivă, unidirecțională. Întrebarea e: Cum arată o căsnicie fericită, potrivit celui care a compus *Odiseea*, oricine ar fi acela?

Răspunsul la această întrebare este oferit în Cântul VI. După ce Odiseu părăsește în cele din urmă insula lui Calypso, el navighează în largul mării și în cele din urmă eșuează pe țărmul unei fabuloase insule luxuriante numite Scheria, locuită de poporul Feacilor – o rasă de navigatori pricepuți care îl vor duce până la urmă pe Odiseu înapoi în Itaca. Pentru a înlesni acest deznodământ, Atena pune la cale o intrigă elaborată cu scopul de a-l aduce pe Odiseu în grațiile familiei regale a Feacilor. Zeița îi apare într-un vis fiicei lor, o tânără prințesă fermecătoare pe nume Nausicaa, și îi sugerează să coboare pe țărm în acea dimineață pentru a spăla hainele familiei – genul de muncă, o admonestează ea, pe care ar trebui s-o facă o tânără fată de măritat. Nausicaa se supune. Însoțită de un grup de prietene, coboară la malul mării și acolo dă peste Odiseu, abia naufragiat, care nu are nimic altceva decât o ramură de măslin cu care să-și ascundă trupul gol, acoperit de un strat de sare uscată. El începe atunci, cu viclenie, s-o liniștească și s-o vrăjească. Începe prin a-i declara că nu se poate hotărî dacă ea e o muritoare sau însăși Artemis, un compliment căruia puține fete i-ar putea rezista, și apoi îi oferă indicii din care ar rezulta că nici el nu-i de fapt, vreun nimeni, un sărăntoc, ci un bărbat de o oarecare importanță, un războinic cu un trecut glorios – genul de bărbat cu care s-ar putea gândi să se mărite... Bineînțeles că Nausicaa se topește toată, promițându-i să-l ducă-n oraș și să-l prezinte părinților ei.

Și acolo, la sfârșitul rugăminții lui Odiseu către Nausicaa, ne dezvăluie Homer ce înseamnă o căsnicie reușită: genul de potrivire, cu alte cuvinte, total opusă celor pe care le-am întâlnit până acum în *Odiseea*: „Stăpână“, o imploră Odiseu pe Nausicaa,

„... ai milă! La tine noianul de rele,
 Prima, la tine m-aduse, iar ceilalți de-aicea eu nu-i știu –
 Pe muritorii din țara de-aici, ce trăiesc în cetate.
 Dară cetatea mi-arată, și dă-mi și o zdreanță pe mine,
 De-i mai avea între rufe vreo cârpă, cu care venit-ai!
 Iar ție zeii să-ți deie ce ai tu mai cald lângă suflet –
 Casă de piatră, bărbat și frumoasă-nțelegere – vouă
 Bun preaslăvit: căci nimic nu-i pe lume mai bun și mai trainic
 Decât atunci când gândul îi duce să-și țină cu bine
 Casa, bărbatul și soața: vrăjmașilor ciudă de moarte,
 Dar celor dragi bucurie – din toți ei o știu cel mai bine!“¹.

Cuvântul grecesc pe care l-am tradus prin „gândire asemănătoare“² este *homophrosynê*. Rădăcina *homo* vine de la adjectivul *homoios*, care înseamnă „același“ și care-și face simțită prezența în limba engleză în cuvinte ca *homeopathy*³ – a trata o boală, *pathos*, cu același, *homoios*, lucru care a cauzat-o – și *homosexual*. Rădăcina *phron* are legătură cu intelectul, cu mintea; cuvântul englezesc *phrenology*⁴ derivă din ea. (Cuvântul pe care l-am tradus prin „gândire asemănătoare“ peste câteva rânduri este, în original, o formă a verbului legat de *homophrosynê*: *homophronein*, „a gândi la fel“.) Dată fiind poziția centrală a *Odiseei* în tradiția literară grecească, *homophrosynê* a devenit un concept canonic în studierea literaturii grecești – o calitate *sine qua non* a unei relații reușite între doi oameni.

Discutând Cânturile V și VI și meditănd pe marginea cuplurilor cu probleme ale *Odiseei*, am vorbit despre *homophrosynê*. Le-am silabisit cuvântul cu voce tare: *ho-mo-fro-siu-ne*.

Gândiți-vă, le-am spus. De ce credeți că „gândirea asemănătoare“ este lucrul cel mai important pe care-l poate avea un cuplu potrivit lui Odiseu, în Cântul VI?

1. Op. cit., p. 97.

2. Dan Slușanschi traduce *homophrosynê* prin „frumoasă-nțelegere“

3. Homeopatie.

4. Frenologie.

Tata a izbucnit, exclamând: E ca-n versul ăla din „That Old Black Magic“! Dintr-odată, spre uimirea tuturor, a început să cânte, vocea lui înaltă, gravă, de bariton, plutind în atmosfera searbădă a dimineții. *Fiindcă tu ești iubitul pe care l-am tot așteptat / Tu ești tovarășul pentru care destinul m-a creat...*

Vocea i s-a stins și a dat din cap cu o satisfacție pur personală. E ca și cum Johnny Mercer l-ar fi citit pe Homer. E o singură persoană hărăzită ție de soartă și nimeni altcineva nu-ți e potrivit.

Studentii se uitau la el cu privirea goală.

„That Old Black Magic!“ a strigat el. Muzica de Harold Arlen, versuri de Johnny Mercer?! Dând din mână a lehamite înspre ei, a spus: Voi, copii, nu știți *nimic* despre propria voastră cultură.

Gângurind ca un prezentator de radio, am spus: Mulțumim pentru interludiul muzical, Jay Mendelsohn. Și acum, înapoi la programul nostru obișnuit.

M-am întors spre studenți. Acum vreau să vă întreb din nou: De ce credeți că „gândirea asemănătoare“ este cel mai important lucru potrivit lui Odiseu în Cântul VI? Mai ales judecând în funcție de ceea ce știm despre relația dintre Calypso și Odiseu, despre cum, după o vreme, ea a trebuit să-l oblige să se culce cu ea, cum dorința sexuală, chiar cu cea mai frumoasă femeie, se poate estompa cu vremea?

Madeline și-a fluturat mâna în aer. Pentru că legătura de natură fizică nu e de ajuns? Odiseu și Penelopa vor fi cu mult mai bătrâni în clipa reîntâlnirii decât atunci când el a plecat. Cred că întrebarea e: Cum vor putea să se recunoască, fizic, unul pe celălalt, când el se va întoarce acasă?

Da, am spus, și *cum* crezi că vor putea să se recunoască?

Jack a spus: Alertă de dezvăluire!

Au izbucnit în râs. Am spus: Nu cred că e cineva aici care să nu știe sfârșitul...

Trisha era serioasă. S-a oprit din notat în caiet și a zis: Va fi ceva din mintea lor, nu ceva legat de corpuri?

Jack zise: *Homo...*?

Homophrosynê, am spus. Vedeți cum sunt aranjate lucrurile? Vedeți ce se întâmplă? Cu timpul, felul în care arătați se va schimba, dar nimeni nu vă poate lua... *ce*?

Mâna lui Brendan a țâșnit în aer. Ceea ce știi, a spus el.

Din colțul lui îndepărtat, din stânga, tata a redevenit serios. *Amintirile*, a spus el.

Studentii și-au băgat nasurile-n caiete și au început să scrie frenetic.

Tatălui meu îi plăcea să se mai plângă în legătură cu ceva în timpul seminarului, ceva ce-i plăcea să descrie drept „o reală slăbiciune” a epopeii. Am știut de când a rostit cuvintele astea despre ce va fi vorba în plângerea respectivă, așa că n-am fost surprins când a ridicat brusc mâna și a început să vorbească în ultima zi de vineri din februarie, când discutam Cânturile VII și VIII. Aceste Cânturi realizează un tablou extraordinar de detaliat al Scheriei și al Feacilor, ultimul loc și ultima seminție pe care Odiseu la întâlnește înainte de a ajunge în sfârșit acasă. Este descrierea cea mai extinsă a unui loc din întreaga epopee cu excepția Itacăi, iar poetul nu se grăbește deloc, strecurând detalii și ciudățenii.

Cântul VII descrie circumstanțele stranii ale sosirii lui Odiseu la curtea Feacilor. După ce o vrăjește pe Nausicaa, el se îmbăiază într-un râu aflat lângă țărm pentru „a spăla sarea fără de roade” și a se face prezentabil; apoi prințesa îi împrumută niște haine de-ale unuia dintre frații ei. Apoi – și nu pentru ultima oară în cadrul epopeii – Atena intervine pentru a-și ajuta protejatul, oferindu-i un tratament divin de înfrumusețare:

„Și îl făcu să arate fiica lui Zeus, Athena,
Și mai măreț la vedere, mai plin, iar din creștetu-i plete
Doar cărlionți îi curgeau, de părea hyacinthul în floare.
Tocmai cum aur pe-argint, pe deasupra, un meșter de vază
Toarnă, precum învățatu-l-au bine Hefaistos și-Athena,

Cu felurit meșteșug de-mplinește lucrări negrăite,
Tot astfel ea îi turnă har pe creștet și umeri – minune!“¹.

Imediat după aceea, Nausicaa se întoarce-n cetate împreună cu soațele ei. Odiseu va porni într-acolo doar mult mai târziu, ascuns cu totul într-o negură așternută de Atena asupra-i; Feacilor, îi dezvăluie prințesa, nu le plac străinii. Pe când se apropie de periferiile orașului, Atena intervine din nou: luând de data asta forma unei fete cu codițe – o deghizare cel puțin nepotrivită pentru zeița războinică, dar nici *Odiseei* nu-i lipsește simțul umorului –, ea se materializează și îl călăuzește spre palatul regal, așezat în mijlocul unor stranii grădini luxuriante și al unor livezi mereu înflorite și cu roadele-n pârg tot timpul. Detaliul este semnificativ: aici nu există anotimpuri. De parcă Timpul însuși s-ar fi relaxat pentru a oferi abundență neconținută acestei seminții apatice și jucăușe.

În acest decor paradisiac, Odiseu se bucură de o primire curtenitoare din partea familiei regale: regele, Alcinou, și regina lui, Arete – numele ei seamănă cu termenul grecesc pentru „virtute“ –, în ale căror favoruri Nausicaa l-a sfătuit în mod special să intre. (Regina, într-adevăr, nu e proastă deloc: nu poate să nu remarce că străinul care i se aruncă implorând la picioare poartă haine proaspăt spălate ce aparțin unuia dintre fiii ei.) La palat, Odiseu e distrat în cadrul unui ospăț somptuos ce include, pe lângă alte lucruri, nu una, ci trei reprezentații oferite de bardul curții, un orb pe nume Demodocus. Întâmplător, două dintre acestea sunt despre Războiul Troian și, ascultând aceste recreeri artistice ale propriului trecut, eroul izbucnește în lacrimi – așa cum Telemah a izbucnit în plâns la vorbele spuse de Menelau despre tatăl său dispărut, la curtea din Sparta, în Cântul IV.

Așchia nu sare departe de trunchi.

Aș fi vrut să subliniez niște lucruri importante despre Cânturile VII și VIII în acea zi. Nu în ultimul rând, voiam să le atrag

1. Op. cit, p. 98.

atenția studenților asupra celui de-al doilea cântec al lui Demodocus. Acest cântec, cunoscut drept balada lui Ares și a Afroditei, este o mini-epopee ce ocupă o sută de versuri din Cântul VIII. La suprafață, cântecul lui Demodocus e o bagatelă amuzantă: el povestește cum Hefaistos, zeul fierar – soțul șchiop și încornorat al Afroditei, zeița iubirii –, și-a prins odată soția și pe amantul acesteia, zeul războiului, Ares, *in flagrante delicto* cu ajutorul unei plase de aur, pe care o făurise chiar el, după un plan iscusit: invizibilă cu ochiul liber, dar imposibil de rupt chiar și de către un zeu. După ce i-a prins în capcană pe cei doi adulterini, care se zbăteau jalnic în plasa fină, dar indestructibilă, Hefaistos i-a chemat pe toți ceilalți zei să fie martori la adulterul lor, făcându-i de râs în mod public. Oricâtă încântare le-ar produce pe moment această povestioară indecentă Feacilor (și nouă), acest poem-în-poem constituie o paralelă cu elemente cruciale din *Odiseea* însăși: încălcări ale regulilor ospitalității, anxietate produsă de adulter, superioritatea vicleniei asupra forței brute, satisfacția pe care ți-o produce răzbunarea. Balada lui Ares și a Afroditei este, așadar, un exemplu perfect despre cum *Odiseea* folosește ceea ce ar putea părea inițial digresiuni, materiale exterioare „intrigii”, pentru a sublinia cele mai importante teme.

Dar nu am ajuns să discut despre sosirea incognito a lui Odiseu la palat sau despre opulența sugestivă a peisajelor Scheriei – o altă distragere ademenitoare pentru eroul aflat pe drumul spre casă, încă o alternativă îmbietoare la Itaca, nu am ajuns să vorbesc despre cântecul ales de către Demodocus în acea ploioasă ultimă zi de vineri din februarie pentru că, imediat ce studenții s-au așezat pe scaunele de lemn și am deschis cartea la Cântul VII, mâna tatălui meu s-a ridicat în aer.

Un alt motiv pentru care nu pot să-l consider pe Odiseu *erou*, a spus el, în timp ce Tom Blondul l-a privit peste masă, dând din cap, este că primește întruna ajutor de la zei! Orice face, orice mică izbândă ar avea se datorează faptului că-l ajută *zeii*.

Nu sunt așa de sigur, am spus. Poemul spune foarte limpede că și fără sprijinul zeilor el e foarte deștept...

Nu, a spus tata, cu o vehemență care i-a făcut pe unii dintre studenți să ridice capetele din caietele în care luau notițe. *Nu. Întregul poem se datorează faptului că zeii îl ajută mereu. Începe pentru că Athena se hotărăște că e vremea să-l aducă acasă, nu? Mai apoi, reușește să scape de Calypso pentru că Zeus îl trimite pe Hermes să-i spună să-l lase-n pace...*

Da, așa e, dar...

Lasă-mă să termin a spus pe un ton pe care l-am recunoscut de acum mulți ani, deși studenților li s-a părut doar amuzant. A luat o pauză de respirație, și am observat că acum și Trisha îl aproba din cap, alături de Tom Blondul și de Jack.

Așa că nu e vorba decât despre zei, a continuat tata ritmul plin de desconsiderare al argumentației sale, cu accentul ca un pickhammer căzând pe anumite cuvinte, familiar mie din alte certuri, mult mai vechi, ale căror fraze culminante, concludente aveam să mi le amintesc ani mai târziu: *Of, ce știi tu, ăsta e un argument de student sau Crede-mă că știu ce vorbesc, matematica nu-i chiar punctul tău forte. Și acum: Nu e vorba decât despre zei.*

Și Atena e cea care-l împopoțonează pentru vizita la palat, a continuat el.

A făcut o mică strâmbătură când a spus „îl împopoțonează”. Studenții au chicotit.

E amuzant, a spus Damien. Acum are cârlionți ca petalele de floare?

M-am uitat spre el; azi era proaspăt bărbierit. Mi-am înfrânat tentația de a-i spune că propriul lui aspect se schimba săptămânal.

Hyacint! a râs Jack zgomotos. Nu e prea bărbătesc!

Pare un pic artificială această transformare totală a lui, a spus Trisha pe un ton plat, uitându-se în sus, spre mine. De ce nu e de ajuns să se spele și să-și pună niște haine bune, curate?

Îmi era greu să răspund. Eu însumi nu fusesem niciodată de acord cu aceste transformări de natură fizică ale eroului. De mai multe ori de-a lungul poemului Athena îmbunătățește radical felul în care arată eroul – înaintea reîntâlnirii cu soția și fiul

său, de exemplu – sau îl face irecognoscibil de urât și de smochinit, ca atunci când Odiseu, ajuns în final în Itaca, trebuie să se infiltreze incognito în propriul palat. În povestea despre Odiseu, pe care o spune Elena oaspeților săi drogați în Cântul IV, ea își amintește cum acesta s-a furișat în Troia în timpul războiului prefăcându-se că e cerșetor, aspect pe care-l obținuse biciuindu-se. Dar acolo era cu totul altceva: un exemplu al talentului său plin de istețime de a se deghiza și al disponibilității sale de a suferi pentru ca stratagemele să-i reușească. Dar să fie transformat prin magie de o zeiță părea prea ușor.

Tata nu terminase cu lista lui reprobatoare de ocazii în care Odiseu primise ajutor de la zei.

Atena îl împopoțonează, a continuat el, apoi îl învelește într-un nor magic ca să se poată strecura în oraș, apoi îi dă indicații despre cum să ajungă la palat, nu? Așa că e destul de evident că primește o grămadă de ajutor direct de la zei.

Vehemența lui i-a uimit pe unii dintre studenți. Dar pe mine nu m-a surprins. *Chestia cu religia*, mi-am spus. *Uite-o că vine*.

Îi era scârbă de religie – adevărata cauză a urii sale față de ritualuri și protocoale. A-l obliga să participe la ceremonii de orice fel îi aducea o bosumflare adolescentină. Se pleoștea prin strane la nunți sau la ceremoniile de bar mitzvah la care se chinuia atât de tare să ajungă târziu, acoperindu-și ochii cu degetele subțiri ale mâinii stângi așa cum îți acoperi ochii la un film sângeros, tresărind ca un om chinuit de o migrenă, cu șanțurile orizontale ce-i brăzdau fruntea arsă de soare când și-o încrețea; iar în tot acest timp își murmură invectivele atee către mine sau frații mei sau, câteodată, către nimeni în special, în timp ce rabinul sau preotul sau cantorul își continuau litania. *Ăștia nu pot dovedi nimic din căcăturile lor! E voodoo curat! Ăștia nu-s mai buni decât niște doftoroaie!* Pufnind și strâmbându-se, frunzărea cărticelele de rugăciuni de parcă paginile lor ar fi fost dovezile unor crime, împungând cu degetul într-un pasaj al scripturii sau al vreunui imn, dând sceptic din cap, iar mama încerca să-l potolească țistuinu-l. *Jayyy!* șuiera ea – cam fără

tragere de inimă, trebuie spus, dat fiind că acesta fusese parțial motivul pentru care se măritase cu el: să scape de familia ei ortodoxă autoritară și extravagantă emoțional. *Jayyy! Fă liniște!*

După ce a repetat că *Primește foarte mult ajutor de la zei*, tata s-a rezemat de speteaza scaunului și s-a încruntat triumfător.

Tom Blondul a spus: Da, păi, eu sunt de acord cu ce a spus, ăăă, domnul Mendelsohn.

Așa cum se mai întâmplase când fusese făcută o referință explicită la prezența tatălui meu în sala de clasă, prin încăpere a reverberat un val de amuzament.

Tom s-a uitat în partea cealaltă a clasei, la tata, cerându-i parcă ajutorul, și a continuat: Întrebarea mea e: toată agitația asta din jurul lui Odiseu e valabilă? A făcut el cu adevărat destule încât să fie considerat erou? Adică, tatăl dumneavoastră are dreptate de fapt, cred. Lucrul care mi-a sărit cel mai mult în ochi săptămâna aceasta este cât de mult intervine Atena în poveste, de parcă l-ar ține pe Odiseu de mână chiar și când nu e cazul. Până la urmă, dacă Odiseu se poate strecura în Troia, ca în povestea pe care o spune Elena despre el, de ce nu se poate strecura în propria casă *de unul singur*? Dacă totul e predestinat să se întâmple așa, atunci de ce ar trebui să fiu impresionat de viclenia lui plină de măiestrie sau de calitățile lui fizice?

S-a uitat din nou înspre tatăl meu.

Tom continuă: E vorba despre faptul că atunci când *eu* citesc despre faptele marilor oameni, vreau să citesc despre cum ei îi înving pe zei – nu despre cum zeii fac ca totul să fie ușor pentru ei. Așa că nu știu dacă nu se pune întrebarea, în acest punct, dacă Odiseu a supraviețuit până aici doar prin propriile sale merite sau dacă totul se datorează zeilor, iar Odiseu e la fel de neajutorat ca noi toți.

Tata radia. Exact! Fără zei, e *neajutorat*!

Abia când a rostit cuvântul „neajutorat“, am înțeles totul dintr-odată. De la începutul semestrului, crezusem că rezistența lui în fața rolului jucat de zei în *Odiseea* e legat de ura lui față de religie în general – ură care, ajunsese să înțeleg de-a lungul

săptămânilor seminarului, se extinsese chiar și la religiile dispărute. Dar când a rostit cuvântul „neajutorat“ în acea dimineață din ultima zi de vineri din februarie, în timpul semestrului de primăvară din anul 2011, când discutam Cânturile VII și VIII, am înțeles că problema pentru tatăl meu era că disponibilitatea lui Odiseu de a primi ajutor de la zei îl caracteriza drept slab, inadecvat. Am stat așa, în fața cărții deschise, și m-am gândit la toate momentele în care urlase: *Nu-i nimic imposibil de făcut de unul singur dacă ai o carte!* M-am gândit la fotoliile coloniale pe care le asamblase cu mare efort, cu ajutorul unor truse de scule din pivniță, după ce așternuse câteva straturi de ziare pentru ca baițul în nuanță Pin colonial sau Arțar de Salem să nu păteze podeaua din beton (*Ce contează că se murdărește, e un câcat de garaj*), la felul cum pufnea în reportofonul lui alb din plastic în timp ce se încrunta la foile cu portative întinse pe tejgheaua lui instabilă din oțel inoxidabil. Și la toate acele după-amiezi când veneam acasă în timpul vacanței de toamnă sau de primăvară și-l găseam încruntat deasupra *Latina pro populo*, cartea de latină-fără-profesor pe care și-o cumpărase când eu mă hotărâsem să-mi iau diploma în limbi clasice, tocind în liniște paradigmele formelor substantivelor și adjectivelor, listele de verbe pe care le știuse odinioară atât de bine. Și i-am mai amintit pe toți acei oameni despre care el credea, în mod evident, că nu pot face nimic fără *ajutor*, majoritatea fiind din familia dinspre partea mamei, nu în ultimul rând tatăl ei, cu ipohondria lui, cu doctorii și medicamentele și regimurile lui, cu fricile, anxietățile și depresiile lui, cu cele trei neveste pe care și le luase într-o succesiune rapidă după moartea bunicii pentru că pur și simplu *nu era genul de om care să stea singur*, după cum spusese mama.

M-am gândit la toate acestea, la toate lucrurile pe care le făcuse *fără nici un ajutor*, toate cu excepția disertației, singurul lucru pe care nu reușise să-l ducă la bun sfârșit de unul singur, dar care, până la urmă, nu era vina lui, *deja mama ta era însărcinată și trebuia să muncesc*; m-am gândit la toate astea și mi-am

spus: Nu-i de mirare că nu suportă faptul că zeii intervin de partea lui Odiseu. Dacă ai nevoie de zei, nu mai poți spune că ai făcut tu ceva. Dacă ai nevoie de zei, trișezi.

Și singurul lucru pe care-l știam despre tata, lucrul care-l definea mai mult decât orice altceva, era că nu trișa și nu mințea niciodată.

APOLOGOI

(Aventuri)

MARTIE/IUNIE

„E limpede că dacă vrem să examinăm cu atenție rătăcirile lui Odiseu, vom observa că sunt alegorice.“

Pseudo-Heraclit, *Probleme homerice* (secolul I d.Hr.)

Câteva luni mai târziu, ne aflam la bordul unei nave în mijlocul Mării Egee, spunând povești și cântând. Eram în croaziera „Pe urmele *Odiseei*“

Câteodată, era ca și cum tata devenise cu totul alt om la bordul navei. Pe măsură ce ne îndepărtam mai mult și mai mult de casă – mai întâi zborul îndelungat de la New York la Atena, apoi drumul spre port, într-un autobuz care zăngănea, apoi călătoriile line pe Marea Egee, apoi Dardanelele și Asia Minor, apoi iarăși Marea Egee și ocolul spre Marea Tireniană și înapoi în Adriatică, urmărind țarmurile ondulate a cinci țări, tăind-o printre insule mici, cea mai memorabilă fiind micuța Malta, părând pierdută în mijlocul mării, precum ceva ieșit dintr-un vis, cu fortărețele ei medievale mătăhăloase și limba ei ciudată, plină de x-uri – pe măsură ce ne îndepărtam de casă, tata părea să năpârlească un soi de înveliș dur și să se îmblânzească.

La începutul călătoriei fusese tensionat. Era aricios când a venit să mă ia din fața blocului unde locuiesc în New York ca să mergem la aeroportul JFK și de acolo mai departe, spre Atena. Eram în plină lună iunie – la cinci săptămâni după ce se încheiase seminarul despre *Odiseea* –, iar ziua era îngrozitor de călduroasă și cu umiditate mare. Aranjasem să-l ia o mașină din Long Island și să-l aducă-n Manhattan să ne întâlnim, ca să nu trebuiască să ia trenul. *Neaahh*, nu e cazul, a spus, știu un tip aici, la o companie de taximetre, o să-l pun pe el să mă aducă. Când taxiul vechi și hârbuit a tras în față, avea geamurile larg deschise. Nu are *aer condiționat*? am gemut pe când mă așezam alături de el. M-a privit cu coada ochiului și a spus: Ești exact ca *maică-ta*, apoi s-a uitat în altă parte.

Am aterizat la Atena târziu în dimineața următoare. Pe când ne întindeam și căscam și începeam să ne adunăm bagajele de

mână, m-am uitat în iPhone. Duminică, 19 iunie. E Ziua Tatălui, am exclamat, iar el a zis: Nu, zău!, și a zâmbit. Dar după ce ne-am luat bagajele și ne-am îmbarcat în autobuzul cu aer condiționat care ne ducea la Pireu, în port, părea încordat ca un arc. Autobuzul s-a târât și a șerpuit prin traficul care fusese îngreunat de demonstrațiile împotriva crizei economice teribile prin care trecea țara. Un reprezentant al companiei ce organiza croaziera a profitat de viteza lejeră a autobuzului pentru a ne face o scurtă prezentare. Aveam să ne îmbarcăm pe navă după-amiaza; înainte de cină era programată să se desfășoare o recepție urmată de o lecție introductivă despre epopeile homerice, ținută de unul dintre profesorii care aveau să fie ghizii noștri de-a lungul croazierei. După cină ne începeam călătoria de douăsprezece ore de-a curmezișul Mării Egee, spre Turcia, unde se afla Çanakkale, situl ruinelor Troiei. Urma să ne petrecem ziua următoare vizitând situl.

Când autobuzul a oprit pe chei, tata s-a uitat pe fereastră, la navă. CORINTHIAN II, stătea scris cu litere albe pe carena navei, care era scufundată greoi în apă, aproape invizibilă sub suprastructura albă care se legăna, cu cele trei punți împânzite cu stâlpi de radar și antene, bărci de salvare învelite-n prelate portocalii. E mai mică decât mă așteptam, a zis tata.

Când ne cumpăraserăm biletele cu câteva săptămâni înainte, el insistase, spre surprinderea mea, să plătim pentru una dintre cabinele mai scumpe. Avea balcon propriu. Când am intrat în cabină pentru prima oară, s-a uitat în jur, analizând mobila lucioasă, și apoi a trecut printre paturi, prin micuța sufragerie și a ieșit în balcon. Stând în balcon, a inspirat zgomotos aerul Mediteranei. Dar, deși păreau să-i placă micile aspecte luxoase, orhideele și cocktailurile care ne așteptau pe o măsuță lucioasă, simțeam în el un fel de împotrivire, de parcă ar fi urmat să-mi dovedească până la sfârșitul celor zece zile petrecute pe mare că *Odiseea* nu merita tot efortul ăsta, tot acest lux.

Spiritul lui combativ, pe care l-am recunoscut după anumite comentarii făcute la seminar, s-a făcut simțit din primele zile ale croazierei. Pe când *Corinthian II* aluneca alături de dig la

Çanakkale, a doua zi de dimineață, noi doi stăteam la coadă în fața bufetului cu micul dejun de pe puntea deschisă din spatele navei. Curios, am analizat mulțimea de călători. Cine mai exact merge într-o croazieră dedicată *Odiseei*? Pe lângă un contingent destul de numeros de cupluri de pensionari plini de bani – croaziera era genul de lucruri pe care le găsești promovate pe coperta a patra a revistelor pentru foști absolvenți de facultate –, erau, spre surprinderea mea, mulți pasageri ca mine și ca tata: perechi de părinți și copii, femei și bărbați de patruzeci, cincizeci de ani însoțind oameni care nu puteau fi decât tații și mamele lor. I-am arătat lui Tati un asemenea cuplu: o femeie blondă, frumoasă, care-i vorbea într-o limbă guturală, nordică tatălui ei fercheș, cu părul alb. Crezi că e o „chestie”? I-am întrebat glumind. Tata a mormăit și a întrebat: Ce chestie? Am spus: Copii adulți care-și duc părinții în croaziera *Odiseei*. A luat o mină gânditoare și a spus pe un ton neutru: Poate.

Tendele de un albastru strălucitor plesneau și fluturau în briza puternică a dimineții. Pe când ne târșaiam picioarele de-a lungul bufetului, am observat un băiețel de vreo nouă ani, cu părul atent pieptănat cu cărare, cu tricoul lui alb, tip polo, bine călcat, care stătea lângă tata și se mișca în perfectă sincronizare cu noi. Bălăngănindu-se pe colțul tăvii lui pentru mâncare se afla o traducere a *Odiseei* în ediție broșată, groasă, unul dintre titlurile aflate pe lunga listă de recomandări, traduceri și lecturi suplimentare, sugerate de organizatorii croazierei. Cu câteva săptămâni în urmă, când primise prin poștă pachetul „de orientare”, m-a sunat și mi-a spus pe un ton aprobator: Asta-i o croazieră *serioasă*.

Odiseea de pe tava băiatului era impresionant de ferfenițită.

I-am zâmbit și i-am spus: O, deci ai citit deja *Odiseea*?

Băiatul și-a ridicat spre mine ochii de un albastru limpede. Sunt aici cu familia, suntem din New Orleans. În fiecare vară călătorim spre altă destinație. Bineînțeles, am citit toți *Odiseea* înainte de călătorie. Mi-au plăcut multe lucruri din ea, dar e destul de evident că Homer ar fi avut nevoie de un redactor. E plin de repetiții.

Tata era impresionat: Bravo! i-a spus.

Am presupus că aplauda faptul că băiatul îl citise deja pe Homer, dar apoi s-a întors spre mine.

E doar un puști, dar nu se lasă intimidat de Homer. Gândește cu *capul lui*.

Apoi, aproape imperceptibil, Tati a început să se relaxeze, în ritmul croazierei. Diminețile erau rezervate excursiilor la țarm pentru a vizita siturile legate de epopee. La multe dintre acestea nu se ajungea ușor: părea că ne cățărăm mereu pe o potecă pentru măgăruși, sau că alunecăm în jos pe un terasament pietruit, sau că ne târâim picioarele pe un drum forestier plin de praf, ori că ne prăjește soarele pe suprafața dură a cimentului. Ne întorceam epuizați și prăfuiți din aceste călătorii, recunoscători pentru paharele înalte cu limonadă sau ceai rece care ne așteptau mereu în zona pentru recepții a navei, după ce urcam înapoi pasarela. Începutul serilor era dedicat îmbăierii și schimbării hainelor; apoi urma cina. După câteva zile petrecute pe mare, după cină, în jurul orei nouă, a început să se adune un mic grup la barul navei, unde trăgeam câteva fotolii în semicerc, în jurul pianului, și comandam cocktailuri.

Aceste sesiuni erau conduse de doi membri ai echipajului, care până la sfârșitul călătoriei au fost supranumiți, cu afecțiune, „Regele și Regina Croazierei”: Brendan, un profesor de limbi clasice, care era arheologul croazierei, și Ksenia, directoarea croazierei, o ucraineancă blondă și zveltă, căreia îi plăcea să râdă mult. Deși trebuie să fi fost trecut de patruzeci de ani, Brendan avea un aer izbitor de băiețesc; cu siguranța lui de sine naturală și cărarea perfectă și hainele de student, parcă era fratele mai mare al lui Brendan, studentul meu. Câteodată cânta la chitară, iar Ksenia îl acompania, cântând muzică folk, iar noi ceilalți ne alăturam. Dar în cele mai multe dintre seri îl ascultam cântând pe pianistul navei, care avea un ochi de sticlă. Pianistul acesta accepta comenzi, și tata îi solicita invariabil una dintre melodiile clasice din Great American Songbook¹, care-i plăceau

1. Canon muzical american neoficial, care cuprinde cele mai celebre melodii populare americane și de jazz dintre 1920 și 1950.

atât de mult. Acest lucru a făcut, mai mult decât orice, cred, ca el să se îmblânzească pe măsură ce treceau zilele și nopțile. Oricât de departe am fi fost de casă, oricât de străni ar fi fost unele dintre acele locuri, oricât de incomprehensibile limbile pe care le auzeam (*N-am mai văzut niciodată atât de multe x-uri în afara unei ecuații de gradul doi*, a exclamat pe când examinam amândoi un afiș dintr-o stație de autobuz din Malta), aceste reminiscențe de acasă, cuvintele pe care le știa atât de bine, ecourile culturii trecutului său îl reconfortau. Părea să se des-tindă văzând cu ochii odată ce se așeza în fotoliu cu un martini în mână, acompaniindu-l cu un glas răgușit pe pianistul cu un singur ochi.

În prima seară când ne-am aflat în salon, acompania cu jumătate de gură pe „My Funny Valentine“:

Trupul nu ți-e mlădios?

Ai gura lăsată-n jos?

Când o deschizi să vorbești, ești istețăăăă?

Ah, ce melodie grozavă! A luat o gură din băutură și a ples-căit din buze.

Brendan a zâmbit: De ce-i grozavă?

Versurile! a strigat tata. Au exact ceea ce ne place nouă la matematică: simplitate și eleganță. Spune maximum cu un minimum de resurse.

Brendan a întrebat: Maximum despre ce?

Tata a dat din cap: Despre... ciudățenia iubirii, a spus el în cele din urmă, privind în pahar. O persoană poate fi plină de defecte, știi tot ce-i greșit la ea, dar o iubești. *Ești un pic comică / Nefotogenică / Și totuși ești opera mea de artă preferatăăă...*

Atât de frumoasă, a adăugat după o clipă. Îți spune totul despre dragostea adevărată, despre cum e o relație cu adevărat. Nu-i deloc ceea ce vezi în *filme*.

Spre surprinderea mea, a devenit repede evident că-i plăcea croaziera în sine – ritualul îmbrăcării pentru cină, cocktailurile

ce țineau până târziu în noapte și pianul, conversațiile întâmplătoare cu străinii la un pahar sau la micul-dejun – mult mai mult decât vizitarea siturilor arheologice. Mă temusem la început că eforturile fizice vor fi prea mari pentru el; în fond, mai avea trei luni până să împlinească optzeci și doi de ani, și era foarte mult de mers – ceea ce de obicei în Grecia presupune să urci. Dar asta nu-l deranja. Sunt bine! îmi spunea când îi ofeream o mână de sprijin în timp ce ne chinuiam să urcăm un deal abrupt. Dar anumite situri, începând chiar cu Troia, l-au lăsat rece. *Nu e deloc așa de impresionant!* a mormăit în ziua când am înconjurat Çanakkale, ascultând prelegerea lui Brendan despre istoria sitului. Cu lentilele rotunde ale ochelarilor săi cu ramă de oțel strălucind în soare, Brendan ne-a explicat că au existat mai multe cetăți succesive ale Troiei de-a lungul mileniilor, fiecare dintre ele cunoscând înflorirea, apoi declinul la vremea ei. Printre ruinele acestora, a continuat el, se găseau dovezile unei „catastrofe majore” ce ar fi avut loc prin 1180 î.Hr. – data tradițională a căderii Troiei. Când a spus asta, oamenii au murmurat cu subînțeles și și-au notat în carnețele.

Tata asculta cu atenție, dar părea sceptic pe când urcam pe cărările prăfuite și pe poteci, printre zidurile uriașe înclinate spre interior, printre grămezile de pietre cenușii ce se ridicau dintre peticele de iarbă pârjolită, îngălbenită. În soarele ucigător, pietrele păreau obosite și poroase, la fel de imateriale ca niște cuburi de zahăr.

Tata a privit în jur. Evident că e *interesant*, a spus. Dar...

Vocea i-a pierit și dat din cap.

Dar ce? am fost eu curios.

S-a uitat la mine și apoi, spre surprinderea mea, m-a cuprins cu brațul și m-a bătut pe umăr, zâmbind strâmb. Dar poemul pare mai real decât ruinele, Dan!

De-a lungul săptămânii ce-a urmat, acesta a devenit refrenul lui. *Poemul pare mai real!* spunea în fiecare seară, când oamenii discutau activitățile zilei ce trecuse. Când făcea asta, arunca o privire lungă, furișă, spre mine, știind ce mult îmi plăcea ideea

respectivă. A spus-o când am navigat din Turcia spre vârful sudic al Peloponezului, când am hoinărit printre ruinele palatului pe care ghizii noștri îl botezaseră „Palatul lui Nestor“ (Dar episodul Nestor apare în Cântul III, a trâmbițat Robert, băiatul pe care-l cunoscuserăm în prima dimineață, când am debarcat pe insula Pîlos. Și aflăm despre Odiseu la Troia abia în Cântul IV. Nu mergem în ordinea poemului! Brendan a râs: dacă am vizita aceste situri în ordinea în care apar ele în poem, am rămâne fără combustibil!) Erau aproape 38 de grade afară; aerul era atât de fierbinte, încât se simțea aproape ca o țesătură. Cineva a glumit că s-ar băga în cada adâncă din piatră pe care ne-o arăta Brendan. Unii ghizi, a zis el, vă vor spune că aceasta este chiar cada în care s-a îmbăiat Telemah când a fost oaspetele lui Nestor, în Cântul III. Tata a aruncat un ochi spre cadă și a spus în întineric: mă îndoiesc. Îndreptându-se de spate, s-a întors spre mine. Nu am o părere grozavă despre Telemah, a spus, dar mă îndoiesc că era atât de mic.

În seara aceea, când ne-am așezat în salon, pianistul a început să cante „Where or When“. Tata și-a ridicat paharul de martini și a fredonat cu voce răgușită: *Se pare că am mai stat și-am vorbit așa... / Dar nu-mi amintesc unde și nici când... / Unele lucruri ce se-ntâmplă pentru prima oară par a se-ntâmpla din nou...*

E limpede, a spus el către tot grupul după o clipă, e limpede că sunt bucuros că am ajuns să văd locurile și am putut să fac o legătură între locurile reale și ce e la Homer.

Oamenii au încuviințat.

Dacă aș citi Cântul III acum, de exemplu, a continuat el, aș ști exact cum arată țărmurile „Pylosului plin de nisipuri“ – a făcut semnul citării cu degetele pentru a indica faptul că citează verbatim – unde a acostat Telemah. Și acum avem cu toții o idee despre peisajele din jurul Troiei, unde era situată, cum arată pe fundalul mării din depărtare. E grozav. Dar pentru mine, toate astea sunt un pic goale în comparație cu povestea. Sau poate pe jumătate goale. E ca și cum toate locurile astea pe care

le vedem ar fi niște decoruri de scenă, însă poemul este *piesa*. Simt că acesta este real.

Eu radiam și am spus: Nu-mi zice că am făcut tot drumul ăsta ca să mergem pe urmele *Odiseei* și tu acum crezi că am fi putut sta acasă!

Ksenia a râs zgomotos: Nu-mi spune asta *mie*, a zis ea. Treaba mea e să fiți cu toții fericiți!

Poate că e ca-n *Vrăjitorul din Oz*, a spus tata repede. „Nu-i nici un loc ca acasă...”

A urmat o mică pauză și Brendan s-a întors spre mine. Ești de părere că filmul ar putea fi de fapt o poveste bazată pe *Odiseea*?

Mai întâi a fost o carte, l-a întrerupt tata. L. Frank Baum!

M-am gândit o clipă. Sigur, am spus. Clar! Protagonista e smulsă de lângă casă, familie și trăiește experiențe fabuloase în locuri exotice unde întâlnește tot soiul de ființe fantastice și monstruoase. Dar în tot timpul ăsta ea tânjește după casă. E uimitor, de fapt, cât de similare sunt structurile celor două.

Femeia blondă, de vreo patruzeci de ani, pe care o văzusem de câteva ori în compania unui bărbat fercheș care trebuie să fi fost tatăl ei, a spus: Da, dar în film se dovedește că totul fusese un vis nu-i așa? Totul se petrece în mintea ei. Toți oamenii pe care-i întâlnește acolo sunt doar fantezii inspirate de oamenii din viața ei plictisitoare de la fermă, nu? Dar aventurile lui Odiseu sunt toate *reale*. Așa că lucrurile sunt diferite, nu crezi? El chiar întâmpină greutăți ca să ajungă acasă, însă pentru ea totul a fost doar un vis.

I-am aruncat tatălui meu o privire amuzată, dar el se uita fix în paharul cu martini. Filmul ăla a apărut chiar înainte să izbucnească războiul, a spus el gânditor. Cu câteva săptămâni mai devreme, din câte-mi amintesc. Tata lucra la un proiect important în vara aceea, departe de casă, dar tocmai atunci era acasă și ne-a dus pe mine și pe Unchiul Bobby la Loew's Theater, să vedem filmul. Doamne, în zilele alea, când vedeai un film, era cu adevărat o experiență. A fost un spectacol pe scenă cu Judy Garland și Mickey Rooney! Din podea a ieșit o orgă! Și apoi filmul – ei bine, nimeni nu mai văzuse așa ceva.

Micul grup adunat în jurul barului amuțise treptat pe măsură ce el își depăna amintirile. Din când în când obișnuia să ne spună câte o poveste ca asta, mie și fraților mei, câte o anecdotă despre copilăria lui care nu era despre luptă, nu era ținută să construiască un contrast între greutățile Marii Crize și viața ușoară pe care o aveam noi, copiii, acum – ceva despre cercul de prieteni cartofori, deștepți, ai mamei lui sau despre cum tatălui lui îi plăcea să stea pe un scaun lângă radio și să-l asculte pe Jack Benny sau despre sărbătoarea de Thanksgiving petrecută la țară, în casa unei mătuși. Mie, aceste povești îmi erau cele mai dragi, pentru că erau rare; dar, în ceea ce-i privea pe oamenii din salon, astea erau singurele povești pe care el le spunea.

Pentru ei, am realizat dintr-odată, era un bătrân adorabil, plin de povești despre anii '30 și '40, epoca de care ținea muzica ce răsună din pian, o epocă plină de inteligență, de încredere și de tupeu. Era de parcă el însuși ar fi fost Marea Carte a Cântecelor Americane. Mă străbătea un spasm de emoții întunecate, ceva primitiv, copilăresc. Numai să-l fi cunoscut ei pe adevăratul tata, mă gândeam. Privind în jur la ceilalți, în timp ce-l ascultau pe Tati, la zâmbetul fermecat de pe chipul lui Brendan și al Kseniei și înapoi la chipul lui, relaxat și deschis, înmuiat de puterea amintirilor, un chip atât de diferit de cel pe care-l arăta adesea, cel puțin familiei lui, m-am întrebat brusc dacă nu cumva ar putea exista oameni, străini pe care i-a cunoscut în călătorii de afaceri, băieți de serviciu din hoteluri, însoțitoare de zbor ori participanți la conferințe cărora el le-a arătat doar acest chip blând și care, prin urmare, ar fi uimiți să-i vadă expresia plină de dispreț pe care noi i-o cunoșteam atât de bine, așa cum noi eram uimiți de cealaltă, mult mai rară, plină de blândețe. Câte fețe avea de fapt tatăl meu, m-am întrebat, și care dintre ele era cea „reală”? Poate că această persoană expansivă și fermecătoare, atât de diferită de bărbatul arțăgos și închis în sine pe care, cu doar o lună sau două în urmă, ajunseseră să-l cunoască studenții mei de la cursul despre *Odiseea*, m-am gândit eu cu tristețe, acest domn în vârstă care cânta și care putea fi atât de

afabil și de hazliu cu străinii de pe o navă din mijlocul mării, era de fapt omul care fusese mereu menit să fie tatăl meu. Sau care, poate, fusese el însuși de fapt tot timpul, deși doar cu ceilalți, băieții de serviciu și stewardesele. Copii își imaginează mereu că adevărata identitate a părinților este aceea de părinți; dar de ce?

Cine-i cunoaște cu adevărat pe cei ce l-au zămislit? se întreabă Telemah cu amărăciune la începutul *Odiseei*. Cine, într-adevăr? Părinții sunt misterioși pentru noi într-o măsură în care noi nu reușim vreodată să fim pentru ei.

Sau, m-am gândit o clipă mai târziu, poate că amândouă fețele lui erau reale. Poate că și Tati era *polytropos*; poate că, așa cum demonstrează cu atâta forță acel adjectiv în *Odiseea*, identitatea nu are legătură cu opozițiile binare, cea disprețuitoare ori cea blândă, tatăl sau soțul, tatăl sau fiul, ci cu perspectiva caleidoscopică. Poate că e vorba despre ce porțiune a cercului, a buclei, se întâmplă să vezi de acolo de unde ești poziționat.

Tata s-a răsucit în scaun și i-a făcut un semn pianistului.

Ce zici de „Over the Rainbow”? l-a întrebat. Bărbatul cu un ochi a rânjit și a dat aprobator din cap, apoi a trecut cu grație de la ceea ce tocmai cânta spre primele note ale celebrei melodii. Tata s-a răsucit la loc spre noi.

Harold Arlen! Și Yip Harburg! Ce mare compozitor american. A închis ochii și a început pe jumătate să îngâne, pe jumătate să cânte. *E un târâm de care-am auzit odată-ntr-un cântec de leagăn...*

Apoi s-a uitat spre mine. Dan și cu mine știm toate cântecele vechi, nu-i așa? Toți copiii mei le știu, le cântam în jurul pianului la care interpreta fiul meu, Andrew. Rodgers și Hart, Harold Arlen, George și Ira – toți cei mari! Astea-s de pe vremea când un cântec era un *cântec*.

A mai sorbit din martini și a scos un sunet plin de satisfacție: *Aaaahhh!*

E fericit, mi-am zis.

În spatele lui, ferestrele uriașe de sticlă dădeau înspre mare. Cerul era sângerieu; apa era neagră.

Blonda a făcut un gest spre peisaj și a spus: Trec zilele așa cum apa alunecă pe lângă noi. Ce urmează să vedem mâine? Abia dacă știi ce zi e!

Știam ce urmează. Tata a început să cânte melodia lui Rodgers și Hart, „Nici n-am știut cât era ceasul“ *Nici n-am știut ce zi era*, a cântat cu glas răgușit, *tu mă țineai de mânăăăă...* Câteva pasageri au aplaudat încântați.

Cineva a spus: Suntem în mijlocul mării, bem vin și ascultăm muzică. Cui îi pasă ce zi e?

Tati a zis: Mdea! *Noi* nu tânjim după casă.

În timpul marelui ospăț de la curtea regelui Feacilor își va spune în sfârșit Odiseu povestea tuturor încercărilor la care fusese supus, în fața gazdelor sale vrăjite, începând cu ziua în care el și tovarășii săi au lăsat în urmă ruinele Troiei și încheind cu dimineața în care fusese descoperit, singur și dezbrăcat, de prințesa Nausicaa pe țărmul insulei Scheria. Aceste povești ocupă aproape patru Cânturi ale *Odiseei*, de la Cântul IX la Cântul XII.

Numele grecesc pe care tradiția l-a dat acestei părți a poemului – mult așteptata narațiune a aventurilor lui Odiseu, care, pentru mulți cititori, reprezintă partea cea mai memorabilă a *Odiseei* – este Apologoi, „Povestirile“. Acest titlu reflectă un fapt crucial: naratorul acestor povești este nimeni altul decât însuși Odiseu. Până acum tot ceea ce știm despre Odiseu, captivitatea la Calypso, naufragiul ce a urmat plecării de pe insula ei, descoperirea lui de către Nausicaa, sosirea la palatul regelui și reginei Feacilor, este narat de către poetul *Odiseei*. Dar aventurile care au devenit atât de faimoase, încât le știi chiar și oamenii care nu au citit *Odiseea* – întâlnirea lui cu Lotofagii dependenți de un drog care-i face pe oameni să-și uite patria; înfricoșătorii monștri Scylla și Charybda, care trăiesc pe versanții opuși ai unei strâmtoni înguste, prădându-i pe marinarii care încearcă s-o străbată; întâlnirea lui cu Circe, care-i transformă tovarășii în porci; monstrul Cyclop, cu un singur ochi – toate sunt povestite de el. De aici, „Povestirile“: un titlu care subliniază minunata

pricepere a lui Odiseu la vorbe, competența lui plină de șiretenie în domeniul poveștilor și fabulelor.

Parcă pentru a accentua acest rol, revelarea identității lui în fața Feacilor are loc în clipa în care el începe să-și spună poveștile. De-a lungul șederii sale în Scheria, Odiseu a trăit incognito, un oaspete distins al familiei regale, și nimănui, datorită convențiilor sociale, nu-i trecuse prin cap să-l întrebe cum îl chemă. Apoi, spre sfârșitul Cântului VIII, când e oaspete al banchetului în timpul căruia Demodocus a interpretat Balada lui Ares și a Afroditei, eroul îi cere bardului să cânte despre sfârșitul Războiului Troian – mai precis, despre Calul Troian. În timp ce Demodocus cântă, Odiseu e copleșit de amintirea evenimentelor reale și izbucnește în lacrimi pline de mânie, pe care Homer le descrie în cuvinte frapante: ele sunt, spune el, precum lacrimile unei femei ce se aruncă peste trupul soțului ei, un războinic căzut în timp ce-și apăra cetatea. (Când citești *Iliada*, întâlnești femei care fac exact acest lucru: dar ele sunt troiene, jelindu-și bărbații care au murit luptând împotriva grecilor – greci ca Odiseu.) Alarmat de suferința oaspetelui său, regele Feacilor îl roagă cu blândețe să dezvăluie ce anume din această poveste l-a impresionat atât de tare; poate, se întreabă el, a avut o rudă care a căzut la zidurile Troiei?

Abia în răspunsul către blândul rege își va destăinui Odiseu în cele din urmă identitatea:

„Dară acuma ți-oi spune întâi al meu nume, ca și voi
Bine să-l știți, iară eu, dacă-a fi ca să scap de pieire,
Gazdă să pot să vă fiu, chiar departe de-mi este sălașul:
Sunt Odysseu, lui Laerte fiu, cel ce mereu, printre oameni,
Gând iscusit împletii, iară slava mi-ajunse la ceruri”¹.

La începutul cursului din prima zi de vineri a lunii martie, când ne-am apucat să discutăm despre Apologii, am subliniat

1. Op. cit, p. 134.

faptul că celebrele aventuri ale lui Odysseu sunt, de fapt, povestite de propriul lor erou. De ce, am întrebat în timp ce studenții se așezau în jurul mesei, nu au fost relatate aceste episoade de către naratorul poemului? Ce realizează poetul dacă-l face pe protagonistul povestirilor să le nareze?

Tata a ridicat mâna.

Oare sunt singurul de aici care crede că fanfaronada asta e ciudată?

Observasem, pe măsură ce săptămânile treceau, că tata începuse să-și prefăteze comentariile la curs în acest fel: *Oare sunt singurul de aici care crede...?* La început, îmi zisesem că e un semn de nesiguranță; dar apoi am observat cum, atunci când a început așa, vreo doi studenți au aprobat din cap, parcă încurajați de acest început. Tom Blondul, de exemplu; și Jack, destul de des.

Tom a dat din cap chiar atunci, de fapt, și a spus: Mda, e cam ciudat că se schimbă total – acum zece minute era un nimeni, nu le spusese cine e tot timpul cât a stat acolo și, brusc, începe: „Ăsta-i numele meu; a, și, apropo, sunt incredibil de faimos, până și zeii mă cunosc“

Câțiva dintre puști au râs.

De acord, am spus. E ciudat. Care credeți că-i explicația?

Tata a spus: Nu-mi place. De ce trebuie să se laude cu cât de șmecher e? Dacă poveștile arată că e sclipitor și inteligent, atunci ar trebuie pur și simplu să le nareze și să lase poveștile să dovedească asta.

Pe măsură ce vorbea, în minte mi-a răsărit o imagine foarte limpede a lui, cel de la mijlocul anilor '60. Trebuie că aveam șase sau șapte sau opt ani la vremea aceea, o vreme când unii dintre frații și surorile bunicului meu din partea mamei trăiau încă și veneau pe la noi pe acasă atunci când și Bunicul ne vizita. În mod invariabil, punctul culminant al acestor adunări ne găsea pe toți îngrămădiți în jurul mesei din sufrageria mamei, în timp ce Bunicul spunea una dintre poveștile lui, a căror temă comună era abilitatea lui de a încălca regulile, de a trișa câte puțin ici și colo pentru a avea succes sau, câteodată, pentru a supraviețui:

cea despre cum, pe când avea optsprezece ani, s-a furișat pe vaporul care l-a dus în America strigând *Foc!, foc!*, apoi strecurându-se pe pasarelă în zăpăceala care a urmat; despre cum, în adolescență, în timpul Primului Război Mondial, el și familia lui trebuiseră să se ascundă în pădurea de lângă orașul lor pentru că centrul era bombardat și, cât campaseră în pădure, el împușcase și omorâse o căprioară, pe care o mâncaseră cu toții, deși carnea unui animal omorât astfel, știau cu toții, nu era cușer. *Dar în aceste condiții*, spunea el când ajungea la punctul culminant al poveștii, *încalci regulile, iar Dumnezeu te iartă*. Noi presupuneam, bineînțeles, că în aceste povești exista foarte multă înfrumusețare, că bunicul luase ceva ce se întâmplase cu adevărat, eroarea birocratică a unui ofițer de la imigrări, un bombardament sporadic și, probabil, câteva ore petrecute în pădurea deasă de lângă micul lui orașel, pe care imaginația lui bogată o populase cu tot soiul de sălbăticiuni, și dăduse tuturor acelor evenimente simple și banale sclipirea irizată a dramei și emoțiilor. Dar poveștile erau atât de bune, încât nimeni nu voia să le pună la îndoială, nimeni nu voia să sape destul de adânc încât să afle cât era invenție în ele... Nimeni, cu excepția tatălui meu. Îmi amintesc expresia de nerăbdare plină de scepticism pe care o afișa stând izolat într-o parte, cu scaunul tras departe de masă, cu chipul încremenit ca un perete, imobil și impasibil, de parcă a reacționa altfel la poveștile bunicului meu, a arăta plăcere sau încântare, ar fi fost o înfrângere, un eșec.

Acum, când discutam despre cum își începe Odiseu povestea uimitoarelor lui aventuri, tata întreba: *De ce trebuie să se laude cu deșteptăciunea lui?*

Dar, de fapt, lăudăroșenia lui Odiseu în privința propriilor talente este cea care face ca întoarcerea lui acasă să dureze atât de mult, după cum aflăm din relatarea celei mai mărețe dintre aventurile lui din Apologii: întâlnirea cu Ciclopul.

Mai sunt, cu siguranță, și alte aventuri importante în Cânturile IX și X pe care le-am discutat în acea zi. După ce Odiseu și tovarășii lui părăsesc Troia, ei nimeresc pe tărâmul oamenilor

numiți Ciconi. Ceea ce urmează le va suna familiar tuturor celor care au citit *Iliada*: grecii iau cu asalt orașul, omoară bărbații, înrobesc femeile și copiii și duc prada înapoi la corăbii. Supraviețuitorii Ciconi fug în interiorul continentului pentru a căuta întăriri și sosesc când oamenii lui Odiseu, neatenți la avertismentele lui, se ospătează și beau pe țărm în cinstea victoriei. („Smintiți!“, exclamă Odiseu, relatând incidentul publicului său de Feaci: e același cuvânt pe care poetul îl folosește pentru a-i descrie pe tovarășii lui Odiseu în proem, când naratorul amintește blasfemia uciderii și mâncării Cirezilor Soarelui.) Grecii sunt surprinși și copleșiți numeric și suferă pierderi masive; supraviețuitorii se retrag în cele din urmă pe corăbii.

Asemănarea dintre această primă aventură și tipul de luptă purtată de greci la Troia nu e accidentală: de parcă, la începutul călătoriei sale, Odiseu ar fi încă victima atracției gravitaționale a Troiei și a *Iliadei*. Dar, pe măsură ce timpul trece și aventurile lui se adună, ele devin din ce în ce mai fantastice, mai supranaturale, mai nelumești. Următoarea aventură, de exemplu, este o întâlnire cu Lotofagii, un popor pașnic care se hrănește cu niște plante ce sunt inofensive pentru ei, dar reprezintă un pericol mortal pentru Odiseu și ai săi; pentru că floarea de lotus îl face pe cel care o mănâncă să nu mai știe „nici de veste să deie, ba nici să se-ntoarcă“. Nu toate pericolele prin care trec Odiseu și ai lui în anii lor de bejenie sunt de natură violentă.

În următorul Cânt, al zecelea, elementul supranatural predomină. Mai întâi, Odiseu navighează spre insula plutitoare a lui Aiolos, stăpânul vânturilor, care-i dăruiește eroului un burdof cu vânturi menite să-l duc acasă; dar, navigând spre Itaca, tovarășii lui, suspectând că în acel burdof se găsesc comori pe care conducătorul lor le ascunde de ei, îl deschid când acesta doarme, iar vânturile sunt eliberate. Acesta este unul dintre incidentele care culminează cu uciderea și mâncarea Cirezilor Soarelui, lucru interzis, ce sugerează existența unor tensiuni între Odiseu și tovarășii lui. Când am discutat acest episod la curs, tata a zis: Oare sunt singurul de aici care observă că are probleme cu oamenii lui?

După aceea, Odiseu și tovarășii lui acostează la un alt țărm ciudat, aparținând unei rase de giganți numiți Laistrygoni. Precum pe tărâmurile nefiresc de luxuriante ale Feacilor, unde copacii și plantele sunt mereu în floare, teritoriul Laistrygonilor se distinge printr-o anomalie temporală: aici nu este noapte, amurgul preschimbându-se fără excepție în răsărit. Acest episod este marcat și de o altă, mult mai sinistă asemănare cu Feacii. După ce trage corabia la țărm, Odiseu trimite înainte trei iscoade a căror primire de către familia regală oglindește în mod grotesc fericita întâmpinare a lui Odiseu de către Nausicaa și părinții ei: ei întâlnesc o prințesă pe drumul spre cetate, apoi îi cunosc pe rege și pe regină, dar această regină e monstruoasă, „cât un munte de-naltă“, iar regele e nerăbdător să mănânce carnea grecilor. În bătălia ce urmează, Laistrygonii distrug toate corăbiile grecilor, cu excepția uneia singure, și îiucid pe majoritatea tovarășilor lui Odiseu.

Cu această corabie supraviețuitoare, Odiseu, însoțit de tovarășii care i-au mai rămas, își croiește drum spre Aiaia, insula umbrită de arbori unde trăiește Circe. Povestea lui Circe e populată de animale stranii: leii și lupii umblă prin jurul palatului ei, după ce au fost îmblânziți de ea cu ajutorul poțiunilor. Iar în cocinile învecinate se-nvârt porci care au fost odinioară oameni – tovarășii lui Odiseu, asupra cărora și-a exersat groaznica ei magie. În cele din urmă, Odiseu îi salvează, înarmat cu un antidot pe care i l-a dat Hermes, o buruiană magică numită *moly*. Dându-și seama, în acel moment, că Odiseu se bucură de favorurile zeilor, Circe îi oferă acestuia palatul și patul său. El și tovarășii lui vor rămâne cu ea timp de un an.

Și așa, cele câteva aventuri povestite de Odiseu în Apologoi trasează o evoluție de la violența pură la magie, de la natural la supranatural. Ele au în comun și o estompare amețitoare a limitelor dintre animal și uman, dintre uman și divin; încălcări ale ospitalității; și motivul persistent al neroziei autodistructive de care dă dovadă echipajul lui lacom, incapabil la modul patologic

să-și stăpânească instinctele, dorința lor insașiabilă de mâncare, băutură și aur pentru a-și asigura supraviețuirea.

Dar episodul Ciclopilor poate fi considerat cea mai importantă dintre aventurile lui Odiseu pentru că aruncă lumina cea mai puternică asupra personalității eroului, asupra virtuților și carențelor sale.

S-a dovedit a fi și episodul care-i plăcuse cel mai mult și tatălui meu.

După ce scapă de Lotofagi, Odiseu și tovarășii săi ajung pe pământurile unei seminții numite Ciclopi, care sunt descriși a fi

„...țâfnoși, fără lege,
[...] pe nemuritori lăsând seama,
Nici nu sădesc vreun răsad cu-a lor trudă, nici câmpul nu-l ară,
Ci toate, fără arat, fără vreun semănat cresc, din fire,
Grâne și orz, ca și struguri din vița-de-vie, ce-duce
Vinul cu gustul bogat; toate cresc doar sub ploaia lui Zeus.
N-au ei nici sfat și-adunare, nici legi și nici juzi buni de pace,
Ci locuiesc doar în creștet de munți, sub înaltele vârfuri,
În câte-o peșteră-adânc sfredelită, porunci fiecare
Dând la copii și neveste, și nici între ei nu-și țin seama”¹.

Brutele acestea reprezintă partea inferioară a spectrului comportamentului civilizat a cărui parte superioară este ocupată chiar de Feaci – care, trebuie să ne amintim, alcătuiesc publicul acestei povestiri –, cu politețea lor plictisitoare, cu dragostea pentru dans, jocuri, poezie și ospete. Violenți, nelegiuiți, fără să cunoască agricultura sau instituția de căpătâi a vieții politice grecești, sfatul cetățenilor (precum cel pe care îl convoacă Telemah în Cântul II), Ciclopii sunt, la propriu, oameni din peșteră, primitivi.

Ceea ce-i salvează viața lui Odiseu la întâlnirea cu una dintre aceste brute, un ciclop numit Polifem, este mintea lui; ceea ce-l bagă-n necazuri la finalul acestui episod este gura lui.

1. Op. cit, p. 137.

După ce ajung pe tărâmul Ciclopilor, eroul și o mică echipă pleacă să investigheze o grotă întinsă care, vor observa ei imediat, este refugiul unui uriaș solitar. Un soi de „premoniție“, după cum o va descrie mai târziu Feacilor, îl face să ia cu el un burduf plin cu un vin foarte tare pe care l-a primit în dar odinioară, tributul plin de recunoștință al familiei unui preot a cărui viață o salvasc. (Iarăși, tema ospitalității.) Vor intra îndată în grotă lui Polifem, care întâmplător e goală în acel moment. Oamenii îl imploră pe Odiseu să fugă cu oile pe care le găsesc acolo și să se întoarcă la corăbii, dar de data aceasta lăcomia lui Odiseu se dovedește a le fi fatală: el vrea să aștepte întoarcerea Ciclopului, le spune, pentru a vedea ce daruri de ospitalitate vor primi din partea locatarului peșterii. Dar orice așteptări va fi avut el față de Ciclop să respecte regulile normale de ospitalitate, acestea vor fi încălcate imediat, în mod oribil. Când se întoarce Polifem, el blochează intrarea peșterii cu o stâncă uriașă („nici douăzeci care, / Și încă două, din prag, chiar cu patru roți, n-ar fi mișcat-o“) și începe să-i mănânce pe doi dintre tovarășii lui Odiseu. Aici asistăm la o inversare grotescă a ospitalității normale: gazda își mănâncă oaspeții în loc să-i hrănească.

E un pasaj în *Iliada* în care un bătrân care a fost odinioară învățătorul lui Ahile declară că misiunea sa educativă fusese aceea de a-l transforma pe băiat într-un bun vorbitor, precum și într-un împlinitor de fapte mărețe: în episodul Ciclopilor din *Odiseea*, Homer îl portretizează exact așa pe Odiseu. Înțelegând că nu se poate lăsa în voia propriei furii și că nu-l poate ucide pe monstru drept răzbunare că i-a omorât tovarășii – pentru că doar Ciclopul e destul de puternic încât să ridice stânca ce blochează intrarea în peșteră –, el își va învinge dușmanul atât cu ajutorul cuvintelor, cât și al faptelor. Când Polifem părăsește peștera pentru a se ocupa de turmele sale, Odiseu și tovarășii săi taie o bucată dintr-un par uriaș care zace în peșteră – trunchiul unui măslin pe care uriașul îl folosește pe post de toiag – și îl transformă într-o țepușă. Când monstrul se întoarce, Odiseu

îl îmbie cu vinul pe care-l adusese cu el. Apoi urmează o batjocură penibilă care se dovedește esențială. Când Polifem se îmbată și încearcă să stoarcă informații despre identitatea oamenilor din peștera lui și despre locul în care se află corăbiile lor, Odiseu îi răspunde că au naufragiat și că numele lui este „Nimeni” Neobișnuit cu vinul – el aparține, în fond, unei rase ce nu cunoaște agricultura, nici viticultura –, creatura uriașă adoarme vomitând bucăți de carne umană.

Iar aici capcana, cu elementele ei încolăcite de fapte violente și vorbe istețe, se închide. Ridicând țepușa pe care au pregătit-o, Odiseu și tovarășii săi o înfig în ochiul Ciclopului. Când, la auzul urltelor sale de agonie, vecinii monstrului rănit se adună în fața peșterii, întrebându-l ce s-a întâmplat – „Oare-i vreun muritor ce-ți înșfacă și-ți duce din turmă, / Au cineva, vreun viclean sau tâlhar, dă să ni te ucidă?” –, tot ce poate răspunde el e „Nimeni mă ucide”, moment în care posibilitățile săi salvatorii se întorc pe la case, sfătuindu-l să înalțe o rugăciune tatălui său, Poseidon, dacă are nevoie de ajutor. A doua zi, Odiseu și oamenii lui scapă agățându-se sub burțile flocoase ale oilor lui Polifem, când acestea se strecoară afară din peșteră, lăsându-l pe monstrul rănit și umilit să se întrebe cum un biet om, „omulețul cel bun de nimic și nebleznic”, a putut să-l învingă.

Imediat după acest triumf va face Odiseu greșeala lui mortală. Grecii ridică ancora îndepărtându-se de insula Ciclopilor, dar pe când se află încă la o distanță destul de mică cât Polifem să-l poată auzi, Odiseu se răsuțește și începe să-și bată joc de creatura pe care viclenia lui a nenorocit-o:

„O, tu, Cyclopule, nu-ți era dat pe tovarășii noștri –
Nu cei ai unui tembel – să-i mănânci în bârlugu-ți, cu sila!
Ba zău că se cuvenea să te-ajungă chiar relele-ți fapte,
Afurisite, ce n-ai vreun obraz către oaspeți, acasă,
Ci îi mănânci: pedepsitu-te-au Zeus și cu toți zeii ceilalți!”¹.

Auzind acestea, monstrul își iese din minți de furie. Rupând o stâncă ascutită din vârful unui munte, el aruncă bolovanul enorm înspre corabia care se îndepărtează. Valurile amenință să aducă nava înapoi la țarm. Dar, în ciuda rugămintilor echipajului său terifiat, Odiseu continuă să-l batjocorească pe Ciclop:

„O, tu, Cyclopule, de-o fi cândva să te-ntrebe vreunul
Din muritori ce-i cu ochiu-ți și greaua lui caznă, ce-o suferi,
Spune-i că eu, Odysseu, mândrul cuceritor, lui Laerte
Fiu multvestit, ți l-am scos, eu, ce-mi am în Ithaca palatul!“¹.

Este singura dată în timpul aventurilor sale când Odiseu își dă impetuos în vileag întregul nume și detalii privind identitatea sa, iar faptul acesta are urmări dezastruoase. Pentru că, odată ce are aceste informații despre dușmanul său – care nu mai e „nimeni“ –, Ciclopul poate aduce un blestem teribil asupra lui. Ridicându-și brațele uriașe spre ceruri, el invocă numele tatălui său, Poseidon:

„Dă-mi ascultare, o, Poseidáon, tu, Crai pe pământuri,
Plete-de-beznă, de sunt eu al tău, și te ții că-mi ești tată!
Dă-mi Odysseu, mândrul cuceritor, să n-ajungă acasă,
Al lui Laerte fecior, ce își are-n Ithaca palatul!
Iar de-i e dat pe cei dragi să-i mai vadă la-ntorsul acasă,
Viu în palatu-i slăvit ajungând, până-n țara lui dragă,
Într-un târziu să ajungă, sleit, fără dragii-i tovarăși,
Pe o corabie de prin străini, și doar griji să găsească!“².

Ăsta e de fapt motivul pentru care îi ia zece ani lui Odiseu să ajungă acasă.

Combinția de istețime, improvizație rapidă și îndrăzneală scandaloașă de care dă dovadă Odiseu în peștera lui Polifem naște întotdeauna o satisfacție profundă în ascultători.

1. Idem.

2. Idem, p. 149.

Jack a spus: Ce tare e! Parc-ar fi Hercule Poirot și James Bond la un loc!

Până și tata a avut ceva bun de spus despre Odiseu: Îl bate cu un *calambur*! a strigat el fericit.

Dar jocul de cuvinte din acest pasaj remarcabil e mai complex decât poate reda orice traducere, am continuat eu să explic. Odiseu îi spune Ciclopului că numele lui e „Nimeni“. Dar cuvântul grecesc pentru „Nimeni“ sau „nici unul“ este *outis*: *ou* înseamnă „nici“, iar *tis* este pronumele nehotărât „unul“. *Ou-tis*, „nici-unul“. *Odysseus*, *outis*. Numele pe care i-l dă Odiseu Ciclopului este, de fapt, o versiune bălmăjită a propriului nume.

Nina a spus: Este un pseudonim, dar, într-un fel, este și numele lui adevărat. Minte și spune adevărul simultan.

Da, am spus. Excelent răspuns. Dar adevărul e și mai tare de atât. Gândiți-vă la cuvântul „nimeni“. În engleză, când pui o întrebare la care răspunsul este „nimeni“, trebuie să folosești pronumele *anybody*¹ – precum în „E cineva acasă?“ „Nu, nu e nimeni acasă“². Greaca are mai mult sau mai puțin aceeași structură sintactică. În greacă, una dintre modalitățile de a reda pe „e cineva“ este, de fapt, o propoziție formată din două cuvinte, *mê tis*, pronunțată *mei tis*. Acestea sunt de fapt cuvintele pe care le folosesc vecinii Ciclopului când vin în grabă și îl întreabă dacă cineva îi fură oile sau încearcă să-l ucidă: „E cineva [*mê tis*] care te omoară?“ La care el răspunde: „Nimeni [*outis*] mă omoară“.

Am făcut o pauză și am observat cu plăcere că și ei își țineau respirația, așteptând răsplata unui răspuns, oricare ar fi fost acela.

Le-am cerut să se gândească la ceea ce spusese Nina, despre cum, numindu-se *Outis*, „Nimeni“, el spune adevărul și minte în același timp. Asta nu doar pentru că *outis* și *Odysseus* sună

1. Oricine (eng.).

2. *No, nobody's home* – propoziție a cărei traducere literală ar fi „Nimeni e acasă“.

un pic la fel, ci pentru că în acest punct al epopeii el chiar este atât „cineva“, cât și „nimeni“: el e Odiseu, dar și un nimeni, un bărbat care trebuie să-și revendice identitatea.

Începuseră să aprobe gânditori din cap. Bun, mi-am zis, au prins ideea.

De fapt, le-am spus, același dublu înțeles se regăsește și la *mé tis*, cuvintele folosite de vecinii Ciclopului când îl întreabă dacă cineva îi face rău. Pentru că în greacă *mê tis* se pronunță exact la fel ca *mêtis*, cuvânt care înseamnă „inteligentă înșelătoare“. Așadar, există două înțelesuri duble în această scenă. Pe de o parte, Polifem a fost învins de *outis*, nimeni/Odiseu; dar el e învins și de *mêtis*, cineva/șmecherie. Și, după cum știm, adevărata trăsătură distinctivă a lui Odiseu este *șmecheria*. Așa că, iarăși, aici el este atât nimeni, anonim, dar și el însuși, bărbatul vestit pentru *șmecheria* lui.

Când am ajuns la sfârșitul explicației, Brendan a fluierat admirativ și a spus: Uau! Asta a fost *super-tare*.

M-am întors spre studenți. Acum vreți să-mi spuneți ceva despre motivul pentru care își începe recitarea aventurilor prin a se lăuda cu reputația lui de *șmecher*?

Madeline a ezitat, însă doar pentru o clipă. Pentru că aventura propriu-zisă are de-a face cu *șmecheria*? Și e o *șmecherie* învelită-n limbaj. Deci totul se reduce la *șmecherii* și cuvinte.

Da! am spus. Cuvinte! Până la urmă, ceea ce-i aduce sfârșitul Ciclopului e neputința lui de a distinge omofoniile. E amuzant și e aproape genial.

Mâna lui Brendan a țâșnit în aer. Mă întreb dacă ești de părere c-am putea spune că e o poveste despre ascultare? Despre cum propria ta perspectivă afectează felul în care auzi lucrurile? Adică, adevărata problemă în povestea asta e că, de la bun început, Polifem aude doar ce vrea să audă. Dacă ar veni cineva la tine și ți-ar spune „Mă numesc Nimeni“, te-ai gândi de două ori, nu? E atât de ciudat, e pe față! Dar el nu-i ia în serios pe greci, pentru că e mai mare și mai puternic decât ei, așa că de fapt nu aude ce spune Odiseu.

Nu mă gândisem niciodată la asta. Tocmai deschiseseam gura să-i îmbrățișez ideea când a intervenit tata.

Trebuie să recunosc că partea asta e *grozavă*. Intelectul îi învinge pe huligani! Tipul cel mic îl învinge pe cel mare cu ajutorul creierului.

Era aproape 12:30, dar noi încă nu discutaserăm finalul episodului – ieșirea stupidă a lui Odiseu.

Aventura asta ni-l arată pe Odiseu în forma lui cea mai bună. Dar înainte de a încheia, vrea cineva să vorbească despre final?

Jack a spus: Se cacă-n pălărie!

Poooftim?

Scuze!... Dar adevărul e că o cam belește.

Da, ai dreptate. Ce anume îl face s-o belească?

Înainte ca vreunul dintre studenți să aibă șansa de a spune ceva, tata a ridicat mâna. A spus:

Viclenia și șmecheria îl salvează, dar, în final, lăudăroșenia lui despre cât de inteligent e îl pune în situația cea mai rea din câte a cunoscut vreodată. Înainte să înceapă să-și spună toate poveștile, se laudă cu deșteptăciunea lui, iar asta îl nenorocește. E un fanfaron. Indiferent cât de ingenios e și cât de interesante sunt poveștile lui, *personalitatea* lui e o adevărată problemă.

Dădea din cap, aprobându-se singur în timp ce vorbea, simțind parcă o satisfacție interioară, și atunci am știut că nu la Odiseu se gândea.

Singura dată când tata n-a încununit o seară din cadrul croazierei spunând *Poemul pare mai real* a fost după ce vizitaserăm Gozo, lângă Malta, pentru a vedea peștera lui Calypso. Într-acolo ne îndreptam, de fapt, în seara când tata îngâna și cânta „Over the Rainbow“

Fuseserăm avertizați cu o zi înainte despre coborârea în peșteră, că este dificilă, plină de pietre, și că pot intra doar câțiva oameni odată, într-atât de înghesuit este locul. Cei în vârstă și persoanele „cu probleme de mobilitate“ fuseseră sfătuite să nu viziteze locul.

Auzind toate astea, eram hotărât să nu merg. Sufăr îngrozitor de claustrofobie: simplul fapt de a mă afla într-un lift îmi strepezește dinții. Când erau mici băieții, Lily și cu mine i-am dus la Disneyland, unde au insistat să se îmbarce într-un simulator complicat de navetă spațială; abia prea târziu am înțeles că asta presupunea să fiu închis într-o cămaruță care era învărtită într-o mișcare centrifugă pentru a crea senzația de lipsă de gravitație. Când cursa a luat sfârșit în cele din urmă și ne-am târât afară din cabina minusculă, sfâșiat între teroarea de a mă fi aflat în chestia aia și efortul de a fi trebuit să mă prefac că-mi place, am izbucnit în lacrimi. Thomas, care avea șase ani și deja era neînfricat, m-a luat practic pe după umeri și m-a liniștit: *Gata, gata!*

Așa că nici prin cap nu-mi trecea să intru în peștera lui Calypso.

Cum adică? a exclamat tata când i-am spus. Trebuie să mergi! 70% din *Odissea* se petrece acolo!

70%? N-aveam idee despre ce vorbește. Are douăzeci și patru de cânturi, am început eu...

Matematică, Dan! *Matematică*. Lui Odiseu îi ia zece ani să ajungă acasă, da?

Am dat din cap.

Și petrece șapte ani cu Calypso, da?

Am dat iarăși din cap.

Deci, teoretic, 70% din *Odissea* se petrece de fapt aici! N-ai voie s-o ratezi!

Păi, am protestat șovăielnic, de fapt nu e corect. Poemul nu e congruent cu viața lui. Sunt două lucruri diferite.

Dar nu l-am convins. Nu te poți pune cu *numerele*, a spus el.

Ne-am suit în autobuz și am plecat. În timp ce autocarul masiv zăngănea și se hurduca pe drumurile pietruite, era înduioșător de limpede că tata încerca să-mi distragă atenția. Ia uite florile alea albastre, ce frumoase sunt! spunea el, arătându-mi-le cu degetul. Geamurile erau atât de bine acoperite de praful drumului, încât cu greu se putea vedea ceva. Uau! Ia uită-te la

tufişurile alea mov, cum le zice? Ia uite marea, e ca un ciob de sticlă! Dar eu mă uitam fără să văd ceva; mă gândeam la peşteră. Deja, pâlپând la graniţele conştiinţei, pândea senzaţia familiară de panică. Aşa cum fac când aştept să se deschidă uşile liftului sau după ce-mi leg centura de siguranţă într-un avion de dimensiuni mici, mă concentram asupra respingerii acelei senzaţii acute. Era un efort aproape fizic. Transpiram.

Am ajuns la situl arheologic şi toată lumea a coborât din autocar. Stăteam în vârful unui deal cafeniu, lipsit de viaţă; din ţărâna fumurie atârneau tufişuri ca râia de pielea infestată. De unde ne aflam, o scară îngustă cobora abrupt până la o suprafaţă stâncoasă neregulată, aflată la vreo cinci metri mai jos. Dedesubt, intrarea-n peşteră arăta ca un simplu perete de stâncă, cu o despicătură joasă, întunecoasă la mijloc; era evident că trebuia să te apleci ca să treci prin ea. Câţiva pasageri coborâseră deja şi dispăreau în despicătură. Băiatul pe care-l cunoscuserăm în prima zi, cel care declarase că Homer avea nevoie de un redactor, tocmai intrase împreună cu un puşti mai înalt, care trebuie să fi fost fratele lui.

M-a cuprins o groază cleioasă. Am scuturat din cap. Nu, i-am spus tatei. Nt, îmi pare rău. Nu merg. Du-te tu, îmi spui pe urmă cum a fost.

Of, *haide*, Dan, a spus tata. Eşti cu mine, o să fie bine.

Mă simţeam de parcă aş fi avut iarăşi cinci ani. Am spus din nou: Nu. Du-te tu. Eu o să stau aici, sus.

Atunci tata a făcut ceva ce m-a uluit. S-a întins spre mine şi m-a luat de mână. M-am uitat la el şi am izbucnit în răs: *Tati!*

O să fie *bine*, a spus, ţinându-mă de mână cu blândeţe, lucru pe care nu-mi aminteam să-l mai fi făcut de când eram băieţel. Mâna lui era uşoară, uscată şi slabă. Am privit-o uşor jenat.

O să fiu lângă tine la fiecare pas, spunea tata. Şi dacă n-o să suporti, plecăm.

Am privit în jos, la mâinile noastre încleştate, şi, spre surprinderea mea, am realizat că mă făcea să mă simt mai bine. Pe când priveam în jur ca să văd dacă se uită cineva, mi-am dat

seama, cu o senzație complicată de ușurare, că oricine ne-ar fi văzut ar fi crezut că eu îl conduceam de mână pe tatăl meu. Până la urmă, el era cel care risca cu adevărat; el era cel terifiat de ideea de cădere.

Și uite-așa am vizitat eu peștera lui Calypso, ținut de mână de tata. M-a ținut de mână cât am coborât cătinel scara. M-a ținut de mână cât ne-am lăsat pe vine ca să ne strecurăm prin deschizătură; m-a ținut de mână cât ne-am târșăit pașii prin peșteră, iar mie-mi bubuia inima atât de tare, încât m-am mirat că n-o auzeau și ceilalți; m-a ținut de mână când am spus cu tărie că nu, nu vreau să trec printr-un tunel aflat în mijlocul stâncii pentru a vedea peisajul spectaculos al golfului de dedesubt, vizibil din partea cealaltă a cavernei; m-a ținut de mână cât mi-am târșăit în cele din urmă pașii afară, în aerul fierbinte și uscat, fără măcar a-mi mai bate capul să-mi ascund graba plină de panică. Doar când am ajuns din nou în capul scărilor și am luat-o spre autocarul care ne aștepta mi-a dat drumul.

Ești bine, Dan?

Am rânjit tremurând. Cred că de data asta *nu* putem spune că poemul pare mai real, am zis.

Ha! a făcut tata. Apoi s-a uitat la mine și a adăugat: Te-ai descurcat foarte bine, Dan.

În seara aceea, în salon, lumea vorbea despre peștera lui Calypso.

Deci? a întrebat Ksenia, întorcându-se spre mine. În dimineața aceea, pe când lumea se aduna în zona recepției pentru excursie, îi vorbisem despre claustrofobia mea. Știi, spusese ea, chiar nu trebuie să mergi! O mulțime de oameni rămân pe navă pentru că le e prea greu să participe.

Valul de ușurare care m-a copleșit când a spus „O mulțime de oameni rămân pe navă” fusese atât de intens, încât mă simțeam vag rușinat; amintirea cețoasă a unui profesor de sport din școala elementară spunând „Nu trebuie să te cațări pe frânghie până sus dacă nu vrei” s-a ridicat dintr-un loc adânc îngropat în timp. Dar ceva m-a împiedicat să accept pretextul pe care mi-l oferise

și după o clipă am înțeles ce se întâmplase: nu voiam ca tata să vadă că-mi e frică. Mai târziu, după ce ne întorseserăm din excursie, am dat peste Ksenia pe punte și i-am povestit ce se întâmplase: atacul meu de panică, cum mă ținuse Tati de mână.

Minunat! strigase ea.

Acum, când pasagerii își beau cocktailurile în salon, ea ne privea pe amândoi cu căldură: Vezi? Ai supraviețuit!

Câțiva dintre cei din jur au privit-o întrebător. „Supraviețuit?“, a întrebat cineva.

Încercam să scornesc ceva amuzant, când a intervenit tata.

Ne-am distrat *de minune*, a spus el tare.

M-am uitat la el, dar se aplecase în față privind fotoliile dispuse în semicerc ca un profesor care se adresează grupului de studiu.

Eu n-am vrut să merg, le-a spus tata. Mi-e greu pe scări. Am crezut că va fi prea mult, fizic vorbind. Dar m-a ajutat Dan și sunt bucuros că am mers. Până la urmă, Odiseu petrece 70% din aventurile lui acolo.

A făcut o pauză și a spus, fără să mă privească: A fost, de fapt, unul dintre cele mai impresionante lucruri pe care le-am văzut vreodată.

Pianistul cânta aceeași piesă pe care o cântase cu o seară înainte: „Nici n-am știut cât era ceasul“ Tati a închis ochii și a început să fredoneze: *Nici n-am știut ce an era / Viața nu era deloc ușoară...*

Ksenia a zâmbit. Tatăl tău e un bărbat fermecător, a murmurat.

Ultimul curs dinaintea a ceea ce avea să fie o pauză de două săptămâni a picat pe 11 martie. În săptămâna următoare studenții aveau să dea examenele parțiale, iar după asta venea vacanța de primăvară, de o săptămână. Nu aveam să ne reunim decât pe 1 aprilie, când treceam la Cântul XIII și la a doua parte a *Odiseei* – întoarcerea lui Odiseu în Itaca, complotul lui tainic împotriva Peșitorilor, răzburarea violentă și reîntâlnirile lui climactice cu fiul, soția și tatăl său. Aveam să acoperim toate acestea în șase

seminare, din prima zi de vineri din aprilie și până în prima zi de vineri din mai – o perioadă care, o știam din experiență, va părea mult mai scurtă decât păruseră primele șase săptămâni ale semestrului.

Studentii au remarcat și ei acest lucru. Spre finalul semestrului, îmi amintesc, unul dintre ei – cred că era Tom cel înalt, Tom Don Quijote – a făcut observația că prima parte a *Odissei* păruse de două ori mai lungă decât cea de-a doua. Știam ce vrea să spună. Intriga răzbunării oferă ultimelor douăsprezece cânturi ale epopeii un impuls ce-o propulsează înainte, în timp ce narațiunea convulsionată a primelor douăsprezece cânturi, pline de reamintiri și secvențe retrospective, povestiri și digresiuni, digresiuni în digresiuni o face să se miște mult mai încet, să pară mult mai densă. Însă nici unul dintre punctele culminante din cea de-a doua jumătate, nici atât de amânata izbucnire plină de violență, nici emoțiile reunirilor și recunoașterilor nu ar fi satisfăcătoare dacă nu ar fi fost pregătite atât de laborios, atât de atent în prima parte.

În a doua zi de vineri din martie, deci, urma să terminăm prima jumătate a epopeii, care se încheie cu un dublu climax. În Cântul XI, Odiseu le descrie Feacilor fascinați cea mai sfâșietoare dintre aventurile sale – vizita sa în Infern, tărâmul unde locuiesc sufletele celor morți și unde, după cum l-a instruit Circe, trebuie să vorbească cu spiritul unui celebru profet, Tiresias, care urmează să-i ofere informații vitale despre călătoria sa spre casă. În Cântul XII, după ce duce la bun sfârșit seria de Apologoi, el se îmbarcă pe corabia Feacilor care îl va duce în fine în Itaca. Acest dublu climax, cu alte cuvinte, indică în mod dramatic spre trecut, în timp ce deschide drumul viitorului.

În a doua săptămână din martie era o vreme blândă, iar tata părea bine dispus când l-am luat de la gară.

Acum venea deja cu trenul. Am fost puțin surprins, cunoscând dragostea lui secretă pentru traficul îngreunat; dar până la începutul lui martie renunțase cu totul la condus. Bănuiesc că nu voia să recunoască faptul că fusese învins de vreme.

Așa mă pot relaxa și pot să recitesc câte ceva pe iPad-ul meu, fusese tot ce-mi spusese când mă sunase să mă anunțe că vine cu trenul. Întotdeauna sublinia faptul că citea *Odiseea* pe iPad. Cărțile sunt o tehnologie depășită! obișnuia să spună. Ține pasul cu vremurile! Homer pe iPad, apoi abia *asta* e o aventură.

Așa că, în loc să-i aud roțile scrâșnind pe pietrișul din fața casei mele în fiecare joi după-amiaza, îl așteptam la gară la începutul serii și mergeam să luăm cina la Flatiron. Trăgeam mașina în parcare minusculă din fața gării demodate, de țară, atent să țin motorul pornit ca să fie destul de cald pentru el, pentru că tatălui meu, de când îmbătrânise, îi era mereu frig, se plângea mereu de frigul din cafenele și din biblioteca locală și din trenuri și, mai presus de oriunde, de acasă, în casa pe care o împărțea cu mama care, într-o simetrie perfectă, dezastruoasă, se plângea mereu de căldură, se plângea că are *bufeuri*, voia mereu să deschidă o fereastră, *să intre niște aer curat* chiar și în lunile de iarnă, lunile când tata stătea la parter, uitându-se la meciurile celor de la Giants, înfodolit ca-ntr-un cocon în hanoracele lui cu glugă, cu o căciuliță de lână cu un mic moț amuzant pe capul lui chel. Apărea din gara cu ziduri de cărămidă, în frigul pe care-l ura atât de mult, arătând distonant de mic în gecile mari, căptușite, pe care i le cumpăra mama, ca un copil în costum de schi, și de acolo conduceam direct la Flatiron, unde-și comanda friptura și paharul cu vin roșu.

În seara dinaintea seminarului în care urma să discutăm Cânturile XI și XII, tata era în mod evident expansiv.

Ador Lumea de Dincolo! a exclamat el.

Am răs. Ce adori așa tare la ea?

Îmi place că nu e *dincolo*! Întotdeauna am crezut că e ca Iadul – știi tu, sub suprafața pământului. Dar tipii ăștia pur și simplu navighează acolo ca și cum ar fi fost un loc obișnuit de pe hartă. Nu ai nevoie de zei ca să ajungi acolo – e o călătorie pe care o poate face oricine. Asta-i chiar tare, Dan.

Ei, deja Lumea de Dincolo e doar o modalitate convențională de a ne referi la destinația lui din Cântul XI. Ai dreptate, de

fapt nu e „dincolo“. La urma urmei, nici nu ar putea să facă destinația prea dificilă. Drumul spre Tărâmul celor Morți este unul pe care, într-un final, îl parcurge toată lumea.

Tata m-a privit pentru câteva clipe, apoi și-a plecat privirea. Ha, a făcut el pe un ton lipsit de expresie. *Aici* chiar ai nimerit-o.

Călătoria lui Odiseu la Hades, în Tărâmul celor Morți, din Cântul XI, este cunoscut în mod tradițional drept *Nekyia*. La propriu, termenul acesta grecesc derivat din cuvântul *nekys*, „cadavru“ (englezescul „*necropolis*“¹ este înrudit cu el), se referă la riturile înfrigorante prin care cei în viață invocă spiritele morților pentru a le vorbi; descrierea pe care o face Homer acestor ritualuri, care implică anumite arcanе inexplicabile, frisonante, are puterea neliniștitoare pe care o asociezi celor mai bune filme de groază. După ce ajunge în locul desemnat de Circe – un țărm lin, marcat de o stâncă la confluența a două râuri –, eroul sapă mai întâi un puț de un cot în lungime și un cot în lățime; în jurul acestei gropi face apoi o libație cu lapte, miere, vin și apă; după asta împrăștie orz peste tot; și, în cele din urmă, taie gâtul unui berbec și al unei mioare negre, întorcându-le capetele într-o direcție, în timp ce el își întoarce capul în cealaltă direcție, apoi scurgându-le sângele în puț. Abia după ce beau acest sânge primesc strigoii puterea de a vorbi.

De-a lungul timpului, *nekya*, cuvântul care desemnează riturile ce invocă acești zombie muți a ajuns să desemneze întregul episod, care are loc chiar înainte de jumătatea lungii călătorii a lui Odiseu spre casă. Poziționarea strategică a acestui episod sugerează o morală importantă: pentru a putea pași în viitor, trebuie să ne împăcăm mai întâi cu trecutul.

În „Casa lui Hades și a Persefonei“, după cum numește Homer acest loc înfricoșător, întâlnește eroul, care se așteaptă să-l vadă pe Tiresias, o surpriză: strigoii unuia dintre marinarii săi, Elpenor, care, neștiut de tovarășii săi, căzuse beat de pe un acoperiș și-și rupsese gâtul în timp ce se aflau încă pe insula lui Circe. Fantoma

1. Necropolă.

acestui tânăr îl abordează pe Odiseu și îl imploră pe căpitanul său de odinioară să se întoarcă pe insula lui Circe, odată terminată treaba în Hades, și să-i recupereze trupul:

„Neîngropat, nebocit, să nu pleci să mă lași tu în urmă,
Spate-ntorcându-mi, iar zeii pe tine grea pică să prindă,
Ci mă așază, cu arme pe mine și tot ce avut-am,
Și o movilă ridică-mi la țarmul căruntelor valuri,
Pentru un biet muritor amintire la cei ce-o să vină!
Astea să mi le-implinești, și lopata la groapă mi-o pune,
Cea de vâslit și cu care trăgeam cu-ai mei soți laolaltă!“¹.

Mișcat de rugămințile omului său, Odiseu va face în cele din urmă ceea ce-i cere Elpenor. De-a lungul secolelor au fost avansate multe interpretări ingenioase asupra rolului jucat de Elpenor în *Odiseea*. La urma urmei, el este introdus abia în Cântul X, la finalul episodului Circe, iar accidentul său fatal, despre care aflăm imediat după aceea, este în mod destul de evident meșteșugit astfel încât să-i întâlnim fantoma în Cântul XI. Cea mai convingătoare explicație a acestei turnuri a intrigii este că Elpenor funcționează ca un fel de sacrificiu uman naratologic și emoțional: el e un personaj a cărui moarte, care nu poate însemna nimic pentru cititori, dat fiind că n-am apucat să-l cunoaștem deloc, slujește totuși pe post de punte între lumea celor vii și a celor morți, ușurând trecerea lui Odiseu (și a poemului) din lumea familiară a prezentului narativ în lumea bântuită de istorie și de tragedie a morților pe care Odiseu îi întâlnește în Hades: nu doar spiritele care dau năvală imediat și de care aflăm rapid, ci, un pic mai târziu, propria lui mamă, camarazi morți în Războiul Troian, o galerie de eroine celebre și de eroi mitologici care au greșit în viață și care-și ispășesc pedepsele eterne. Prezența familiarului Elpenor printre aceste siluete face cumva ca acest cânt neliniștitor să pară mai suportabil. Tot așa, cumva, moartea unui

1. Op. cit., p. 172.

personaj minor face suportabil gândul morții personajului principal care este, de fapt, prezis în acest episod.

Cântul XI conține o scenă minunată de tulburătoare. Circe l-a avertizat pe Odiseu că trebuie să vorbească mai întâi cu Tiresias; totuși, cât așteaptă să apară spiritul bătrânului, eroul nostru observă șocat umbra propriei mame, Anticleia: șocat, pentru că ea era în viață când fiul ei plecase spre Troia. Abia aici, în maniera aceasta straniu de publică – Odiseu este, până la urmă, în fruntea tovarășilor săi, înconjurați de spiritele șopotitoare, fugitive, ale celor morți –, află el că mama sa a murit. Chinul unui dor fără sațiu pulsează de-a lungul întâlnirii ce are loc între copilul aflat în viață și părintele mort. Când Odiseu o vede pe Anticleia, el se ridică și încearcă s-o îmbrățișeze, însă își dă seama că ea se risipește în îmbrățișarea lui ca o umbră. De trei ori încearcă s-o prindă; de trei ori îmbrățișarea se dovedește goală.

Mâna lui Madeline s-a ridicat în aer când am întrebat ce aspecte din Cântul XI ar dori să discutăm.

Durerea simțită de Odiseu în Lumea de Dincolo e incredibil de palpabilă, a spus ea. Pasajul în care el încearcă să-și îmbrățișeze mama e pur și simplu sfâșietor.

M-am întrebat câți dintre ei puteau să cunoască durerea îndeajuns de bine, atât de devreme în viață, încât să înțeleagă simbolul devastator de potrivit ales de Homer pentru a ilustra prăpastia dintre cei vii și cei morți: brațele pline de aer, îmbrățișarea imposibilă.

Dar de ce de trei ori? a întrebat dintr-odată Tom Don Quijote.

M-am gândit pentru o clipă. Păi, trei e un fel de număr cu funcție magică narativă, da? Gândiți-vă la glumele construite în jurul unor tripleți – un rabin, un pastor și un preot, iar structura e și ea tripartită: x, x și apoi y; iar y e mereu poanta. E ceva structural satisfăcător la numărul trei, presupun. Imaginați-vă că ar fi încercat s-o îmbrățișeze doar o dată, scena n-ar fi avut nici un impact.

De-acolo de unde stătea, din colțul lui, tata a spus: Da. Scena asta e minunată.

M-am întrebat dacă se gândea la mama lui, bunica mea deșteaptă și cartofoare Kay, care murise în anii '70 de Alzheimer, cu mintea golită, cu trupul pustiit. *Deja e ca o fantomă*, i-a spus tata obosit mamei, din capul scărilor, într-o seară, când se întorsese după încă un weekend petrecut la Miami, unde își privea mama cum moare. Are treizeci și cinci de kile, parcă e făcută din hârtie. N-ai de unde s-o apuci. De fapt, moartea îngrozitoare a bunicii mele a inspirat una dintre vorbele lui în legătură cu care aveam să-l tachinăm. *În ruptul capului să nu mă lăsați să ajung așa! Pur și simplu deconectați-mă și mergeți să beți un rând de beeerrri!*

M-am uitat prin clasă. Altcineva? Ce alte întâlniri demne de interes au loc?

Nina a spus: Mi s-a părut interesant că se întâlnește cu fantoma lui Agamemnon. S-au spus atâtea despre povestea lui, dar în sfârșit auzim chiar de la el ce s-a întâmplat când a ajuns acasă, așa că e ca un fel de dovadă. Povestea lui îi arată lui Odiseu ce să evite.

Avea dreptate: în Hades avem parte de narațiunea integrală a întoarcerii acasă a lui Agamemnon – de data asta chiar de la Agamemnon. Trebuie să ne amintim că, la momentul întâlnirii celor doi eroi ai Războiului Troian, Odiseu nu știe nimic despre soarta lui Agamemnon: noi, cititorii, am auzit despre ea, iar Telemah o află în Cânturile III și IV, dar Odiseu nu știe nimic. În cadrul acestei întâlniri din Hades, eroul *Odiseei* aude pentru prima oară povestea pe care noi o știm de la început: povestea întoarcerii lui Agamemnon din Troia, *Odiseea* inversată în care soția a cedat peștorului ei și își trădează soțul întors acasă. Descrierea plină de amărăciune pe care o face Agamemnon în Cântul XI ambuscadei din timpul ospățului de bun-venit – cadavrele sângerând printre platouri și pocaluri, el însuși înjunghiat (îi spune el lui Odiseu) „cum un taur în iesle-l doboară securea” – ne oferă cea mai detaliată redare a acelor evenimente îngrozitoare, una pe puțin la fel de utilă lui Odiseu pe cât sunt avertismentele

lui Tiresias. Și, într-adevăr, Agamemnon își încheie povestirea cu un dublu avertisment pentru Odiseu, ca acesta să evite greșelile pe care el le-a făcut: Trebuie să nu se încreadă în soția lui și trebuie să se întoarcă acasă în secret, mai curând decât fățiș. Sunt sfaturi pe care Odiseu le urmează.

Pe cine *altcineva* mai întâlnește în Lumea de Dincolo? am întrebat.

Jack a răspuns: Tipul beat care a căzut de pe acoperiș!

Da, am spus, e bine. Tipul beat are un nume, pe care trebuie să-l știi la parțială. Elpenor.

Am discutat câteva minute despre semnificația lui Elpenor. Apoi am spus: Și pe mai *cine*?

În seara dinaintea seminarului, când le citeam postările din secțiunea de discuții, fusesem uimit că nimeni nu menționase cea mai remarcabilă întâlnire pe care Odiseu o are în Tărâmul Morții: cea cu strigoiul lui Ahile, eroul *Iliadei*. Este ultima conversație pe care o poartă Odiseu cu cineva pe care l-a cunoscut personal.

Caracterul climactic al acestei întâlniri este potențat de o mărturisire uimitoare din partea lui Ahile. În *Iliada*, Ahile își amintește cum a renunțat de bunăvoie la posibilitatea de a avea o viață lungă în schimbul uneia scurte, dar pline de glorie nemuritoare, *kleos*, acea motivație supremă a acțiunii eroice. În *Odissea*, Odiseu își întâlnește fostul camarad în Hades și îl asigură plin de înflăcărare pe eroul mort că alegerea respectivă a fost cea corectă:

„...Dar ție, Ahile,

Nici un bărbat, de demult sau de-acuma, asemeni nu-ți este

De fericit, căci în viață cinstire-ai avut ca și zeii

De la Argivi, iar acuma stăpân printre toți răposații

Ești, cu tărie: nici moartea nu-i aht pentru tine, Ahile!”¹.

1. Op. cit., p. 183.

Și totuși, Ahile nu-i de acord:

„Nu-mi mai vorbi tu de moarte a bine, slăvite Odysseu!
Vrere-aș pe glia de sus să mă aflu, și slugă la altul,
Pe la vreun biet sărăntoc, fără multă avere prin casă,
Nu peste cei răposăți, fără vlagă să am stăpânire!”¹.

Schimbul acesta de replici reprezintă o respingere șocantă a valorilor îmbrățișate de Ahile și susținute de-a lungul *Iliadei*. Ca eroul *Iliadei*, un poem ce glorifică strălucirea întunecată a morții premature, să-l anunțe pe cel al *Odiseei*, un poem ce glorifică dorința precumpănitoare de a supraviețui cu orice preț, că viața păstrată cu orice preț, viața trăită chiar ca servitor al unui țăran nevoiaș este preferabilă gloriei printre cei morți, reprezintă un lucru devastator, având în același timp ceva de umor negru. E de parcă *Iliada* i-ar spune *Odiseei*: *Ai câștigat!*

Dar cu o seară înainte nici măcar unul dintre studenți nu postase nimic despre întâlnirea Ahile-Odiseu în secțiunea online de discuții. De asta îi presam să se gândească la ea în timpul seminarului de a doua zi.

Pe cine altcineva întâlnește Odiseu în Lumea de Dincolo? am repetat.

Jack a răspuns: O groază de oameni. Practic, e o petrecere acolo!

Hai-deți, măi, oameni buni, am spus. În Lumea de Dincolo are loc o întâlnire de mare importanță! De mare importanță! N-avea cum să vă scape.

S-au uitat la mine cu priviri goale, așa că am scos un sunet plin de frustrare.

Nu depuneți destul efort, am spus în cele din urmă. Pe cine altcineva întâlnește Odiseu în Tărâmul Morții și de ce e importantă întâlnirea asta?

1. Idem, pp. 183-184.

În cele din urmă, tata a mormăit din colțul lui și și-a fluturat mâna în aer. Se întâlnește cu Ahile, a murmurat el.

Ochii studenților au pivotat spre locul de sub fereastră unde era el așezat.

OK, am spus, și?

Mie îmi trecuse prin cap că tatei îi va plăcea această scenă importantă. Seara trecută, la Flatiron, îmi vorbise despre cât de mult își dorea să citească *Iliada* după ce se termina seminarul – s-o recitească, mai curând, pentru prima oară din liceu. Sunt un copil al războiului, am crescut în timpul războiului. Războiul e ceva ce *înțeleg*. Unchiul tău, Howie, a fost în război. Am crescut cu soldați pe stradă. Știai care sunt băieții buni; știai care sunt băieții răi. Deci cred că *Iliada* mi se potrivește mai mult.

Acum, tata ridică mâna și spunea: Se întâlnește cu Ahile.

Încercând să-l conduc spre ideea pe care o aveam în minte, am spus: Și care e scopul întâlnirii? Care e revelația ei?

E un moment impresionant, a spus tata. Îți spune cu siguranță câte ceva despre Ahile, a spus el.

Bine, am aprobat din cap. Îți spune ce?

S-a dovedit că pe tata nu-l interesa ce mă interesa pe mine. Nu dorea să urmărească implicațiile literare ale întâlnirii lui Odiseu cu Ahile, ale straniei întâlniri simbolice dintre *Odiseea* și *Iliada*.

Pe un ton sumbru, a spus: Ne dezvăluie că-ți poți trăi toată viața crezând în ceva, și apoi ajungi într-un punct în care realizezi că te-ai înșelat total.

La trei luni după acest dialog, tata și cu mine stăteam în fața intrării în Lumea de Dincolo – Hades, Țara Morților.

Ce-mi place e că practic nu treci *dincolo*, a spus el în timp ce cobora încet treptele unui autocar, în Italia. Era cea de-a cincea zi a croazierei, iar lui încă îi era teamă să nu cadă.

Ne aflam la Campi Flegrei, Câmpiile Flegreene: locul pe care anticii îl identificau ca fiind poarta de trecere spre Hades. Nava acostase în dimineața aceea la Napoli; după micul dejun, ne buluciserăm cu toții în autocarul cu aer condiționat. Deși era

devreme, grupul era neobișnuit de animat. În ciuda glumelor, eram neliniștiți de natura stranie a destinației noastre și se instalase o ilaritate ca o reacție la acest lucru. În partea din față a autocarului, Brendan spunea un banc în italiană arheologului italian cu părul negru care urma să ne dirijeze prin *campi*. Chiar în spatele nostru, femeia blondă care călătorea cu tatăl ei cel elegant avea o criză de *fou rire* ca urmare a ceva ce tocmai spusese el; în timp ce aproba din cap și-și ștergea ochii de lacrimi, a zis ceva în ceea ce cred că putea fi olandeză sau flamandă. De partea cealaltă a intervalului, frații din New Orleans chicoteau conspirativ în timp ce părinții și mătușa lor vorbeau peste capetele lor, ținându-i. M-am aplecat înspre ei și i-am zâmbit mamei lor: Toată lumea se prostește în dimineața asta! i-am spus.

Mi-a zâmbit și ea, un pic obosită: Nu știu ce i-a apucat pe toți, parcă ne-ar fi pus ceva-n cafea de dimineață!

Jumătate de oră mai târziu, autocarul s-a oprit și am coborât cu toții.

Pentru câteva clipe, toată lumea a privit în tăcere, gândind în mod evident același lucru: Nu-i nici o mirare că grecii și romanii credeau că asta trebuie să fie poarta spre tărâmul morților. Stăteam pe buza unui uriaș crater gol; înaintea noastră se întindea în toate direcțiile un peisaj ce ar fi putut fi foarte bine unul lunar. Sub picioarele noastre pământul era bolovănos, plin de stânci și pietriș. În depărtare, unde pământul se unduia sub forma unor dealuri joase, erau împrăștiați bolovani uriași, pudrați cu praf de culoarea șofranului. Era greu de imaginat că ceva crescuse vreodată aici. Din fisurile terenului se ridicau în aer fuioare de fum albicios. Dimineața era înnorată și părea că fumul alimentează norii. Aerul era impregnat de un miros de putregai.

Sulf, a anunțat unul din frați.

Tata s-a uitat la el, dând apreciativ din cap. Isteț băiat, mi-a spus.

Si, a spus tânărul arheolog, privindu-l cu un zâmbet pe băiat. Da, sunt puțuri cu sulf. De aceea locul se numește Solfarata. Locul cu sulf.

Au adulmecat aerul cu toții.

Arheologul a zâmbit și a spus: Este mirosul ca moartea.

Femeia cu tatăl elegant a făcut *Îhhh!*

M-am uitat după tatăl ei: Unde e tatăl tău? am întrebat-o.

A, a rămas în autocar, a răspuns ea. Are probleme cu un picior și n-a vrut să meargă prea mult.

Nici nu mi-ar fi trecut prin cap treaba cu piciorul. A fost atât de îndrăzneț!

Mi-a zâmbit: Dar așa a fost și tatăl tău, nu?

M-am întors și l-am văzut pe tata ghemuindu-se la pământ și amușinând o mână de țărână.

Da, am spus în cele din urmă, bănuiesc că ai dreptate.

Apoi femeia s-a uitat la mine: Știi, cred că trebuie să vorbești cu tatăl meu. Are o poveste foarte interesantă legată de viața lui și de *Odissea*. Am auzit că ești profesor de limbi clasice, cred că te va interesa. E motivul pentru care ne aflăm în croaziera asta!

Înainte să apuc s-o întreb despre tatăl ei și despre povestea lui, Brendan și arheologul italian ne-au strigat să-i urmăm. Am înaintat cu greu în spatele lor, inhalând aroma morții, și am scrutat peisajele Lumii de Dincolo.

Mai târziu, după ce ne-am întors la navă, l-am căutat pe tatăl ei.

E sus, pe puntea superioară, îmi spusese femeia pe când hoinăream prin zona recepției, după turul Solfatei, sorbindu-ne ceaiul cu gheață și limonada. N-ai cum să-l ratezi. Are o cicatrice mare pe picior.

Am izbucnit în râs și am spus: Glumești! Mă gândeam la pasajul din Cântul XIX despre cicatricea de pe piciorul lui Odiseu care-l dă de gol și despre cum se alesese cu ea – pasajul ce exemplifică utilizarea compoziției circulare.

A râs și a dat din cap. Nu, chiar nu glumesc! E fix ca în carte!

Am urcat pe punte și mi-a spus povestea lui.

În prima noastră seară pe mare, Tati și cu mine stăteam în balconășul nostru, sorbindu-ne cocktailurile și întrebându-ne

ce fel de om se imbarcă pe o croazieră despre *Odiseea*. De-a lungul serilor următoare, răspunsurile au început să vină cu târâita: familia din New Orleans călătorea an de an, așa cum ne anunțase la micul dejun din acea zi băiatul precoce care credea că Homer are nevoie de un redactor, deși anul acesta avea o însemnătate specială pentru ei, după cum mi-a spus ulterior mama lui, dat fiind că sora ei, mătușa băiatului, murise. Am vrut să facem ceva cu adevărat *însemnat*, mi-a spus ea într-o seară, și ce ar fi mai însemnat decât Homer? Unii călători îi citiseră pe scriitorii antici în liceu sau în facultate și au vrut să viziteze locurile descrise în opere. Dar tatăl blondei avea cea mai tare poveste dintre toți.

Vrei să știi probabil cum m-am căptușit cu cicatricea asta? mi-a spus zâmbind după ce l-am găsit pe puntea superioară. Am dat din cap că da. Era întins într-un șezlong, purtând doar un șort de baie. Culoarea cicatricei se estompase de mult într-un cafeniu pal, dar era destul de adâncă pentru a fi foarte vizibilă: o brazdă ce străbătea piciorul din partea superioară a gambei până la gleznă.

M-am căptușit cu cicatricea asta în război, a început el.

Am luat o mină întrebătoare: nu părea mai vârstnic decât tata.

O, n-am fost soldat! a râs el. Eram adolescent. Dar mă aflu în Europa.

Am dat din cap.

Sunt belgian, a spus el. M-a privit. Ai fost în Belgia?

Am dat din cap. La Antwerp, o dată. Și la Bruxelles.

A, deci ai fost în orașul meu natal! Am locuit la Bruxelles, nu departe de muzeu. Îl știi?

I-am spus că-l știam foarte bine. I-am spus că una dintre picturile mele preferate, *Peisaj cu prăbușirea lui Icar*, a lui Brueghel, se afla în acel muzeu.

A, da, o lucrare celebră, care ție, ca profesor de limbi clasice, trebuie să-ți placă.

Da, am spus zâmbind. Este despre *hybris*, despre prostia de a-i provoca pe zei.

Mi-a aruncat o privire amuzată. Cred că e despre prostia de a te lua la-ntrecere cu propriul tată!

Am stat de vorbă despre Bruxelles. Apoi a spus: povestea mea legată de această cicatrice e, de fapt, despre studierea clasicilor.

L-am privit.

Ultima iarnă a războiului a fost foarte grea, teribil de grea, a spus bătrânul, foarte geroasă. Deja nimeni nu mai avea mâncare în acel moment. Vărul meu din Amsterdam mi-a spus că ei au numit-o Iarna Lalelelor acolo, pentru că oamenii dezgropau bulbi de lalele și îi mâncau, atât de înfometați erau.

Am încuviințat din nou.

Părinții mei erau destul de înstăriți înaintea războiului și aveam o casă mare. Iar în acea iarnă, în casa aia locuiau cu noi mai mulți oameni, oameni care-și pierduseră căminele, oameni cărora le era frică.

S-a uitat la mine. Da, am spus. Știu ce vrei să spui. Continuă.

Deci eu eram adolescent și împreună cu frații mei făcuserăm latina la școală cu un profesor sclipitor. Cam excentric. Cam nonconformist. Din câte știu, nu se căsătorise niciodată, dar era minunat cu elevii, în ciuda obiceiurilor lui stranii. Era un pic dezordonat și nu foarte curat. Unul dintre frații mei spunea că atunci când mergea la el acasă la meditații, înainte de război, nu mânca decât ciocolatele ambalate pe care i le oferea, pentru că nu voia să mănânce nimic atins de profesor.

A râs ușor, ca pentru sine.

Știa *totul* despre clasici, a continuat el. Dacă întreaga literatură clasică de care dispunem azi ar fi distrusă mâine, cred că ar fi putut reconstitui 80% din ea din memorie. În fine, la un moment dat, în timpul Ocupației, a venit să locuiască cu noi. Locuia într-o cămăruță din pod. Părinții mei îi duceau micul dejun și prânzul și cina, îl îmbrăcau și-i făceau cald. În schimb, el continua să ne mediteze. Îmi amintesc că-și antrena mintea inventând cuvinte latine pentru obiecte moderne – „bombă fluture“, „raid aerian“, lucruri de genul ăsta. Destul de amuzant.

S-a oprit.

În ultimul an al războiului, după cum am spus, am avut o iarnă cu foamete cumplită. Și geroasă! Dacă nu găseai ceva de pus pe foc, degerai! Așa că am învățat cu toții să mânuim toporul și să spargem lemne. Bun, într-o zi am plecat să tai niște lemne. Deși aveam doar paisprezece ani, credeam c-o să mă descurc. Dar, de fapt, eram foarte jigărit și slăbit de foame. Așa că am ridicat toporul să sparg lemnul, dar am fost cuprins de slăbiciune și, în loc să despic bușteanul, mi-am lovit piciorul! A fost o tăietură foarte adâncă, nu până la os, dar foarte adâncă. După cum vezi.

M-am uitat din nou și am dat din cap.

Bătrânul radia. Ce are de-a face asta cu croaziera? trebuie că te-ntrebi!

Am zâmbit, dar am tăcut.

O să-ți spun ce s-a întâmplat. Din cauza rănii de la picior, m-am îmbolnăvit foarte tare. Nu uita că eram subnutriți; nu aveam puterea de a lupta cu infecția. Era foarte grav și zile întregi am zăcut la pat, delirând. Iar profesorul meu a stat lângă mine, veghindu-mă zi și noapte. Nu m-a părăsit nici o clipă. Și ce crezi că a făcut cât timp am zăcut acolo?

Am clătinat din cap. Nu-mi pot imagina, am spus.

Mi-a citit *Odiseea* în greacă! Mi-a vorbit în latină! Îmi recita din clasici tot timpul, doar pentru ca eu să am sunetul în minte. Trebuie să spun că înțelegeam câte ceva, dat fiind că studiam limbile clasice cu el deja de doi ani. Și cred că auzul aceluia sunet, sunetul unei voci omeneste recitând poezie, m-a ajutat să mă vindec. Da, cred că ăsta e adevărul. Așa că eu consider că, într-un fel, *Odiseea* mi-a salvat viața.

A făcut o scurtă pauză și, brusc, m-a privit în ochi. Și pot să-ți spun că mi-a rămas în minte!

Apoi a deschis gura și, într-o greacă ireproșabilă, ritmată, a început să recite discursul Atenei către Zeus, din Cântul I:

„Dar mie inima-n piept mi se frânge gândind la Odyseu

Bietul de el, chibzuitul: departe de-ai săi pătimește...¹.

S-a oprit.

L-am întrebat: Deci de-asta te afli în croazieră – pentru că iubești *Odissea*?

Bărbatul cu cicatricea pe picior a spus: sunt aici pentru că mi-am iubit *profesorul*. Întotdeauna m-am gândit că trebuie să găsesc o cale de a-i cinsti memoria, iar asta mi s-a părut cea mai bună cale: să refac călătoria lui Odiseu.

A făcut o pauză și apoi a spus: E mort de mult, dar sper că ar fi de acord.

Când m-am întors în cabina noastră, tata era întins pe pat, citind *Iliada* pe iPad-ul lui. Trebuie să auzi asta, i-am spus. A pus dispozitivul deoparte, iar eu i-am spus povestea belgianului.

Nici într-un milion de ani n-ai putea inventa așa ceva, am încheiat eu.

Tati era tăcut.

Hai, Tata, recunoaște că e straniu – rana de la picior? *Odissea*?

Mda, a spus el în cele din urmă, e uimitor. N-o să te creadă nimeni.

A urmat o perioadă de liniște.

Iarna Lalelelor, a spus el pe un ton de cunoscător, apreciativ, pe care-l folosea mereu când vorbea despre al Doilea Război Mondial, perioada aia când situația era cu adevărat dură, când băieții buni erau buni și băieții răi erau răi și știai cine ce era.

Am cunoscut un puști olandez când eram la liceu, a adăugat.

Se uita în altă parte. Privea fix ecranul închis al iPad-ului său. Joop, a spus el. Se scrie J-o-o-p, dar se pronunță *Iup*. Ca să-l necăjesc, îi spuneam Joopy. A venit cu familia lui chiar înainte de izbucnirea războiului.

Ți-a fost prieten? am întrebat. Nu înțelegeam despre ce poate fi vorba. Nu auzisem niciodată despre vreun prieten olandez.

1. Op. cit., p. 7.

Noo, a spus tata, expirând zgomotos. Noo, nu făcea parte din gașca noastră, Walter, Eugene Miller, tipii ăștia. Dar aveam copii refugiați la noi în cartier, sigur că da. După cum știi. Wolfgang Grajonca era un tovarăș de-al meu – știi, impresarul de formații rock, Bill Graham. Și-a schimbat numele. Dar era refugiat, locuia la noi în bloc.

Am dat din cap. Adora să spună povestea asta.

Ne distrăm împreună, dar nu și Joop. El nu era – nu prea era unul de-al nostru.

Am simțit o înțepătură în ceafă.

Adică...

Dar *de mine*-i plăcea, a spus tata.

Cum adică „îi plăcea de tine“?

Îi plăcea de mine... știi tu... în felul ăla.

M-am uitat lung la el.

Adică era homosexual?

Da, cred că da. Da.

Și tu erai obiectul afecțiunii lui? am încercat eu s-o dau pe glumă, dar el a rămas grav.

Îi plăcea de mine. Se tot ținea după mine, dar nu se băga cu adevărat în treaba noastră, stickball, baseball, chestii din astea. Dar îi plăcea să stea cu noi și era deștept, așa că-mi plăcea de el. Citea o groază de cărți și discutam despre ele.

A privit gânditor spre iPad. Îi spuneam Joopy și el îmi spunea Loopy. Dar doar el, nimeni altcineva. Bineînțeles.

Bineînțeles, am spus. M-am gândit imediat la Daddy Loopy! De acolo ți se trăgea porecla?

Oricum, a spus el ignorându-mi întrebarea, în cele din urmă am înțeles *în ce fel* mă plăcea.

Nu-mi venea să cred că nu-mi povestise niciodată lucrurile astea. Și ce s-a întâmplat?

Tata s-a uitat la mine. Adică cum „Ce s-a întâmplat?“ Eram în Bronx! Nimic nu „se întâmpla“ pe vremea aia.

Am izbucnit în râs. Ahă, am zis. Sigur.

Ei bine, nu se întâmpla nimic celor pe care-i cunoșteam eu. Oricum, eu nu eram așa, după cum știi.

A clătinat din cap.

Dar cum ai reacționat? l-am întrebat.

O, m-am purtat frumos. Ce altceva puteam face? Nu mă deranja. Auzeai despre tipi de genul ăla, lumea făcea mișto, bănuiesc, dar la naiba! Bănuiesc că inițial am dat înapoi puțin, când am înțeles ce se întâmpla, dar nu mă deranja cu adevărat așa de tare, și apoi m-am obișnuit. Oricum, cred că și-a găsit un prieten de genul lui după o vreme.

Un prieten. Îmi amintesc cum el și Mama vorbeau despre profesorii mei din liceu. *Deci tipul are un „prieten“, nu-i așa?*

A trecut un minut. Tati, am spus. La asta te gândeai când v-am mărturisit ție și Mamei, iar tu ai spus „Lasă-mă pe mine să vorbesc cu el, știu câte ceva despre asta“?

A dat din cap. Îmi amintesc cât de îngrozit fusesem când spusese aceste cuvinte. Mi-ar fi fost mai ușor să cred că nu are nici un fel de experiență legată de situația prin care treceam, de ce fel de om eram; ideea că mărturisirea mea avea să stea la baza unei intimități cu el mă uimea și mă înspăimânta în același timp. M-am năpustit afară din cameră în ziua aceea și cumva criza a trecut. Sunt *bine*, le-am spus mai târziu părinților. Nu trebuie să vorbim despre asta.

Tati, am spus din nou. Fă-mă să înțeleg. În Bronx ai avut prieten un băiat olandez homosexual îndrăgostit de tine, care ți-a dat porecla „Loopy“, și nu ți-a trecut niciodată prin cap să-mi spui și mie până acum?

Tata a lăsat ochii-n jos. Of, Dan. Pur și simplu n-am știut cum să vorbesc despre asta.

Nu știam ce să spun. În cele din urmă, am făcut ce făcuse și tata: m-am purtat frumos cu el.

OK, am spus. Ei bine, acum știi. Doamne, tată.

A apăsă un buton pe iPad și *Iliada* a strălucit albăstrie în camera întunecată. Mda, bănuiesc că da. Apoi a privit în sus, spre mine, și a spus: E o croazieră despre *Odiseea*. Fiecare are o poveste de spus. Și fiecare are... are un defect.

Da, am spus. Bănuiesc că toată lumea are.

Apoi a adăugat, un pic mai vesel. Doar că unele povești durează mai mult până să fie spuse.

În ciuda aurei sale de finalitate, popasul lui Odiseu printre cei morți nu e ultima aventură pe care o narează în Apologii Feacilor înlemniți. Ultima aventură pe care o trăiește este, de fapt, prima despre care auzim în *Odiseea*: episodul Cirezilor Soarelui, climaxul Cântului XII și singura dintre admirabilele sale fapte care este menționată în proem.

Eram dornic să acord oricât de mult timp posibil din cadrul cursului acestui episod crucial. Pe când încheiam discuția despre Cântul XI și Tărâmul Morților, le-am spus să ia o scurtă pauză ca să dedicăm mai mult timp Cirezilor Soarelui.

Până când Odiseu și tovarășii săi au ajuns pe coasta unei insule numite Thrinakia, echipajul fusese avertizat atât de Tiresias, cât și de Circe – avertismente repetate acum de Odiseu – să evite să se atingă de frumoasele vite care rățăceau pe acolo, cirezi enorme de vaci și de oi ce aparțin zeului-soare Hyperion. Fiecare cireadă, divaghează poetul pentru a explica, numără trei sute cincizeci de capete. La început, bărbații se străduiesc din răsuferință să respecte ordinele primite, dar după ce petrec ceva vreme izolați pe Thrinakia din cauza furtunilor, ei cedează în fața foametei. Profitând de un moment când Odiseu e plecat să se roage zeilor pentru ajutor, eiucid câteva dintre animale, frig carnea la proștap și o mănâncă. Dar atotvăzătorul Hyperion este jignit și se plânge celorlalți zei, cerându-le ca grecii să fie pedepsiți; de nu, amenință el, se va duce în Hades și va lumina asupra celor morți – o inversare grotescă, oribilă, a ordinii naturale a lucrurilor. Zeii îi fac pe plac, trimițând o furtună teribilă pe mare când grecii părăsesc insula Thrinakia. Odiseu este singurul supraviețuitor al acestei ultime calamități; de aceea, în final, el își îndeplinește *nostos*-ul de unul singur și devine eroul epopeii.

Am vrut să discut despre Cirezile Soarelui, episod ce constituie, alături de călătoria în Lumea de Dincolo, unul dintre

cele mai sinistre momente ale poemului. (De exemplu, după ce vitele au fost măcelărite, pieile animalelor moarte continuă să se miște, iar carnea care se frige la proțap behăie și mugește.) Mai presus de orice, am dorit ca ei să priceapă cum se încadrează acest episod în suprastructura epopeii. Pentru că povestea Cirezilor Soarelui, care survine în Cântul XII și explică felul în care Odiseu a ajuns de unul singur pe insula lui Calypso, de fapt închide cercul cu începutul poemului: cu Cântul I, care-l găsește pe Odiseu plângând și tânjind după casă, la capătul celor șapte ani de trai cu nimfa, gata în sfârșit de plecare.

Ceea ce înseamnă că, ajunsă exact la jumătate, *Odiseea* a făcut o întoarcere gigantică de 360 de grade: după toată această călătorie, te trezești exact în locul din care ai plecat. *Cum poți călători pe distanțe foarte mari fără să ajungi nicăieri? Mergând în cerc.*

Dar oricât m-aș fi străduit eu în dimineața aceea, nu i-am putut face pe studenți să fie interesați de Cirezile Soarelui – sau, cel puțin, nu-i puteam face să fie interesați de ceea ce mă interesase pe mine, de ceea ce învățasem odinioară. (*Gândește-te*, spusese Jenny cu treizeci de ani în urmă. *Ele aparțin soarelui, nu pot muri. Sunt trei sute cincizeci de capete, ceea ce este foarte aproape de... ce?* Și atunci am spus: *Zilele anului?* Eram nelămurit și ea mi-a zâmbit. *Cântul ăsta e despre timp.*)

Dar s-a dovedit că ideile studenților erau mai interesante decât ale mele.

Brendan a spus: Înainte de a trece la cirezi, eu vreau, de fapt, să ne întoarcem la Circe, în Cântul XI. E interesant câte asemănări sunt între ea și Calypso.

Jack a spus: Mdea, și eu le tot încurc. Amândouă-s obsedate de Odiseu.

Câțiva dintre ceilalți studenți au scos niște jalnice sunete de consimțământ. Parcă trăgându-și curajul din ele, Brendan a continuat.

De fapt, eu am schițat o listă cu asemănările și deosebirile dintre cele două personaje, a spus el, ridicându-și clipboard-ul

galben. A început să citească cu voce tare. Asemănări, a spus el:

Amândouă pe insule izolate, cu faună și vegetație luxuriantă.
Amândouă amantele lui Odiseu.

Amândouă îi oferă ajutor lui Odiseu la plecare.

Amândouă sunt nimfe, un fel special de semizeite grecești.

Amândouă au puteri supranaturale.

Amândouă sunt fiice de titani (Circe a lui Helios și Calypso a lui Atlas).

Amândouă au nume care încep cu K în greacă.

Tradus din greacă, Calypso înseamnă „a zăvorî”, iar Circe înseamnă „a încercui”. Așa că ambele nume sunt legate de captivitate.

Hermes joacă un rol în ambele întâlniri. El apare în Cântul V pentru a-i cere lui Calypso să-l elibereze pe Odiseu. Apare în Cântul X, când Odiseu ajunge pe insula lui Circe, pentru a-l proteja pe Odiseu de puterea ei de a transforma oamenii în animale.

Brendan a făcut o pauză de respirație.

Am spus: În regulă. Deci unde vrei să ajungi?

Păi, noi *știm* că el a fost cu Calypso pe insula ei, pentru că ne-o spune Homer. Este partea poemului pe care el o primește de la muză, nu? Dar despre Circe ne spune *el*, ca parte a poveștii pe care le-o spune Feacilor despre aventurile sale, iar Circe seamănă al naibii de tare cu Calypso. Și mai sunt și alte paralelisme ciudate. Știu că poate părea forțat, dar voiam să spun că ceea ce am observat în Cântul X este cât de mult seamănă Laistrygonii cu Feacii. Odiseu acostează pe insula lor și imediat o întâlnește pe prințesa locului, apoi pe regină, apoi pe rege, dar Laistrygonii parcă ar fi o versiune de coșmar a Feacilor.

Da, ai dreptate, am spus. Am discutat despre asta săptămâna trecută.

Tom Blondul dădea aprobator din cap. E adevărat. Atât de multe dintre poveștile pe care Odiseu le spune Feacilor sunt ca

niște paralelisme întunecate la ceva ce știm cu siguranță că i s-a întâmplat lui Odiseu în prima parte a cărții.

Nina ne-a aruncat o privire din locul ei de lângă Jack: Cam tot ce spune el în povestirile despre aventuri sună ca un fel de vis oribil. Este simultan familiar și bizar.

Nuș' ce să zic, a întrerupt-o Brendan. Cred că pare... OK, deci o s-o spun, pur și simplu. Crezi că e posibil ca tot ce le povestește Feacilor să fie inventat? Mie îmi sună ca și cum ar scorni pe măsură ce înaintează, bazându-și poveștile din Apologoi pe ceea ce i s-a întâmplat cu adevărat.

Am meditat asupra celor auzite. Înțeleg încotro bați, am spus, și o să-ți spun că e interesant, foarte provocator. Ai venit cu niște interpretări foarte interesante, cu niște idei. Dar, pentru ca asta să fie o interpretare reală, trebuie să ai o teorie care să explice ideile. Să presupunem că Homer vrea să credem – sau poate doar să suspectăm – că povestirile din Apologoi sunt inventate, că sunt povești scornite bazate pe lucruri reale pe care el le-a trăit, doar că extrem de exagerate și de dramatizate – că, asemenea lui Homer însuși, Odiseu compune din mers, improvizându-și povestea în funcție de public. Întrebarea care se pune, în acest caz, este de ce? Care ar fi scopul de a sădi suspiciunea că povestirile din Apologoi sunt ficționale?

Păreau să se fi îmblânzit un pic.

Apoi Jack a izbucnit: Îmi cer scuze, domnule profesor, nu vreau să vă jignesc. Chiar nu vreau. Dar câteodată... chiar acum am senzația că aveți în minte o interpretare despre care considerați că e cea corectă și vreți să ne faceți să vedem lucrurile cu ochii dumneavoastră și pur și simplu striviți tot ce nu se potrivește acelei interpretări. Cred că ideea asta e chiar faină, de fapt. Deci, nu e fain că poate inventează lucruri? De ce trebuie ca totul să aibă „un sens“?

Sala a amuțit.

Bineînțeles că prima mea pornire a fost defensivă. Bineînțeles că am fost surprins că Jack, marele glumeț, izbucnise în felul ăsta.

Tata, o știam bine, se uita la mine.

Am spus cu grijă: În primul rând, nu-ți cere scuze. Acesta este un seminar, e permis să te exprimi. Să vă exprimați. Îmi pare rău dacă tu crezi că-ți impun interpretările mele – dar *eu nu cred* că asta fac.

Chiar în timp ce spuneam asta, mă întrebam dacă sunt absolut sincer.

Jack începuse să scoată un sunet de scuză, însă am ridicat mâna. E în regulă, serios – dacă asta crezi, ar trebui să rezolvăm problema. Acum, eu chiar cred că sunt anumite elemente ale poemului asupra cărora ar trebui aruncată lumină, anumite feluri de a citi poemul care aparțin unor oameni din trecut și care ne-au fost transmise de-a lungul secolelor, chiar a mileniilor, și cred că e important ca voi să nu terminați acest curs fără a fi luat cunoștință de ele, dacă e posibil. Cum ar fi interpretarea Cirezilor Soarelui, la care *încă* n-am ajuns.

S-au auzit câteva chicoteli nervoase.

Și chiar cred că, deși e grozav să observi particularități interesante ale unui text, treaba voastră de cititori este să le găsiți un sens, să înțelegeți cum contribuie la sensul general. Așa am fost eu instruit și așa au fost instruiți cei care m-au instruit pe mine. Dacă există o reală coerență a operei, toate aceste detalii se vor aduna, chiar dacă nu sunt observabile de la început și chiar dacă imaginea de ansamblu nu e limpede. Doar cu ajutorul lecturii analitice putem înțelege imaginea de ansamblu și cum elementele, lucrurile mici, își găsesc locul în ea. Asta înseamnă interpretare și la asta servește filologia. Interpretarea nu e o acțiune subiectivă dezordonată, ea trebuie să reiasă dintr-o examinare meticuloasă a datelor, iar acele date se găsesc în text.

Apoi m-am uitat înspre tata. Mă aproba din cap și, în același timp, se încrunta.

Apoi am privit în jurul mesei de seminar. Aveam senzația că-și țin cu toții respirația. Am ridicat sprâncenele spre Jack, parcă spunând *Okay?* El a dat din cap în semn că da.

Acestea fiind spuse, am continuat eu, ideea asta *chiar mă pune pe gânduri*, după cum am spus. Așa că o să încerc să fiu

deschis față de ea. La fel cum sper că voi veți încerca să ascultați ce vă spun. E bine așa?

Au dat din cap. Dintr-odată, Jack și-a compus o figură jucăușă și a spus: Avem o „primă ceartă“?

Toată lumea a izbucnit în râs.

E în regulă, am spus, deși mi-am dat seama că sub masă genunchiul îmi zvâcnea incontrollabil. Mai avusesem ciocniri contradictorii în timpul cursurilor; de ce mă afectase în halul ăsta cea de acum? Și atunci am înțeles: pentru că tata era acolo și mă urmărea.

Mă bucur că am lămurit-o, am spus eu în sfârșit. Așa, deci vrea cineva să preia ideea asta și să fugă cu ea? Vă rog să mă credeți, sunt numai urechi.

S-au uitat unii la alții.

Blondul Tom a spus: eu chiar cred că e ceva aici. Și cred că e o treabă foarte filosofică. Vorbim mereu despre actul de a povesti și despre cât de important e el în *Odiseea*, despre cum trebuie să citești printre rândurile poveștilor pe care le spun oamenii, cum e cu Elena și Menelau în Cântul IV. Așa că, poate, prezentând acele Apologoi ca bazându-se pe adevăr, dar nereprezentând *întregul* adevăr, Homer ne face să ne întrebăm ce este de fapt „adevărul“

Madeline a spus încet: Ciudat e că purtăm conversația asta despre care aventuri sunt „reale“ și care sunt „ficționale“, în condițiile în care întregul poem e ficțiune.

Tom a aprobat din cap și s-a uitat din nou la mine: Deci eu cred că ăsta e climaxul întregii teme a artei povestirii despre care am vorbit atâta. Dacă citești toată chestia în felul ăsta, la finalul Cântului XII te cam întrebi, gen, cum știi ce e *adevărat*?

Era 12:30 și eu nu aveam un răspuns. Pe când studenții se apucaseră să-și adune cărțile, mi-am pus în gând s-o sun pe Jenny în seara aceea și s-o întreb ce crede despre ideea lor.

Am continuat să mă gândesc la ea după ce l-am condus pe tata la gară. Ca scriitor, sigur, înțelegeam atracția pe care o exercita această interpretare a secțiunii Apologoi – apreciam

avantajele jocurilor narative pe care puștii voiau să i le atribuie lui Homer. Ca scriitor, înțelegeam de ce e atractiv un Homer interesat să ridice întrebări asupra granițelor tulburi dintre realitate și ficțiune; un poet care a vrut ca povestirile lui Odiseu să joace rolul unei meditații asupra actului de a povesti, asupra faptului că un bun povestitor nu trebuie să fie înlănțuit de faptele petrecute, ce până una-alta au o autenticitate solidă care adesea se opune sensurilor pe care vrem să le impunem cu forța, ci, în schimb, pur și simplu preia lucruri care s-au petrecut cu adevărat și apoi – pentru că povestitorul vrea că publicul lui să se gândească la o temă sau alta, călătoria, învățarea sau educația, de exemplu, sau căsnicia, ori relația dintre tați și fii – elaborează și îmbogățește evenimentele reale cu mici elemente ce ar pune mai bine în evidență acele concepte.

Dar când am reușit în cele din urmă s-o sun pe Jenny în seara aia, ea s-a arătat sceptică.

Deci, practic, am concluzionat eu după ce am detaliat toate ideile pe care le avuseseră studenții în ziua respectivă, ce spun ei este că Apologoi ar fi invenții fabricate de Odiseu, dar bazate pe lucruri despre care chiar știm că i s-au întâmplat, pentru că sunt lucruri povestite de poet. Ipoteza este că cei mai buni povestitori sunt asemenea celor mai buni mincinoși: întotdeauna se găsește un grăunte de adevăr în poveste.

Jenny a răsuflat ușor în receptor.

Mdeaa, a spus. E o idee distractivă. Dar, până la urmă, cum ai putea s-o *dovedești*?

Trecuseră treizeci de ani de când fusesem studentul ei, dar eram încă obișnuit să-i respect opinia, mai ales când venea vorba despre *Odiseea*. Eram gata să renunț la toată povestea, când m-a străfulgerat un gând.

Ei bine, asta e cu două tăișuri, nu-i așa?

A scos un mic sunet întrebător.

Am spus: Cum ai putea dovedi că *nu* a inventat tot?

Timp de câteva zile după această discuție am fost foarte mulțumit de mine. Apoi, la vreo săptămână după, m-a sunat Jenny.

Știi, a zis ea, am uitat să ridic cea mai evidentă obiecție.

La ce? am zis eu.

La chestia cu Apologoi, cum că ar fi inventate, că Circe ar fi o ficțiune bazată pe Calypso și așa mai departe.

Da, puștii sunt de atunci entuziasmați de mica lor teorie, am spus. (Și eu fusesem entuziasmat.)

Mmmmm. Dar dacă e adevărat, ce te faci cu 8.447?

8.447? am repetat fără să pricep.

Mdea, a spus Jenny. Cântul VIII, versul 8.477. Înainte ca Feacii să-l ducă pe Odiseu acasă, îi fac daruri de despărțire, iar poetul spune că le pune într-un cufăr „strângând legătura / Tare măiastru, cum îi arătase cândva zâna Circe“

A făcut o pauză. Iar aici vorbește *Homer*, nu Odiseu.

O, am spus. Bun, deci s-a zis cu ideea noastră isteată.

Jenny a scos un sunet slab la capătul celălalt al firului. Textul e text, spune ceea ce spune. Răspunsurile sunt acolo. Trebuie doar să citești cu mai mare atenție.

Bine-nțeleș, i-am răspuns.

Dar am mai așteptat o vreme înainte să le spun studenților. Fuseseră atât de fericiți datorită descoperirii lor.

Într-o după-amiază mediteraneeană fierbinte de iunie, *Corinthian II* naviga spre sud, de la Napoli înspre Strâmtoarea Messina, fâșia îngustă de apă ce desparte sudul Italiei de Sicilia. Conform legendei, aici este locul îngrozitoarei întâlniri din Cântul XII a lui Odiseu cu Scylla și Charybda, cele mai feroce creaturi pe care el și tovarășii săi le întâlnesc în timpul călătoriei – punctul final, putem spune, al spectrului deschis de atacul asupra Ciconilor, din Cântul IX. Se spune că cei doi monștri ocupau limbi opuse de pământ, de-o parte și de alta a strâmătorii. La o primă privire Scylla este cea mai grotescă, cu trupul ei ca de câine, gâturile ca de șarpe, douăsprezece picioare și șase capete cu gurile pline de câte trei rânduri de colți ascuțiți ca pumnalele; dar Charybda, un imens vârtej care înghite și varsă la loc de trei ori pe zi apele strâmătorii, este până la urmă cea mai letală. În Cântul X, când Circe îl avertizează pe Odiseu

asupra acestui segment primejdios al rutei sale, îl sfătuiește să navigheze mai aproape de Scylla, dat fiind că ea poate înghiți cel mult șase marinari, pe când Charybda poate scufunda corabia cu totul; și „căci mai bine, cu mult, e, desigur, / Dor după șase tovarăși să duci decât toți să îți piară“. Odiseu îi va urma în cele din urmă sfatul, dar le ascunde tovarășilor săi ceea ce-i așteaptă.

În penultima zi a croazierei – a doua zi urma să vizităm Itaca, iar dimineața de după avea să ne găsească la Atena, pentru zborurile noastre spre casă – apele strâmtorii erau sticloase și liniștite precum gheața dintr-un patinoar. Tata, care găsisese în Cântul XII încă o ocazie de a ridica obiecții asupra calităților de căpitan ale lui Odiseu (*Doar mie mi se pare că e un mod de-a dreptul de rahat în care să-ți tratezi oamenii – să ții secrete față de ei, să nu-i avertizezi despre un pericol iminent?*), privea în jur cu scepticism.

Greu de crezut că se putea scufunda ceva în apele astea, a concluzionat cu un aer satisfăcut. Nu i-am răspuns. În vârful unui promontoriu ieșit în afară se înălțau ruinele pitice a ceva ce părea să fie un fort străvechi. A privit înspre ruine și a zis: Totul se învâрте mereu în jurul *războiului*.

După ce ne-am târâit înapoi la bordul navei și ne apucaserăm să ne sorbim cocktailurile adunați laolaltă, a început să pâraie difuzorul. Era căpitanul.

Criza economică din Grecia, a început el, a condus la izbucnirea unor greve în toată țara și tocmai am aflat despre Canalul Corint că va fi închis.

Vocea din difuzor a făcut o pauză, iar micul grup a fost străbătut de un val de consternare. Corint? Dar noi nu mergeam la Corint. Ce...?

Difuzorul a furnizat din nou. Canalul Corint, explica vocea căpitanului, permite trecerea rapidă între partea de est și cea de vest a Greciei continentale. Insula Itaca se află lângă partea vestică, adică nu departe de unde suntem acum, dat fiind că navigăm dinspre Italia. Dar Atena se află în partea estică a țării. Trecerea din vest în est e un drum drept dacă se folosește canalul. Dar, dat fiind că acum canalul e închis, trebuie să facem un ocol destul de mare – trebuie să navigăm înspre sud de-a lungul

coastei vestice a Greciei, apoi să înconjurăm vârful Peloponezului, și apoi iarăși în sus de-a lungul coastei estice. Imaginați-vă că s-ar închide Canalul Panama: singura cale de a ajunge în Pacific din Atlantic ar fi să înconjurăm întreaga Americă de Sud. E un ocol destul de mare.

O, Doamne, a spus cineva.

Tata s-a uitat la mine: Ceeee...?

Brusc, am înțeles. N-o să avem timp să vizităm Itaca, am spus. O să trebuiască să petrecem toată ziua de mâine străbătând pe mare tot lungul drum spre Atena.

Mi-e teamă, se auzi spunând vocea căpitanului, că asta înseamnă că trebuie să începem să navigăm spre Atena în seara aceasta. Mâine va fi o zi petrecută pe mare. Nu vom avea timp, îmi pare rău s-o spun, să ne oprim în Itaca.

Vocalele prelungi ale dezamăgirii începură să umple aerul. *O, nu... Fără Itaca? Nu mergem la Itaca? Dar e marele final al întregii călătorii! O, Doamne...!*

În capătul celălalt al încăperii, domnul belgian cu cicatricea pe picior și fiica lui murmurau ceva. Parcă reacționând telepatic la privirea mea, amândoi și-au ridicat ochii înspre mine și m-au zărit. L-am luat pe tata de braț și am început să străbatem puntea la pas. Odisoul meu de ziua trecută, cu cicatricea ascunsă acum de o pereche de pantaloni lungi, albi avea o privire amuzată.

Deci? a spus el mângâindu-și cravata lată, cu buline. Trebuie să fie o mare dezamăgire pentru tine – profesor de limbi clasice! Să nu ajungi în Itaca!

Mi-am dat seama că în acea clipă eram sincer fericit să vorbesc cu el. Rememorarea recentei noastre conversații, amintirea dramaticelor lui suferințe din trecut mă ajutau să așez noutățile zilei într-o perspectivă mai amplă. De dragul lui, mi-am dat seama, îmi doream să par că filosofez.

Dezamăgitor, da. Deși trebuie să spun că e ceva oarecum măreț și în a *nu* ajunge acolo. Știi, ideea unui orizont care se retrage la infinit.

Tata părea ursuz. Dar în poem nu se retrage la infinit.

M-am temut pentru o clipă că are de gând să-mi țină lecții despre conceptul matematic de infinit, dar el a continuat repetit. În poem, el ajunge în Itaca. Asta nu-i nimic altceva decât o porcărie!

A doua zi dimineața, pe când tata și cu mine ne beam în liniște cafelele în balcon, privind apele agitate în timp ce nava își croia drum spre Atena, la ușa cabinei a bătut un steward și mi-a înmănat un bilet din partea căpitanului. Știa că publicasem recent o traducere a operei poetului grec din Alexandria, Konstantin Kavafis, așa începea biletul. După cum sigur știam, poemul „Ithaca” al lui Kavafis câștigase un public enorm în Statele Unite după ce fusese citit la înmormântarea lui Jacqueline Kennedy Onassis, în 1994. Dat fiind că destinația noastră „dispăruse” brusc (după cum spunea căpitanul) și acum ne găseam cu o zi întreagă la dispoziție, fără nici un itinerariu planificat, aș dori să umplu golul respectiv organizând o lectură a poemului lui Kavafis și poate o mică prelegere despre acesta? Astfel, deși vom rata ade-vărata Itaca, o vom vizita cel puțin metaforic.

Bineînțeles că am acceptat; motiv pentru care, în după-amiaza când trebuia să mergem în Itaca, eu stăteam la un pupitru în fața unui grup de pasageri, vorbind despre „Ithaca”.

Căpitanul ăsta e șiret, m-am gândit în timp ce-l trimiteam înapoi pe steward cu răspunsul meu. Pentru că, deși e intitulat după cea mai celebră destinație din literatura lumii, poemul lui Kavafis vorbește despre virtuțile situației de a nu ajunge niciodată undeva.

Alți poeți înaintea lui Kavafis, am început eu, îl preluaseră pe eroul *Odiseei* și-l reutilizaseră pentru propriile lor scopuri. În *Infernul* lui Dante, de exemplu, Odiseu (numit aici Ulise, ca în latină) își face apariția printre Falșii Sfătuitori – cei condamnați pentru înșelăciune – și navighează ca un nebun până dincolo de capătul lumii. Dar până în secolul al XIX-lea, pedeapsa devenise o recompensă: neliniștea perpetuă a personajului l-a transformat într-un erou pentru poezii romantici. În 1833, poetul Alfred Tennyson, în vârstă de douăzeci și patru de ani, care avea să devină poetul laureat al țării și preferatul Reginei Victoria, a scris un poem intitulat *Ulise*, un monolog dramatic de șaptezeci

de versuri, narat de eroul *Odiseei*. Poemul lui Tennyson începe – un pic deconcertant pentru cei care au citit epopeea homerică și au înțeles temele sale, *nostos* și *homophrosynê* – cu un Ulise îmbătrânit ce reflectează asupra unei ironii amare: viața, odată întors în Itaca, nu este ceea ce sperase el în timpul lungilor ani ai călătoriei sale spre casă. Marele aventurier a fost redus la condiția de „rege fără ocupație”, plictisit de îndatoririle sale regale și scârbit de poporul său („Ce noimă are să-ntocmesc legi strâmbe / Pentru un neam barbar ce strânge prăzi”¹). Pe Penelopa o respinge cu destulă cruzime, ca pe o „soție-mbătrânită”; Telemah e conștiincios, dar, nu putem să nu simțim asta, un pic cam plicticos („suflet nepătat... nepripit... cu munca lui”). Destinația atât de dorită s-a dovedit a fi insuportabil de dezamăgitoare – sau, mai curând, simplul fapt de a se fi reîntors s-a dovedit odios, dat fiind că simbolizează sfârșitul aventurii, în care, realizează el acum, s-a găsit sensul vieții lui. „E trist să stai deoparte, ruginind” Pe când își privește insula, gândurile lui Ulise al lui Tennyson se întorc la acele aventuri, rezumate în cuvinte ce amintesc cu bună știință de versurile ce deschid *Odiseea*:

„Multe-am văzut și cunoscut; meleaguri,
Cetăți, moravuri, sfaturi și domnii,
Cinstit de toți, sorbind plăcerea luptei
Pe vânzolitele câmpii troiene.
Din tot ce-am întâlnit sunt azi o parte”².

Dar acum, le spune el tovarășilor săi, „Suntem bătrâni”. Trimiterile la bătrânețe sugerează că sfârșitul pe care toate acele aventuri frenetice trebuie să-l amâne este cel care ne așteaptă pe toți: „Și dacă moartea-ncheie toate, încă / Putem să săvârșim o faptă mare” Și așa, până la finele poemului, acest Odiseu a hotărât

1. „Ulise” de Alfred Tennyson, traducere de Leon Levițchi, în *Antologie de poezie engleză de la început până astăzi*, vol. 3, Editura Minerva, București, p. 20.
2. Idem.

să abandoneze sfârșitul pe care i l-a oferit Homer și să se întoarcă pe mare, la promisiunea unui surplus de viață:

„Vom merge dincolo de asfințit
 Și scâldătoarea stelelor din zarea-i –
 Aceasta-i cea din urmă țintă-a mea“¹.

În atât de citatul său vers final, „Ulise“ concentrează însuși spiritul călătoriei, al aventurii: „Dar vom năzui / Și, dârji, vom căuta și vom afla“. La un secol după publicare, T.S. Eliot a numit opera lui Tennyson „un poem perfect“

Kavafis cunoștea foarte bine poemul lui Tennyson – îl citează ca motto la o versiune timpurie a poemului „Ithaka“, pe care a publicat-o în 1894, când avea doar treizeci și ceva de ani, și care tratează și ea tema disprețului unui Odiseu îmbătrânit față de destinația unde s-a luptat atâta timp să ajungă. („Ura aerul uscatului... dragostea lui Telemah, fidelitatea / Penelopei... toate-l plictiseau.“) Poetul grec s-a întors la poemul său din tinerețe de mai multe ori de-a lungul următorului deceniu și jumătate, îndepărtând materia care era prea evident îndatorată lui Tennyson, până a obținut ceva uimitor de original. În versiunea sa finală, pe care a publicat-o în 1911, când se apropia de cincizeci de ani, el a îndepărtat tema de personaj; poemul lui nu menționează nicăieri numele lui Odiseu, referindu-se în schimb indirect la elemente ale *Odiseei*, în timp ce pare că se adresează direct eroului:

„Atunci când spre Ithaka vei porni-o,
 dorește-ți drumul cât mai lung să fie,
 plin de peripeții și-nvățămintă“².

1. Ibidem.

2. „Ithaka“ de Konstantinos P. Kavafis, în *Opera poetică*, traducere, prezentări, note și comentarii de Elena Lazăr, Editura Omonia, București, 1993, pp. 66-67.

Poemul lui Tennyson, cu meditațiile sale la persoana I, acumulează dramatism prin faptul că ne permite să tragem cu urechea la gândurile eroului pe măsură ce acestea se deapănă, de la supravegherea plină de nemulțumire a regatului său și până la hotărârea impetuoasă de a pleca din nou pe mare. Dar abordarea decorporalizată, la persoana a II-a, a lui Odiseu din poemul lui Kavafis, ce emană din cine știe ce sursă, așază eroul în același plan cu cititorul (noi toți îl citim pe „tu” ca pe „noi”), născând senzația stranie că noi înșine am putea fi Odiseu: eroii propriilor noastre călătorii. Cea de-a doua strofă repetă avertismentul „dorește-ți drumul cât mai lung să fie”, poetul începând să catalogheze bogățiile pe care doar călătoria ți le poate aduce: porturi pe care nu le-am mai văzut, bogății fabuloase din porturi străine, ambră și fildeș și corali, parfumuri exotice și, mai presus de toate, întâlniri cu străini înțelepți:

„Să poposești în multe orașe din Egipt,
de la-nțelepții lor să-nveți iară și iară”¹.

Bineînțeles că trebuie să ne păstrăm în minte destinația, ne dojenește locutorul anonim, oricare ar fi aceea; dar devine limpede că sensul vieții reiese din parcurgerea ei, și din ceea ce înțelegem din ea:

„Ithaka să o porți mereu în minte,
pe țărmul ei s-ajungi e țelul tău.
Dar nu-ți scurta defel călătoria:
cât mai mulți ani e bine să dureze.
Când în insula ta vei ancora, bătrân,
bogat, cu tot ce-ai adunat în lungul drum,
să nu sperii bogăție Ithaka să-ți ofere”².

1. Ibidem.

2. Ibidem.

Aici simțim în ceafă răsuflarea eroului lui Tennyson: Kavafis, asemenea predecesorului său englez, înțelege că, din cauza atâtor lucruri pe care le-am anticipat atâta vreme, locul pe care am tânjit să-l vedem s-ar putea să nu fie chiar așa cum ne-am așteptat:

„Săracă de-ți va părea, nu te-a-nșelat Ithaka, să știi.
Cu-atâta experiență, poți înțelege-acuma,
când ești și tu înțelept, Ithacele ce-nseamnă“¹.

Poemul lui Kavafis enunță, cu un grad excepțional de rafinement, ceea ce a devenit un clișeu al culturii populare: călătoria e mai importantă decât destinația.

După ce s-a terminat prelegerea, câțiva pasageri au mai zăbovit să discute despre poeme; m-am bucurat să văd că toți obișnuiții întâlnirilor noastre din salon erau acolo. S-au apropiat de mine belgianul și fiica lui.

Foarte fin, mi-a declarat, cu o sclipire șireată în ochi. Nu Itaca, ci „Ithaka“!

În seara aceea, după cină, tata și cu mine am început să ne facem bagajele. Urma să debarcăm a doua zi, dimineața devreme.

Ei bine, a spus Tati, clișeele sunt clișee din motive întemeiate. Își petrecuse după-amiaza citind Tennyson și Kavafis pe iPad-ul lui.

Crezi? l-am întrebat. „Călătoria e mai importantă decât destinația?“

Probabil amândouă sunt importante, cred, a răspuns el după o clipă. Adică, evident că eu cred în rezultate, în realizări.

I-am aruncat o privire amuzată, pe care a preferat să n-o observe.

Deci bănuiesc că asta înțeleg oamenii din partea cu „destinația“: să ajungi unde vrei, să-ți îndeplinești obiectivele. Nu sunt așa de sigur că n-o consider importantă. În viață, ești judecat pentru ceea ce realizezi. Nu se dă nota 10 pentru efort.

1. Ibidem.

Mai auzisem asta înainte.

Dar înțeleg și partea cealaltă, a continuat el în cele din urmă. Trebuie să explorezi lucruri, trebuie să *încerci* lucruri... Vocea i s-a stins. M-am gândit la călătoriile noastre spre casa lui Nino, la Nino care ne descria cea mai recentă călătorie a sa în Italia și care spunea *Dar Jay, Jay! Ar trebui să mai călătorești și tu!*, la care tata dădea din cap și răspundea *Nu înțelegi*. M-am întrebat câte lucruri dorise tata să încerce, dar nu o făcuse, dintr-un motiv sau altul. Din cauză că Mamei nu-i plăcea să călătorească; din cauza noastră.

Ei bine, măcar încerci niște lucruri acum! Propria voce mi-a sunat cumva fals.

Părea îmblânzit. Mda, Dan, a fost minunat...

Părea să se afle pe punctul de a mai spune ceva, dar până la urmă a rămas tăcut.

Acum, că sunt bătrân, a adăugat apoi, cred că înțeleg partea despre importanța de a fi acolo și de a încerca lucruri, chiar dacă eșuezi. Trebuie cel puțin să continui să te miști. Cel mai rău e să devii stătut. Odată ce se-ntâmplă asta, ești *terminat*.

Stătea în fața patului pe care se afla deschisă valiza lui, preocupat de vreun gând tainic. Brusc, mi-am amintit ceva ce-mi spusese vara trecută Ralph, unul dintre tovarășii săi de la Town Bagel, când eram acasă, în vizită la ai mei. El și Tati jucaseră golf și Ralph se oprise într-o scurtă vizită, după ce-l adusese pe tata cu mașina. (După toți anii aceia de tenis, cotul tatei cedase în cele din urmă; pe când se apropia de șaptezeci de ani, se hotărâse să încerce golful.) Când m-a văzut, Ralph m-a luat deoparte. *Taică-tu e un jucătorul de golf execrabil, mi-a spus, lovește îngrozitor, hainele îi stau ca naiba! Dar trebuie să spun un lucru: nu mulți oameni s-ar apuca de golf la vârsta lui. Sau să se țină așa de tare de sport. A dat gânditor din cap și a zâmbit cu blândețe. Știu că merge câteodată și joacă de unul singur. Am trecut cu mașina pe lângă teren și l-am văzut cum juca în ploaie, singur cuc.*

Când a spus asta, mi l-am imaginat pe Tati singur pe un deal acoperit cu iarbă verde, cu hanoracul gri cu glugă ud learcă,

lovind cu crosa o minge invizibilă. Îi puteam vedea expresia feței, cu dinții de sus mușcând buza inferioară de concentrare, cu ochii mijiți. Era expresia pe care o avea când se autoeduca să facă o groază de lucruri.

Așa că sunt de acord până într-un punct că și călătoria în sine e importantă, a spus pe când ne făceam bagajele în ultima zi a croazierei dedicate *Odissei*. Dacă prin călătorie ei înțeleg să rămâi în jocul ăsta al vieții. Asta e ceva.

După o clipă am spus: Atunci ești de acord cu Tennyson și Kavafis. A ajunge la destinație înseamnă că totul s-a terminat, e... un sfârșit.

Cu un soi de jenă, am înțeles că nu mă lăsa inima să pronunț cuvântul „moarte“

Dar el știa la ce mă refer.

Cred că ce spun ei este că pentru tipii ăștia a ajunge acasă e cumva ca și cum ar muri. Când se opresc din călătorii și din aventuri, își anulează posibilitatea să li se mai întâmple vreodată lucruri interesante. Așa că prezența în circumstanțe familiare le elimină ceva din viață.

A privit în jos, înspre pat.

Nu mai există... *incertitudine*, a spus după o clipă, aproape pentru sine. Nu mai e nimic de aflat.

„Incertitudine“, am repetat. M-a surprins să percep o nuanță de admirație în vocea lui pe când rostea cuvântul. Nu era unul dintre cele pe care aș fi crezut că le aproba: până la urmă, viața lui fusese dedicată cărui lucru, dacă nu certitudinii – ecuațiilor, formulelor, instrumentelor de cuantificare?

Incertitudine. M-am gândit la lupta dusă de el în ultimii ani cu bolile: o încheștare cu cancerul de prostată, cu zona zoster, o apendicetomie urgentă, anul trecut, la miezul nopții (*Taică-tu a spus că e doar o indigestie, dar eu mi-am dat seama că ceva nu e în regulă și l-am obligat să mergem la Urgență*, spusese Mama când ne povestea întâmplarea și, într-adevăr, ea avusese dreptate): afecțiuni pe care le îndurase cu atâta stoicism, încât nici nu-mi trecuse prin cap să mă întreb dacă nu cumva începuse

să se teamă de ceea ce se așternea în fața lui, de incertitudinea a ceea ce-l aștepta. Stătea oare treaz noaptea, încercând să se gândească la un algoritm, la un mod de a-și calcula propriile șanse?

Tati? am spus.

Ce-i?

Am tras aer în piept: Ți-e frică de moarte?

M-a surprins cât de repede a răspuns. S-a încruntat puțin – nu la mine, ci în felul în care o făcea când se confrunta cu vreo problemă dificilă, niște cuvinte încrucișate sau niște fișe fiscale, ori un set de instrucțiuni pentru asamblarea unei piese de mobilier căreia nu-i dădea de cap.

Nu-mi e teamă să *fiu* mort, a spus. În starea aia, nu există conștiință. Ai ieșit la liman.

Am rânjit.

Dar vorbea serios. Drumul spre moarte e cel...

Vocea i-a șovăit, și am înțeles că nu-i plăcea să rostească cuvântul „teamă“.

Care mă îngrijorează, a spus în cele din urmă. Să mă descompun, să mă împrătez. Să nu fiu prezent cu totul. Ți amintești cum era mama mea la sfârșit.

Mi-am amintit. Buna Kay avusese Alzheimer, deși în anii '70 lumea nu cunoștea acest nume. Dar tata știuse că orice ar fi fost în neregulă, nu se reducea la „îngroșarea arterelor“, cum spunea lumea pe atunci când bătrânii începeau să uite. Încă-mi amintesc expresia de pe fața lui când, în timpul a ceea ce avea să fie ultima vizită a mamei lui la noi, ea s-a întors spre el și a întrebat: Și părinții *tăi* care sunt?

Nu vreau să ajung așa, a spus. Să fii mort nu poate fi prea rău în sine. Pur și simplu, nu e nimic. Zero. Dar ce i s-a întâmplat bunicii tale – asta e mai rău, din punctul meu de vedere. Mai rău decât zero.

Un număr negativ? am glumit.

Mdea, a spus, deși nu zâmbea. Apoi a adăugat: Deci, da, vrei să continui să mergi, să tot faci chestii. Dar să le faci *tu*, nu un fel de zombie.

A lăsat iarăși ochii-n jos. Știam că se gândește la mama lui, la ce spuneau oamenii când boala începuse să facă ravagii. *Kay era așa de deșteaptă, Kay era brici! Asta nu e Kay, e o străină. Nu mai e ea.*

Am rămas așa o vreme, fără să ne spunem nimic. În cele din urmă, mi-am dres vocea. În fine, cred că asta am vrut să spun azi când căpitanul a făcut anunțul, iar eu am zis că îmi place ideea de a nu ajunge practic să vedem insula lui Odiseu – știi tu, „orizontul care se retrage la infinit“. Este poetic *la propriu* – este exact ideea lui Tennyson și a lui Kavafis. Cum nu am ajuns să vedem casa lui Odiseu, am amânat sfârșitul. Povestea poate continua. Și cât de frumos e că am substituit insulei Itaca poemul „Ithaka“. Pune în scenă însăși ideea lui Kavafis.

După o pauză a spus: Deci în tot timpul ăsta am avut dreptate!

Vocea lui era vicleană. Dispoziția sumbră se evaporase.

Dreptate în legătură cu ce?

Poemul chiar e mai real decât locul în sine!

A doua zi am zburat spre casă.

NOSTOS

(Întoarcerea acasă)

APRILIE

νόστος, ὁ [nostos]: 1. Întoarcere; οἱ νόστοι [nostoi], *întoarcerea eroilor de la Troia, titlul câtorva poeme pierdute.*

νόστιμος [nostimos], adjectiv derivat din nostos: „ca o nostos“: *esențial, valoros, perfect, partea cea mai bună din orice*

E.A. Sophocles, *Lexicon grec al perioadelor romană și bizantină (de la 146 î.Hr. la 1100 d.Hr.)*

Cea de-a doua parte a *Odiseei* – care, după cum observase o dată Tom Don Quijote, dă senzația că ar fi jumătate cât prima, atât de puternic este avântul abrupției intrigi a răzbunării – e clădită în jurul unor reîntâlniri al căror impact emoțional devine din ce în ce mai puternic pe măsură ce acestea se acumulează: cea dintre Odiseu și insula sa, dintre Odiseu și servitorii lui loiali, dintre Odiseu și fiul său, soția sa și tatăl său. Dar încă de când am citit *Odiseea* pentru prima oară, în liceu, reuniunea dintre Odiseu și Telemah, din Cântul XVI, m-a emoționat în mod deosebit.

Acesta este, de fapt, punctul în care cele două fire narative ale *Odiseei*, cel al lui Telemah, fiul, și cel al lui Odiseu, tatăl, converg în cele din urmă. Cânturile XIII și XIV se concentrează asupra tatălui. Primul descrie mult așteptatul moment al întoarcerii lui Odiseu, care e, în mod straniu, lipsit de tensiune: printre altele, Odiseu doarme tun atunci când Feacii îl depun pe țărmul insulei Itaca, laolaltă cu grămada de bogății pe care i-au oferit-o, încuiată într-un cufăr sigilat cu nodul special al lui Circe. Trezirea lui, un pic mai târziu, e punctată de un moment comic: dat fiind că Atena a învăluit coasta insulei într-o negură protectoare, odată ajuns, el nu-și mai recunoaște casa. „Vai mie,” exclamă el când se trezește, „în ce țară, -a căror muritori, oi fi iarăși? / Fi-vor ei nelegiuiți și sălbatici și fără dreptate / Sau iubitori de străini și cu gânduri de zei temătoare?”¹. Aceasta e prima ocurență a temei deghizării și a recunoașterii ce devine din ce în ce mai complexă pe măsură ce avansăm în cea de-a doua jumătate a epopeii. (Imediat ce Odiseu o întâlnește pe Atena în Cântul XIII, ea îi oferă înfățișarea unui bătrân uscățiv,

1. Op. cit., p. 209.

înfățișare ce-i va permite să urmeze sfatul lui Agamemnon de a reveni acasă în secret.) În Cântul XIV, la sfatul Atenei, eroul se îndreaptă spre coliba unui porcar pe nume Eumaios, care, îl asigură ea, este cel mai loial dintre supușii pe care i-a lăsat în urmă; între timp, ea îl va aduce pe Telemah din Sparta.

Cântul XV va relua un fir narativ care fusese lăsat în aer încă din Cântul IV – vizita lui Telemah în Sparta lui Menelau și a Elenei – și începe să-l înădească de povestea întoarcerii lui Odiseu în Itaca. În deschiderea Cântului, Atena îi apare tânărului prinț, pe care „grija de tata” îl ținuse treaz toată noaptea după banchetul în timpul căruia Menelau și Elena își împărtășiseră poveștile despre Războiul Troian. Atena se materializează în fața fiului lui Odiseu și îl ceartă că a întârziat atât de mult în Sparta (lasă că ea a fost cea care l-a trimis acolo de la bun început); veștile pe care i le împărtășește sugerează cât de urgentă ar fi întoarcerea lui. Pentru că situația cu Pețitorii a devenit, spune ea, mai gravă: în acest moment, tatăl și frații Penelopei, convinși că Odiseu a murit, au început s-o îndemne să se mărite cu Eurymachus, cel mai nevinovat dintre tinerii care o curtează pe regină. Zguduit de aceste informații, Telemah încearcă să se smulgă ospitalității lui Menelau. Regele Spartei insistă că trebuie organizat un mare ospăț de rămas-bun, urmat de prezentarea unor daruri generoase pentru oaspete, dar Telemah refuză politicos, susținând caracterul imperios al misiunii sale de acasă. (În această scenă încântătoare ai senzația puternică a faptului că reținerea lui Menelau în a-l lăsa să plece pe fiul fostului său camarad își are parțial rădăcinile în nostalgia lui pentru zilele de altădată și poate chiar mai mult în faptul că se simte cam singur în acest palat opulent.) În cele din urmă, Menelau reușește să-l facă pe neliniștitul său oaspe să accepte câteva daruri; Telemah, ne dăm seama – ca și tatăl său –, se întoarce acasă încărcat cu bogății. După ce Telemah pleacă din Sparta, se întoarce împreună cu Pisistrat la Pylos; cei doi prieteni își iau la revedere și Telemah se imbarcă pe o corabie spre casă. Acțiunea revine apoi la Odiseu și la credinciosul porcar Eumaios, care se așază la cină în coliba bătrânului servitor.

Felul în care acțiunea Cântului XV trece de la Odiseu la fiul său are ceva aproape cinematografic, de parcă ar vrea să ascuță dorința noastră plină de nerăbdare ca cei doi să se întâlnească, ca cele două fire să fie în sfârșit înădădite. Acum, când Odiseu și Eumaios mănâncă împreună, eroul – cu mintea lui vicleană plină de neliniște, cu înclinația lui naturală spre înșelăciune transformându-se acum, se pare, în ceva mai sinistru, o incapacitate reflexă de a avea încredere, de a lua orice drept ceea ce este – se decide să pună la încercare loialitatea lui Eumaios, în ciuda asigurărilor date de Atena mai devreme că bătrânul ar fi rămas credincios stăpânului să absent. Odiseu declară cu voce tare că e vremea să părăsească cocioaba și să nu mai profite de ospitalitatea porcarului; va pleca spre oraș și-și va încerca norocul cerșind în fața palatului regal sau oferindu-și serviciile ca servitor acolo („puțini bărbați mă pot întreține-n cunoștințe!“). Eumaios, îngrozit, nici nu vrea s-audă – iar motivul cel mai puternic este acela că situația de la palat e atât de tensionată, iar Pețitorii atât de cruzi. „Oare poștești să te pierzi pe aici, fără cumpăt, / Dacă ți-e dor să te vâri printre-acei pețitori, la grămadă, / Când neobrazul și sila le-ajung pân' la cer, în tărie?!“, exclamă el. Odiseu rămâne locului, iar cei doi își împărtășesc povești de viață în fața focului – deși cea spusă de Odiseu e, bineînțeles, o ficțiune: încă nu și-a revelat adevărata identitate. Pretinde a fi de fel din Creta, un aristocrat care, după ce a luptat la Troia, a fost ruinat de nechibzuința plină de încăpățănare a oamenilor lui nedisciplinați, obligat astfel să depindă de mila unui rege omenos, apoi a fost răpit și întemnițat și, în cele din urmă, a naufragiat în Itaca: o poveste care preia foarte mult din propriile sale aventuri. Aceasta este una dintre așa-zisele povești cretane, minciuni elaborate pe care Odiseu le spune diferitelor personaje pe care le întâlnește la întoarcerea sa acasă pentru a le linguși, a le tămâia sau a le vrăji ca să-i ofere lucrurile de care are nevoie.

Cântul XV se încheie cu o ultimă privire aruncată spre Telemah, a cărui corabie a ajuns în sfârșit în Itaca. La întoarcere, și el se

îndreaptă tot spre cocioaba porcarului – care, ne spune Homer, a fost ca un tată pentru băiat în timpul îndelungatei absențe a lui Odiseu.

În Cântul XVI, adevăratul tată și fiul se întâlnesc în cele din urmă.

În dimineața de la jumătatea lui aprilie când am discutat Cântul XVI, Tom Don Quijote – care mă rugase de curând să-i spun Tommy („așa-mi spun părinții”) – a ridicat mâna.

Ce-mi place la Cântul ăsta e cât de asemănători au devenit deja tatăl și fiul. E interesant că atât Telemah, cât și Odiseu fac exact aceleași lucruri când se întorc în Itaca. Amândoi se întorc acasă cu bogății. Amândoi se întorc în secret. Amândoi merg la coliba porcarului. E ca și cum ar exista un paralelism între ei acum. Eu aș spune, deci, că *ăsta* e sfârșitul Telemahiei. Acum vedem că băiatul s-a maturizat. A devenit egalul tatălui său.

Am reflectat puțin. E o observație minunată, am spus.

Ce mi-a plăcut *mie* e chestia cu câinii din Cântul XVI, a spus Madeline.

Lucrul la care se referea e acesta: la începutul Cântului XIV, când Odiseu (care, în urma transformării lui de către Atena, este pentru toată lumea nimic mai mult decât un bătrân cerșetor smochinit) se apropie de coliba lui Eumaios, aproape că e sfâșiat de înfricoșătorii câini de pază ai porcarului, dar scapă doar pentru că se lasă la pământ și-și aruncă toiagul de cerșetor până când e salvat de Eumaios, care-i spune că e norocos că a scăpat cu viață. „Era cât pe-acı să te sfâșie câinii!” Dar când Telemah se îndreaptă spre coliba lui Eumaios la începutul Cântului XVI, câinii care aproape i-au ucis tatăl pur și simplu se fac mici în fața lui: „din coadă / Dând, fără vreunul să-l latre” Tânărul e cunoscut aici, e binevenit, spre deosebire de tatăl lui, plecat de atâta timp, încât această nouă generație de câini nu-l cunoaște.

Madeline a spus: E unul dintre acele lucruri care îți reamintesc că Odiseu a devenit un străin în propria țară.

Pe când discutam această scenă, nu m-am putut abține să arunc o privire spre tata, care se înfiorase, așa cum știam c-o va face. Frații mei și cu mine știam de mult de unde i se trage

frica de câini, deși nu-mi amintesc să ne fi bătut vreodată capul să aflăm detalii despre celebra lui întâlnire din copilărie cu un câine turbat. Făcea pur și simplu parte din fundalul vieții lui, precum Bronx-ul, The Mets sau Mama; deși pentru mine, când eram tânăr, ideea ca el să fi fost vreodată victimă sau doar un băiețel înfricoșat era șocantă, incomprehensibilă. Doar de curând m-am învrednicit să investighez povestea, întrebându-mi frații ce își amintesc. Poate pentru că e cel mai mare și a auzit mai multe, Andrew mi-a spus că-și amintește totul foarte limpede: Tati fusese mușcat de un câine turbat și trebuise să facă oribilele injecții cu acele alea foarte, foarte lungi. Matt a spus că el crezuse întreaga poveste ca fiind apocrifă, că lui Tati îi era pur și simplu frică de câini și cu asta basta. (Dacă am fi vorbit despre Bunicul, tatăl mamei mele, aș fi luat această posibilitate în considerare, dar în fond vorbeam despre Tati, care nu inventa pur și simplu povești despre propria viață de dragul amuzamentului.) Însă mereu mă gândesc la tata când citesc pasajele despre dulăii lui Eumaios și despre cât de diferit reacționează ei în fața lui Odiseu și a lui Telemah, a tatălui și a fiului.

Neputința câinilor de a-l recunoaște pe Odiseu trimite la, și se află în perfect contrast cu unul dintre cele mai celebre momente ale epopeii. În Cântul XVII, Odiseu, însoțit de credinciosul său servitor, ajunge în cele din urmă la porțile palatului său, în care speră să se infiltreze. Când trece pe drum, un câine râios ce zace pe o grămadă de gunoaie lângă zidurile palatului își ciulește urechile: acesta, ni se spune, este credinciosul câine Argos pe care Odiseu l-a îmblânzit când era doar un cățelandru și care acum, asemenea stăpânului său, a devenit de nerecunoscut cu trecerea anilor – „Dacă acum el zăcea părăsit, cu stăpânul-i departe” Și totuși, ca prin miracol, câinele îl recunoaște pe Odiseu:

„Dară, de cum îl simți pe-Odyseu că-i aproape de dânsul,
Blând îi dădu el din coadă și-urechile-n jos le lăsase,
Dar să-i mai vină alături stăpânului drag nu putuse”¹.

1. Op. cit., p. 278.

Constrâns de nevoia de a-și proteja deghizarea, Odiseu nu se poate da de gol că ar cunoaște câinele: unicul, insuportabil de durerosul semn al emoțiilor sale reprimite este o singură lacrimă ce-i curge pe obraz, pe care se străduiește din răspuțeri s-o ascundă de Eumaios. Și exact atunci Homer spune:

„Chiar atunci soarta-l ajunsese pe Argos, cu moartea cea neagră,
Când pe-Odyseu îl văzu, după ani douăzeci, mulți la număr“¹.

Acest moment al recunoașterii, cu implicația faptului că există o calitate interioară a lui Odiseu ce a rămas intactă în ciuda trecerii anilor și a greutăților pe care le-a îndurat, trimite la rândul ei spre confruntările ulterioare cu Penelopa, care va simți ceva familiar în cerșetorul ce a venit la palat...

Cele trei scene cu câini – câinii care aproape-l atacă pe Odiseu în Cântul XIV; câinii care se gudură în fața iubitului lor stăpân, Telemah, în Cântul XVI; și telepatia dureroasă dintre Argos și Odiseu, în Cântul XVII – sunt, de fapt, menite să încadreze scena recunoașterii dintre Odiseu și fiul său, în Cântul XVI: rolul lor e de a pune întrebări legate de felul cum recunoaștem pe cineva și de ceea ce înseamnă cu adevărat să recunoști pe cineva.

Atena pune la cale cu grijă întâlnirea culminantă dintre tată și fiu. Așteptând un moment propice, când Eumaios lipsește, ea îi semnalează lui Odiseu că vrea să-i vorbească. Lăsându-l pe Telemah în colibă, el iese în ograda unde așteaptă Atena, iar acolo ea-l anunță că a sosit vremea ca fiul să-și cunoască tatăl:

„Spiță-a lui Zeus, tu, Laertiade, încercate Odyseu,
Hai dar, să i te destăinui feciorului tău, și, pe față,
Voi doi, urzindu-le moartea la-acei pețitori, și pierzarea...“²

1. Op. cit., p. 279.

2. Idem, p. 258.

Mânuind varga-i de aur, zeița îl face iarăși pe Odiseu frumos, tânăr și puternic: de fapt, așa cum trebuie să fi arătat când își lăsase pruncul acasă pentru a lupta la Troia, fără barbă, bronzat și lipsit de griji. Când se întoarce în colibă, Telemah e terifiat de transformare. E evident că bătrânul cerșetor nu e un muritor obișnuit – poate că-i chiar un zeu deghizat. („Milostivește-te dar... milă ne-arată!“, strigă tânărul.) Atunci își arată Odiseu adevăratul chip. „Nu sunt un zeu“, declară el,

„Ci tatăl tău sunt, întors, după care cu grele suspine,
Tot pătimești ne'ncetat, sub a oamenilor răutate!“¹.

La început, Telemah dă înapoi, necrezându-l pe Odiseu când acesta îi dezvăluie cine e. Această respingere ne reamintește vehemența cu care, în primele cânturi ale epopeii, el tot înlătura ideea ca tatăl său să fie încă în viață:

„Nu Odyseu ești tu, tata, ci zeul cumva mă-amăgește,
Ca să suspin și mai mult, cufundat într-o jale adâncă!
N-au muritorii nicicum a urzi așa fapte-a minune,
După-a lor singură vrere, decât vreun zeu de venit-a,
Lesne să mi te prefacă iar tânăr, și-apoi, poate, vârstnic.
Căci de abia te-am văzut om bătrân, îmbrăcat doar în zdrențe,
Iar acum semeni cu zeii, cu cei ce-s stăpâni peste ceruri!“².

În fața acestei exclamații, Odiseu are o replică uluitor de nesatisfăcătoare, aproape conformistă. „...nici un alt Odiseu nu veni-va încoace vreodată, / Ci sunt eu însumi acesta“, îi spune el fiului său. Cât despre transformarea lui, aceasta este, într-adevăr, opera Atenei; în fond, zeii pot face orice. În acest moment Telemah cedează și-și îmbrățișează tatăl, care imediat începe să plângă și el, astfel că amândoi plâng „tare și-nalt, scoțând vaier“,

1. Op. cit., p. 259.

2. Idem.

spune Homer, precum păsările prădătoare ale căror cuiburi au fost pustiite de fermieri. Este o comparație stranie, chiar tulburătoare: caracterizarea lor simultană ca victime și prădători trimite spre distrugerea criminală pe care o pune în mișcare această reuniune tată-fiu.

Această scenă prețioasă, cu momentul ei inițial de rezistență urmat de lacrimi fierbinți exagerate și sfârșindu-se cu acea comparație sinistră, se află într-un contrast absolut cu reuniunea care a deschis, de fapt, Cântul XVI. Pentru că ni se spune cum, când Telemah s-a apropiat pentru prima oară de colibă, nu doar dulăii, ci și Eumaios însuși se gudură plin de afecțiune:

„Ci uimit se sculă și porcarul,
Iară din mâini îi căzură și vasele, cele cu care
Tocmai se-ndeletnicea, vinul negru dregându-l. 'Nainte
El îi ieși, dar, stăpânului frunte și ochi sărutându-i,
Și-apoi și mâinile două, iar lacrimi pe-obraji avea, blânde.
Și după cum un bun tată pe fiul său drag îl primește,
Când de prin Țara-din-Zare-n al zecelea an se întoarce,
Singurul, cel multdorit, pentru care din plin suferit-a,
Tot așa pe Telemah cel zeiesc îl primi și porcarul
Cel osebit, sărutându-l, pieirii de parcă-i scăpase”¹.

Imediat după asta, Eumaios și Telemah intră în colibă, iar tânărul e prezentat „cerșetorului“, care apoi stă și ascultă-n tăcere în timp ce fiul lui și porcarul discută pe larg. (Capacitatea lui rece de a se controla la prima vedere a fiului pe care-l părăsise în urmă cu douăzeci de ani este un alt exemplu al voinței sale tulburătoare, aproape supraomenești, de care Odiseu poate da dovadă atunci când e nevoie: experiențele dure l-au învățat să nu-și arate cărțile din mână prea devreme.) Abia după ce Eumaios pleacă spre palat s-o informeze pe Penelopa că fiul ei s-a întors cu bine din călătoriile sale educative apare Atena să-l dezvăluie pe tată fiului său.

1. Op. cit., p. 254.

La câteva ore după încheierea cursului trecut, postasem o întrebare pe pagina online de discuții, cerându-le studenților să se gândească de ce reuniunea dintre tată și fiu este prima din seriile ce structurează cea de-a doua parte a *Odiseei*. De ce, i-am întrebat, nu are o poziție mai importantă? De ce, într-adevăr, reuniunea tată-fiu survine *înaintea* celei dintre Odiseu și câinele lui (ce are loc în următorul Cânt, Cântul XVII)? Nici măcar un singur student nu răspunsese interogației mele online. De fapt, nici unul nu comentase în vreun fel scena reîntâlnirii. Totuși, când am discutat cele două fragmente la curs, a doua zi, era evident că observaseră o grămadă de lucruri.

Madeline a spus: Emoția se simte atât de *reală* aici. Ne arată că Eumaioș i-a ținut loc de tată toată viața lui Telemah. Se vede că *el* a fost adevăratul mentor, cu mult înainte ca Atena să vină în Itaca, în Cântul I, deghizată în Mentis, mai apoi în Mentor.

Brendan a spus: Homer îți cam spune cum să interpretezi toată cartea. Când Telemah vine la Eumaioș, e o adevărată întoarcere acasă, iar comparația îl pune pe acesta în poziția unui adevărat tată, dar când se întâlnește cu Odiseu, acesta e comparat cu o pasăre de pradă.

Trisha a ridicat privirea. E un fel de isterie în scena dintre tatăl biologic și fiu, a spus ea. Parcă ar supracompensa.

Eram impresionat.

Să supracompenseze pentru ce, după tine?

Pentru faptul că emoția dintre ei e cam... abstractă. E ceea ce *ar trebui* să simtă tații și fiii. Dar cu Eumaioș e reală.

Asta chiar e o observație excelentă, am spus. Iar acum ia ideea asta și împinge-o un pas mai departe ca să răspunzi la întrebarea pe care am pus-o săptămâna trecută: De ce e reuniunea Odiseu-Telemah, prima reuniune din poem, cea mai puțin accentuată?

Jack a ridicat mâna.

Fără bancuri! am spus.

Nu, promit, a spus. Cred că e din cauză că trebuie să mergi pe încredere, într-un fel. Ei nu s-au cunoscut niciodată cu adevărat, Telemah era abia un bebeluș când a plecat el. Deci...

Aici s-a oprit, părând rușinat.

Deci *ce?* am spus. Da, emoția scenei e abstractă; da, Telemah trebuie să-l accepte pe Odiseu pe încredere. La ce duc toate astea?

M-am uitat prin clasă.

Brendan a fost cel care a rupt tăcerea, iar ideea pe care a început s-o demonstreze m-a făcut să mă întreb – nu pentru prima oară, dat fiind că speculase în timpul discuției noastre despre Cântul III că poate Telemah spera în mod inconștient că Odiseu era mort – ce fel de relație avea cu tatăl lui. Brendan a spus: Dacă nu ți-ai cunoscut niciodată tatăl, nu prea ai de fapt *ce să recunoști*.

Tata stătuse tăcut, în mod ciudat, de-a lungul întregii discuții și a rămas așa în timp ce puștii și-au adunat cărțile și ghiozda-nele și s-au scurs din clasă. În dimineața aceea, pe când ne beam cafeaua la mine, îl întrebasesem dacă nu vrea să rămână peste noapte, dar el mi-a spus că-și cumpăraseră deja bilet la trenul de ora 14:00 spre New York. M-am gândit din nou la cât de ciudat era că devenise brusc foarte dornic să ia trenul. Acum, când grupul de studenți din sala de seminar se subția, am observat că Madeline rămâne în urmă, de parcă ar fi vrut să vorbească cu mine. Așa că am fost surprins când s-a dovedit că aștepta să vorbească cu tata.

S-a uitat la amândoi și apoi s-a întors către el. Vin să vă iau de acasă de la profesorul Mendelsohn la 13:30?

Se tunsese, am observat; perdeaua scânteietoare devenise un bob sportiv. Pare mai matură.

Dap, a spus tata. Mersi!

M-am uitat de la unul la celălalt.

Ea s-a îmbujorat. M-am întâlnit cu tatăl tău săptămâna trecută, în tren, a spus ea. Vinerea merg în oraș pentru lecțiile de violoncel. Așa că i-am spus că-l duc eu la gară dacă vrea. M-am gândit că te scutesc de un drum?

Tata nu-mi spusese nimic.

Pentru mine e bine! am spus. Mersi, Madeline. Știi unde stau?

Dap, a zis, tatăl tău mi-a arătat.

Ne vedem cam în jumătate de oră, a spus tata. Era vioi.

Mi-am adunat cărțile și ne-am îndreptat spre parcare la facultății.

Așa cum am spus, tata vorbise foarte puțin în acea zi, în timpul seminarului despre reuniunea dintre Odiseu și Telemah. Dar noi discutaserăm pe larg scena în seara dinainte, în timpul cinei de la Flatiron.

Abia aștept ziua de mâine, spusesem. Cântul XVI e unul dintre preferatele mele. *Tu ce zici? Despre scena reuniunii?*

Chiar în clipa aia, tata a scuipat pe un colț de farfurie bucata de friptură pe care o tot mestecase.

Haide, Tati, chiar așa? Iisuse! am izbucnit.

Ce-i? a lătrat spre mine, pe jumătate iritat, pe jumătate vinovat. Era toată numai zgârci! S-a uitat lung la mine.

Manierele la masă ale tatălui meu constituiau un motiv de jenă perpetuă pentru mama și pentru noi. Dar ce puteam face? Când își sorbea supa sau cafeaua, scoțând sunetele acelea despre care mama încetase să se mai plângă cu ani în urmă, noi mormăiam: *Tataaaa!!!* Dar nu ne răspundea. În schimb, își înfunda și mai mult capul între umeri, ca o țestoasă, făcându-te să te simți ușor efeminat pentru că-ți păsa de lucruri precum *manierele la masă*. Când mergeam la facultate în sud, m-am simțit în mod special jenat de manierele tatălui meu, care erau greu de disimulat atunci când părinții mei și cu mine luam masa alături de colegii mei și de familiile lor în cluburile locale sau în restaurante scumpe, mese oferite de tații colegilor mei de cameră sudiști, avocați cu fălci late și vorbă tărăgănată din Memphis sau patroni de magazine generale din Chattanooga, cu sacouri de primăvară în dungi și pătrățele, din bumbac, oameni de afaceri eleganți, șmecheri, din Savannah, ale căror familii aveau afaceri „în transporturi” – bărbați cu pantaloni călcați la dungă, maniere suave și o politețe exagerată față de mama, a cărei frumusețe o menționau cu aer de flirt, în jurul cărora gravitam. Dintre

aceștia, eram atras în mod special de unul: tatăl cu sprâncene stufoase al unui coleg de cameră din Houston, un arhitect plin de succes căruia, de fiecare dată când venea cu soția în Virginia să-și viziteze fiul, îi plăcea să scoată la masă vreo opt sau nouă studenți, la cel mai scump restaurant din oraș, trăgându-ne de limbă despre cursurile noastre cu o umilință exagerată, de parcă ar fi spus că studiile noastre erau deasupra capacității sale de înțelegere, regalându-ne cu povești faulkneriene amuzante despre copilăria lui din Mississippi, povești ce sugerau că el însuși era puțin uimit de stilul de viață pe care ajunsese s-o ducă, deși lucrul pe care-l admiram în secret nu erau opera sau Clubul Petroleum sau navele transatlantice, ci relația relaxată pe care o avea cu fiul lui cel arătos, prietenul meu. Bărbatul ăsta, de care m-am apropiat până la urmă foarte mult, avea să devină cel mai recent dintr-o serie de mentori de care simțisem o nevoie urgentă de a mă atașa: bărbați care, mi se părea mie, erau candidați mult mai potriviți la postul de tată pentru mine, cu entuziasmele mele ciudate și pasiunile mele exotice, ouăle Fabergé și hieroglifele, decât fusese vreodată propriul meu tată, care șurubărea la nesfârșit la transmisiile mașinilor lui muribunde, făcea drumuri repetate la Radio Shack pentru a-și ține-n viață pentru încă câteva luni ceasul cu radio, cu cifrele lui despărțite de o linie dreaptă care se schimbau la fiecare minut precum niște transperante.

Și așa îmi găsisem, iar și iar, alternative la tată; îmi găsisem mentori. Fusese profesorul de muzică din liceu care, când aveam paisprezece ani, nu găsea exagerat să mă ducă cu mașina preț de trei ore pentru un concert de muzică timpurie, care-mi plăcea în acea perioadă a vieții mele. A mai fost, puțin mai târziu, un alt profesor de muzică, unul care, în timpul liber, dirija corul unei biserici din apropiere, în care mă tot îndemna să intru. Câteodată, după repetiții, bărbatul ăsta mă ducea la singurul restaurant franțuzesc, probabil, din întreaga regiune, unde mă impresiona comandând în franceză. Părinții mei îl cultivau ca prieten, probabil pentru a se da mari cu încrederea pe care o

aveau în el, dat fiind că pe vremea aia nu era neapărat ceva obișnuit ca părinții să-și lase copiii adolescenți să petreacă vremea nesupravegheați alături de profesori de muzică despre care se știa că au „colegi de cameră”. Când a venit în vizită la noi acasă, s-a așezat pe jos în sufrageria mamei și a mângâiat covorul care acoperea complet podeaua, spunând *Nimic nu se compară cu lâna*, iar mama s-a îmbujorat de plăcere în fața complimentului unui cunoscător la adresa elementului ei de decor de altfel neapreciat.

Cel mai tare a fost profesorul german cu osatură fină, cu pielea măslinie și voce tabagică, care m-a luat sub aripa lui când eram în plină adolescență și trecusem în clasa a unsprezecea. *Fred*. În weekenduri, când mă lua să navigăm pornind din Portul Huntington, cu velierul al cărui căpitan era „vărul” lui, Horst, cu Wagner tunând din sistemul audio Bang&Olufsen de la bord, Fred îmi dădea câteodată un pahar de vin de Burgundia sau de coniac vechi. *Simți dulceața întunecată din miez?* mă întreba, privindu-mă cu intensitate când degustam, iar eu răspundeam, jenat de propria ignoranță: *Ca de mure?*, iar trăsăturile lui aspre, cenușii, se relaxau într-un zâmbet obosit și ridica ambele mâini spre tării, ca și cum ar fi mulțumit cerului pentru o salvare neașteptată din ghearele crudului destin, și exclama: *Ah, domnule Mendelsohn, încă mai e speranță pentru dumneata!* Și bănuiesc că era. De la el am prins primele rudimente ale cunoștințelor despre operă, muzică, dans și literatură, în special datorită faptului că după ce am împlinit cincisprezece ani și m-am dovedit, bănuiesc, un elev silitor, Fred și Horst m-au inclus tacit în abonamentele lor la New York City Opera, Metropolitan Opera, la filarmonică, la New York City Ballet, la Lincoln Center Theater. Cu o emoție secretă, așteptam în unele după-amiezi câte două ore în fața liceului până când veneau în trombă Fred și Horst, în Volvo-ul lor sport, arămiu-deschis. Ne croiam drum spre Manhattan, planând deasupra hectarelor de cimitir ce se întindeau cât vedeai cu ochii de fiecare parte a autostrăzii Long Island în Queens, huruiam pe Queensboro Bridge, opream cu

scrâșnet de cauciucuri în parcare subterană de la Lincoln Center, unde urcam în cele din urmă toți trei pentru a vedea opera sau piesa de teatru, lucruri despre care, deloc întâmplător, scriu în prezent.

De la Fred am înțeles că frumusețea și plăcerea se află în inima artei de a preda. Pentru că cel mai bun profesor este cel care vrea să găsești sensul în lucrurile care i-au oferit, de asemenea, plăcere, astfel încât aprecierea frumuseții să dureze mai mult decât propria lui viață. În acest sens – pentru că se naște din acceptarea inevitabilității morții – a fi un bun pedagog e la fel ca a fi un bun părinte.

Nu mi-a trecut prin cap niciodată când eram tânăr, la început adolescent, apoi la douăzeci de ani și chiar când aveam treizeci și ceva, că atașamentele mele îndârjite față de aceste alte figuri paterne, mai sofisticate, plăcerea evidentă cu care plecam cu Fred, Horst și ceilalți, referirile constante, din timpul facultății, la tatăl arhitect al colegului meu de cameră ar fi putut avea vreun efect emoțional asupra propriului meu tată – poate pentru că eram obișnuit cu ideea că tata nu putea fi emoționat de nimic. Aparenta lui răceală, îmi spuneam pe vremea aceea, era într-adevăr unul dintre multiplele motive pentru care aveam nevoie de acești alți bărbați mai afectuoși, mai expansivi; un alt motiv fiind lipsa de finețe a tatălui meu, de exemplu manierele atroce pe care le avea la masă și cu care-mi fusese întotdeauna rușine.

În seara aceea, la Flatiron, seara dinaintea discuției despre reuniunea lui Telemah cu Eumaios și Odiseu, seara dinainte ca Brendan să facă observația *insultător de sclipitoare* că reuniunea cu un membru al familiei pe care nu-l cunoști prea bine nu poate fi de fapt o recunoaștere, în seara aceea tata își clefăia următoarea bucată de friptură. Am reușit cu greu să-mi ascund iritarea și l-am întrebat din nou ce părere are despre Cântul XVI.

Ei bine, după cum știi, nu sunt un mare fan al lui Odiseu. Dar trebuie să recunosc că de data asta am fost impresionat de stăpânirea de sine de care a dat dovadă.

„Stăpânirea de sine“? Te referi la scena cu Telemah?

Am presupus că se referea la felul cum își păstrase Odiseu stăpânirea de sine în fața respingerii inițiale a lui Telemah, odată ce își dezvăluisese adevărata identitate. Mi-am spus: Tipic Tati să-i placă exact *asta*.

Nu, *nu*, a spus el. Mai înainte. *Înainte* să-i spună fiului.

Nu-mi dădeam seama la ce se referă.

Înainte, a repetat el. Când e încă deghezizat și fiul intră și are marea lui reuniune cu țăranul.

Porcarul, l-am corectat eu din reflex.

Porcarul. Oricum, e un țăran, înțelegi ce *vreau să spun*.

A tăcut pentru o clipă, apoi a spus rostind cuvintele rar: Oricum, mi s-a părut că s-a comportat admirabil.

„Admirabil“?

Tata s-a uitat în farfurie. A spus: Trebuie să-i fi fost greu să stea acolo și să se uite, în timp ce fiul lui se purta de parcă tipul celălalt ar fi fost adevăratul lui tată.

În timp ce acțiunea *Odiseei* începe să se îndrepte spre final, intriga lui Homer și cea a lui Odiseu devin inseparabile.

După reuniunea cu Telemah, Odiseu și porcarul cel loial (care încă nu știe cine e musafirul său) pleacă de la țară spre centrul orașului unde, la începutul Cântului XVII, Odiseu începe să se infiltreze în propriul palat. Acceptat în sala regală pentru că se preface că e un cerșetor rătăcitor, el vede în sfârșit cu propriii săi ochi fărâdelegile la care au fost supuse atâta timp familia și căminul lui: lacomii Pețitori se ospătează zgomotos în sala lui, tratându-l pe fiul său cu dispreț; soața lui, asediată, se ascunde la etaj, în camerele ei. După ce s-a insinuat în sala banchetului, Atena îl îndeamnă să facă turul Pețitorilor, implorându-i pe fiecare să-i dea o coajă de pâine, „ca să vadă de sunt mai de treabă, au niște nemernici“ Unii, într-adevăr, sunt buni la suflet și-i dau resturi de la masă; dar Antinou, conducătorul lor, reacționează la prezența cerșetorului pe care l-a adus Eumaioș în sala regală cu un dispreț și o condescendență alarmante:

„O, preaștiute porcăre, de ce-l mai aduseși încoace?
 Oare n-avem prea de-ajuns călători rătăciți pe aicea,
 Toți ticăloși cerșetori, care șterg ce-a rămas la ospete?!
 Nu ți-e de-ajuns cum vă rod ei pe-aici tot avutul din casă,
 Strânși cu grămada?! Ori poate chiar tu l-ai chemat și pe ăsta?”¹.

Așa cum numele lui Antinou înseamnă „anti-minte”, tot așa propriile acțiuni îl indică a fi „anti-ospitalitate”: emblemă a celei mai radicale desconsiderări blasfematoare a Pețitorilor față de legile relației gazdă-oaspete. Că lucrurile stau așa devine limpede prin replica porcarului Eumaios – pe care Antinou l-a numit batjocoritor „Preaștiute”: „O, Antinou, nu-i frumos ce găiești tu acum, mărite!” Dar și comportamentul lui e urât: când Odiseu ajunge în dreptul lui Antinou și cerșește de la el o bucătică de pâine, arogantul Pețitor aruncă în el cu un scăunel. (Homer ne spune că, în ciuda durerii, Odiseu „stete-n loc ca o stâncă / De nemișcat: nu putu să-l doboare-Antinou cu lovirea-i. / Numai tăcând, doar din cap el dădu, și, clocind numai rele”².) Chiar și unii Pețitori sunt șocați de purtarea lui Antinou, căruia-i reamintesc că uneori înșiși zeii se pogoară pe pământ deghizați în cerșetori pentru a pune la încercare caracterul oamenilor.

Testarea Pețitorilor de către Odiseu a iscat o mică dezbatere când am discutat Cânturile XVII și XVIII, într-o dimineață neobișnuit de rece de la sfârșitul lui aprilie. După confruntarea cu Antinou, Odiseu e alinat de un Pețitor pe nume Amfinomos, cel mai bun dintre tinerii care-o curtau pe Penelopa și cel care, ne spune Homer, îi plăcea Penelopei cel mai mult – probabil datorită anumitor lucruri pe care le are în comun cu Odiseu. („Vorba lui mult îi plăcea, ca și inima de-aur din pieptu-i.”) Într-o scenă extraordinară, Odiseu îl trage pe acest Amfinomos deoparte și încearcă să-l avertizeze să părăsească palatul și să-i

1. Op. cit., p. 254.

2. Op. cit., p. 280.

abandoneze pe bărbații aroganți care au devastat gospodăria și au insultat soția unui mare erou – care, spune el, se va întoarce în curând acasă:

„Să dea zeul

Să fii întors tu acasă, 'nainte cu el să dai ochii,

Când o fi să se întoarcă aicea, în țara lui dragă!

Căci nu prea vād să nu iasă chiar fără vărsare de sânge

Între acela și-acești pețitori, când va fi în sălașu-i!“¹.

Acest impuls de a-l avertiza pe tânărul cel bun, pe care-l simte Odiseu, aproape că-i spulberă acoperirea: când i se adresează prima oară lui Amfinomos, îi spune tânărului că arată ca un om „cuminte“, „tatăl tău este la fel“ – gafă pe care o îndreptă cu repeziciune („cela din care – se spune – te tragi“). Deși Amfinomos este profund tulburat de cuvintele bătrânului cerșetor, nu se poate hotărî să părăsească sala. Pentru că, ne spune poetul pe un ton sumbru, Atena deja îl osândise – blestemat, dezvăluie Homer, să fie ucis de Telemah în timpul măcelului iminent.

Brendan a fost nedumerit de toate astea.

Știm că Amfinomos e cel mai bun dintre Pețitori și chiar Odiseu încearcă să-l salveze. Dar e ca și cum nu poate scăpa de propriul destin din cauza Atenei. De n-ar fi fost ea, Amfinomos ar fi fugit din palat și ar fi fost cruțat. Deci de ce îl împiedică Atena să scape? Ar trebui să considerăm că Amfinomos, deși ni se spune că e așa de drăguț, a încălcat deja iremediabil limitele numai pentru că i-a consumat vitele și vinul curții lui Odiseu?

M-am uitat spre el de-a lungul mesei de seminar și am spus: OK, de data asta *promit* că nu încerc să vă impun propriile mele concluzii, dar Brendan se află pe punctul de a descoperi ceva ce consider a fi foarte important. Aș putea doar să *vă împing* puțin într-acolo?

S-au auzit niște chicoteli. Bun, m-am gândit, măcar am trecut peste episodul ăla.

1. Op. cit., p. 283.

Am spus: OK, deci Brendan se întreabă de ce Amfinomos, care de altfel e caracterizat drept Pețitorul cel „cumsecade“, e pedepsit laolaltă cu ceilalți „doar“ pentru că a făcut parte din grupul Pețitorilor care i-au devastat gospodăria lui Odiseu. Vreau să pun sub semnul întrebării utilizarea cuvântului „doar“ în acest context. De fapt, nu ni s-au dat informații încă din prima zi că ceea ce se întâmplă e un lucru grav?

Jack a întrebat: „Prima zi“?

Da, am spus. Gândiți-vă la proem.

Madeline și-a azvârlit mâna în aer: A, am *înțeles*!

I-am spus: Continuă.

Cirezile Soarelui! a spus Madeline tare. Ne tot spuneți despre cum e singurul episod din aventurile lui Odiseu menționat în proem, cum au mâncat vitele și oile și au trebuit să moară cu toții. Așa că știm că e important – știm de la început că e ceva grav, că a mânca ceva despre care ți s-a spus că e interzis atrage după sine o pedeapsă violentă. Așa că e ca și cum ceea ce li se întâmplă Pețitorilor, că trebuie să fie uciși toți, chiar și cei buni, a fost prevestit de la început.

Jack a spus: Eu tot cred că e un pic prea nemilos.

Tata a strigat brusc din colțul lui: Nu. O fărădelege e o fărădelege. Dacă ai călcat strâmb, ai călcat strâmb. Nu există gradații (vocea lui s-a înăcrit la cuvântul *gradații*, iar eu am știut la ce se gândea: gradațiile morale erau ca aritmetica neglijentă – o contradicție în termeni) – nu există gradații în încălcarea legii. E încălcată sau nu e încălcată! Asta înseamnă justiție.

Jack s-a uitat la tata: Dură justiție!

Tata s-a uitat la el și a mormăit: E o lume dură!

Unora dintre puști li s-a părut amuzant, deși pe mine m-a uimit încă o dată cât de mult prețuia el ideea că viața e grea, satisfacția amară cu care decora câte o poveste despre vreun „om mic“ care fusese înfrânt de viață, destin sau ghinion. Duritatea lumii, știam, era cea care îi justifica propria justiție dură: aplicarea inflexibilă a unor standarde severe de onestitate și de performanță intelectuală lui însuși, prietenilor săi, nouă. Trebuia

să fii dur. Lumea nu făcea compromisuri, până una-alta, deci de ce ai fi făcut-o tu?

Toate astea au reieșit la suprafață recent, când vorbeam despre tata cu Andrew, care venise la New York din California, împreună cu Ginny și cu copiii. Era în plină vară și noi toți stăteam afară, în fața casei mele de la marginea campusului de la Bard, bând vin alb. La un moment dat flecăriserăm despre fratele nostru, Matt, care împarte cu tata, mai mult decât oricare dintre noi, o sensibilitate ofensată în fața nedreptății, ca și cum ar fi fost o trăsătură genetică. Ne plăcea să-l tachinăm pe Matt în legătură cu pagina lui de Facebook, de exemplu, cu postările care oscilează între denunțarea indignată a liderilor lumii, a polițiștilor violenți ori a concetățenilor indiferenți și link-uri spre povești înduioșătoare sau despre stoicism, animale părăsite și salvări neașteptate. Adesea, când citeam postările lui Matt despre declinul caracterului național, vocea tatei era cea care-mi răsună în urechi.

Vorbeam, așadar, cu Andrew despre Matt, care, dat fiind că seamănă atât de mult cu tata la anumite lucruri, ne-a făcut foarte repede să depănăm și amintiri cu Tati.

E de tot răsul, am spus la un moment dat. Tati avea aceeași obsesie – justiția! Nedreptatea! Micul om oprimat!

Ginny și-a dat pe spate o șuviță de păr roșcat, strălucitor. Da, tatăl vostru avea treaba asta, a spus cu vocea ei limpede. Indignarea în numele obidiților!

Mdea, a spus Andrew un pic acru. Și apoi a adăugat: Păi, nici nu e de mirare.

Ce nu e de mirare? am întrebat.

Nu e de mirare că s-a simțit întotdeauna indignat de lucrurile astea, a spus Andrew. Totul a început de la treaba cu câinele.

Treaba cu câinele? m-am uitat lung la el. Despre ce pula mea vorbești?

Știi tu! Câinele, câinele turbat. Știi povestea.

A ridicat paharul cu un aer de cunoscător. Andrew știe o groază de lucruri despre vinuri. Ca și noi ceilalți, fiecare în felul

lui, el a beneficiat de convingerea tatălui meu că lumea stă la picioarele oricui depune efortul de a o cunoaște și de a o învăța – deși, dat fiind că nimic din copilăria tatei nu ar fi sugerat că lumea avea să fie un loc pe care să-l poată învăța și cunoaște cu ușurință, în cazul lui acea convingere nu era nimic mai mult decât speranță oarbă. Câteodată, când mă gândesc la primii ani din viața tatălui meu, la modul fanatic în care s-a ținut cu dinții de propria educație, mi-l imaginez ca pe un naufragiat care înoată nebunește în direcția unui țărm despre care trebuie să creadă că se află pe undeva. Încrederea pe care o avem în capacitatea noastră de a ne bucura de ceea ce ne oferă lumea, muzica country și enofilia, rododendronii și ceșcuțele de ceai din porțelan, genealogia evreiască și sintaxa greacă, posterele vintage și Jacques Demy, este, îmi dau seama acum, un fel de moștenire de la tatăl nostru, care ne-a arătat cum poate fi astfel, spre deosebire de tatăl lui, care nu l-a învățat nimic.

Știi tu, a spus Andrew din nou. Câinele turbat.

Am spus: Tot ce am auzit eu întotdeauna a fost că pe Tati l-a mușcat un câine când era mic și a trebuit să facă injecțiile alea oribile în burtă, iar din cauza asta era îngrozit de câini. Dar cum naiba are asta legătură cu treaba cu nedreptatea?

Am făcut o pauză, apoi am adăugat: Oricum, Matt a spus că el crede că totul nu e decât un mit.

Andrew a clătinat din cap nerăbdător. Nu mi-am dat seama dacă eu îl iritam, pentru că nu aveam încredere în veridicitatea poveștii, sau Matt, pentru că ar fi sugerat că nu e adevărată.

Nu, *nu*, a spus el, e adevărat. Tata mi-a spus o dată toată povestea. Era mic și câinele unei vecine l-a mușcat foarte rău, așa că Buna Kay a trebuit să-l ducă la spital, schimbând vreo trei autobuze. Și apoi, când au ajuns la spital, doctorii au vrut să știe dacă îl cunoșteau pe câinele ăla și pe stăpânul lui, iar Tati a zis că, bineînțeles, știe al cui e câinele. Așa că au pus doi polițiști s-o contacteze pe vecină, cea al cărei câine îl mușcase, dar când au pus-o în fața faptului, ea a mințit, pretinzând că nu are câine și că habar n-are despre ce vorbesc! Dat fiind că

tata era un puștiulică, bineînțeles că au crezut-o pe vecină. Și pentru că doctorii de la spital n-au putut stabili cu certitudine identitatea câinelui, au trebuit să meargă preventiv pe ideea că acel câine ar fi fost turbat. *De-asta* a trebuit să facă injecțiile în burtă. A spus că le-a făcut o dată la două zile, timp de două săptămâni, ceva în genul ăsta.

Era spre sfârșitul după-amiezii. În jur, insectele bâzâiau și zumzăiau.

Tata a spus că acele erau chiar foarte lungi, a continuat Andrew. Și mi-a spus că a plâns tot timpul. *Nu din cauza durerii...*

(când Andrew a spus „Nu din cauza durerii...“, am știut că-l citează cu exactitate pe tata)

...ci pentru că știa cu precizie al cui câine fusese. Dar vecina a mințit, așa că nimeni nu l-a crezut.

A tăcut.

Îți imaginezi ce efect a avut asupra lui. Ce indignare! Ce nedreptate! Ce... ei bine, îl știi pe Tata.

Mda, am spus. Îl știu pe Tata.

Andrew m-a privit. Nu știai povestea?

Nup. N-am auzit-o niciodată până acum.

Părea cumva neîncredător. Hmmm, a spus în cele din urmă. Înseamnă că probabil mi-a spus-o doar mie.

Mda, am zis. Bănuiesc că da.

La o săptămână după ce tata remarcase, ca răspuns la observația lui Jack că uciderea Pețitorilor era un act de „justiție dură“, că trăim, până la urmă, într-o *lume dură*, discutam unul dintre punctele culminante majore ale *Odiseei*: scena din Cântul XIX, când credincioasa doică bătrână Eurycleia își dă seama că bătrânul cerșetor e de fapt Odiseu în clipa în care vede cicatricea de pe piciorul lui atunci când îl îmbăiază, cicatrice care-l dă de gol. Era ultima zi de vineri din aprilie, o dimineață frumoasă și călduroasă. Când am intrat în clasă cu tata, eram plin de entuziasm; urma să discutăm, în sfârșit, această celebră scenă care face un ocol pornind de la cicatricea lui Odiseu până la o

poveste esențială din tinerețea lui, în cel mai elaborat și semnificativ exemplu de „compoziție circulară” din întreaga epopee. Extraordinara scenă e pusă în mișcare de simpatia crescândă a Penelopei pentru cerșetorul venit la palat. Până la finalul Cântului XVII, zvonurile despre straniul vagabond, împreună cu veștile despre tratamentul rușinos pe care i-l aplicase Antinou, ajunseseră la urechile reginei, așa că ea-l cheamă-n camerele ei. Cei doi se întâlnesc în sfârșit la începutul Cântului XIX. (Întâlnirile lui Odiseu cu diverși Pețitori și dialogul său cu lepra de Antinou și cu Amfinomos cel osândit ocupă cea mai mare parte din Cântul XVIII. Penelopa insistă cu viclenie să se întâlnească cu cerșetorul în secret mai târziu, seara, după ce Pețitorii și susținătorii lor s-au dus la culcare.) Cerșetorul și regina stau de vorbă până târziu în noapte. Pretinzând că ar fi un prinț din Creta, lovit de ghinion după Războiul Troian – încă una dintre poveștile sale cretane care estompează în mod zăpăcitor granițele dintre ficțiune și realitate; Odiseu însuși, după cum știm, fiind un rege lovit de ghinion după Războiul Troian –, Odiseu insistă în fața reginei că l-ar fi văzut recent pe soțul ei de mult rătăcit și că acesta ar fi nu doar în viață, ci și în drum spre Itaca. Dat fiind că mulți călători și oaspeți au trecut prin Itaca în ultimii ani pretinzând că au vești despre Odiseu, el își demonstrează buna credință descriind o anumită broșă pe care, îi spune el Penelopei, Odiseu ar fi purtat-o când cei doi s-ar fi întâlnit. Bineînțeles că descrierea e exactă, iar la auzul cuvintelor lui regina izbucnește în lacrimi. După ce se adună, în cele din urmă, ea le dă poruncă slujitoarelor să-l îmbăieze pe cerșetor, să-i ofere haine curate și un pat odihnitor. El refuză inițial, susținând că s-a dezobișnuit de asemenea lux și că preferă să doarmă pe dușumea, dar în cele din urmă cedează și-i îngăduie doicii bătrâne, Eurycleia, să-i spele picioarele. După ce remarcă anumite asemănări dintre acest străin și stăpânul ei absent – aici Homer face cu ochiul publicului, care știe, bineînțeles, că cei doi bărbați sunt unul și același –, Eurycleia se apucă de treabă. În timp ce-i spală picioarele, ea observă, tresărind, o cicatrice caracteristică

pe coapsa cerșetorului – o cicatrice care, ea știe prea bine, îl însemnase pe nimeni altul decât pe Odiseu, iar acesta uitase s-o ascundă.

În acest moment plin de suspans, poetul, în loc să se mulțumească să ofere publicului o emoționantă scenă de reuniune între Odiseu și doică (care fusese, vom afla, doica lui în copilărie), oprește narațiunea și coboară pe spirala timpului, prezentând o serie de amintiri din primii ani de viață ai lui Odiseu. Mai întâi povestește cum s-a ales Odiseu cu cicatricea. Pe când era un tânăr abia intrat în anii bărbăției, a fost rănit în timpul unei vânători de mistreți la care a participat în vreme ce-l vizita pe tatăl mamei sale, un pungaș și poznaș notoriu pe nume Autolycus. (Numele înseamnă ceva de genul „lup singuratic“.) Apoi, pentru a explica de ce își vizita tânărul Odiseu bunicul de la bun început, naratorul coboară și mai adânc în timp, până într-un moment cu mult dinaintea vânătoriei de mistreți: de fapt, până în momentul imediat următor nașterii lui Odiseu. Aflăm că Autolycus făcuse o vizită fiicei sale și soțului ei imediat după naștere, și în timpul acestei vizite tânăra doică a bebelușului – chiar femeia care, în narațiunea de „acum“ a *Odiseei*, îl recunoaște pe bărbatul matur care stă în baie – insistă că Autolycus, „din muritori mai șiret la jurat și-nșelat“, i-ar fi dat nume nou-născutului. Și așa se face că acest bunic necinstit și pungaș, care fusese cauza durerii atâtor oameni, a devenit autorul straniului nume al lui Odiseu. Într-un acces de fală narcisistă, la care anumiți bunici pot fi într-adevăr predispuși, el i-a dat micuțului fiu al fiicei sale un nume ce i s-ar fi potrivit cel mai bine sieși: „Omul durerii“

Din acest punct zero al narațiunii, momentul crucial din trecutul îndepărtat ce amintește cum a fost stabilită de la bun început identitatea eroului, povestea reîncepe să urce treptat la suprafață: la momentul în care doica acum bătrână recunoaște cicatricea de pe coapsa cerșetorului în palatul din Itaca. Și totuși, înainte de a ajunge acolo, naratorul se oprește din nou pentru a spune, cu și mai mare lux de amănunte, povestea vânătoriei de

mistreți. Numai după descrierea pe larg a vânătorii ajungem în sfârșit înapoi la scena de unde am plecat, când Eurycleia recunoaște cicatricea: scenă care acum a căpătat un luciu aparte, are o încărcătură semnificativă cu mult mai mare decât am fi bănuît că e posibil, pentru că acum cunoaștem povestea rănii, a celui rănit, precum și a numelui său.

În dimineața asta călduroasă de final de aprilie, când trebuia să discutăm Cânturile XIX și XX, eram nerăbdător să ajungem la cicatricea lui Odiseu, care adună laolaltă atât de multe dintre temele centrale ale *Odiseei*: deghizare și recunoaștere, identitate și suferință, narațiune și trecerea timpului. Dar iarăși mi-a devenit limpede cât de mult pot diferi interesele studenților de ale mele. Doar Damien, băiatul din Belgia, postase ceva despre cicatricea lui Odiseu. Probabil că, mi-am zis, fascinația pe care o manifesta scena pentru mine, ca scriitor, era mult mai mare decât putea fi pentru ei: compoziția circulară fiind, până una-alta, o soluție elegantă a unei provocări tehnice pentru oricine vrea să îndeplinească trecutul îndepărtat cu o narațiune despre prezent. Erau atât de tineri, m-am gândit cu tristețe, trecutul lor era încă atât de aproape de prezent, încât nu exista nici o nevoie presantă de a găsi o cale prin care se le unească.

Ei voiau, în schimb, să vorbească despre ceva ce nu-mi amintesc să-mi fi stârnit vreo reacție când eram de vârsta lor, poate pentru că stătea sub umbrela a ceea ce atunci respingeam drept latura „romantică” a epopeii. Studenții doreau să vorbească în dimineața aceea despre următorul lucru: faptul că în timpul îndelungatei conversații cu soția lui, Odiseu cel deghizat trădează prea puțină emoție în prezența femeii la care a încercat din răputeri să se întoarcă vreme de douăzeci de ani.

Reținerea lui stranie este deja evidentă în Cântul XVIII. Imediat după dialogul lui plin de riscuri cu Amfinomos, Atena o convinge pe Penelopa să-și facă apariția în fața Pețitorilor

„să le crească nădejdea,

Sufletul să li-l ațâțe, iar ea și mai mult preț să aibă,
Și pentru soțul ei, și pentru fiu-i, decât mai-nainte“¹.

Înainte ca regina să coboare, zeița pogoară asupra ei un somn adânc, care-o întinerește și o înfrumusețează și-o face să pară mai tânără, „mai albă ca fildeșul“ Când se trezește, regina se împodobește cu cele mai bune straie și bijuterii și coboară în sala cea mare pentru a face paradă cu reînnoita ei frumusețe în fața Pețitorilor – pentru a se arăta drept o potențială soție de preț. Vrăjiți – Homer ne spune că „genunchii sub ei se muieară“ –, Pețitorii o sufocă cu daruri și complimente. În fața complimentelor dezinvolve ale lui Eurymah – „tu, între doamne, ești mai presus!“ – Penelopa răspunde cu modestie: „nurii și chipul și trupul / Mi le luară odată cei nemuritori, când la Troia / Cale purces-au Argivii, luând pe-Odyseu, preaslăvitul!“². Se va retrage mai apoi în camerele sale de la etaj, însoțită de slujitoarele ce cară fabuloasele rochii și podoabe dăruite de Pețitori.

Acum, trebuie să ne amintim, Odiseu e martor la toată scena. Ce simte el când o întrezărește – ce emoții trăiește el văzând-o pe femeia pentru care a suferit atât de mult ca să se întoarcă, pentru care a respins oferta lui Calypso de a-l face nemuritor? Îi bubuie inima-n piept, gata să i-l spargă?

Homer nu ne spune.

Tot ceea ce ne spune poetul este că Odiseu e fericit să vadă cum soția lui îi manipulează pe Pețitori să-i ofere daruri:

„... se înveseli încercatul Odyseu,
Cum scotea ea daruri scumpe, prinzându-i pe-acea de suflet
Cu vorbe dulci precum mierea, dar gândul ei alta urzise“³.

Poate că nu e reacția pe care o așteptam, dar este, de fapt, menită a continua să pună accentul pe trăsătura lui Odiseu

1. Op. cit., p. 294.

2. Op. cit., p. 297.

3. Idem, p. 298.

subliniată de poet, de o importanță extremă pentru intriga epopeii: capacitatea eroului de a-și ține emoțiile-n frâu pentru a-și atinge țelul suprem. Dacă ar fi izbucnit în lacrimi, dacă ar fi alergat spre soția lui, și-ar fi dezvăluit identitatea și ar fi periclitat succesul misiunii sale. O altă temă pe care o subliniază această scenă este *homophrosynê*. Pentru că, sustrăgând darurile Pețitorilor, Penelopa dă dovadă de aceeași viclenie pusă în practică atât de des de soțul ei, omul care reușise să-și încheie șederea printre Feaci încărcat cu daruri, el, care ajunsese pe insula lor dezbrăcat, un nimeni. Oricât de mult ar dezamăgi așteptările modernilor de la această întâlnire plină de riscuri, scena în care Odiseu o revede pentru prima dată pe Penelopa ne reamintește rațiunea care a motivat acțiunile acestui cuplu atâta timp: ei fac o pereche perfectă.

Iar acum, în Cântul XIX, Odiseu reușește din nou să rămână în prezența Penelopei – mult mai aproape, de data asta, pe când cei doi stau de vorbă târziu în noapte – fără nici o tresărire emoțională. În momentul în care „cerșetorul” descrie broșa pe care o purta Odiseu atunci când l-a zărit ultima oară, dovedind astfel că povestea sa e adevărată și că, cel puțin până de curând, eroul era în viață, Penelopa izbucnește în lacrimi de disperare ce curg, ne spune Homer, „precum neaua topită se scurge din creste de munte / Când vine Euros s-o bată – Zefirul din cer o-așternuse –, / Iar neaua curge la vale, și râuri, șuvoaie, se umplu”¹. Dar, prin contrast cu emotivitatea ei, Odiseu nu se manifestă deloc. În sinea sa, ne spune Homer, el jelește pentru obidita-i soată, dar „ochii lui, doi cărbuni, două vârfuri de-oțel, sclipitoare, / Steteră neabătut sub pleoape, -nțelept, fără lacrimi”

Iarăși, aici, autocontrolul suprem.

După această conversație insistă Penelopa ca străinul să fie tratat cu onoare, să fie îmbăiat și să primească un pat luxos, lucru ce conduce la scena cu Eurycleia, la compoziția circulară și la cicatrice. Dar puștii n-au vrut să vorbească despre nimic

1. Op. cit., p. 309.

din toate astea; ei au vrut să vorbească despre această scenă, cea de dinainte, despre straniul contrast dintre ciudata atmosferă de intimitate nocturnă și refuzul lui Odiseu de a se des-tăinui cu adevărat atunci când momentul părea atât de potrivit. De ce, doreau ei să știe, nu putea fi mai sensibil?

Mi se pare inuman, a izbucnit Jack în dimineața aceea. Avem cadrul ăsta romantic, e noapte, focul arde, stau așa de aproape unul de celălalt – a ridicat mâna, indicând cu degetul mare și cu arătătorul un spațiu de câțiva centimetri –, iar el nu face nimic. Parcă-i de piatră! Pe mine m-a dezgustat.

Nina a zâmbit pe sub șuvițele-i negre. Nu de *piatră*, a spus ea. „Cărbuni sau oțel.“ Îți spune chiar acolo.

Tata a spus: Nu face decât ce trebuie făcut.

Adică? am întrebat. Ce trebuie făcut?

Trebuie să vadă cu ochii lui dacă ea încă îi e credincioasă.

S-a uitat înspre Jack. Nu sunt așa sigur dacă subscriu la faptul că e un cadru romantic. Sau poate e pentru ea, dar nu și pentru el. Pentru el e un interviu. O testează. Trebuie să fie atent.

Am ezitat înainte de a răspunde. E adevărat că Odiseu – asemenea nouă – e foarte conștient de soarta camaradului său, Agamemnon, măcelărit la întoarcerea acasă de necredincioasa-i soție. Și totuși, deja în acest punct al poemului, mulți cititori se vor întreba doar de ce trebuie să fie atât de rece, atât de precaut. Testarea Penelopei, aici – la a cărei manipulare a Pețitorilor a asistat cu delicii, până una-alta –, începe să pară la fel de superfluă precum pare cea a lui Eumaios în Cântul XIV, după ce însăși Atena îl asigurase de loialitatea porcarului.

Accentul pus în prima parte a Cântului XIX pe nevoia maniacală a eroului de a se reține, pe abilitatea lui respingătoare de a-și ține-n frâu impulsurile omenești normale – caracteristică pe care studenții erau atât de dornici s-o condamne în acea zi – este, de fapt, legată în mod dibaci de povestea cicatricii, care domină a doua parte a acestui Cânt, parte care nu-i interesa deloc pe studenți. Cicatricea, ne amintim, este semnul care-l trădează pe Odiseu, identificându-l în fața Eurycleiei, iar povestea ei

împletește în mod profund temele poematice ale durerii și identității: straniul nume al eroului, „omul durerii”, îi este dat la naștere de către Autolycus, bunicul lup-singuratic ce pricinuisese durere atâtor oameni, și în timp ce-l vizitează pe același bunic, el participă la vânătoria de mistreți în cursul căreia capătă rana ce va deveni această cicatrice. Cum ar veni, ambele lucruri care-l identifică pe Odiseu, mărcile personalității sale, numele și cicatricea, sunt legate de durere.

Interesant e cum a fost rănit. Homer se dă peste cap să ne povestească cu lux de amănunte cum s-a comportat tânărul Odiseu în timpul vânătorii – cum, în timp ce restul vânătorilor (unchii lui, fiii lui Autolycus) au rămas în urmă, el a luat-o înainte, însoțit de copoi:

„Ei spre vâlcea, vânătorii, când dară, în față-le câinii,
Urme cătând, tot trăgeau, iar stăpânii veneau după dânșii,
Fiii lui Autolycos, și, cu unchii, și mândrul Odysseu,
Care mergea lângă câini, scuturând lungă umbră a lăncii”¹.

Iar când mistrețul atacă din vizuina lui, adolescentul Odiseu se grăbește să-l înfrunte:

„Întâiul și-ntâiul Odysseu
Se năpusti, ridicând lancea lungă cu brațu-i puternic,
Dând să-l lovească: mai iute ca dânsul acela-l străpunse...

Marea ironie a Cântului XIX, deci, este că cicatricea care-l identifică atât de memorabil pe Odiseu, care dovedește cine e el, este simbolul vizual al unei acțiuni tinerești *deloc* tipice comportamentului său adult: precauția excesivă, atitudinea defensivă, reticența voluntară. Așadar îl identifică (cicatricea dovedește că el e Odiseu, persoana care a fost la vânătoare de mistreți și a

1. Op. cit., p. 316.

2. Idem.

fost rănită), fiind, în același timp, un fals identificator, marcă a unui comportament ce nu-l mai caracterizează.

Înțelegeți cât de minunat e? le-am spus entuziasmat puștilor în acea zi. De asta compoziția circulară ce coboară în spirală, pornind de la îmbăiere și de la cicatrice, nu e doar o digresiune. E esențială. Dacă el a fost rănit mergând în fruntea vânătorilor când era tânăr, dar acum, după cum știm, îi place să rămână în urmă și să cântărească orice situație înainte să se implice, ce semnificație putem extrage?

Tata nu s-a mai obosit să ridice mâna. Pur și simplu a spus răspicat: Înseamnă că a învățat ceva în viață.

Da, am spus. El chiar învață ceva în viață, iar acesta e momentul în care realizăm acest lucru. Dar ce semnificație are această învățare pentru poem, în întregimea lui?

Nici Madeline n-a ridicat mâna. Înclinând capul într-o parte astfel încât noua tunsoare bob a părului ei roșcat s-a mișcat un pic, a spus: Înseamnă că Odiseu a fost odinioară asemenea lui Telemah. Grație amintirii despre rană, *Odiseea* poate fi și despre educația tatălui, nu doar a fiului.

Da, am repetat. Minunat. Tot ce ați spus astăzi, cu toții, e minunat.

Apoi m-am întors spre colțul tatei și am spus: Vezi? Și tații pot învăța.

Au râs.

A învățat ceva în viață.

La jumătate de an după ce am discutat despre cicatricea lui Odiseu din Cântul XIX și despre ceea ce ne dezvăluie în privința educației eroului, replica asta a reapărut în timpul unei conversații pe care o aveam cu unchiul Howard. În timpul acelor luni, mă hotărâsem să-i caut pe cei doi oameni de care Tati fusese foarte apropiat într-un moment sau altul: Howard și Nino. Erau lucruri pe care voiam să le aflu despre trecut, nu în ultimul rând lucruri despre educația tatălui meu; lucruri despre care credeam că mi le pot spune acești doi bărbați în special.

Sufrageria apartamentului din Queens al lui Howard era întunecată, cu draperiile trase. Era octombrie. O burniță leșinată încețoșase atmosfera în timp ce autobuzul expres din centrul Manhattan-ului își croia drum spre Queens, înspre est, pe lângă autostrăzile cenușii, pe lângă aeroporturi și cimitire. Apartamentul lui se afla într-o clădire modestă din cărămidă situată lângă o magistrală principală la care, mă asigurase Howard când făceam planurile pentru vizita din ziua respectivă, se ajungea foarte ușor și, în timp ce el îmi explica că *nimic nu-i mai ușor!* și că autobuzul oprea *chiar în fața intrării!*, mi-am amintit cu acuitate cum Claire vorbea cu entuziasm chiar despre această clădire de apartamente cu treizeci de ani în urmă, când ea și Howard au venit la noi să ne anunțe că-și vând casa din suburbii – cea până la care pedalasem de atâtea ori ca să ascult cu Howard albume de Segovia și să beau cafeaua „spaniolă”, ca o poțiune, a lui Claire – pentru a fi mai aproape de „oraș” *Queens!* strigase ea în ziua aceea, trăgând cu sete dintr-o țigaretă extra-lungă, stând alături de Howard pe canapeaua cu flori delicate din sufrageria mamei, sorbind cu un aer nepăsător cafea decofeinizată de un maroniu-deschis din căni albastre cu alb, în timp ce părinții, frații mei și cu mine primeam vestea. *Queens!* a repetat Claire. *E perfect! Avem orașul în curtea din față și țara în cea din spate!* Cu toții am mormăit aprobator, dar nici unul nu am reușit să ne arătăm prea entuziaști: Queens era cartierul pe care-l asociam cu bunicii mei și cu frații și surorile lor, bătrânii care se târâiau la ușa din față când îi vizitam venind din suburbii, cu ochiul lăcrimos pe care-l puneau la vizor până deschideau ușa și ne primeau în interioarele întunecate, ca niște caverne.

Așa că-n Queens mergeam în ziua aceea. Howard a deschis ușa. Avea nouăzeci și doi de ani și, nu pentru prima oară, m-a surprins cu vigoarea și ferchezuiala lui. În dimineața asta răcoasă purta un sacou albastru sport, un pulover gri en-coeur peste o cămașă cu nasturi la guler și o cravată cu dungi. Mustața lui *à la* Errol Flynn era tunsă cu atenție. Asemenea tatălui meu, avea obiceiul de a privi într-o parte, ușor în jos, atunci când îl

salutai. Ne-am îmbrățișat stângaci și, cu un gest discret al brațului stâng, mi-a indicat să trec înspre sufragerie. Draperiile erau trase, iar întunericul ca de catifea mi-a amintit de casa pe care o cunoscusem cu ani în urmă, când locuiau atât de aproape de părinții mei. Claire murise cu câteva luni înainte; fusesem la înmormântare. *E bine că n-ai văzut-o în ultimii doi ani*, spusese Howard în limuzina care ne ducea la cimitir. *N-ai fi recunoscut-o...* Nu mai era ea, a adăugat el, clătinând din cap cu tristețe. Am trecut pe lângă el și am intrat în apartamentul întunecat. Într-o micuță zonă unde se lua masa, în celălalt capăt al sufrageriei, pe stânga, se afla o măsuță rotundă pe care așezase turnuri de sandvișuri și boluri mici din plastic, cu murături, toate învelite-n folie de plastic închis la culoare Saran Wrap. Le luase probabil de la magazinul de delicatese. Măslinile fuseseră înfipite-n scobitori decorative.

Eram doar pentru a doua oară acolo, după ce mai venisem cu ocazia înmormântării lui Claire. Când se mutaseră aici, Tati deja nu mai vorbea cu fratele lui. Era surprinzător, dar nici pe departe atât de șocant precum faptul că exact în momentul în care tata încetase să comunice cu blândul său frate mai mare, singurul unchi pe care-l cunoscuserăm vreodată, reîncepuse să vorbească cu Bobby, cu care nu mai vorbise de când eram noi mici. Se întorsese poliomielita, a spus tata, de parcă asta ar fi fost o explicație. În familia aia (aveam să spunem eu, frații și sora mea, făcând inevitabila glumă matematică) afecțiunea fraternală era un articol cu valoare zero.

Dar asta fusese demult. Acum stăteam în apartamentul mohorât și vorbeam despre Tati, conversație în timpul căreia am aflat niște lucruri pe care nu le știussem.

L-am întrebat pe Howard despre copilăria lor, despre cum era tata atunci. Cum, l-am întrebat, căpătase celebra lui aversiune față de a-și manifesta fizic afecțiunea? Așa fuseseră părinții lor – fusese Bunu Al un tip rece, fusese Buna Kay mai distantă? Se purtau afectuos unul cu celălalt, în mod fâțiș? Râzând, am spus că nu credeam să-l fi văzut vreodată pe tata să o sărute pe mama

sau, de fapt, să fie tandru cu ea în orice fel. Soții celor mai bune prietene ale ei, Gașca celor Patru, le spuneau mereu soțiilor „draga mea“, „iubire“, „dragoste“; tata i se adresa mereu Mamei cu „Marl“. Nu l-am auzit niciodată să-i spună „te iubesc“ – nici unuia dintre noi, de fapt. L-am întrebat o dată despre asta și mi-a răspuns – A, păi *știi* că nu mă pricep la astea; din acest motiv, presupun, mă dau peste cap să le spun aceste lucruri băieților mei, la sfârșitul convorbirilor telefonice sau al e-mailurilor ori sms-urilor, în felul acela în care copiii devin părinții pe care și i-au dorit... Făcând din necesitate o virtute, mama a transformat faptul că tata era, așa cum îi plăcea să spună dându-și ochii peste cap, *neexpansiv* într-o sursă de umor – așa cum ar fi făcut tatăl ei, marele povestitor și șugubăț. Câteodată, în timpul adolescenței mele, se poziționa în capul scărilor chiar când tata venea de la muncă și, când acesta deja urcase scările și trecea pe lângă ea în drum spre dormitor, fără s-o îmbrățișeze, striga teatral, de parcă s-ar fi opus unui atac amoros, *Jay, nu! Nu în fața copiilor!*, ceea ce ne făcea să ne tăvălim de răs. El schița un mic zâmbet obosit în timp ce mergea în camera lor unde-l așteptau corespondența și facturile așezate pe micul birou de lemn. Mai târziu, când se întorsese să predea la școala elementară, mama avea gluma ei în care-și întreba colegele, plină de entuziasm, dacă e marți. *De ce vrei să știi dacă e marți?* venea răspunsul lor, iar Mama spunea: *Pentru că Jay mă lasă să-l sărut marțea!* De-a lungul timpului, refuzul sau incapacitatea tatei de a-i arăta afecțiune mamei a devenit în mod paradoxal vehiculul prin care-și demonstra afecțiunea față de ea, iertarea lui în fața nevoii ei de semne de afecțiune: una dintre acele mici glume, indescifrabile pentru ceilalți, pe care le fac cuplurile, simboluri ale unei intimități profunde și tănuite: *După-amiaza intram la el în birou, unde lucra la computer și-i spuneam: „Jay, dragul meu drag, cine-i iubirea ta cea mai mare?“ Iar taică-tu-mi răspundea cu privirea-n ecran: „Ieși dracului afară de-aici!“* Mamei îi plăcea la nebunie să spună anecdota asta.

I-am spus lui Howard despre teoria mea că aversiunea lui Tati pentru atingeri era rezultatul unei copilării claustrofobe: cămăruța aceea, cei trei tineri bărbați, patul extensibil pe care-l împărțeau și, mai presus de orice, intimitatea impusă cu Bobby și boala lui. *Îmi amintesc sunetul pe care-l scoteau ortezele lui metalice de la picioare când se atingeau de calorifer.*

Howard m-a ascultat cu răbdare. Când am terminat, a spus: Nooo, nu stătea nimeni înghesuit. Treaba e că taică-tu stătea singur cuc în apartament.

Am clipit nedumerit și am spus: Dar am crezut că erați toți înghesuiți într-o...

Nu. Howard a clătinat încet din cap, arătându-mi acel zâmbet blând, vag împăciuitor, pe care-l avea când greșai cu una sau cu alta, atât de diferit de grimasa nerăbdătoare ce-i schimonosea trăsăturile tatei atunci când greșai.

Nu uita, a zis Howard, eu deja plecasem de acasă când taică-tu era un băiețel. M-am născut în 1920 și m-am înrolat în armată în 1938. Taică-tu avea doar nouă sau zece ani!

Nouă, am spus.

Vocea i-a pierit sub o undă de tristețe. Apoi a spus: Și, bineînțeles, mama și tata nu erau acasă...

„Nu erau acasă“? Astea erau noutăți pentru mine. De ce?

Howard m-a privit, surprins, probabil, că nu știam nimic despre toate astea: eu, istoricul familiei.

Tata era electrician, știi asta.

Am încuviințat. Bineînțeles că știu asta. *Nu mai alergați prin casă, stricați instalația electrică!*

Era electrician și membru de sindicat, a continuat Howard, a electrificat George Washington Bridge. A zâmbit din nou, mai mult pentru sine decât pentru mine, și am avut senzația obscură că fraza asta fusese un fel de refren la anumite ocazii, cu mult timp în urmă, repetat adesea în bucătăriile din Bronx.

Dar chiar și înainte de izbucnirea războiului, a continuat Howard, tata pleca adesea de acasă cu tot felul de slujbe pe termen lung. De exemplu, a plecat la Washington să lucreze la

clădirea Pentagonului, cred că asta era foarte repede după Pearl Harbour sau poate chiar înainte, și a stat acolo în timpul războiului. Așa că nu locuia în apartament. Și mai lipseam și eu.

S-a uitat la mine, peste masă. Nu știai asta?

Am clătinat din cap. *Nu.*

Iar Mama, a continuat Howard, a lucrat într-o uzină de armament undeva în nord, în Washington Heights, cred.

Fața lui subțire s-a luminat.

Știi, mama era o femeie foarte inteligentă. Nu era educată, dar avea *creier*. Era foarte pricepută la tot felul de jocuri, de cărți, rummy, mah-jongg, chestii din astea. Sincer, cred că de la ea a luat taică-tu mintea pentru matematică.

Părea că vorbește singur, nu cu mine.

Așa că nici ea nu era în apartament. Iar lui Bobby, unchiul tău Bob, îi plăcea să stea pe străzi, să atârne pe la colțuri cu băieții din cartier. Era ologit de poliomielită, bineînțeles, dar era foarte deschis, foarte prietenos, spre deosebire de taică-tu. Lui taică-tu îi plăcea să citească, să studieze, chiar și când era mic.

M-am gândit la toate astea, apoi am spus: Deci era singur.

Și Howard s-a uitat la mine și a spus: Mda. În majoritatea timpului stătea de unul singur.

A clătinat din cap. Apoi, ca și cum ar fi oferit un fel de compensații pentru singurătatea în care, am realizat amândoi simultan în timp ce vorbea, trăise tata de-a lungul copilăriei, a spus: Dar a avut tot timpul pentru *citit*. Un lucru e sigur în legătură cu taică-tu: tot cititul ăla i-a prins bine. A învățat ceva la viața lui.

A învățat ceva în viață.

Poate pentru a se disculpa, pentru a indica faptul că nu fusese responsabil pentru singurătatea tatălui meu în copilărie, Howard a lăsat să-i scape cea de-a doua informație pe care nu o cunoscusem despre Tati.

Nu uita, taică-tu era cu aproape zece ani mai mic decât mine, a mai spus o dată puțin mai târziu, așa că nu prea eram prin

preajmă în anii lui de școlar. Dar știu că a avut mereu note bune, până hăt, în liceu. Bineînțeles, însă, că eu eram de mult plecat atunci.

Despre experiența de licean a tatălui meu știam câte ceva, bineînțeles: latina, *Ou-vidiu*, refuzul de a continua studiul latinei. Admiterea la Bronx Science, dar hotărârea de a merge la celălalt liceu. Eram pe cale să-l întreb pe Howard dacă știa de ce nu se dusesse Tati la *cel mai bun* liceu, când mi-a întrerupt șirul gândurilor.

Chiar și în armată era cel mai deștept.

Am zâmbit amintindu-mi glumița amară a tatei despre perioada tristă petrecută în armată, pe care-o îndurase pentru a putea merge la facultate. Curățatul cartofilor, legea GI.

O, da, a continuat Howard, armata. Cât a fost taică-tu în armată, s-a dovedit așa de deștept, că au vrut să-l trimită la West Point¹.

Am sărit în sus. Serios? am spus. Tata nu ne-a spus niciodată, el niciodată...

Howard, ocolindu-mi privirea, a râs forțat și zis: O, da. Dar a refuzat.

Am rămas mut.

Mda, a spus Howard, o, da. Jay a intrat în armată după război pentru a primi o bursă GI și a merge la facultate. Ofițerul lui superior îl considera atât de eminent, încât ar fi vrut ca el să meargă la West Point și să devină ofițer. Ofițer! Ofițerul superior s-a oferit să-i scrie recomandarea cu mâna lui.

Când a spus cuvintele „ofițer superior“, vocea i s-a înăsprit; îmi era greu câteodată – din cauza blândeții sale, probabil, a orelor petrecute pe canapeaua de catifea dând fericiti din cap în timp ce ascultam albumele lui Segovia, a capitulărilor sale fără luptă în fața intrigilor și proiectelor lui Claire – îmi venea greu câteodată să nu uit că unchiul meu își petrecuse cea mai mare parte a vieții în armată. *Ofițer superior*. A privit în jos,

1. Cea mai prestigioasă academie militară americană.

spre linoleum, și a clătinat din cap, dintr-o parte-n cealaltă, schițând același zâmbet trist pe care-l văzusem adesea pe chipul tatei: poate că era expresia *omului mic*, care cedează în fața unor forțe pe care nu le înțelege. Apoi unchiul meu și-a ridicat iarăși ochii, la mine.

Taică-tu mi-a povestit despre asta abia ani mai târziu. Nu l-am înțeles niciodată. Ar fi putut accede la West Point!

S-a uitat iarăși în podea, consternat.

Și eu rămăsesem perplex. Mă gândeam la tata, la obsesia lui pentru educație, pentru diplomă, pentru realizări, pentru drumul spre vârf; m-am gândit, într-adevăr, la cum m-a obligat să investighez posibilitatea de a mă alătura ROTC¹ pe când eram gata să plec la facultate. *O să fii ofițer, o să plătească ei pentru tot, și tot ce ai de făcut sunt câțiva ani de serviciu militar!* mi-a spus el. Și acum aflu că el însuși refuzase tocmai cariera pe care avea să mi-o recomande mie treizeci de ani mai târziu; aflu că putea candida la cele mai înalte onoruri militare, la o poziție supremă în elita militară, dar că, din nu se știe ce motiv, refuzase. Asta nu se compara cu eșecul său în a-și susține disertația, datorat, o știam, necesităților economice sau faptului că mama rămăsese însărcinată cu Andrew. Deci de ce refuzase această șansă la succes?

În timp ce rumegam toate astea în minte, mi-a trecut prin cap că oricâtă plăcere i-ar fi făcut lui tata că fiii lui se duseseră la facultate și apoi își luaseră doctoratul – să aibă titlurile pe care el nu reușise să le obțină –, natura ei trebuie să fi fost una complexă. Mândria lui în fața succesului nostru trebuie să-l fi făcut să simtă cu și mai multă acuitate durerea propriilor eșecuri, să-i amintească de căile pe care nu le putuse urma – și, după cum știam acum, acelea pe care hotărâse, din nu se știe ce motiv insondabil, să nu le urmeze.

Acest interminabil război între tați și fii, între succese și eșecuri: câteodată mă întrebam cum fusese tatăl lui Homer, în

1. Specializare în cadrul universității pentru viitorii ofițeri.

cazul în care Homer chiar existase vreodată. „Căci sunt puțini acei fii ce cu tatăl la fel se-arată: / Cei mai mulți sunt mai prejos, doar câțiva sunt ca tatăl mai vajnici“ Însă lucrurile așa trebuie să stea, dacă vrem ca *Odiseea* să-și atingă scopul. Până la urmă, dacă Telemah ar fi fost de la început egalul tatălui său – dacă ar fi putut să-i ucidă pe Pețitori, să-și mărite mama, să conducă Itaca –, nu ar mai fi existat nici un motiv pentru Odiseu să se întoarcă acasă; nu ar mai fi existat nici o *Odisee*. Oricât de mult ar pune accentul pe educația lui Telemah, *Odiseea* nu-i poate permite – să zicem așa – să *absolve*.

Toate astea mi-au trecut iute prin minte în timp ce stăteam în sufrageria întunecată a lui Howard, digerând aceste informații din trecutul tatălui meu pe care nu le aflasem până acum. E puțin jenant să pui întrebări de genul ăsta oamenilor pe care-i cunoști – să renunți la familiaritate și să-i tratezi, dintr-odată, ca pe o sursă de informații. Stăteam acolo holbându-mă la luminița roșie a reportofonului meu, întrebându-mă cum să pun capăt conversației noastre, să ne reîntoarcem la normalitate. În cele din urmă, am spus: Dacă ar fi să găsești un cuvânt care să-l descrie pe tata, care ar fi acela?

Mă așteptam, aproape că-mi doream să spună „singuratic“ Îmi doream s-o spună pentru că adjectivul acela ar fi explicat atât de multe despre Tati: straniețea lui, de ce era atât de aricios, de retras. Totul.

Dar faptele se opun adesea semnificațiilor pe care vrem să li le dăm. După câteva clipe de gândire, Howard mi-a răspuns.

A spus: Tatăl tău era genial. N-a avut multe de la bun început, dar a învățat enorm.

ANAGNORISIS

(Recunoaștere)

MAI

„Cum o arată numele, recunoașterea e o trecere de la neștiință la știință [...] Cea mai izbutită recunoaștere e cea însoțită de o răsturnare de situație [...].“

Aristotel¹

1. *Poetica*, ed. cit., p. 79.

Una dintre ciudățeniile predării este că nu știi niciodată ce efect vei avea asupra celorlalți; nu poți ști, dacă ai ceva de predat, care vor fi adevărații tăi studenți, cei care vor prelua ceea ce ai de oferit și și-o vor însuși – „ceea ce ai de oferit“ fiind, nu în mică măsură, ceea ce tu însuși ai învățat de la un alt profesor, cineva care s-a întrebat dacă vei asimila ce îți oferă, cineva care este, când ai ajuns destul de în vârstă ca să poți scrie despre această experiență, de vârsta părinților tăi, poate chiar mort – nu poți ști niciodată cu adevărat care dintre tinerii adunați în jurul mesei de seminar este atins atât de profund de text sau de profesor, indiferent de motiv, încât lecția va trăi dincolo de sala de clasă, în afara ta.

Totodată, însă, procesul educării, cel pedagogic, de *a conduce un copil înspre cunoaștere*, e unul delicat și plin de neprevăzut, cu mecanisme și efecte adesea misterioase atât pentru student, cât și pentru profesor.

De exemplu:

În ziua călduță de la mijlocul lui mai când cursul de Clasice 125: *Odiseea* lui Homer s-a încheiat, eram convins că acest experiment – de a-i permite tatălui meu să asiste la seminar, idee care multora dintre prietenii mei și dintre prietenii părinților mei li se păruse atât de fermecătoare, de amuzantă – nu avusese nici un rezultat. Până să ajungem în acea frumoasă zi de primăvară, atât de departe de dimineața din ianuarie când tata parcase în fața casei mele, în zăpadă, strâmbându-se, după amarnica lună februarie în cursul căreia discutaserăm Telemahia și ce ne spunea ea despre „modelarea armonioasă“ a sufletului aceluia personaj, după ploioasa lună martie în care discutaserăm despre șederea lui Odiseu printre Feaci, așa cum e aceasta, plină de povești și de minciuni, cu narațiunile eroului despre propriile

aventuri, Apologii; după acel aprilie anormal de friguros când am analizat seriile de recunoașteri ce marchează întoarcerea eroului acasă și adevărata lui identitate – până în clipa aceea, mă convinsesem că încercarea mea de a-l învăța pe tata se soldase cu un eșec. Nu găsisem o cale de a-l convinge de frumusețea și utilitatea acestei capodopere, pe al cărei erou el încă nu-l considera foarte eroic, ale cărei ingeniozități structurale îl lăsau rece, al cărei protagonist, celebru prin fascinația pe care o exercită asupra cititorilor, nu reușise să-l fascineze. Și într-adevăr, la un anumit moment după încheierea semestrului, m-am forțat să admit că, exact așa cum fusesem îngrozit, cu mulți ani înainte, de manierele la masă ale tatălui meu, cum simțisem acea rușine complicată care în cele din urmă m-a împins în adolescență spre toți acei mentori dintre care unii erau niște profesori exemplari, iar alții nu, fusesem ușor jenat de tatăl meu. Îmi făceam griji că studenții mei fuseseră, în final, derutați de atitudinea lui cârcotașă față de text și zăpăciți de evidentul lui dispreț pentru felul în care-l predam. Mi se strângea inima când încercam să-mi imaginez ce cred ei despre bătrânul chel și smochinit ce stătea cocoșat în colțul lui săptămână de săptămână, cu puloverul lui alb lălău, care nu făcea decât să scoată în evidență cât de mult i se micșorase trupul, în timp ce mormăia și contrazicea și contesta ideile pe care eu mă așteptam cu nerăbdare ca ei să le asimileze.

În timpul semestrului, existase o singură ocazie în care tata îi fermecase pe studenți așa cum avea să-i farmece pe pasagerii croazierei *Odiseea*, la doar câteva săptămâni după terminarea cursului; un singur moment, între ianuarie și mai, când și-a dezvăluit una dintre acele bruște și neașteptate împlânziri pe care, când eram copil, mi le-aș fi dorit mai dese – precum în acele seri când, în loc să stea aplecat deasupra birouașului din lemn după cină, mormăind cu facturile în față, se ridica cu un oftat și traversa holul până la mine-n cameră și apoi, după ce făcea o *super-tare-plăpumioară-sub-mine*, se așeza pe marginea patului solid din lemn pe care-l făcuse chiar el și-mi citea *Winnie-de-Pluș*.

Stăteam acolo întins, fericit, înfășurat în așternuturi ca o mumie, neputând să-mi mișc brațele, dar simțindu-mă în siguranță, în timp ce vocea lui înaltă, nazală, de bariton se încolăcea în jurul propozițiilor scurte, directe prin care, mulți ani mai târziu, va încerca zadarnic să-și croiască drum în cadrul tentativelor lui periodice de a reînvia latina pe care o abandonase odinioară.

Winnie ille Pluș.

O singură dată în timpul semestrului de primăvară al anului 2011 și-a arătat tata această altă față, pe care aveam s-o văd cu atât mai des, atât de neașteptat, în timpul croazierei *Odiseea*. Acest moment ciudat a avut loc în cea de-a doua zi de vineri din mai – ultimul seminar, când discutam despre punctul culminant al epopeii, reuniunea dintre Odiseu și Penelopa, ce are loc imediat după măcelărirea răzbnătoare a Peșitorilor. Săptămâni întregi îi pregătisem pe studenți pentru acest climax, care este totodată climaxul preocupării continue a epopeii pentru problema identității și recunoașterii. Termenul grec pentru recunoaștere este *anagnorisis*, le-am spus, explicându-le că acesta este un concept-cheie în vocabularul clasiștilor, folosit de aceștia când se referă la modul în care funcționează intriga. Aristotel, în *Poetica*, de exemplu, spune că în cazul anumitor tragedii acțiunea pivotează în jurul unui moment de *anagnorisis*, iar în celelalte cazuri în jurul unei răsturnări de situație, de *metabasis*; dar intriga cea mai reușită este, spune Aristotel, cea în care momentul recunoașterii este, simultan, cel al răsturnării de situație. După Aristotel, *Oedip rege* este piesa ideală, în parte pentru că angajează o dublă intrigă: recunoașterea de către Odiseu a faptului că soția lui e, de fapt, propria mamă coincide cu începerea decăderii sale. Dar această îngemănare a recunoașterii cu răsturnarea de situație are loc și în *Odiseea*, deși aici deznodământul este unul fericit: momentul în care adevărata identitate a lui Odiseu este recunoscută e cel în care norocul îi surâde din nou și el își recâștigă soția, familia, gospodăria, regatul.

Scena recunoașterii dintre Odiseu și Penelopa reprezintă și încununarea altor teme ce străbat epopeea. Le-am reamintit de

toate celelalte femei care-l ispitesc pe Odiseu pe parcursul îndelungatei sale călătorii, fie ele muritoare ori nemuritoare: Calypso, Nausicaa și Circe, toate alternative la Penelopa, alternative pe care el, în cele din urmă, le-a refuzat. Le reamintisem despre utilizarea țintită a cuvântului *homophrosynê* de către Odiseu, „gândirea asemănătoare” pe care o recomandă în Cântul VI prințesei Feacilor ca marcă a unei relații autentice, a unui mariaj adevărat, exact calitatea ce lipsea încurcăturilor lui cu zeițele cu a căror frumusețe Penelopa nu putea spera vreodată să concureze. Le-am reamintit de multiplele transformări fizice care au avut loc de-a lungul poemului, începând cu cele ale Atenei, mai întâi în Mentis, apoi în Mentor, continuând cu deghizarea folosită de Odiseu pentru a se strecura în Troia în timpul escapadei de care își amintește Elena în Cântul IV, continuând cu înfrumusețarea lui de către Atena pentru a-i impresiona pe Feaci în Cântul VI și cu felul în care-l face zbârcit și urât odată întors în Itaca, în Cântul XIII, pentru a-i înșela mai bine pe Pețitori, care sunt într-adevăr prostiți de bătrânul smochinit, chelios ce apare în mijlocul lor, un mare erou deghizat. Le-am reamintit de toate aceste transformări, metamorfoze care, indiferent de valoarea lor de podoabe și de rolul lor în cadrul acțiunii, îl obligă pe cititorul *Odiseei*, în cele din urmă, să înfrunte întrebarea cum putem ști cine este o anumită persoană atunci când înfățișarea sa exterioară nu mai este credibilă?

Și iată-ne acum, în mai, la finalul semestrului, discutând mult așteptata reuniune dintre soț și soție. Această scenă tandră urmează, cu o repeziciune aproape bulversantă, măcelăririi Pețitorilor, cele două momente fiind în mod grotesc întrețesute într-un dublu climax ce reflectă cele două preocupări majore, împerecheate ale poemului, eticul și emoționalul, sfera publică și cea personală: insulta blasfematoare adusă de Pețitori legilor ospitalității, pe de o parte, și starea căsniciei lui Odiseu, pe de alta, întrebarea dacă soțul și soția vor putea să se mai recunoască.

Relația strânsă dintre narațiunea răzbunării și tema recunoașterii este evidentă în faptul că uciderea Pețitorilor e rezultatul unei

idei care-i vine Penelopei. La sfârșitul Cântului XIX, după îndelungata și emoționanta conversație cu cerșetorul și după ce Eurycleia îi recunoaște cicatricea (bătrâna doică vrea s-o avertizeze pe Penelopa, dar Odiseu o pune să jure că va păstra tăcerea), Penelopa declară că ziua următoare îi va hotărî în sfârșit soarta. Pentru că în acea zi va organiza o întrecere pentru Peșitori – un test de îndemânare cu al cărui câștigător, spune ea, va fi fericită să se căsătorească. Întrecerea este, de fapt, astfel plănuită, încât cel ce va câștiga va trebui să dețină măcar câteva dintre calitățile soțului ei, dat fiind că implică îndeplinirea unei isprăvi pline de dificultate, un lucru pe care lui Odiseu îi plăcea să-l facă în trecut: să tragă o săgeată prin capetele a douăsprezece securi aliniate una după cealaltă. Dat fiind că numai ea să încordeze arcul solid era nevoie de forță fizică enormă, viitorul soț al Penelopei avea măcar să nu fie vreun slăbănog.

Penelopa le anunță Peșitorilor întrecerea în Cântul XXI și devine repede limpede că, fie în mod conștient, fie inconștient, ea a scornit o cale de a pune o armă în mâna adevăratului Odiseu. În ceea ce-l privește, Odiseu a tot uneltit de ceva vreme ca să-și îmbunătățească șansele în fața Peșitorilor, văzând cât de puțini sunt el, fiul său și cei câțiva, groaznic de puțini, aliați ai lor – credinciosul Eumaios, în fața căruia se destăinuie într-un târziu, un alt țăran bătrân, un păstor pe nume Philoetius, și, bineînțeles, devotata Eurycleia. La puțin timp după reuniunea lui cu Telemah, el îi ordonă acestuia să încuie armele Peșitorilor într-o sală de la etaj, ținându-și propriile arme la îndemână; acum, că se apropie timpul pentru întrecerea Penelopei, el o instruiește pe Eurycleia să se încuie, împreună cu celelalte femei, în camerele lor, și îi spune păstorului să se strecoare afară și să ferece porțile palatului, astfel încât nimeni să nu poată ieși sau intra. Dar cum să pună el mâna pe arme? Întrecerea cu arcul îi oferă în cele din urmă pretextul.

Așa cum surorile Cenușăresei probează pantofiorul de sticlă, toți Peșitorii încearcă să încordeze arcul, dar nu reușesc. În cele din urmă, „cerșetorul” își cere și el șansa, spre amuzamentul

Pețitorilor. Antinou îl atacă: ce tupeu din partea unuia de teapa lui să încerce să se amestece în întrecere! Aici intervine cu șiretenie însăși Penelopa – sugerând, cel puțin unora dintre cititori, că ar fi știut de la bun început că cerșetorul este soțul ei. Chiar crede Antinou, întreabă ea disprețuitor, că ea s-ar mărita cu bătrânul rătăcitor, în cazul în care ar câștiga? Bineînțeles că nu. Dar, dat fiind că toți ceilalți au dat greș, ar fi așa de rău să-l lase și pe bătrân să încerce? În ciuda mormăielilor și a imprecățiilor Pețitorilor celor nemulțumiți, credinciosul Eumaios ia marea armă și o duce, străbătând sala plină de oameni, până la cerșetor, în ale cărui mâini o depune. Odiseu ridică arma, cercetând-o ca să vadă dacă „nu cumva carii prin coarne să roadă, cât fu el departe“. Apoi, găsind că e în bună stare, dintr-o singură mișcare fluidă – la fel de grațios, spune Homer, precum un bard care își acordează lira –, îl încordează. Moment în care,

„Pe pețitori însă oful și ciuda-i cuprinse, iar fața
 Li se schimbă la culoare: dar Zeus tare tunet tunat-a.
 Se bucură peste fire atunci multhârșitul Odysseu,
 Că semn din ceruri, minune, i-a dat însuși fiul lui Cronos,
 Și apucă o săgeată grăită, ce-i sta lui pe masă,
 Goală – căci lui celelalte în tolă-i stăteau, înlăuntru,
 Cele din care-n curând crunt aveau să se-nfrupte Aheii“¹.

Și apoi începe măcelul.

Referința stridentă la Pețitori ca la „Ahei“ – cuvânt pe care Homer îl folosește pentru a se referi la greci în *Iliada* – ne pregătește pentru faptul că, oricât de mult s-ar fi preocupat până acum *Odiseea* de abilitatea eroului său de a-și folosi istețimea pentru a-și învinge inamicii, actul climactic al răzbunării pe care l-a așteptat așa de mult va fi caracterizat de genul de violență pe care-l asociem marelui predecesor al acestui poem. După ce-și înlătură zdrențele de pe trup și-și dezvăluie în fața Pețitorilor

1. Op. cit., p. 349.

adevărata identitate, el îl țintește primul pe scârbavnicul Antinou; săgeata pe care o trage îl nimerește pe conducătorul Pețitorilor în gât chiar în timp ce gâlgâie o cupă cu vin – un sfârșit potrivit pentru un personaj care, mai mult decât oricare altul, simboliza aroganța Pețitorilor și impietatea lor în fața legilor ospitalității. „Câinilor“, răbufnește Odiseu în cele din urmă,

„voi nu ziceați că-oi ajunge vreodată acasă,
Iar, de la Troia-cetate, de casa avan mi-o tocarăți,
Iară cu slugile noastre culcatu-v-ați, iarăși, cu sila,
Și mie însumi, în viață, soția pețitu-mi-ați aprig,
Fără vreo teamă de zeei stăpâni peste cerul cel mare,
Sau de a oamenilor îndârjire, că are să vină:
Însă acum tuturora hotarul pieirii le-ajunse!“¹.

Eurimach moare al doilea, după ce încearcă să-și negocieze cu vorba scăparea din ananghie (aruncă întreaga vină asupra lui Antinou), apoi bietul Amphinomus, căruia Telemah îi înfige sulița în spate în timp ce încearcă să fugă din sală. Dar răzbu-narea ce urmează a se desfășura nu decurge de la început așa cum o planificase Odiseu. Într-o ultimă trimitere la educația lui Telemah, Homer ne spune că tânărul a comis o eroare aproape fatală în acest moment crucial: a lăsat larg deschisă ușa la camera unde ascunsese armele Pețitorilor, astfel încât aceștia reușesc până la urmă să-și pună armurile și să se apere de atacul lui Odiseu. Când Odiseu află de această greșeală fatală, el presupune că a fost trădat de vreun servitor loial Pețitorilor; dar Telemah recunoaște că greșeala îi aparține. Interesant e că Homer întrerupe scena aici și nu aflăm care e reacția tatălui în fața erorilor fiului său. În prima zi de vineri din mai, când am discutat despre acest fragment la seminar, tata a ridicat mâna:

Deci din cauza lui Telemah totul aproape că se duce de râpă.
O, Doamne, m-am gândit, hai că o ia de la capăt.

Dar el a spus: E *foarte* impresionant că-și recunoaște vina. S-ar fi putut fofila, lăsându-l pe tată să creadă că e vina servitorilor, dar el își asumă vina. Așa că poate acesta e climaxul temei educației lui. Își dovedește maturitatea prin asumarea responsabilității.

Tommy a intervenit înainte ca eu să pot răspunde.

Păi, a zis el, mi se pare la fel de interesant că Odiseu pare să-l ierte – nu-i spune nimic, nu-l ceartă. Deci poate că și el a învățat ceva.

Indiferent de importanța ei în cadrul relației tată-fiu, eroarea lui Telemah face posibilă existența unei autentice scene de luptă desprinse parcă din *Iliada*; vărsarea de sânge continuă de-a lungul următoarelor două sute de versuri, cu câteva intervenții cruciale din partea Atenei, pentru a înclina balanța în favoarea muritorului ei preferat. (Vedeți? a strigat tata pentru ultima oară în acel semestru. Câștigă doar pentru că primește ajutor din partea *zeilor*!) În final, Odiseu scrutează scena carnajului pentru a vedea dacă a mai rămas vreun Pețitor în viață. Dar nu; sunt toți morți, zăcând în bălți de sânge precum

„...peștii, pe care-i luară pescarii,
Către-un ungher de al mării, scobit, lângă unda cărunță,
Când înspre ei trag năvodul cu ochiuri o mie, iar peștii,
Toți, ducând dor după valuri, se zbat zvârcolit prin nisipuri:
Soarele, sfânt strălucind, le răpește pe dată suflarea...”¹

O comparație jignitoare pentru un grup de oameni nedemni.

Abia după ce sângele a fost curățat și palatul a fost purificat prin ritual își întâlnește Odiseu din nou soața și își dezvăluie în cele din urmă identitatea în fața ei.

Și totuși, precum în scena din Cântul XVI, care-i reunește pe tată și pe fiul său, reuniunea dintre soț și soție din Cântul

1. Op. cit., p 363.

XXIII demarează cu un anticlimax deconcertant. Penelopa, ni se spune, a dormit de-a lungul întregii lupte; acum ea e trezită de Eurycleia, care-i dă marea veste stăpânei sale – Odiseu s-a întors și i-a ucis pe Pețitori! Dar, spre uimirea doicii și spre stupefacția lui Telemah, regina nu crede o iotă. Într-adevăr, ea se dovedește a fi la fel de suspicioasă și de prudentă acum pe cât a fost soțul ei de-a lungul poemului. Circumspecția ei din această scenă este simultan o marcă a gândirii asemănătoare a acestui cuplu, *homophrosynê*, și o sursă de frustrare pentru Odiseu, celebrul înșelător și escroc, care se găsește în poziția neobișnuită de a nu fi crezut atunci când în sfârșit își dorește asta – când spune, în sfârșit, adevărul.

Așa că aici, iarăși, le-am spus studenților în ziua aceea, se ridică marea problemă a identității. Cum își vor dovedi cei doi, mai exact, unul altuia identitatea? În fond, a trecut atâta timp, douăzeci de ani, ani grei, ani plini de vitregii, de înjosiri și de tribulații. Transformările magice manipulate de zei, am sugerat eu, nu sunt decât paralele supranaturale ale forței care chiar ne transformă chipurile și trupurile, care ne veștejesc, ne chelesc și ne umplu de riduri: Timpul. Ce mai rămâne atunci când exteriorul, chipul și trupul, se schimbă până devin de nerecunoscut? Există un „Eu“ interior ce supraviețuiește trecerii timpului?

Au rămas tăcuți.

Asta nu e o problemă literară ipotetică, am continuat după o clipă, privind în sală. E o problemă cu care oamenii se confruntă în viața reală!

Păreau apatici. Vinerea trecută, când discutaserăm uciderea Pețitorilor, a cărei violență îi uimise, în ciuda discuției noastre despre adecvarea „justiției dure“ a lui Zeus, fusese o zi calduroasă, cu cer luminos; îi dusesem pe studenți pe un petec de iarbă, unde ne bucuraserăm de soarele puternic de mai și discutaserăm despre măcel. Dar azi era nefiresc de rece și ne aflam iarăși înăuntru. Păreau neliniștiți, posomorâți. Ca să-i detensioneze, le-am povestit un dialog amuzant purtat cu câteva săptămâni în urmă cu mama, care tocmai împlinise optzeci de ani.

Deci o întrebasesem cu ceva vreme-n urmă pe mama: Cum te simți când ești așa de bătrân? Iar ea a spus: E atât de *ciudat*. În fiecare dimineață mă uit în oglindă și mă întreb: Cine e bătrâna asta care se holbează la mine? Pe dinăuntru, încă am șaisprezece ani.

Puștii au râs. Nu le-am împărtășit și restul conversației. Ți-e teamă să îmbătrânești? Am întrebat-o eu în ziua aceea, profitând de buna ei dispoziție. Ți-e teamă că o să te îmbolnăvești și o să te nărui? Mama a devenit serioasă, s-a uitat la mine și spus: Mi-e frică doar să nu rămân fără taică-tu.

Vedeți? m-am adresat clasei după ce le-am amintit remarcă mamei mele. Asta e o problemă cu care se confruntă oamenii reali. Cum arăți și cum te simți, la interior și la exterior, ce vezi tu și ce văd alții. Este o problemă pur odiseeană. *De-aia* scena recunoașterii trebuie să se desfășoare așa.

Dar ei nu reacționau, nu-mi preluau ideea și n-o continuau. Mi-am amintit de prima oră de curs și de cât de inerți fuseseră. Ce mai încheiere, mi-am spus.

Scena recunoașterii din Cântul XXIII, în care numeroși învățați și critici văd climaxul *Odiseei*, se desfășoară în jurul unui pat: un pat cu o construcție foarte specială, un pat cu un secret. După ce Penelopa se trezește, ea coboară pentru a da ochii cu Odiseu, care stă în marea sală, așteptându-și soția. Regina se așază în partea opusă a sălii, iar cei doi stau și se uită unul la celălalt. După ce un Telemah furios o dojenește pentru că e „făr’ de simțire“, iar inima îi e „mai aspră și tare ca piatra“ – adică pentru că se comportă exact ca Odiseu în situații încurcate –, Penelopa declară că îl va supune unui test pe bărbatul care pretinde că e soțul ei:

„...Iară cu-adevărat el,
De-i Odysseu și ajuns-a acasă, desigur noi doi, doar,
Ști-vom îndat’ între noi, ba mai bine: avem bune semne,
Tainice și într-ascuns, neștiute de alții pe lume!“¹.

1. Op. cit., p. 373.

După un scurt interludiu în care Odiseu e îmbăiat de o slujitoare și e înfrumusețat de Atena, el se întoarce în jilțul lui, lângă soția sa, și o ceartă pentru răceala ei, așa cum tocmai făcuse fiul lui. Prefăcându-se năucit de încăpățânarea ei, el se întoarce spre Eurycleia și-i poruncește să-i pregătească patul. Cererea aceasta, însă, îi dă Penelopei ideea celui mai potrivit test pentru străin – care, trebuie să recunoască, arată de fapt, în mod straniu, la fel ca soțul ei. Întorcându-se spre Eurycleia, o pune și ea să pregătească patul – nu orice pat, spune ea, ci chiar patul lui Odiseu, pe care-i spune servitoarei să-l mute pe holul din fața dormitorului regal și să-l pregătească pentru străin.

Aici capcana ei se închide: pentru că, auzind aceste instrucțiuni, Odiseu își pierde pentru prima oară sângele rece; se trădează pentru ultima oară, așa cum o făcuse odinioară, într-un mod atât de funest, după triumful asupra Ciclopului. Furios, el dezvăluie că, datorită unui element unic de construcție, patul ar fi practic imposibil de mutat de vreun om, doar „de nu-i vreun zeu însuși / ca să mi-l ieie și pună ușor după vrerea-i, aiurea!“:

„Căci, dintre cei ce trăiesc muritori, nimeni, chiar zdravăn foarte,
Nu l-ar muta prea ușor, chiar cu sprijin: un semn mai aparte
Ține-acel pat măiestrit – doar eu însumi l-am dres, și nu altul:
Fost-a un trunchi de măslin rămuros înlăuntrul, în curte,
Mult înflorit și vânjos, iară gros – cât un stâlp de coloană:
În jurul lui mi-am durat eu iatacul, așa cum voit-am,
Cu pietre multe și dese, și-nalt pus-am acoperișul,
Și îi făcui și canaturi măiestre, frumos întocmite.
Și doar atunci am tăiat și coroana măslinului falnic:
Trunchiul mai spre rădăcină-l tăiai, tesluindu-l cu-arama,
Bine și cu meșteșug, și la linie trasu-l-am bine,
Ca pe-un picior de la pat l-am făcut, tot lucrat cu un sfredel.
Și, începând de la el, meșterii patul lor, pân' la capăt,
Împodobindu-l cu aur și-argint și cu fildeşul luciu.
Tot l-am întins cu o chingă de bou, purpurie, grozavă:
Astfel îți dau ție veste de semnul acesta, dar nu știu

De mi-a rămas, tu, femeie, la loc patul bun, sau vreunul
Dintre bărbați l-a mutat și-a tăiat din călcâi și măslinul!“¹.

„Semnul“ e recepționat și descifrat: abia acum Penelopa admite că străinul este cu adevărat Odiseu. Asta pentru că secretul construcției speciale a patului, o cunoaștere ce coboară mai adânc decât orice semn de natură fizică, era știut doar de un singur bărbat: soțul ei, singurul bărbat ce avusese vreodată acces în iatacul și în patul ei. Patul este, așadar, o dublă marcă: semn al identității lui Odiseu și simbol al fidelității Penelopei. Regina, căreia i se înmoaie „și rărunchi, și genunchi“ se aruncă plângând în brațele soțului ei; și el plânge. Vederea lui, spune Homer în acest moment, îi este la fel de dragă Penelopei precum e vederea pământului pentru niște marinari naufragiați în larg, înotând spre țărm: o comparație ce nu doar sugerează din nou cât de asemănători sunt acești soț și soție, dar implică și că anii petrecuți de Penelopa acasă au constituit o „aventură“ la fel de îngrozitoare precum cea prin care trecuse soțul ei. Abia acum se retrace cuplul în mărețul lor pat pentru prima noapte petrecută împreună după douăzeci de ani – o noapte pe care, într-una dintre cele mai gingașe tușe ale poemului, Atena o prelungește, reținând-o pe Aurora din graba ei, astfel încât să ofere cuplului mai mult timp pentru a se regăsi. Mai întâi fac dragoste; apoi, ne spune poetul, fiecare îi povestește celuilalt pe îndelete tot ce a pățit în acești ultimi douăzeci de ani.

Spre încântarea mea, studenții s-au mai înviorat puțin când am început să discutăm această scenă.

Cred că e foarte nimerit că ultimul test al Penelopei pentru Odiseu e atât de inteligent, a spus Tommy. Nu-i cere o dovadă, în schimb încearcă să-l păcălească. E ceva ce ar face Odiseu, și e un exemplu perfect al compatibilității lor. Așa că, până la urmă, *homophrosynê* este singurul lucru ce poate trece dincolo de orice deghizare.

1. Op. cit., p. 373.

Testul Penelopei din Cântul XXIII e *perfect*, a spus Nina. Faptul că întregul palat are drept centru dormitorul regal e o metaforă drăguță pentru legătura ce-i unește pe Odiseu și Penelopa.

Jack s-a uitat la ea, apoi la mine. Nu credeți că e puțin ciudat, chiar nepotrivit că legătura lor atât de puternică se bazează pe ceva atât de superficial cum e sexul?

Sexul? am zis.

Păi, a spus el, asta se întâmplă în pat.

Nina i-a aruncat o privire exasperată.

Eu cred, a spus ea, că atunci când Odiseu vorbește despre inamovibilitatea patului, el se referă de fapt la încrederea și dragostea de neclintit față de soția sa.

Tommy a avut ceea ce am considerat a fi cea mai interesantă observație din acea zi.

De fapt, sexul nu e cea mai importantă parte a reuniunii. Însă discuția lor este. Mi s-a părut interesant că mai întâi fac dragoste, iar apoi petrec tot restul nopții spunându-și povești unul celuilalt până adorm. E ca și cum ar avea nevoie să proceseze emoțional toate prin câte au trecut, iar asta se realizează prin actul povestirii. Accentul cade cu adevărat asupra comunicării, s-ar putea spune. E ca în povestea cu Ciclopul. În cele din urmă, totul se reduce la limbaj.

Da, am spus. Amintiți-vă, tocmai spuneam că trupurile sunt necredibile, că aparențele exterioare sunt schimbătoare, în timp ce eul interior rămâne...

Ei bine, *eu* vă pot spune câte ceva despre asta, a zis tata brusc și un pic cam tare.

M-am uitat la el. Se ridicase în scaun și stătea ușor aplecat în față.

Eu știu câte ceva despre asta, a repetat, dregându-și vocea cu importanță. Cam ca atunci când spunea *Nu-ți imaginezi cum e traficul* sau *Nu-mi spune tu mie ce să fac*, aceste cuvinte deveniseră parte din repertoriul de clișee care, ca o vrajă sau o incantație, îl pot materializa pe tata foarte limpede, așa cum anumite aspecte ale prezenței sale fizice îl pot evoca: mirosul puternic

al after-shave-ului Old Spice cu care se dădea pe față, lovindu-și obrajii scobiți și gâtul cu palmele, după bărbierit, un miros la fel de sintetic precum cel al substanțelor de la curățătorie, sau hârșăitul ridicol, plăcut în mod straniu, pe care-l scotea aparatul său de ras cu patru lame, revoltător de colorat, pe perii țepoși de pe gâtul lui. (Însă mama a fost cea care m-a învățat să mă bărbieresc. Asta se întâmpla la începutul anilor '70, când tata era plecat câte două săptămâni în fiecare lună, lucrând la proiectul inimii artificiale, și, la un moment dat, când tuleiele moi și negre de pe obrajii și gâtul meu deveniseră imposibil de ignorat, mama m-a dus în toaletă și mi-a spus: *Vino, o să-ți arăt cum se face, mă pricep, mă uitam la Bunicul!*, după care mi-a umezit fața și m-a dat cu spumă, apoi a trecut la treabă, trăgând lama în jos, spre gât, și apoi în sus, pe obraji. Ani la rândul după aceea am crezut că permanenta iritație de pe obrajii mei era acnee, până într-o după-amiază de duminică, când am mers la Unchiul Howard și la Mătușa Claire, iar Claire mi-a luat dintr-odată fața în mâna ei albă, așa cum ții botul unui câine, și a spus *Boychik, ai o iritație oribilă de la bărbierit, tragi în contra firului, când ar trebui să tragi cu lama în sensul firului de păr. Cine te-a-nvățat să te bărbiești?*)... În acel moment, în clasă, când vorbeam despre Penelopa și Odiseu, iar tata a spus *Știu câte ceva despre asta*, propoziție care-l face să se întrupeze acum la fel cum o face mirosul after-shave-ului Old Spice, m-a lovit brusc amintirea lui spunând aceleași cuvinte, în timpul vacanței de primăvară din primul meu an la facultatea unde mă îndemname să merg, convins fiind că *ar fi un loc mai bun pentru mine*, atunci când mi-am înfruntat părinții și, plângând, le-am aruncat în față secretul pe care-l ascunsesem de ei în toți acei ani. Sunt homosexual, le-am spus, stând pe un colț al patului și privind prostește modelul cuverturii, iar tata a spus, cu cel mai surprinzător dintre rarele sale momente de blândețe: *Știu câte ceva despre asta, Marlene. Lasă-mă pe mine să vorbesc cu el.*

Tocmai acel colț al patului avea să fie ultimul loc în care va sta el vreodată în casa noastră. Într-o zi de vineri din ianuarie

2012 – la exact un an după ce asistase pentru prima oară la seminarul despre Odiseea ținut de mine la Bard – tata s-a ridicat de la masă într-un restaurant unde luase masa cu câțiva foști colegi și (ne-a spus mai târziu unul dintre prietenii lui) a început să meargă prin restaurant, în cerc, căutând plin de confuzie ieșirea. Lucrul acesta i-a alarmat pe unii dintre acei prieteni la vremea respectivă, dar nu ar fi constituit o surpriză pentru un neurolog, dat fiind că acest tip de confuzie, spațială și direcțională, este, așa cum aveam să aflăm mai târziu, unul dintre primele simptome ale unui tip anume de hemoragie cerebrală în care sângele se scurge din vase în lobul frontal al creierului, afectând astfel capacitatea victimei atacului de a aproxima distanțele și unghiurile și relațiile spațiale – într-un cuvânt, de a naviga. Când am aflat, în după-amiaza aceea, mai târziu, după ce m-a sunat mama și mi-a spus că trebuie să mă sui în tren și să vin *repede*, când am auzit despre rătăcirile tatei prin restaurant, incapabil să găsească ușa de ieșire, m-a cuprins un fel de oroare plină de rușine, pentru că unul dintre lucrurile pentru care tata era celebru era neobișnuitul lui simț de orientare, capacitatea lui de a găsi drumul. Îmi amintesc plăcerea cu care, în acele zile dinaintea Internetului, studia atlasele rutiere și-și planifica rutele atunci când făceam excursii lungi cu mașina; și-mi aminteam disprețul lui absolut față de cei care întrebau „pe unde s-o ia”. *Dacă știi să citești o hartă, n-ai nevoie să întrebi!* Această cedare a capacității de navigare avea să se repete la o scară mai mică la vreo douăzeci și ceva de minute după ce tata a fost în cele din urmă condus spre ieșirea din restaurant de un prieten îngrijorat, care apoi l-a dus cu mașina acasă și, când l-a lăsat acolo, i-a spus mamei că Tati „se purta ciudat”. Apoi ea l-a urmărit pe tata cum intră în micul lor dormitor pe care-l împărțiseră timp de cincizeci și unu de ani, camera în care, în acea zi de ianuarie, avea să intre și pe care avea apoi s-o părăsească pentru ultima oară, și odată ajuns în camera aceea (putem presupune, bazându-ne pe ceea ce am văzut mai târziu), s-a așezat pe un colț al patului dublu și a încercat, și a tot încercat să-și bage

cablul de alimentare în iPad. Dar nu mai putea naviga nici măcar pe distanțe așa de mici. Stătea acolo, pe patul unde fuseseră concepuți cei trei frați mai mici ai mei, și ținea firul într-o mână, încercând în zadar să cupleze mufa-tată a încărcătorului la portul-mamă al aparatului, dar nereușind, ca un bețiv care vrea să bage cheia în broască, și știm că așa și-a petrecut minutele acelea, ultimele lui minute îmbrăcat în propriile haine și înconjurat de lucrurile familiare lui: șifonierul lucios de la mijlocul secolului lângă care leșinasem eu odată, pe când aveam vreo unsprezece ani, pentru a mă trezi cu revelația îngrozitoare că nu-mi amintesc cine sunt; oglinda îngustă prinsă pe interiorul șifonierului, în care se uitase în fiecare dimineață din viața lui activă în timp ce-și aranja cravata subțire; biroul la care lucra și-și plătea facturile și spre care mă îndreptam fără tragere de inimă, în vârful picioarelor, când aveam o întrebare legată de tema la mate. Pe acel colț al patului, înconjurat de obiectele lui familiare ce aveau să-i devină îngrozitor de străine, stătea încă atunci când a intrat mama, care se hotărâse să-l verifice, pentru că era un pic neliniștită de ceea ce-i povestise Geoff despre Tati, care nu putuse găsi ieșirea de la Applebee. *Stătea pe pat și încerca să-și pună iPadul la încărcat, dar nu reușea*, mi-a spus Mama în noaptea aia, când ne-am văzut la secția de urgență a spitalului local. *Spunea întruna: „Am făcut asta de un milion de ori, nu înțeleg“, și atunci am sunat la 911.*

Când s-a întâmplat asta, el stătea exact în același loc unde stătusem eu odinioară și le mărturisisem cine eram, iar el reacționase cu o blândețe atât de surprinzătoare. *Știu câte ceva despre asta.*

Acum, în mai 2011, în ultima zi a cursului despre *Odiseea*, tata se sprijinea cu spatele de peretele ferestrei, pe același scaun pe care-l alesese în urmă cu cincisprezece săptămâni, în dimineața aceea friguroasă din ianuarie când privisem pentru prima oară grupul acesta de adolescenți necunoscuți, și repeta: *Știu câte ceva despre asta.*

Studenții se uitau la el.

Și apoi a continuat. Hai să recunoaștem! Sunt singurul de aici care știe cum e să fii atât de mult timp cu cineva încât să nu mai arate deloc ca persoana de la început.

Bineînțeles că avea dreptate. Aveau optsprezece, poate nouăsprezece ani. Nu-mi puteam imagina în această zi de mai când tata a început să vorbească despre cum e să vezi că cineva cu care ai stat mult timp și pe care l-ai cunoscut bine îmbătrânește și devine de nerecunoscut, cineva pe care obișnuințele iubirii și ale intimității ți l-au gravat pe trup și în suflet așa cum vița sălbatică se imprimă în coaja unui copac – nu-mi puteam închipui cât de bătrân li se părea un om de optzeci și unu de ani acestor puști. Când a început să vorbească, mi i-am imaginat pe studenți cum îi studiază în tăcere chipul ridat, petele de senectute, firele subțiri atârându-i de scalpul cu pielea întinsă. M-am uitat și eu la el și dintr-odată mi-am zis: Așa îl face Atena să arate pe Odiseu când îl atinge cu nuiua, în Cântul XIII: „Și-i veșteji pielea albă și falnicele-i mădulare, / Păru-auriu i-l luă, iară crețuri pe trupu-i, mulțime, / I le brăzdă, ca de om ce-a ajuns bătrânețea cea verde / Îi turbură ochii mari, mai-nainte frumoși peste fire”¹.

Știu câte ceva despre asta, spunea Tati. *Mama lui*, a continuat el, dând din cap și privind în podea, mama lui a fost cea mai frumoasă fată. Nu drăguță – *frumoasă*.

Ca în urmă cu mulți ani, când eram la liceu, iar el îi povestea unui vecin cât de frumoasă fusese mama la nu știu ce eveniment, bar mitzvah sau nuntă, m-am întrebat: De ce oare nu-i spune niciodată *și ei* treaba asta?

Dar bineînțeles că nu am zis nimic acum. Asemenea studenților, am rămas tăcut și l-am lăsat pe tata să vorbească.

Și e ciudat, a continuat el, recăpătându-și calmul și închizând ochii, strângând pleoapele în timp ce vorbea, dând din cap în sus și-n jos de parcă ar fi vorbit singur, exact cum făcea când încerca să-și aducă aminte ceva lipsit de importanță, numele

1. Op. cit., p. 216.

vreunui actor dintr-un film vechi, statistica loviturilor unei vedete de baseball din copilăria lui, ceva ce avea să-ți dovedească faptul că era la fel de ager la minte ca întotdeauna, *E ciudat*, a spus tata, dar cred că partea asta a poemului e foarte adevărată. Există niște lucruri pe care le împarți cu cineva, nu de natură fizică, ci glume pe care doar voi le știți și amintiri pe care le adunați de-a lungul timpului, mici lucruri pe care nimeni altcineva nu le știe.

A ridicat privirea și i-a observat pe puști uitându-se la el. Brusc, un pic rușinat, a încercat să destindă atmosfera. Ei, *câteodată* sunt și cheștiile fizice! a spus.

Eram prea uimit ca să spun ceva. Dar înțelegeam nu doar că are dreptate, ci și cât de multă dreptate are. Înțelegeam, pentru prima dată, cât de multe știa *Odissea* despre acest fenomen în aparență banal, dar profund uman, despre cum micile lucruri dintre oameni pot constitui temelia celei mai mari intimități. Și nu doar dintre soți și soții, sau dintre amanți. M-am gândit la „Tati Loopy“ M-am gândit la patul de sus, din biroul meu, cu ridicolul său secret de construcție.

Când tata a spus „Ei, câteodată sunt și cheștiile fizice!“, m-am așteptat ca studenții să reacționeze, poate râzând. Dar erau vrăjiți. Nimeni n-a scos un cuvânt.

A continuat.

Cum am zis, cred că poemul are mare dreptate-n privința asta. Când ai lucrurile astea, lucrurile pe care le au cuplurile, ele vă țin legați cu mult după ce restul a devenit de nerecunoscut.

S-a uitat înspre mine, parcă pentru a vedea dacă am remarcat că folosea acest termen-cheie în timpul săptămânilor noastre de conversație despre *Odissea*.

Astea sunt lucrurile de care te agăți, a spus el, brusc rușinat. De-aia te ții de... lucrul ăsta de la bun început.

S-a îndreptat în scaun și a clătinat ușor din cap ca pentru a risipi vraja pe care o crease.

Oricum, credeți-mă, mama lui fost frumoasă.

A dat din cap spre mine, apoi s-a ghemuit la loc în scaunul lui.

Studentii au rămas tăcuți. Păi, ce ar fi putut spune? Căsnicia părinților mei durase de trei ori mai mult decât întreaga lor viață. Puteam citi pe expresia lor solemnă, în timp ce se holbau la el în partea cealaltă a sălii, că erau impresionați. Am avut brusc senzația că-l admirau.

Și apoi, în timp ce priveam în jurul mesei și le pipăiam tăcerea, am înțeles că asta sunt de fapt acele transformări magice din *Odiseea*. Nu sunt magice deloc. Ceva se întâmplă, cineva vorbește cu înflăcărare sau cu autoritate – „cu aripate cuvinte“, cum spune Homer, *epê pteroenta* –, și dintr-odată vezi lucrurile altfel: persoana aceea chiar arată diferit. În clipa când tata s-a lăsat înapoi în scaun, după ce recunoscuse că *Odiseea* chiar nimerise ceva corect, că în cadrul cuplurilor există ceva ce devine, în final, fundamentul căsniciei, secrete necunoscute chiar și copilului rezultat din acea căsnicie – în acel moment mi s-a părut că arăta mai mare și mai impresionant, oarecum ca Odiseu care arată mai înalt și mai frumos atunci când Atena vrea ca el să învingă, să impresioneze un străin în mâinile căruia se află soarta lui. În acea zi de mai de la sfârșitul seminarului, tata învinsese și el. Cu etalarea trecătoare a tandreței lui, în fața unui public format din copii, prea tineri pentru a înțelege la ce erau martori, el fusese, pentru o clipă, transformat.

La vremea aia nu i-am vorbit mamei despre incident, apoi s-au întâmplat toate celelalte și am uitat. Dar când o vizitam într-o după-amiază de primăvară, la un an după acea ultimă oră de curs, am deschis discuția despre asta. Venisem în Long Island ca s-o ajut cu niște hârțogăraie contabilicească, dar bineînțeles că am sfârșit vorbind despre Tati.

A spus că am fost *frumoasă*? Eram așezați la masa albă și lustruită din bucătăria ei impecabilă. Pe peretele îndepărtat atârnavau, aranjate cu gust, vechile ustensile de bucătărie ce aparținuseră mamei ei: teluri, site și strecurătoare albe cu smalțul ciobit. Odată îmi arătase o diagramă pe care o schițase pe o foaie liniată de caiet, care indica locul fiecărui obiect: *Așa, când le dau jos*

ca să le spăl, știu unde trebuie să stea fiecare dintre ele. Fiecare obiect pe care-l schițase îmi era familiar, deși, din cauza tremurului care începuse să-i afecteze mâinile, liniile nu erau clare.

La un moment dat, am făcut o pauză de la analiza extraselor ei de cont și, stând față-n față la masa albă de bucătărie, am început să bârfim și să schimbăm povești despre prietenii ei, despre frații mei, despre familiile noastre. Am vorbit despre semestrul ce urma să se încheie – predam *Iliada* –, iar asta m-a făcut, bineînțeles, să-mi amintesc de cursul despre *Odiseea*; și așa am ajuns să-i povestesc despre ultima oră de curs, despre momentul când tata, arătând spre mine, spusese: *Mama lui a fost frumoasă*. Poate din cauza asta ea părea relaxată și amuzată, așa că i-am menționat strania lui afirmație că există tot felul de lucruri între soț și soție care îi leagă atunci când atât de multe s-au destrămat.

Lucruri de natură fizică, chiar a adăugat Tati, am spus în timp ce ne sorbeam cafeaua decofeinizată, fără nici un gust. Mi-am amintit cât de mult îi plăcea tatălui meu o cană mare și gustoasă de *cafiaaa*.

Lucruri de natură fizică? *Pe bune?*

Privindu-se în oglindă, a făcut o față îngrozit-surprinsă, ca-ntr-un film de groază, holbându-și ochii astfel încât să se poată da cu fard sub pleopă, și mi-a spus o poveste amuzantă.

Încă-mi amintesc de când eram tineri căsătoriți, a spus mama, tocmai apăruse o carte, un ghid sexual pentru cuplurile căsătorite. Ne-am repezit cu toatele să ni-l luăm, eu și mătușa Alice și mătușa Marcia și mătușa Irma și mătușa Mimi, și bineînțeles că ne plăcea de ne pișam pe noi să discutăm despre el. Știi, în zilele alea nimeni nu vorbea despre lucrurile astea. Iar cartea asta spunea: „Trebuie să *te exprimi* foarte clar în fața soțului tău. Trebuie să-i spui exact ce-ți *face plăcere*”

A chicotit.

Îmi amintesc că avea niște propoziții-model pe care ar fi trebuit să le folosești cu soțul tău. „Iubitule, acum vreau să-ți pui mâna aici”, genul ăsta de lucruri. Ei bine, îți poți imagina? *Tati?*

N-am spus nimic. Și-a deschis gura extraordinar de larg, ca personajul din *Strigătul* lui Munch, în timp ce-și dădea cu ruj.

Așa că într-o noapte eram amândoi în pat și ne-am apucat de treabă, iar eu i-am luat mâna și am spus *Jay, vreau să mă mângâi aici*. Iar taică-tu s-a uitat la mine și-a zis: *Nu-mi spune tu mie ce să fac!*

Am izbucnit în râs. Mama a mușcat cu buzele dintr-un șervețel ca să ia excesul de ruj. Apoi a oftat din greu și a spus: *Of, taică-tu!*

Acum îmi permitea să fie nostalgică. Dar mi-am amintit cum urlase, nu cu multe luni înainte, după atacul lui cerebral, în timp ce se uita la trupul lui inert, urlete venite din adâncul ființei, la fel de zguduitoare și de nemângâiate precum lamentațiile femeilor care-l jelesc pe Hector, prințul căzut al Troiei, din finalul *Iliadei*. *Jay, Jay, te iubesc, te iubesc, nu te duce, nu mă părăsi*, bocise, lungind vocalele într-o jelanie melodioasă la fel de veche, presupun, ca însăși rasa umană. Cuvintele, într-adevăr, aproape nu contează; sălbaticile vocale spun totul, ooooo, ouuuuu, eeeeeee. Homer știa asta; simpla pronunțare cu voce tare a celor două cuvinte grecești pe care le folosește pentru „lamentatie zguduitoare” în acea scenă finală din scena finală a epopeii războiului, *adinou goöio*, înseamnă să reproduci sunetele jelaniei: *aaaa-diii-nouuuuuuuu go-ooooiiii-ooooo*.

Of, taică-tu, a zis ea din nou, parcă pentru sine. Pe masă adunase niște hârtoage și alte lucruri despre care credea că mi-ar fi de ajutor la carte. Unul dintre ele îmi era necunoscut: oracolul din liceu al tatălui meu. Pe al mamei îl văzusem de multe ori; câteodată îl scotea și ne arăta fața ei de vampă din liceu (*Eram în faza Marlene Dietrich!*) sau ne citea cu voce tare biografia amuzantă pe care și-o scrisese. „Hobby: speologia. Carieră visată: taxidermia.” Dar oracolul tatei era o noutate pentru mine. Am dat cu grijă paginile gri, lucioase. În timp ce mama începuse să strângă oglinda, creioanele dermatograf pentru sprâncene și rujurile, am citit cu voce tare dedicațiile pe care i le scriseseră prietenii tatălui meu în urmă cu șaizeci de ani:

„Băiete, tu chiar știi să vorbești – mult noroc, Andy Siff.“

„Pentru un tovarăș beton (și Mare Artist la mâncat căcat în engleză). Mult noroc, Seymour Silver.“

„Pentru cel mai fercheș băiat de la cursul de Engleză 7-5h, Noroc, Laurence Schneck.“

M-am uitat la mama. „Cel mai fercheș?“ *Tati?*

A făcut o față sceptică. Apoi m-am întors la oracol.

„Sper să ai o viață plină de fericire, Jules «Nunzio» Koenigsberg.“

Lângă fotografia lui din oracol, tata se semnase și-și scrisese un mesaj: „Mult noroc – Jay Mendelsohn“.

Mama a râs, dar pe mine ideea că tata și-a urat singur noroc m-a întristat. Aproape că-i vedeam figura, prelungă, bronzată și tânără, cu o expresie ironică menită să ascundă cine știe ce sentimente, în timp ce scria cuvintele. Fusesse plin de așteptări în privința viitorului? Temător?

Brusc, mama, care se întorsese la masă și se așezase lângă mine ca să poată vedea mai bine oracolul, a spus: „Ăsta nu era liceul unde *ar fi trebuit* să meargă, știi?“

A oftat și și-a plimbat mâna, cu venele albastre umflate și încheieturile noduroase, de-a lungul hârtiei fine.

Am făcut o față întrebătoare.

Hai, știi povestea, a spus ea, ușor nerăbdătoare. Taică-tu era așa de deștept, și bineînțeles că a fost admis la Bronx Science. Dar firește că nu s-a dus acolo, din cauza prietenului lui.

A oftat din greu.

Am zis: Ce „prieten“?

S-a uitat la mine. O, știi tu, erau așa de apropiați! Erau cei mai buni prieteni!

Cine? am spus.

Mama și-a dat ochii peste cap. Gene! Eugene *Miller*! Erau cei mai buni prieteni încă din copilărie, de când aveau cinci ani. Tati-l adora. Dar Eugene nu a intrat la Bronx Science, iar Tati da, așa că Tati n-a vrut să-l facă pe Eugene să se simtă prost. Drept care a mers și el la DeWitt Clinton. Dar nu fusese prima lui opțiune.

Mama s-a uitat la scrisul adolescentin al tatei de sub poza lui din oracol.

„Mult noroc – Jay Mendelsohn.“

Ei, bun, a zis ea în cele din urmă. Cui îi pasă la ce școală s-a dus până la urmă? Nu mai *contează*.

N-am zis nimic.

Mama lui era frumoasă, a spus tata în ziua aceea de mai din 2011, ultima ședință a seminarului despre *Odiseea*. Am crezut atunci că fusese singura dată când se făcuse cu adevărat simpatie studenților de la Clasice 125: *Odiseea* lui Homer: atunci când vorbise despre cât de frumoasă fusese mama mea și despre secretele și lucrurile în comun care deveniseră reziduurile a ceea ce-i unise în 1948, când se întâlniseră pentru prima dată în Bronx. Ea avea șaptesprezece ani, iar el, nouăsprezece, proaspăt ieșit din armată – în care, după cum bine știam, se înrolase pentru a putea beneficia de *educație*.

La începutul primăverii anului 2013, Nino încă locuia în casa confortabilă, spațioasă unde, în urmă cu patruzeci de ani, ne bucuraserăm de mâncarea exotică, oferiserăm prețioasele cadouri de musafir, Orrefor-urile și Venini-le, băuturile scumpe cu licăriri de pietre prețioase, în sticlele lor cu forme ciudate. Îl sunasem cu câteva săptămâni înainte să-i spun că aș vrea să trec pe la el ca să vorbim despre Tati. Îl intervievasem pe Unchiul Howard despre copilăria lui, i-am spus lui Nino la telefon, iar acum voiam să vorbesc cu el despre cum era tata în tinerețe, înainte ca noi toți să ne fi născut.

Am ajuns la casa umbrită de arbori după-amiaza târziu, așteptându-mă să iau cina, să petrec noaptea acolo și să plec de dimineață; dar am ajuns să rămân peste weekend. Lucrul ăsta se întâmplă adesea când îi vizitezi pe Nino și pe Barbara. Odată ajuns acolo, e ușor să uiți că vrei să te întorci acasă, cu cocktailurile lor speciale și obiectele rare de epocă, cu gătitul ei sofisticat și cu amintirile lui expansive.

Barbara. Irene, frumoasa grecoaică brunetă, dispăruse de mult. În ultimii douăzeci și cinci de ani fusese Barbara, evreică

și roșcată și amuzantă, subțirică și cu o nerăbdare fâțișă, mai curând teatrală, plină de acreală inteligentă în fața a ceea ce ea vedea cu limpezime a fi maniile, răsfăturile și nevrozele celui de-al doilea ei soț. O, *el*, spunea când apăreau anumite subiecte-n discuție, aversiunea lui Nino pentru zborul cu avionul sau tendința lui de a teoretiza excesiv despre motivul pentru care castraveții sunt ingredientul perfect pentru un anumit fel de martini. *El!* spunea ea aducând la masă o *burrata* sau o *frittata*, plângându-se fără multă convingere în legătură cu un detaliu sau altul, dat fiind că ea, ca și Nino, e o mare bucătăreasă, o iubitoare a plăcerilor epicureice, dar și a călătoriilor, iar astfel și-a găsit în acest al doilea mariaj, la fel ca el, o doză de *homophrosynê*, o congruență a intereselor și a gusturilor atât de diferită de ceea ce consider a fi fost *homophrosynê*-ul inversat al părinților mei, al căror mariaj a supraviețuit cumva – sau probabil s-a bazat pe asta – atâtor disonanțe perfect simetrice, dorința lui de a călători, insistența ei de a rămâne acasă, ea *atât de amuzantă și de exteriorizată și de exuberantă*, el atât de aricios și de rezervat și de rece... Martiniurile pe care mi le-au dat când am ajuns au fost tari și Barbara, am observat, avea grijă ca paharele noastre să fie mereu pline. „Asta ia durerea cu mâna!“, a anunțat ridicând iarăși carafa din cristal fațetat deasupra paharului meu și dându-mi la o parte mâna cu care protestam. Paharele au fost umplute și reumplute, iar atmosfera a devenit repede familiară.

Nino a început să vorbească despre cum l-a cunoscut pe Tati, la începutul anilor '50. Era evident că de dragul meu, de dragul fiului prietenului său, a vrut să înceapă prin a arăta cât de generos fusese tata. A sorbit din cocktail; plăcerea i-a traversat în mod evident pielea, ca o îmbujorare. A închis ochii pentru o clipă, apoi i-a deschis și, fixându-și irișii de un albastru deschis asupra mea, a început să vorbească.

Ne-am cunoscut în împrejurări *de neuitat*. Era ziua în care am fost adus la Grumman pentru un interviu de angajare. Tatăl tău lucra deja acolo, așa că participa la întrevvedere. Dat fiind că nu aveam autorizație de acces la informații secrete, nu aveam

voie să mă plimb pe acolo de unul singur. Așa că, între etapele interviului, mă încuiam pur și simplu într-o încăpere. Dar eu nu eram pregătit pentru așa ceva, nu-mi luasem pachet! Închi-
puie-ți – eu, flămând!

Aici, Nino și-a aruncat brațele-n aer, râzând. Dat fiind că știam poveștile despre minunile culinare cu care fusese crescut, despre ospetele de proporții aproape mitologice pe care le pregătea mama lui pentru el și părinții mei când erau tineri, am înțeles poanta.

Așa că stau acolo, în cameră, a continuat el, singur și înformat! Și atunci am auzit un ciocănit în ușă și am deschis-o, și l-am văzut pe tatăl tău, și el mi-a zis: „Vrei juma' din sandvișul meu?”

A bătut din palme de încântare în fața acestei amintiri. A fost așa de înduioșător, a continuat el. Era evident că tatăl tău observase totul. Așa că-mi dă jumătate din sandvișul lui, și am petrecut restul scurtei pauze de masă sporovăind, și ne-am împrietenit. A fost un fel de magie ce s-a întâmplat atunci, acolo, în camera încuiată. Și când am început să lucrez acolo, făceam parte din grupa lui, și dup-aia am devenit inseparabili.

S-a uitat la mine și a zis: Știu că tatăl tău părea dur. Dar era foarte blând în felul lui, foarte generos. Mă emoționa.

Am privit în pământ. Apoi mi-am dres vocea și l-am întrebat pe Nino ceva ce nu l-am întrebat niciodată pe tata.

La ce ați lucrat mai exact împreună în toți acei ani, la Grumman?

I-am reamintit lui Nino, apoi, că eu nu fusesem niciodată la biroul tatei, adăugând că mă simțisem întotdeauna prea jenat de nepriceperea mea la matematică pentru a-i cere să-mi explice munca lui, temându-mă că va spune așa cum o mai făcuse, *Nu contează, oricum n-ai pricepe.*

Nino a luat o înghițitură din martini; felia de castravete îi dădea o nuanță verzuie. Privirea i-a fost străbătută de o sclipire. *Incertitudine!*

Am ridicat o sprânceană și el a zâmbit. În zilele acelea, a spus el, lucram la ceva numit metodele Monte Carlo. Este o

metodă de a simula o întreagă secvență de evenimente unde există incertitudine la fiecare etapă. Deci simulezi luând numere aleatorii și folosindu-le pe măsură ce joci, să zicem, zece mii de jocuri: prima oară, numărul aleatoriu îți spune să o iei încolo, a doua oară un număr aleatoriu îți spune s-o iei pe dincolo. Și apoi, după ce faci treaba asta de zece mii de ori, media rezultatelor îți indică ce s-ar întâmpla în condiții *reale*. Pentru că *faci o medie* a eventualităților.

Am încercat să aprofundez asta pentru o clipă. Dar de ce ar fi fost treaba asta interesantă pentru Grumman? Pe măsură ce rosteam cuvintele, am simțit înțepătura unei rușini vechi; m-am văzut stând în ușa camerei tatălui meu cu tema la mate în mână, cu formulele și figurile geometrice la fel de lipsite de sens pentru mine de parcă ar fi fost hieroglife mayașe.

Însă Nino doar a surâs. De ce? Pentru că eram o firmă care lucra pentru ministerul apărării, o corporație aerospațială. Nu poți să tot testezi bombe sau module lunare ca să afli ce se va întâmpla când le lansezi. Așa că mai întâi o faci pe hârtie.

Așa am aflat că tata, cu devotamentul său pentru *precizie* și *logică*, cu ura lui pentru tot ce era irațional, cu dependența lui față de hărți, față de site-uri care-l ajutau, cu zile întregi înainte de a veni să mă viziteze în Manhattan, să localizeze parcare cea mai apropiată de apartamentul meu, ca *să nu trebuiască să se învârtă în cerc ca un idiot* atunci când venea, își petrecuse mare parte din viața lui profesională gândindu-se la *incertitudine*.

La început habar n-aveam cum se face treaba asta, a continuat Nino, dar tatăl tău a avut răbdare, m-a învățat. Așa că l-am lăsat să mă ia sub aripa lui. Când a pronunțat cuvintele „sub aripa lui“, vocea lui Nino a tremurat puțin. A spus: Cred că îi plăcea rolul ăsta.

N-am zis nimic. M-am gândit la ce-mi spusese Unchiul Howard, despre cât de singur fusese tata în apartament, cu Howard plecat la război, Bobby bântuind prin cartier cu față de băiat dur, cu Bunu plecat la Washington să lucreze pentru Pentagon, cu

Buna gonind plină de recunoștință spre oraș la postul ei de „Rosie Nituitoarea“¹, iar tata în vârstă de zece ani, singur cu cărțile lui, citind, citind, fără să aibă cu cine vorbi, cu cine împărtăși ceea ce învăța.

L-am lăsat să mă ia sub aripa lui.

Era o persoană *ciudată*, a continuat Nino. Nu lăsa să treacă nimic pe lângă el fără să încerce să smulgă un grăunte de adevăr de acolo. Avea un nivel ridicat de scepticism, care trebuie să fi avut legătură cu anii lui de formare, cu mediul în care crescuse. Era gata să pună totul la îndoială. Câteodată conflictual. „De ce spui asta?“, întreba întotdeauna. Nu știu dacă asta era din cauză că, pentru a se extrage din mediul plin de lipsuri în care crescuse, simțea că trebuie să fie mai alert, mai suspicios – să nu accepte ceea ce acceptau ceilalți puști. Cred că trebuise să fie așa pentru a scăpa din mediul în care crescuse.

Nu-mi pasă ce fac ceilalți, noi nu suntem ceilalți.

Nu că și-ar fi disprețuit originile, a adăugat Nino dintr-odată. Îmi amintesc că-i purta un mare respect tatălui lui. Își privea tatăl ca pe un – nu i-aș spune un personaj eroic, ci ca pe o persoană admirabilă, dintr-o bucată, cinstită. Un tip deloc fals. Cred că asta l-a influențat în mare măsură.

M-am gândit la el cum stătea în spital, în 1975, privind în jos, înspre silueta împuținată a tatălui lui.

Tata-i tata.

La un moment dat ne-am mutat în bucătărie; cina era gata. *Tafelspitz*, a spus Nino cu tonul ușor profesoral pe care-l adoptă când vorbește despre mâncare. Varianta sublimă a fripturii înăbușite! Felul de bază al mesei în familia burgheză austro-ungară!

Barbara și-a dat ochii peste cap. Nino a tras adânc aer în piept. După ce a destupat „marele“ vin de Burgundia pe care-l pregătise pentru *Tafelspitz*, a căzut pe gânduri.

1. Rosie the Riveter, personaj iconic reprezentând femeile care, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, au muncit în fabrici și uzine, producând muniție și armament.

Știi, într-un anumit punct, drumurile noastre s-au despărțit. Eu am urmat calea academică, iar el nu. Pentru o vreme, eu mi-am construit cariera universitară, iar el făcea ce făcea la Grumman și nu ne mai vedeam, cu excepția întâlnirilor ocazionale cu familiile. Vreme îndelungată, relația noastră nu a mai fost atât de apropiată ca înainte...

A întins mâna după pahar. Apoi a adăugat: A fost din cauza disertației.

Am pus paharul jos îndeajuns de tare cât să-l fac să răsunе.

Vrei să spui, din cauză că tu ai putut s-o susții, iar el nu?

Nino a încuviințat din cap. În 1966 eu plecasem de la Grumman. Stony Brook University angaja profesori de matematică, dar trebuia să ai doctoratul. Așa că eu am putut candida. El nu-și luase doctoratul.

În încăperea s-a lăsat tăcerea. Nino a adăugat imediat: Așa că înțelegi de ce pentru el a fost așa un mare triumf când a început să predea la Hofstra University, ani mai târziu. În sfârșit, profesor!

M-am gândit la plăcuța din plastic alb de pe ușa biroului de acasă, ușa fostului nostru dormitor. *PROF. JAY MENDELSON.*

A redevenit gânditor. Cred că profesoratul, chiar dacă a venit târziu în viață, a fost ca un balsam pentru sufletul lui – cumva a compensat pentru faptul că nu a reușit să devină doctor, să-și susțină disertația.

Mi-am spus părerea. Tati era destul de deschis în legătură cu doctoratul. Sincer, nu cred că a contat prea mult pentru el. Ne-a explicat că mama rămăsese însărcinată cu Andrew...

Ochii lui albaștri erau impenetrabili. Nino a dat din cap cu tristețe și a zis: *Nu*. Nu din cauza asta n-a terminat.

L-am privit lung.

A spus: Am fost amândoi *încurajați* de firmă să lucrăm pentru doctorat. Eram susținuți financiar. Tatăl tău a avut parte de aceleași avantaje de care am beneficiat și eu la vremea aia – ne permiteau să plecăm după-amiaza devreme pentru a face cursuri la Courant Institute, din cadrul NYU. Și de multe ori mergeam

împreună cu mașina până în Manhattan, iar el făcea un curs, și eu altul. Da, e adevărat că el era pe cale să-și întemeieze o familie, iar eu încă eram burlac. Dar nu asta e motivul pentru care nu a terminat.

Stăteam drept în scaun, uitasem de carne și de vin. Deci care crezi că a fost motivul? am întrebat în cele din urmă.

Nino a învățit piciorul subțire al paharului între degetele lui groase. Cred că a fost vorba de două lucruri, a spus. Primul, întotdeauna tatăl tău a avut o mică problemă. Îl irita să i se spună că pentru a primi bucata asta de hârtie trebuia să scrie o teză în linia a ceva ce fusese prestabilit ca acceptabil, și apoi să dea un examen bazat pe *acest lucru*. Asta a fost diferența dintre tatăl tău și mine. Nu uita că eu fusesem educat de iezuiți! Îmi spusese: Bine, dacă astea sunt regulile jocului, așa o să fac. Dar nu, nu și tatăl tău. Și uite-așa, deși a mers chiar la facultate să vorbească despre posibilele teme de disertație, cred că se hotărâse să n-o facă. Întotdeauna m-a deranjat treaba asta, pentru că m-a pus într-o situație stânjenitoare.

A urmat o pauză, apoi a spus: Poate a fost vorba de faptul că n-a vrut să intre în competiție cu mine. Dacă nu-i reușea teza, dacă n-o termina, dacă nu trecea examenul oral, nu cred c-ar fi suportat situația. Pentru că era o figură paternă pentru mine, iar eu eram fiul, și el trebuia să fie mai deștept.

Eu eram fiul. M-a luat sub aripa lui. Era o figură paternă.

L-am ascultat fără să spun nimic.

Trebuia să fie mai deștept.

Asta, una la mână, a spus Nino în cele din urmă.

A rămas tăcut câteva clipe.

Iar al doilea lucru, am avut mereu senzația că s-a retras pentru că-i era frică de eșec. Nu cred că avea prea multe motive să se teamă de eșec, dar o probabilitate există întotdeauna. Și e ciudat pentru că, știi, lucra cu incertitudini, cu *probabilități*, medii, numere aleatorii introduse în scenariile altfel identice, rulate de zece mii de ori, în încercarea de a extrage un soi de certitudine din aleatoriu, și de fapt interesant e, cred, că lui întotdeauna i-a

fost frică de aleatoriu! De *a nu ști* dacă va reuși. Pur și simplu nu a vrut să riște. Majoritatea oamenilor ar spune „Bine, am încercat, n-am reușit, cu asta basta” Dar tatăl tău nu suporta eșecul, așa că mai curând nu încerca decât să riște să piardă.

Mintea mea rula cu mare viteză. Bineînțeles că mă gândeam la ce îmi spusese Unchiul Howard la sfârșitul anului trecut: că lui Tati i se oferise șansa de a merge la West Point, dar o respinsese, și nimeni nu știa de ce. M-am gândit la momentele când am fost aproape să renunț la școala doctorală, să renunț la teza de doctorat, când tata îmi spunea *Nu vrei să fii bântuit de o disertație nescrisă*, așa că am continuat. În toată vremea asta ne lăsase să credem că nu-și luase doctoratul din cauza unor circumstanțe incontolabile – într-un fel, din cauza Mamei, din cauza noastră. Dar acum se dovedea că decizia îi aparținuse. Un spasm de mânie m-a străbătut când m-am gândit cum mă mințise – cum ne mințise pe toți. Și apoi n-am mai simțit decât tristețe. Îi fusese frică, se simțise nesigur, sau amândouă deodată. Și eu fusesem înfricoșat și nesigur. Era vreo diferență?

Brusc, m-am înroșit de rușine și mi-am dat seama care fusese diferența. Spre deosebire de mine, tata nu avusese un tată care să-l împingă de la spate ca să termine, care să vrea ca fiul să realizeze mai mult decât putuse el, care să vrea ca fiul să învingă apoftegma homerică și să fie mai mult decât fusese tatăl său.

De parcă mi-ar fi citit gândurile, Nino a spus: Am avut întotdeauna impresia că asta a fost o pierdere în viața lui și cred că din acest motiv a fost foarte preocupat de succesul copiilor.

Barbara a ridicat dintr-o sprânceană. Felul în care tata ne împinsese spre succesul școlar, bucuria sa vocală în cazul unor asemenea realizări din partea noastră, chiar în prezența unor prieteni ai căror copii nu aveau această înclinație studioasă, erau de notorietate. Eu și Barbara am rânjit unul la celălalt, dar Nino a tăcut, gânditor.

Cred că de asta semnele succesului erau atât de importante pentru el. Un premiu: era bun! Un grad în plus: era bun! De parcă ar fi constituit un soi de armură. Pentru că, emoțional și intelectual, nu voia să fie vulnerabil. *Vulnerabil!* Țasta-i cuvântul-cheie în cazul lui Jay. Cred că supracompensa prin dorința

de a părea dur, prin adoptarea acestui – știi tu, acest cod moral solid. Rigid, chiar.

Văzând că zâmbesc, s-a înmuiat. Ah, îmi amintesc că odată eram într-o călătorie de afaceri în El Paso – asta era pe la începutul anilor '60, eram tineri, dar bineînțeles că tatăl tău era deja căsătorit. După o cină bogată cu gazdele noastre, unde s-a băut mult vin, ne-am urcat în liftul hotelului ca să mergem în camerele noastre, când au intrat două mexicance frumoase. Cred că erau... mă rog, ne tot măsurau. M-am întors spre tatăl tău, iar el mi-a aruncat privirea aia a lui și mi-a spus „Fă ce vrei. Eu mă duc la culcare“

M-am gândit la el când a spus: *Mama lui a fost frumoasă – nu drăguță, frumoasă.*

M-am gândit la el când a spus: *Există niște lucruri pe care le împarți cu cineva, nu de natură fizică, ci glume pe care doar voi le știți și amintiri pe care le adunați de-a lungul timpului, mici lucruri pe care nimeni altcineva nu le știe.*

M-am gândit la el când a spus: *Când ai lucrurile astea, lucrurile pe care le au cuplurile, ele vă țin legați cu mult după ce restul a devenit de nerecunoscut.*

N-am zis nimic.

După câteva clipe, Barbara a vorbit pentru prima oară. La un moment dat, discuția se îndepărtase de la amintirile lui Nino despre tata spre alte subiecte, cu precădere spre situațiile amuzante prin care trecuse în Italia când preda la o universitate de acolo, perioadă în care s-a destrămat primul lui mariaj. Dar în cele din urmă discuția s-a întors la Tati, la cum se înscrișese el la seminarul meu despre *Odiseea* cu un an înainte. Bineînțeles că Nino aflase despre asta de la tata la vremea respectivă. În timp ce spuneam o poveste amuzantă din timpul seminarului, Barbara – care, ca și Mama, fusese învățătoare în învățământul public și-mi spusese că recitise *Odiseea* de curând – a exclamat dintr-odată: Normal că Jay îl ura pe Odiseu! Odiseu era un aventurier, un mincinos. Își asuma riscuri!

Am râs toți trei. Nino a zis: Un personaj ca Odiseu, căruia îi merg toate potlogăriile, l-ar fi scos din minți!

În clipa aceea Barbara m-a privit și a spus, rostind cuvintele rar: Gata, știu ce faci, de fapt. Știu de ce l-ai descusut pe unchiul tău. Știu de ce ești aici!

M-am uitat la ea și am spus: Ce fac? De ce mă aflu aici?

Barbara a zâmbit, savurându-și lent mulțumirea de sine, ca o studentă care e convinsă că s-a dovedit mai deșteaptă decât profesorul. Mi-a spus: Faci ce a făcut Telemah.

Am râs, dar n-am spus nimic.

Dar ea a insistat.

Și? Deci? Ce ai aflat?

Am început să vorbesc.

Ultima scenă de recunoaștere din *Odiseea* are loc în ultimul Cânt, Cântul XXIV. După reuniunea cu Penelopa, Odiseu părăsește palatul și pleacă să-și caute tatăl pe pământurile din afara orașului, unde bătrânul se autoexilase. *Un fiu în căutarea tatălui său*. Așa începe *Odiseea* și tot așa se sfârșește.

Odiseu îl găsește pe Laertes îngrijindu-și livada, dar în loc să alerge spre el și „să-l prindă în brațe pe tata și drag să-l sărute, / Mult povestindu-i, de toate, ajuns iar în țara lui dragă“, el decide, în mod straniu, să-l testeze pe bătrân, „să-l încerce și-ntrebe pe dânsul de toate“ Așa că-și asumă, din nou, o identitate falsă, prezentându-se în fața lui Laertes drept un vechi prieten de-al lui Odiseu – pe care, spune el, îl văzuse viu și nevătămat nu mai demult de acum cinci ani. Dar bătrânul rege decrepit, epuizat de durerea pe care o simte pentru pierderea fiului pe care-l crede mort, cade-n genunchi, își umple mâinile cu țărână, pe care și-o toarnă-n creștet, semn al supremei dureri. La rândul lui, Odiseu e copleșit de această imagine și renunță la ultima dintre multele lui înșelătorii, apoi, după ce-și declară adevărata identitate în fața tatălui, îl îmbrățișează într-un târziu.

Poemul se încheie la scurt timp după asta când Laertes, Odiseu și Telemah înfruntă o mulțime de bărbați furioși și înarmați:

tații Pețitorilor uciși se adună într-o mulțime înfuriată pentru a răzbuna moartea fiilor lor. „Ce fel de zi mi-e aceasta“, declară Laertes când se pornesc înătălie, „fiul meu și cu nepotul se-ntrec între ei pentru cinste!“ Dar bunicul, bătrânul împuținat de ani, neputincios și deznădăjduit, este cel pe care *Odiseea* îl înnobilează într-un ultim moment de magie: când cele trei generații de bărbați își înfruntă dușmanii, Atena îi dăruiește lui Laertes vigoarea tinereții și acesta, cu o aruncare puternică de lance, îl ucide pe tatăl lui Antinou. Dar acesta e unica victimă a bătăliei; pentru că acum Atena și Zeus complotază să pună punct poemului – exact așa cum, cu cincisprezece mii de versuri mai devreme, complotaseră să-l pună în mișcare. După ce șterge prin magie amintirea celor uciși din mințile rudelor lor înnebunite, cei doi zei îi obligă pe muritorii istoviți să cadă la-nțelegere, tratat ale cărui condiții sunt dictate de Atena.

Anumitor comentatori și cititori, antici și moderni, le-a dispăcut finalul oarecum oficial, politic și civic; epopeea, insistă ei, se încheie cu adevărat în Cântul XXIII cu reuniunea dintre Odiseu și Penelopa. Dar a spune asta înseamnă să uiți felul în care a început *Odiseea*: cu o criză în Itaca, o stare de impas ce a înghețat nu doar viețile soției și fiului lui Odiseu, ci și pe cea a poporului său... Totuși o înșelătorie finală urmează ultimei referiri la solemnul tratat. În ultimele două versuri ale poemului, Homer o descrie pe zeița înțelepciunii în timp ce impune armistițiul:

„Pallas Athena, fiica lui Zeus, Purtător de egidă,
Mentor părănd după chip, după port, ca și după cuvântu-i“¹.

Și astfel, finalul *Odiseei* ne face cu ochiul. Deghizările și înșelătoriile continuă.

Ca într-o confirmare tacită a celor ce au crezut că adevăratul climax al *Odiseei* e reuniunea dintre Penelopa și Odiseu,

1. Op. cit., p. 395.

discuția noastră pe marginea acelei scene, în timpul ultimei întâlniri din cadrul cursului Clasice 125: *Odiseea* lui Homer a ținut și-n pauză și o bună bucată din partea a doua a cursului. Din acest motiv, am avut relativ puțin timp să vorbim despre întâlnirea dintre Odiseu și tatăl lui și despre finalul controversat al poemului. Cursul, asemenea epopeii, s-a mișcat mult mai repede pe măsură ce se apropia de final; atât de mulți studenți vorbeau în același timp când ceasul arăta 12:30, încât notițele mele din acea întâlnire sunt haotice.

Vreo doi puști au vrut să vorbească totuși despre scena Odiseu-Laertes. Madeline, de exemplu, a spus că e probabil scena cea mai satisfăcătoare din punct de vedere emoțional dintre toate reîntâlnirile lui Odiseu. Nina era deranjată de manipularea capricioasă a tatălui de către erou.

Dar asta pare pur și simplu *tortură*, a strigat ea. A fost cea mai vehementă reacție a ei din tot semestrul. Serios, chiar nu mi-a plăcut *deloc*, a continuat ea. Cred că Odiseu e pur și simplu înțepenit în obiceiul lui de a-și face jocurile, dar în acest punct nu mai are nici un motiv de a-și ascunde identitatea. Mie mi s-a părut pur și simplu *aiurea*.

Jack tocmai dăduse un răspuns interesant la comentariul Ninei – eu cred, a spus, că încercarea lui Laertes a fost necesară din cauza felului de a fi al lui Odiseu; ar fi crezut Laertes vreodată că acela e Odiseu dacă respectivul nu i-ar fi supus pe *toți* la teste? – când am văzut mâna tatei arătând spre ceas. Era 12:40; eram în întârziere. Trebuia să prindă trenul.

Terminaserăm. Am spus câteva cuvinte despre cât de mult mi-a plăcut seminarul, iar câțiva dintre puști au aplaudat cu timiditate, apoi s-au ridicat și au mai zăbovit un pic, după care au plecat cu toții.

L-am condus pe tata la gară cu mașina.

Abia când mă întorceam acasă de la gară mi-am dat seama că nu pusesem singura întrebare la care chiar aveam nevoie de un răspuns: o întrebare care, spre deosebire de prea multe dintre întrebările mele, probabil, nu era retorică, nu era menită,

într-un fel, să-i conducă spre o idee sau o interpretare sau un concept la care eu, sau unul dintre profesorii mei, ajunseserăm după toți acei ani, sau decenii și chiar secole de lecturi, ci era un apel autentic la informație, la cunoaștere, la educație. Fusesem atât de șocat de indignarea lui Madeline și a Ninei în fața tratamentului aplicat de Odiseu tatălui lui, atât de pus pe gânduri de ideea lui Jack cum că neîncrederea stă într-un fel în miezul identității multiple a lui Odiseu, încât nu am avut șansa de a le atrage atenția asupra unei anomalii ce mă șocase adesea.

Așa cum discutaserăm de multe ori, *Odiseea* e un poem în care este sărbătorit actul povestirii în toate formele lui, unele dintre aceste forme fiind înșelătoare și chiar lipsite de onestitate, așa cum o demonstrează înseși poveștile spuse de Odiseu. Și totuși, deși nu simte nici o strângere de inimă când își minte tovarășii, gazdele, binefăcătorii, servitorii, fiul, soția, chiar și pe însăși Atena, singura disimulare pe care n-o poate duce până la capăt Odiseu este cea în fața lui Laertes. Întrebarea mea, dacă aș fi avut vreo șansă de a o pune, ar fi fost aceasta: De ce, în accepția lui Homer, singura minciuna cu adevărat inimaginabilă este cea spusă de un fiu tatălui său?

La două sau trei zile după asta, Froma, mentorul meu din timpul școlii doctorale, m-a îndemnat să mă imbarc pe croazi-
era *Odiseei*.

O sunasem de ziua ei. La Mulți Ani! am urlat în telefon. A scos un sunet dezinteresat. Câți ani mai ai *tu* acum? a tușit la mine. I-am spus, iar ea a strigat: Cincizeci și *câât*? Nu-i de mirare că-s bătrână.

Apoi am început să stăm de vorbă și în curând conversația s-a îndreptat spre semestrul care tocmai se încheiase.

Deci cum a fost? a întrebat. A vorbit mult în timpul orelor?

Am izbucnit în râs și i-am spus despre câteva dintre încăierările pe care le-am avut de-a lungul semestrului. *Nu e erou pentru că plânge. Nu e erou pentru că își înșală soția. Nu e erou pentru că primește ajutor din partea zeilor!*

Ce părere au avut studenții despre el?

Întâmplător, știam cu destulă exactitate ce părere au avut studenții dat fiind că, spre surprinderea mea, unii dintre ei îmi trimiseseră e-mailuri după ultimul curs să-mi spună cât de mult le plăcuse de Tati. I-am citit Fromei cu voce tare câteva e-mailuri.

Tommy a scris: „Îți puteai da seama că era la fel de entuziasmat de lectură ca și noi și că avea o mare curiozitate intelectuală chiar și la vârsta lui“

Ce drăguț! a exclamat Froma.

Jack mi-a scris să-mi spună că tata era „un tip fericit și destul de amuzant“ „A fost minunat să-l avem coleg pe tatăl tău“, a scris el, „lumina sala cu simpla lui prezență“. Fericit și amuzant? mi-am zis când am citit prima oară e-mailul. Luminos? Despre ce naiba *vorbește*?

Un mesaj de la Tom Blondul m-a surprins din motive cu totul diferite:

Am avut plăcerea de a mă întâlni cu tatăl tău în afara clasei. Odată ne aflam amândoi în gara Rhinecliff. Eu îmi așteptam niște prieteni, el aștepta trenul ca să meargă acasă. Am vorbit vreo oră despre *Odiseea* și despre viață, în general. Ce m-a impresionat a fost cât de onest, de implicat și de grijuliu era. A fost o conversație splendidă. Mersi că l-ai adus cu tine în fiecare săptămână.

Când am citit prima oară acest mesaj, m-am întrebat de ce nu-mi spusese tata că se întâlnește cu Tom la gară. La începutul lui martie – chiar când ne apucaserăm să discutăm despre Apologoi, iar el anunțase că s-a hotărât să vină cu trenul în fiecare săptămână, în loc să conducă – am fost convinși că era din cauză că se temea să mai conducă și că-i era prea jenă să recunoască. Nu-mi trecuse prin minte că ar mai fi existat vreun motiv pentru ca el să-și dorească să ia trenul săptămânal.

Aveam un mesaj de la Madeline.

M-am întâlnit de multe ori cu el la gara Rhinecliff; mă recunoștea mereu și-mi spunea bună. Am purtat multe discuții despre *Odiseea* și despre curs, care m-au ajutat să-mi dezvolt ideile. A petrecut un drum întreg cu trenul discutând cu un bun prieten de-al meu, care locuiește tot în Long Island, despre munca lui ca profesor și la Grumman. Era un partener de discuție foarte plăcut și în general un om adorabil. Sunt convinsă că era foarte impresionat de tine, chiar dacă nu era întotdeauna de acord cu interpretările tale!

Brendan a scris:

Tatăl tău m-a impresionat într-o zi, când așteptam trenul, spunându-mi o poveste despre cum a studiat latina în liceu. Ce m-a impresionat a fost că după toți anii ăștia voia să termine ce începuse când nu era cu mult mai mic decât noi. Câți oameni se pot lăuda cu așa ceva?

Am continuat să citesc și Froma a chicotit. Păi în mod cert nu i-a lăsat indiferenți, nu crezi?

Categoric, am spus. Mă îndoiesc că o să mai am vreodată o grupă *ca asta*.

Am încercat să par amuzat, dar căzusem pe gânduri. De-a lungul semestrului, îmi regalasem prietenii și colegii cu povești despre cum tatăl meu în vârstă de optzeci și unu de ani se hotărâse să se-ntoarcă la facultate și să urmeze cursul meu despre *Odiseea*; dar până la urmă tata fusese cu adevărat un „student“, cuvânt ce derivă din substantivul latin *studium*, „efort sârguincios“. Depusese eforturi felurite, cum nici nu visasem, iar eu nici nu observasem.

La capătul celălalt al firului, Froma mă întreba ce am de gând să fac de-a lungul verii. Îmi imaginam fumul albăstrui încolăcindu-se spre tavanul biroului ei de la Princeton, peste rafturile încovoiate de cărți, peste macrameurile de pe perete,

peste afișele din anii '60 sau '70 care făceau reclamă la conferințe de la Paris și Groningen și Berlin și Ierusalim, ai căror participanți erau acum la fel de morți ca bibliotecarii din Alexandria. În fundal se auzea un zornăit metalic, ca al unor monede sunând în buzunar. Se joacă cu brățările, m-am gândit, răsucindu-și pe deget cea mai recentă achiziție.

Stai! a strigat. E ceva ce musai trebuie să faci! Îți trimit acum link-ul.

Am zâmbit, gândindu-mă la toate lucrurile pe care m-a pus Froma să le fac de-a lungul anilor, la locurile pe care m-a făcut să le vizitez, să încerc să văd lucrurile altfel, cu mai puțină rigiditate. M-am gândit la ceva ce-mi spusese odată, când mă chinuiam să-mi închei disertația. Venisem la birou ei, în plin blocaj, disperat pentru că nu știu ce idee măreață de-a mea nu funcționa. După ce am terminat de vorbit, m-a fixat cu privirea și a spus: Problema *ta* e că privești tot ce nu se încadrează în teoria *ta* ca pe un inconvenient, în loc să îl vezi ca pe o șansă de a-ți îmbogăți gândirea, de a veni cu o nouă teorie. Ești atât de blocat în propriile teorii, încât nu vezi ce se află chiar în fața ochilor tăi.

Mi-am amintit cum îmi spunea asta. Și atunci am înțeles. Brusc, mi-am zis: Am făcut-o din nou – am făcut-o tot semestrul. Iar și iar, fusesem atât de pornit să-i fac pe puști să vadă lucrurile în felul meu, atât de obsedat să fac ca interpretările pe care le absorbisem în studenție să fie cele cu care vor rămâne și ei, încât privisem împotrivirile lor, eșecul lor de a observa ceea ce voiam să observe, ca pe o problemă, mai curând decât ca pe o soluție – ca pe o cale de a vedea ceva ce eu nu observasem niciodată. Ei încercaseră să-mi spună acest lucru în ziua când îmi explicau cu atâta pasiune ideile lor despre Apologoi, despre cum poate Homer ne spune că Odiseu și-a scornit toată povestea; dar eu abia dacă-i ascultasem.

Ceva ce spusese Brendan în ziua aceea îmi răsuna în minte. *Mă întreb dacă ești de părere c-am putea spune că-i o poveste despre ascultare. Despre cum propria ta perspectivă afectează felul în*

care auzi lucrurile? Adică, adevărata problemă în povestea asta e că, de la bun început, Polifem aude doar ce vrea să audă.

Auzisem doar ce voisem să aud. Și văzusem doar ce voisem să văd – și nu reușisem să observ, din nou, ceea ce se aflase chiar sub ochii mei. Mi-am amintit cât mă iritase tata câteodată, de-a lungul semestrului, pentru că se separa de restul studenților, pentru că stătea în scaunul lui undeva în spatele meu, în stânga, și pentru că se referea la Madeline, Nina și la Tom Blondul cu pronume neutre: *Sunt de acord cu ce a zis ea, Sunt de acord cu ce zice el*, și de fapt în tot timpul ăla el îi cunoscuse, se chinuise să-i asculte. Tot semestrul mă văzusem, plin de vanitate, ca pe un Odiseu pedagog, care-i conduce într-o aventură palpitantă prin text, iar la final m-am dovedit a fi Ciclopul.

Pe când depănam aceste gânduri triste, Froma a strigat, cu o voce triumfătoare: Am găsit-o!

Ce-ai găsit? am întrebat. Stai o secundiță, a zis ea, și apoi Inboxul mi-a bipăit. Am deschis e-mailul de la ea și am apăsas pe un link. Era website-ul unei linii de croazieră. „Pe urmele *Odiseei*”, am citit.

Trebuie să mergi, a strigat Froma; și așa, l-am sunat pe tata și i-am trimis link-ul, iar spre surprinderea mea el m-a sunat și a zis: *Hai s-o facem*, Dan.

A existat un e-mail primit de la un student despre prezența tatălui meu la cursul Clasice 125: *Odiseea* lui Homer pe care nu i l-am citit Fromei în ziua aceea – fie dintr-un sentiment al propriului eșec rușinos, fie dintr-o competitivitate obscură față de tata, încă nu-mi dau seama.

Ultimul dintre e-mailurile primite după încheierea semestrului era de la Trisha, care avea să aleagă limbile clasice ca subiect principal de studiu și care s-a remarcat în anul terminal printr-o – da – o teză insultător de sclipitoare despre tema peșterilor la Homer și în literatura greacă ulterioară, devenind astfel cea mai nouă verigă într-un lanț de învățați ce duce până la Porfiriu, învățatul din secolul 3 d.Hr., autorul unui tratat care se intitulează *Despre peștera nimfelor din Odiseea*. Mesajul ei se

încheia cu câteva fraze ce descriu, cu o concizie și o lipsă de sentimentalism pe care nu mă pot abține să mă gândesc că tata le-ar fi admirat, efectul pe care profesorii de oriunde și-au dorit întotdeauna să îl aibă asupra studenților lor:

Era un om incredibil și o prezență extraordinară la fiecare curs. Era o plăcere să stai de vorbă cu el. Întotdeauna m-am gândit la el când citeam *Odissea*.

Nu știi niciodată cu adevărat la ce va conduce procesul educației; cine va asculta și, în anumite cazuri, cine va preda.

SÊMA

(Semnul)

6 APRILIE, 2012

„Astfel îți dau ție veste de semnul acesta, dar nu știu
De mi-a rămas, tu, femeie, la loc patul bun, sau vreunul
Dintre bărbați l-a mutat și-a tăiat din călcâi și măslinul!“

Odiseea, Cântul XXIII, 202-204

Anxietatea generală care bântuie deschiderea *Odissei*, nesiguranta aparent insolubilă ce îi afectează soția, fiul și gospodăria eroului absent, e simbolizată de un motiv memorabil și macabru: un mormânt gol, absența unui cadavru. Pe măsură ce epopeea înaintază, diverse personaje deplâng faptul (așa cum îl percep ei) că Odiseu, despre care se presupune în acel moment că ar fi murit pe mare, nu a avut parte de înmormântare. Tatăl, soțul, regele absent nu are mormânt, nu are tumul – mormanul înalt de pământ aflat deasupra mormântului pe care grecii din Epoca Bronzului îl înălțau pentru a marca prezența unui cadavru; nu exista nici o inscripție care să spună cine a fost și care au fost faptele lui. „De răpus el, odată, / Ar fi căzut printre soți-i, la Troia-cetate, cu vază, / Ori la cei dragi, poate,-n brațe, războiul când dus-a la capăt! / I-ar fi putut ridica o movilă Aheii, deasupra [...] / Dar iată cum, fără slavă, răpit fu de vânturi ca Harpii”¹, se plânge Telemah în Cântul I. Ca morții să rămână neîngropați era o posibilitate ce isca în greci o deosebită teroare, lucru evident deja din primele versuri ale *Iliadei*, poem al cărui propriu proem exprimă repulsia la gândul că unii dintre eroii ce au murit la Troia au ajuns „pradă câinilor, cum și ospăț pentru vulturi”. Și în multe alte mituri grecești este prezentă o pronunțată anxietate culturală legată de cadavrele neîngropate. Este centrală, de exemplu, în povestea fiicei lui Oedip, Antigona, un mit dramatizat de Sofocle în tragedia cu același nume, scrisă la trei sute de ani după ce au fost create poemele homerice: Antigona, tânăra prințesă care, cu prețul propriei vieți, contestă o lege crudă ce interzice înmormântarea fratelui ei, un trădător al statului. Interesant e că piesa pare să apere poziția Antigonei, din

moment ce personajul antagonic ei, regele care a promulgat legea, cedează până la urmă și consimte să-l îngroape pe tânăr cu mâna lui. Ideea că până și răufăcătorii și criminalii au dreptul la o înmormântare decentă vine chiar din *Odiseea*. În Cântul III aflăm că ucigașii lui Agamemnon au fost îngropați împreună într-un mormânt comun și că au avut parte de rituri funerare adecvate după ce au fost omorâți de fiul răzbunător al generalului mort.

Această preocupare față de ritualurile funebre rămâne activă de-a lungul întregii epoei. În Cântul XI, când Odiseu călătorește în Hades și întâlnește umbra ghinionistului marinar Elpenor, strigoiul, după cum știm, îl imploră să-l înmormânteze:

„Neîngropat, nebocit, să nu pleci să mă lași tu în urmă,
Spate-ntorcându-mi, iar zeii pe tine grea pică să prindă,
Ci mă așază, cu arme pe mine și tot ce avut-am,
Și o movilă ridică-mi la țărmul căruntelor valuri,
Pentru un biet muritor amintire la cei ce-o să vină!
Astea să mi le-mplinești, și lopata la groapă mi-o pune,
Cea de vâslit și cu care trăgeam cu-ai mei soți laolaltă!”¹.

Așa cum iarăși știm, Odiseu îl ascultă și-i ridică un monument după dorință – un mormânt care e, de fapt, asemenea celui pe care familia lui Odiseu și-ar fi dorit să-l aibă chiar *el*, în Cântul I. Iar un pic mai târziu, când Odiseu, deghizat, își caută adăpost în coliba lui Eumaios, tema iese din nou la suprafață. La fel ca alte personaje, porcarul cel credincios este convins că preaiubitul său stăpân e mort de mult, pierdut pe mare și repetă, aproape cuvânt cu cuvânt, tristele vorbe pe care le-am auzit prima oară în Cântul I: „I-ar fi putut ridica o movilă deasupra Aheii, / Iară copilului său mare slavă să-i lase-i era dat! / Dar așa, crâncene Harpii răpitu-l-au fără de slavă”².

În mod ciudat, aceleași cuvinte sunt repetate în ultimul cânt al epoeii, Cântul XXIV, în timpul unei conversații între două

1. Op. cit., p. 172.

2. Op. cit., p. 228.

fantome, odată ce veștile despre triumful lui Odiseu au ajuns în Țara Morților. Unul dintre strigoi este Ahile; celălalt e Agamemnon. Succesul lui Odiseu este satisfăcător în special pentru cel de-al doilea, a cărui întoarcere acasă – ucis de mâinile soției adulterine și de iubitul acesteia după intrarea triumfătoare în palat ca învingător al Troiei – reprezintă, după cum au înțeles în final și studenții mei, reversul întoarcerii în secret a lui Odiseu: tainic, deghizat, la o soție ce se dovedește a fi fost credincioasă. Amintirea întoarcerii triste a lui Agamemnon îl inspiră pe strigoiul lui Ahile să repete deja familiarele vorbe: „O, cât mai bine era, bucurându-te-n cinstea domniei, / Lângă a Troiei cetate să-ți vezi, poate, soarta și moartea! / Ți-ar fi putut ridica o movilă deasupra Aheii”¹. Agamemnon îi dă un răspuns usturător, descriindu-i, pe mare întindere, riturile funerare elaborate pe care Aheii i le-au dedicat *lui* după moarte: o scenă pe care *Iliada* în sine, a cărei poveste se încheie înaintea morții lui Ahile, nu ne-o poate ilustra. În folosul lui Ahile, Agamemnon aduce la viață magnificele ceremonii funerare: vaiele soldaților greci, urlatul înfiorător al mamei îndoliate, nimfa marină Tetis; bocetul melodios al nimănui altcuiva decât al celor nouă Muze, cele șaptesprezece zile de bocet și incinerarea trupului în cea de-a optsprezecea zi, urna din aur, făurită de însuși Hefaistos, în care mama lui așezase oasele arse. „V-am ridicat împrejur uriașă, măreață movilă, / Strânsă de terea oștire-a Aheilor vajnici în sulii, / Pe-un vârf de stâncă”².

E greu să nu simți, în acest cânt final al poemului, că prin repetatele referiri climactice la morminte și înmormântări – lipsa unui mormânt pentru Agamemnon, înmormântarea sumptuoasă a lui Ahile – *Odiseea* „însmormântează” *Iliada*: adică oferă o încheiere, își ia la revedere atât de la predecesoarea ei, cât și de la sine. Deși *Odiseea* are contururile generale ale unei comedii – până la urmă, se încheie cu un succes, cu bucurie și cu un fel de nuntă –, aceste referiri ciudat de frecvente la morminte

1. Op. cit., p. 380.

2. Op. cit., p. 382.

și înmormântări, cu aerul lor de finalitate, sfârșit, isprăvire, poartă o aură evident melancolică.

Într-adevăr, *Odiseea* face tot posibilul pentru a ne oferi detaliile morții lui Odiseu însuși, deși aceasta nu survine decât mult după ce se încheie acțiunea poemului. Într-o scenă ce are loc în timpul aceleiași vizite în Hades din Cântul XI, cel în care ne sunt oferite detaliile morții bietului Elpenor, clarvăzătorul Tiresias anticipează, în aceeași frază, moartea lui Odiseu, cât și finalul poemului. El îi spune lui Odiseu că, odată ce-i va ucide pe Pețitori, trebuie să-l îmbuneze pe Poseidon, care e de atâta vreme mâniat pe el. Pentru a săvârși aceasta, Odiseu trebuie să ia o vâslă, simbol al îndelungatelor sale chinuri și, de asemenea, simbol al mării, domeniul lui Poseidon, și să înainteze cu ea în interiorul uscatului până când va da peste un popor care să nu aibă habar de existența mării și care să creadă că vâsla este o vânturătoare – obiect asociat cu recolta, cu agricultura: adică, de fapt, cu pământul. Acolo, spune Tiresias, Odiseu trebuie să înfigă vâsla în pământ și să aducă sacrificii lui Poseidon. Ceea ce înseamnă că Odiseu va aduce marea acolo unde nu a fost vreodată cunoscută, extinzând astfel renumele lui Poseidon, zeul pe care l-a jignit și pe care, în acest act final, de închidere, îl îmbunează. Ce e foarte interesant aici e faptul că monumentul ispășirii pe care trebuie să-l ridice Odiseu seamănă în mod straniu cu mormântul pe care Elpenor l-a implorat să i-l ofere: un tumul cu o vâslă înfiptă-n vârf. Acest monument ciudat este, de fapt, un fel de „mormânt” pentru Odiseu: chiar în clipa când strigoii lui Tiresias îi dictează lui Odiseu straniul ritual pe care trebuie să-l îndeplinească, el îi și prezice momentul morții, ce va surveni peste mulți ani:

„Iară moartea apoi ți s-a trage

Nu de pe mare, ci blândă de tot, și luându-te-n urmă,

De bătrânețe, doar, încovoiat, cu noroadele-n juru-ți,

În bună pace, ferice”¹.

Acest salt înainte spre moartea eroului își va găsi echivalen-
tul mai departe în poem, într-o secvență extinsă despre nașterea
lui, de care avem parte în Cântul XIX, când se desfășoară pove-
tea cicatricii sale. Aceste împerecheri – moartea și nașterea,
amintirea și proiecția – îți reamintesc că, oricât de mult ar semăna
această lungă poveste cu redarea detaliată a unui singur episod
din viața protagonistului său, *Odiseea* este, de fapt, un soi de
biografie, cuprinzând pe neștiute întreaga existență a eroului
său prin acrobații narative și cronologice. Moartea lui Elpenor
este o asemenea fentă, simulacrul unei morți la care nu vom
asista în decursul epopeii; noi înțelegem însă că doar atunci
când eroul însuși este mort și îngropat, bocit și înmormântat
se poate sfârși povestea.

Cuvântul grecesc pentru „mormânt” pe care-l folosește Elpenor
atunci când îl roagă pe Odiseu să-i „clădească un mormânt”
este *sêma*. Cuvântul poate însemna „mormânt” sau „cavou”, dar
acela este doar sensul secundar: sensul primar este acela de
„semn” sau „semnal”, sens ce supraviețuiește în termenul engle-
zesc *semiotics*¹, ce se referă la studiul semnelor și al simbolurilor,
mergând până la teoria filosofică a generării sensurilor pro-
priu-zise. În ceea ce-i privește pe grecii care le construiau, mor-
mintele, ori *sêmata* (pluralul de la *sêma*), care au o asemenea
importanță izbitoare în *Odiseea*, erau căi de a semnala și de a
transmite informații referitoare la ocupații lor; erau menite să
spună povești. În Cântul I, de exemplu, un personaj deplânge
faptul că, neavând un mormânt cu tumul la Troia, Odiseu nu
va cunoaște gloria – o aserțiune ce sugerează cât de mult era
menit mormântul să „vorbească” despre locatarul lui. În mod
similar, în Cântul XI, Elpenor afirmă că al său *sêma*, împodobit
cu vâsla ce simboliza ocupația lui de-o viață, va oferi informații
despre el generațiilor viitoare. Iar altarul pe care Odiseu a primit
poruncă să-l ridice în cinstea lui Poseidon, tot în Cântul XI,
este de asemenea proiectat să spună o „poveste” – povestea unui

dușman al lui Poseidon care face în cele din urmă pace, prezentându-l pe zeu unor oameni care nu aveau de unde să-l cunoască.

În afara denotării diverselor morminte și monumente funereare asociate cu Odiseu în cursul îndelungatei și stranie sale existențe, cuvântul *sêma* mai apare o dată în *Odiseea*, deși într-un context mai puțin macabru. Se întâmplă în Cântul XXIII, când Odiseu, indignat, infuriat de capcana isteată a Penelopei, descrie cu atâtea detalii pline de dragoste patul pe care el l-a făcut pentru ei doi, patul al cărui secret bine ascuns era că nu poate fi mișcat nicicum. La finalul discursului său plin de pasiune, el se referă la secretul patului ca la *sêma*, „semnul” dintre el și Penelopa, simbolul legăturii lor indestructibile.

Toate acestea însemnând că, în lumea *Odiseei*, un *sêma* este o poveste ce devine vizibilă: monumentul, tumulul, patul, toate sunt semnale care, pentru cei ce știu să le citească, spun povești la fel de limpede precum o face povestea în care aceste *sêmata* sunt inserate, povestea pe care o cântă chiar poetul.

Totuși e adevărat că termenul cel mai adesea denotă un mormânt ce poate lua forma unui tumul sau a unui obiect (o vâslă, să zicem), care în timp devine substitutul trupului invizibil, atrăgând privirea trecătorilor și invitându-i să se oprească și să ia seama; în timp ce inscripția, care adesea e în versuri și pe care străinii o citesc odată ce s-au oprit, spune povestea vieții pe care a trăit-o acel trup.

Tata a avut atacul spre sfârșitul lui ianuarie, la două luni după ce căzuse în parcare. Până de Anul Nou își revenise aproape complet după mica fractură la pelvis provocată de căzătură; singurul defect rămas fusese un mic cheag de sânge ce i se formase la picior imediat după sărbători, ceva despre care doctorii ne avertizaseră că s-ar putea întâmpla. La două săptămâni după Revelion s-a internat în spitalul local pentru a-i fi scos cheagul de sânge – o procedură ușoară; a doua zi era externat. Pentru a preveni formarea altui cheag, i-au prescris anticoagulante, iar aceste anticoagulante i-au provocat atacul, pentru că

sângele diluat i-a inundat vasele creierului, vasele minuscule pe care, ne-a spus neurochirurgul mai târziu, toți acei ani de fumat din tinerețe le făcuseră periculos de friabile. Pe scurt, ne-a spus doctorul în timp ce ne arăta mamei și mie o radiografie a creierului tatei în acea primă noapte, noaptea în care m-am întâlnit cu ea la Urgență după ce sunase la 911, după ce *el nu-și putuse pune iPad-ul la încărcat și atunci am înțeles că ceva nu era în regulă*, pe scurt, vasele au consistența vatei de zahăr; se fărâmițează foarte ușor cu timpul. Și chiar când stăteam acolo și mă uitam la creierul tatei, m-am gândit la cât de eficientă era comparația asta simpatică: *fărâmicioase ca vata de zahăr*. Homer ar fi trebuit să se gândească la asta.

Fărâmicioase ca vata de zahăr. M-am gândit la tata, care tot timpul se lăudase cum se lăsase el de fumat prin voință, la cât de mândru fusese că o făcuse prin metoda cea mai grea. M-am uitat la tomografie, m-am uitat la doctor și am spus: Dar tata nu fumează. S-a lăsat cu mult timp în urmă, cred că-n 1970.

Doctorul a clătinat din cap. E mult timp, știu, dar crede-mă că răul e deja făcut. Ni se spusese de la început că „răul“ era de proporții. În noaptea atacului, tânărul neurochirurg a ținut radiografii și tomografii în lumină și ne-a vorbit despre lobii frontali. Acesta, a spus el, indicând o pată neagră, e atacul.

Mama ședea pe un scaun de lângă patul tatei în secția de neurochirurgie, unde câteva monitoare îi urmăreau pulsul, respirația, chimicalele din corp. Seamănă cu biroul lui, m-am gândit. Cum stătea pe scaunul acela, mama părea mai mică, smotocită. Își înfundase capul adânc în gluga hanoracului, ca o pasăre ce încearcă să-și facă culcuș în propriile pene.

Aia? a spus, întinzând un deget tremurător înspre pata ca dintr-un test Rorschach pe care o indicase chirurgul. Diamantul pe care i-l cumpărase bunicul meu în urmă cu cincizeci de ani pentru că credea că i se potrivește mai bine decât inelul pe care și-ar fi putut permite să i-l ia tata strălucea pe degetul noduros în timp ce urmărea conturul petei: „sângerarea“. Dar pare să-i acopere tot capul, a spus.

Doctorul i-a răspuns: Asta încerc să vă spun, doamnă Mendelsohn. E foarte ext... e foarte mare.

Mama s-a îndreptat într-o clipită. În ultimii ani, se micșorase și se împlinise, dar în momentul acela părea cu vreo cincisprezece centimetri mai înaltă. L-a înfruntat pe doctor. Știu ce înseamnă *extinsă*, tinere. Am predat în sistemul public de învățământ din New York City. Sunt profesoară, iar soțul meu e matematician. Fiul meu e profesor universitar. Nu suntem idioți și nu trebuie să folosești cuvinte simple cu noi.

Îmi pare rău, a spus doctorul. Fusese în mod evident luat prin surprindere.

Nu-mi vorbi ca și cum aș fi un copil, a continuat Mama. Pur și simplu încerc să înțeleg ce i s-a întâmplat soțului meu. Lua masa cu niște foști colegi de serviciu și era în regulă, apoi nu mai găsea ieșirea din restaurant și nu-și mai putea cupla iPad-ul la încărcător. Nu înțeleg cum s-a putut întâmpla una ca asta.

Din cauza anticoagulantelor pe care le lua, a spus doctorul. După cum știți, a avut un mic cheag de sânge provocat de fractura din urma căderii din – a răsfoit foile pe care le avea prinse pe clipboard – noiembrie.

Da, a spus mama. Eram cu toții acasă la Andrew, fiul meu cel mai mare. Ne aflam în California de Thanksgiving Day. Nu plecaseră decât la cumpărături, Jay și Andrew făceau cumpărături pentru masa de Thanksgiving, cu toții erau pe drum. Și a apărut *fututa* aia de bucată din metal – am ridicat privirea, uimit; nu cred c-o mai auzisem pe mama să spună cuvântul „fut“ – ieșită-n afară în parcare, unde pui cărucioarele, iar Jay s-a împiedicat de ea și a căzut. Așa a început totul.

Da, a spus doctorul cu blândețe îndelung exersată. Da. Dar nu avem nevoie de toată povestea, acum nu mai are legătură cu căzătura, acum e vorba de atacul suferit de soțul dumneavoastră, cauzat de anticoagulantele prescrise săptămâna trecută pentru a rezolva cheagul de sânge.

Ei bine, eu am nevoie de poveste, l-a repezit mama. Încerc să înțeleg.

În următoarele trei luni aveau să se petreacă multe scene de genul ăsta: doctorii vorbindu-i cu condescendență Mamei, iar ea repezindu-i. E ultima dintre Fazele mele de Autoafirmare, avea să-mi spună mai târziu. Am râs. În anii '70, când avea vreo patruzeci și ceva de ani – asta era pe când în aer plutea mișcarea pentru emanciparea femeilor, iar conversațiile ei cu Gașca celor Patru din timpul reuniunilor noastre de vacanță căpătaseră un ton șoptit, oarecum conspirativ în timp ce vorbeau așezate la masa de bucătărie din New Jersey, Long Island sau din suburbiile Washingtonului despre Betty Friedan sau Gloria Steinem –, în anii '70 trecuse prin prima dintre aceste „faze” „*M*” vine de la „*Mamă*”, nu de la „*menajeră*”! ne răspundea când o rugam să facă ceva pentru noi. *Spală-ți singur ciorapii de tenis, știi unde e mașina de spălat*. Și apoi, în anii '80, s-a implicat în mișcarea locală care milita pentru salvarea mediului, urla în portavoce la mitinguri, tipărea broșuri și-i lua la întrebări pe membrii Congresului, prezentând statistici despre nivelul de toxicitate al pânzei freactice, cu cifrele și tabelele înșirate în cerneală roșie pe paginile albe ale blocnotesurilor ei galbene. *Mama voastră are o minte foarte bună, iar acum și-o pune la treabă*, spunea câteodată tata în timpul acelei faze de autoafirmare, și era greu să nu-i surprinzi nota de admirație din voce... Mamei îi plăcea să păstreze sticlutele de parfum cu care renunțase de mult să se mai dea pe un raft din cabinetul ei din baie, recipiente extraordinar de mici din cristal sau sticlă neagră purtând exotice etichete aurii, SHALIMAR, SUBLIME și ARPEGE, lichidul dinăuntru fiind de mult redus la un concentrat marونیu aflat pe fundul fiecărei sticlute, iar când deschideai câte una, așa cum îmi plăcea să fac în secret când mai crescusem, aroma exploda în aer, puternică precum cea a sărurilor, fiecare dintre ele aducând în amintire câte o seară din trecutul îndepărtat, Mama la începutul anilor '70, într-un costum cu pantaloni verde, din catifea, cu o curea argintie purtată jos pe talie, plecând la nu știu ce bar mitzvah fișos, Mama la sfârșitul anilor '60 sărutându-ne de noapte bună pe mine și pe Andrew, aplecându-se

în haina ei din astrahan cu pălărie asortată, cu părul ei castaniu-roșcat pe fondul vârtejurilor negre ale blănii de miel, gata de plecare la „o petrecere“ în oraș, Tati uitându-se la ea mândru în timp ce-i ținea ușa, prefăcându-se nerăbdător cât ea își trăgea mănușile din piele de ied, dar de fapt bucurându-se de tot ce vedea. Când tata a spus *Mama voastră are o minte foarte bună, iar acum și-o pune la treabă*, aroma a ceva din trecut, ceva ce presupusesem că se epuizase cu mulți ani înainte, adierea a ceva ce fusese între ei cu mult înainte să ne naștem noi, respectul pe care-l avusese pentru intelectul, gustul, energia și umorul ei, bucuria pe care o simțea ea în fața felului lui aricios de a pune lucrurile la îndoială și a nerăbdării lui în fața proștilor, dragostea lor pentru anumite jocuri de cuvinte, glume, cuvinte încrucișate, versuri – această aromă-fantomă a ceea ce fusese odinioară legătura unuia cu celălalt s-a răspândit cu putere în aer; și mi s-a părut atunci, în anii în care Mama a fost activistă de mediu, că bucuria pe care păreau s-o simtă unul în prezența celuilalt în acea perioadă, însoțită de o relaxare perceptibilă a atmosferei din casă, nu era deloc întâmplătoare.

Acum, în salonul de terapie intensivă de la neurochirurgie, Mama era din nou într-o fază de autoafirmare. *Ei bine, eu am nevoie de o poveste.*

Este fiica tatălui ei, mi-a trecut atunci prin cap: totul trebuie să fie o *poveste*. Și apoi m-am gândit la cursul despre *Odiseea*. Epopeea este atât de împânzită de povești, nu în ultimul rând de cele spuse de eroul ei, povești atât false, cât și adevărate, minciuni gogonate și versiuni „amplificate“ ale unor lucruri ce s-au întâmplat cu adevărat; tot ceea ce se întâmplă, ni se reamintește, poate fi o poveste captivantă în mâinile povestitorului potrivit. Ce este Odiseu, până la urmă – eroul al cărui ultim act vindicativ e comparat, pe calea altei comparații memorabile, cu acțiunea unui bard care-și acordează lira –, dacă nu poetul propriei sale vieți?

Cu toții avem nevoie de narațiuni pentru a înțelege lumea. Doctorul avea nevoie de radiografiile lui; mama avea nevoie de

o poveste care să lege sărbătoarea de Thanksgiving Day și pasul acela greșit din parcare supermarketului de monitoarele care pâlpâiau, cu bulinele și liniile de neînțeles strălucind verzui în întuneric, de tata care zăcea acolo, zvâcnind ca o păpușă pe sfoară, cu un tub de plastic, larg și de un albastru nepotrivit de viu, ca o piesă de instalație sanitară, atârându-i din gura pe jumătate deschisă, lipit cu bandă adezivă de fața lui. Poate că tata – despre care știam acum că crescuse atât de singur, de taciturn – avusese nevoie de poveștile mamei mele, cu mult timp în urmă.

De-a lungul următoarelor câteva zile, tata a zăcut acolo, imobil. Apoi, în ultima săptămână din ianuarie, a dat semne de luciditate: dacă-l strigai tare, își strângea pleoapele ca să arate că te aude. Timp de o săptămână, asta a fost tot ce a putut face. Când s-a auzit asta, au început să vină oameni să-l viziteze, și fiecare se așeza pe micul scaun de plastic pe care-l pusese mama lângă pat și-i vorbea tatei cu voce tare, iar el își strângea pleoapele, așa cum făcea când încerca să-și amintească ceva ce ar fi dovedit ce ager e, o statistică de baseball, anul epidemiei de gripă spaniolă, numele celui de-al doilea vicepreședinte al lui Franklin Roosevelt, al unei actrițe dintr-un film de mâna a doua. Andrew, Ginny și copiii lor au venit cu avionul din California, Matt, Maya și fiica lor au venit cu mașina din Washington, Lily și băieții noștri au venit din New Jersey, Jennifer și Greg au venit din Baltimore cu cei doi fii mici ai lor, Eric venea aproape în fiecare zi din Manhattan să-l viziteze. Făceam cu rândul, stând pe scaunul din plastic de lângă patul gigantic, cu tuburile, butoanele și ecranele lui, cu tata înghesuit în el ca un astronaut într-o capsulă spațială, și-i cântam cu voce tare melodii de Rodgers și Hart, ignorând privirile iritate ale angajaților spitalului, îi cântam versurile a căror măiestrie plină de finețe îi plăcuse atât de mult:

Trupul nu ți-e mlădios?

Ai gura lăsată-n jos?

Când o deschizi să vorbești, ești isteță?

Dar acum tata nu-și putea deschide gura pentru a vorbi. Putea doar să strângă din ochi ca să știm că e pe acolo, pe undeva. Au venit și alți oameni, oameni pe care nu-i știam, de la Grumman, alții alături de care predase la Hofstra. Odată am intrat la terapie intensivă dimineața devreme și am dat peste un tânăr așezat pe scaun. Îmi cer scuze, dar cine sunteți? am întrebat, iar el a ridicat privirea și a spus: Mă numesc Khan. Am fost studentul tatălui dumneavoastră, a fost pentru mine un mentor minunat. Într-o altă dimineață din primele zile ale lui februarie – cu un an înainte, la cursul Clasice 125: *Odissea* lui Homer, discutaserăm Telemahia – asistenta medicală care îl spăla pe Tati mi-a spus: Domnul Mendelsohn a venit iarăși în dimineața asta, vine așa de devreme!, iar eu am întrebat: Care dintre domnii Mendelsohn?, iar ea a zâmbit ca pentru a-și cere scuze și a zis că nu știe. Ar putea fi vorba de Eric? mă întrebam în timp ce mă îndreptam spre recepție ca să mă interesez. Of, nu știu sigur, a spus femeia de acolo, e un bătrânel cumsecade care vine dimineața devreme și stă cu el, spune că schimbă două autobuze ca să ajungă aici din Queens, face o oră pe drum.

Unchiul Howard.

Nino a venit cu Barbara. Jay, Jay, îl striga Nino, apucându-l pe tata de mână, trebuie să te faci bine, avem încă atâta de vorbit.

În următoarele zece zile starea lui a părut să se îmbunătățească. Sau, după cum a spus doctorul, să se „stabilizeze“, un cuvânt de care ne-am agățat, deși n-am îndrăznit să întrebăm ce putea însemna pe termen lung: să se stabilizeze în starea *actuală*? Frații mei, sora mea și cu mine auzeam cuvântul ăsta, „stabilizare“, și clătinam din cap, fără a mai fi nevoie măcar să spunem cu voce tare ce gândeam cu toții: că asta era tot ce îl înspăimântase întotdeauna mai tare, că în loc să lăncezească în starea asta stabilă, însă foarte proastă, ar fi preferat *să-l scoatem din priză*.

Apoi, într-o seară de luni, la sfârșitul primei săptămâni din februarie, când eram acasă la părinții mei, cei de la spital au

sunat în toiul nopții și ne-au spus că trebuie să mergem acolo. Starea tatălui dumneavoastră se deteriorează, a spus vocea de la capătul celălalt al firului. I-am repetat cuvintele astea Mamei. Era calmă: am simțit că se așteptase la ceva de genul ăsta. Ne-am îmbrăcat în tăcere. Era 4:15 a.m.

Pune-ți cizmele, fularul și pălăria, mi-a spus ea în hol, de parcă aș fi avut șaptesprezece ani și plecam într-o excursie cu școala. La plecare a închis toate luminile din casă, una câte una, așa cum făcuse în fiecare noapte când mergeam la culcare. *Țac, țac, țac, țac și iar țac*. Am ieșit în aerul rece.

Doctorul a spus: Problema e că se umflă creierul. De fapt, s-a umflat atât de mult, încât practic s-a mișcat.

L-am privit cu ochi goi. Cum adică i s-a mișcat creierul? Cum să ți se *miște* creierul?

Era ceva respingător la ideea asta, ceva îngrozitor. Am spus: Adică, ce vreau să zic, cum poate – e în craniu, creierul e înăuntru – unde poate să *plece*?

Mă bâlbâiam. Doctorul m-a privit răbdător. Știu că sună ciudat, dar se poate întâmpla, de fapt, să se miște în interiorul craniului.

După o clipă, mama l-a privit calmă și a întrebat: Ei bine, și ce înseamnă asta? Își adusese un blocnotes galben și, în timp ce vorbea, își lua notițe.

Nu e bine. Mișcarea, umflarea e foarte probabil să aibă efecte permanente asupra creierului.

Mama spus: Ce efecte?, iar doctorul a răspuns: E imposibil de spus chiar acum. Dar dacă se înrăutățește, ar putea fi grave, și atunci am fi puși în situația de a lua o decizie.

O decizie, a spus mama.

O decizie, am jucat eu rolul ecoului. Am rămas tăcuți pentru o clipă, apoi m-am uitat la doctor și i-am spus neajutorat: Tata e un om care-și prețuiește mintea mai presus de orice altceva.

Mama n-a spus nimic. Monitoarele licăreau și bipăiau. Capsula spațială era pe drumul ei spre Dumnezeu știe unde. Poate că tata știa, mi-a trecut o nebunie prin cap în timp ce-l priveam. Poate chiar se afla în ea, pilotând-o.

Doctorul a spus: Poate vreți să rămâneți singuri cu el acum, apoi însă puteți merge acasă. Aveți nevoie de odihnă pentru ziua de mâine. Nu trebuie să luați nici o decizie acum.

M-am uitat la mama: Eu chiar vreau să stau puțin singur cu el, am spus.

Ea a încuviințat din cap. Mă duc să-ți aduc o cafea, a spus ea cu vioiciune. Mai trebuie să conduci și până acasă și ești epuizat. A luat-o din loc, cu blocnotesul ei galben rezemat în îndoitura brațului, ca și cum ar fi fost o directoare de școală care pornea să facă turul claselor. Când trecea pe lângă biroul asistentelor, am auzit-o spunând: O, mulțumesc, dragă, știu unde e. Pot să-ți aduc un pahar?

Apoi am rămas singur cu tata.

Zăcea complet imobil: singura mișcare din cameră era înaintarea sacadată a fluidelor prin tuburile de perfuzii și şuieratul ritmic al aparatului care-l ajuta să respire. Mi se părea mie sau ceva chiar se schimbase în el? În ultimele zile păruse a fi prezent în propriul trup. Era limpede că ne aude, era limpede că – așa cum formulase o asistentă amabilă cu zile în urmă, când încercam să-i descriu senzația că el ca persoană nu fusese anulat de atacul cerebral – „e cineva acasă”. Dar acum, după ce i se mișcase creierul, nu mai eram așa de sigur. Era de parcă deja ar fi murit.

Stăteam acolo, neajutorat, simțindu-mă cumva jenat. Tati? am spus.

Ecranele luminau, iar cardiograma bipăia.

M-am uitat la chipul pe care-l știam atât de bine, ovalul pământiu, orbitele ca niște semiluni ale ochilor căprui, acum adâncite și exagerat conturate, pentru că slăbise foarte mult. Deși răvășit de boală, chipul îi părea ciudat de inocent și de calm în penumbra camerei, ca al unui copil adormit. M-am gândit la el pe când era copil, singur în apartamentul din Bronx, în timp ce mama și tatăl lui erau la muncă, iar Howie era plecat la război, iar Bobby colinda străzile cu cârjele lui, arătând tuturor ce dur e el. Mi l-am imaginat pe acest copil solitar aplecat asupra unei cărți oarecare, începându-și avid o viață de cititor;

orice, numai să umple spațiul gol. I-am examinat chipul. Cutele de pe frunte, dintre ochi, erau foarte adânci – de la încruntarea aia permanentă, m-am gândit, înăbușindu-mi un rânet. M-am gândit la el cum urla: *Numai fi așa fătălău!* I-am privit chipul din profil, cu pomeții proeminenți scoși în evidență de lumina subacvatică, stranie a monitoarelor, cu nasul coroiat și strâmb, cu linia subțire, orizontală a buzelor strânse trasă în jos obscen de tubul gros, albastru, pentru respirat. M-am gândit la el cum îmi spunea: *E frumoasă, Dan; și apoi Dar ideea asta despre iubirea perfectă e un căcat.* Avea o înfățișare nobilă, m-am gândit; era fața unui faraon mort, întins pe o lespede, gata pentru îmbălsămare. Mâna îi atârna neajutorată într-o parte, înfășurată în tuburi și perforată de ace. M-am gândit la mâna lui, care o ținea pe a mea în peștera lui Calypso. M-am gândit la Ksenya, care mi-a spus *Tatăl tău e un bărbat fermecător.* M-am gândit la el, cum mi-a spus, după conferința despre „Ithaca”, ceva ce tânjiseam adesea în van să aud de la el când eram puști: *Te-ai descurcat foarte bine, Dan.* M-am gândit la toate astea, privindu-l pe tata în timpul a ceea ce putea să fie ultima lui noapte pe lumea asta, și m-am gândit: Cine e omul ăsta?, și mi-am dat seama că acum nu mai puteam afla cu adevărat.

Tati, l-am strigat din nou. A rămas nemișcat.

Și atunci m-am gândit: Oricum, nu aș fi avut cum să aflu vreodată răspunsul. Mintea m-a purtat la toate acele lucruri pe care crezusem că le-am ținut ascunse de tatăl meu de-a lungul anilor, dar pe care el de fapt le știuse tot timpul. Ei bine, de ce nu? El mă făcuse. Un tată își face fiul din propria carne și din propria minte și apoi îl modelează cu ambițiile și visurile lui, dar și cu eșecurile și cruzimile lui. Dar un fiu, chiar dacă este al tatălui său, nu-și poate cunoaște tatăl în întregime, pentru că tatăl îl precedă; tatăl lui a trăit deja cu mult mai mult decât fiul lui, așa încât fiul nu-l poate ajunge niciodată din urmă, nu poate ști niciodată totul. Nu-i de mirare că grecii credeau că foarte puțini fii ajung egali părinților lor; că cei mai mulți ajung doar pe-aproape, și prea puțini îi depășesc. Nu e vorba despre valoare;

ci despre cunoaștere. Tatăl își cunoaște fiul în întregime, dar fiul nu-și poate cunoaște niciodată tatăl.

M-am gândit: Nu-i de mirare că Odiseu nu-l poate minți pe Laertes la sfârșitul poemului.

L-am privit din nou. *Tati*, l-am strigat ușor.

Apoi a intrat o asistentă și a aprins lumina din tavan, și acum mă uitam nu la chipul unui rege, ci al unui bătrân bolnav: un bărbat care, am înțeles la un nivel oarecum primitiv, nu se mai afla în propriul trup, un bărbat al cărui creier – puternicul lui creier ce însemnase totul pentru el, ce reprezentase calea de scăpare din propria copilărie, care ne pusese mâncare pe masă și plătitese pentru întreținerea copiilor lui, care ne îndemnase și ne împinsese din urmă și care ne și umilise, iar care în final s-a dovedit a conține anumite secrete pe care le împărtășea doar cu femeia alături de care trăise timp de șase decenii – se mișcase.

M-am uitat la el și am știut ce decizie vom lua a doua zi.

La puțin timp după aceea, am condus spre casă, împreună cu mama. Uite, s-a crăpat de ziuă, a spus ea calm. Licăriri roz brăzdau marginile cerului semănând cu niște degete. Mi-am amintit că o prietenă de-a mea, asistentă medicală, îmi spusese că asta e ora la care de obicei mor oamenii. Nu i-am spus asta mamei, dar în timp ce conduceam spre casă îmi repetam: Fă astfel încât să moară. Fă astfel încât să moară. Să nu ajungem în punctul în care trebuie s-o facem noi.

A doua zi de dimineață, am mers cu mama înapoi la spital, unde ne aștepta Eric; venise cu primul tren. Doctorul și „echipa de decuplare” urmau să ne vorbească la ora nouă. Nu trebuie să se întâmple nimic *chiar acum*, ne spusese doctorul la telefon mai devreme, înainte să plecăm la spital. Dar ar fi bine să începeți să vă gândiți și să vă pregătiți. Bineînțeles că am dori să fie prezenți și ceilalți membri ai familiei, dacă și când va fi cazul.

În timp ce conduceam, mă simțeam de parcă aș fi plutit pe deasupra propriului corp.

Presupusesem că întâlnirea va avea loc în vreo sală specială, un birou izolat fonic, un loc liniștit. Dar ne-am adunat pur și simplu în fața rezervei tatălui meu, stând pe hol în timp ce

asistentele și internii forfoteau în jur cu mape și tărgi. Participau doctorul, un psiholog și un specialist în „decuplare“ Mama, fratele meu și cu mine stăteam și dădeam din cap în timp ce ei ne vorbeau, deși era greu să te concentrezi la ce spun. Discutaserăm cu restul familiei și știam dinainte să ajungem aici ce urma să facem. În fond, nu ne spusese Tati mereu: *Scoateți-mă din priză, nu vreau să ajung să fiu purtat într-un cărucior cu roțile printr-un azil*. Discutam despre a-i lua viața lui Jay Mendelsohn, îmi tot spuneam acolo, pe holul spitalului. O să-i luăm viața lui Jay Mendelsohn.

Brusc, pe când doctorul îi răspundea mamei la întrebarea cât „va mai dura“ odată ce-l vor deconecta pe Tati – în timp ce el vorbea, ea își nota conștiincioasă în blocnotes, apăsând atât de tare pixul pe hârtie încât, am descoperit când am ajuns acasă, mai târziu și am frunzărit blocnotesul, fiecare pagină lăsase urme fantomatice pe cea de dedesubt, ca un palimpsest; în ultimele săptămâni, de fiecare dată când trebuia să vorbim cu un doctor sau o asistentă, ea scotea blocnotesurile și cita din listele transcrise, iar asistenta, o tânără roșcată, păruse impresionată și-o asculta cu atenție – brusc, în timp ce doctorul discuta amănunțit despre „cât va mai dura“, aceeași asistentă s-a apropiat de grupul nostru.

Domnule doctor, a spus.

Iritat de întrerupere, doctorul a ridicat un deget și a continuat să vorbească. Cuvintele i se ridicau subțirate în aer, imposibil de prins. *O să-i luăm viața lui Jay Mendelsohn*, îmi tot repetam.

Domnule doctor, a spus din nou roșcata, dregându-și vocea. Neurochirurgul s-a întors repede spre ea. Da? a spus. Ce e?

Asistenta a spus: Domnul Mendelsohn s-a trezit și pare să indice că ar vrea un pahar cu apă.

Așteaptă-te la lucruri neașteptate.

Atât *Iliada*, cât și *Odiseea* se încheie cu o bruschete ce-i ia pe unii studenți prin surprindere. *Iliada* își îndeplinește promisiunea

de a detalia urmările avute de mânia lui Ahile stârnită de comandantul său, Agamemnon, ultima dintre ele fiind moartea conducătorului troienilor, Hector (care înainte de asta îl ucisese pe preaiubitul tovarăș al lui Ahile, Patrocle – o consecință neprevăzută a retragerii vindicative din bătălie a eroului). În anii în care am predat această operă, am descoperit că studenții se așteaptă ca ea să se încheie cu răzbunarea lui Ahile concretizată în uciderea bărbatului care i-a omorât prietenul – un climax al violenței pline de satisfacții. Dar de fapt poemul se încheie cu o descriere amplă a ritualurilor funerare dedicate lui Hector, la finalul căreia se afla acest modest vers final:

Astfel ei praznic din urmă făcut-au lui Hector, slăvitul¹.

Tonul acesta potolit e aproape tulburător de lipsit de dramatism în comparație cu ceea ce l-a precedat. La finalul seminarului despre *Iliada* pentru anul I pe care l-am susținut la un an după ce Tati se înscrisese la cursul meu despre *Odiseea*, unul dintre studenți mi-a scris un e-mail indignat, în care îmi pune următoarea întrebare: „Asta-i tot?”

La fel stau lucrurile și în *Odiseea*, ale cărei versuri finale sunt dedicate unei referiri plate și lipsite de dramatism la pacea impusă de Atena și de Zeus taberelor care se înfruntă în Itaca, scenă ce se încheie cu un straniu detaliu legat de deghizarea ultimă a Atenei:

...Mentor părând după chip, după port, ca și după cuvântu-i².

Când am discutat despre aceste versuri în ultima zi a cursului, Jack a exclamat: Dai pagina așteptându-te la mai mult, dar nu mai e *nimic*!

La care tata spusese: O carte bună te lasă așa, să vrei mai mult.

1. *Iliada*, ed. cit., p. 502.

2. Op. cit., p. 395.

După săptămâna aceea îngrozitoare, când creierul tatei s-a mișcat, a început încetul cu încetul să-și revină. Jay durul își face revenirea, spunea toată lumea. Am început să trimit zilnic fraților și surorii mele și rudelor prin alianță, vecinilor și prietenilor părinților mei e-mailuri cu noutăți despre îmbunătățirea stării lui. La început a deschis ochii; apoi și-a recuperat din puterea brațului, încât te putea strânge când îl țineai de mână. După câteva săptămâni i-au scos tubul de respirat, ceea ce însemna că poate vorbi. Primul lucru pe care l-a spus a fost: Unde-i Mama? E bine? Și, într-adevăr, primul lucru pe care l-a spus tot restul vieții lui, de fiecare dată când se trezea a fost: *Unde-i Mama? E bine?*

Odată, la una dintre aceste scene, era prezent și-un frate de-al meu. S-a întors spre mine și a spus, gânditor: Chiar că o iubește.

Între jumătatea lui februarie și finalul lunii s-a înzdrăvenit în mod vizibil. Vizitele din partea copiilor și prietenilor lui erau mult mai animate, acum că se părea c-o să scape. La începutul lui martie, a fost mutat din secția de neurologie într-una de recuperare. Avea televizor în cameră; a început să se uite la baseball. Era primăvară. Lily i-a adus pe băieți într-o după-amiază de weekend și ne-am înghesuit cu toții în camera aia micuță să urmărim un meci al celor de la Mets. Mă sprijineam de un perete și l-am observat pe tata cum urmărește meciul cu băieții mei. Se contraziceau în legătură cu o decizie a arbitrului. M-am gândit la Laertes în ultimul moment de glorie ce i s-a acordat în mod imprevizibil pe câmpul de bătălie, alături de fiul și de nepotul lui. „Ce fel de zi mi-e aceasta!“, exclamă tatăl lui Odiseu.

A devenit activ. Își voia iPad-ul, a spus; se plictisise de atâta uitat la prostia aia de televizor. Se întreba când se va putea întoarce acasă să cânte la noua lui orgă electronică. Învățase de unul singur să cânte preludii și fugi de Bach. Sunt grele, a spus, dar asta e și *ideea*. Într-o zi stăteam cu el când și-a trecut o mână țepănă peste față și s-a strâmbat.

Dan, poți să mă bărbierești?

Avea dreptate: în tot timpul ăsta nu se bărbierise, bineînțeles, și oricât de fină i-ar fi fost barba, îl făcea să pară neîngrijit. Părea un alt om.

Am întrebat-o pe asistentă dacă e în regulă, iar ea a spus: Sigur, folosiți aparatul electric din cameră. Așa că m-am așezat în fața tatălui meu, i-am prins fața în palme și l-am bărbierit. Era ascultător ca un copil la frizer. Am încercat să-mi amintesc când îi atinsesem ultima oară fața; cu ani în urmă, probabil.

Mersi, Dan, a spus, consoanele ieșind turtite din cauza accidentului vascular.

Cu plăcere, Tati. Mă bucur să văd că ești tu din nou.

În cea de-a treia săptămână din martie, cei de la recuperare au spus: Vești bune! Venise momentul să vedem dacă va mai putea merge. M-am uitat cum îl leagă în niște chingi complicate atașate de niște orteze greoaie. Doi asistenți tineri și robuști l-au ridicat în picioare. A făcut un prim pas cumva straniu, ca un robot, apoi s-a înmuiat, epuizat. Cei doi tineri l-au așezat cu blândețe la loc în scaunul cu roțile. Foarte bine! i-a spus unul din ei, așa cum vorbești cu un copil mic. Tata s-a uitat la mine și a spus: Acum știu cum s-a simțit toată viața frate-miu, Bobby.

Spre finele lui martie, o revistă de călătorii mi-a publicat un articol pe care-l scrisesem despre croaziera noastră pe urmele *Odiseei*. Am adus un exemplar la spital. Când starea tatei începuse să se îmbunătățească, când reîncepuse să fie el însuși, doctorul ne spusese că mai mult ca sigur vederea îi fusese afectată în mod serios de atac. E probabil ca jumătate din câmpul său vizual să fi dispărut, a spus doctorul. Am testat asta într-o zi, ridicând în fața tatei un cartonaș pe care scrisesem, cu litere mari, negre, ca atunci când înveți un copil să citească, BASEBALL. Tati l-a analizat câteva secunde și apoi a spus, cu tonul victorios al unui copil de clasa a patra într-un concurs de silabisit: Ball! Așa că în ziua când i-am adus revista cu articolul despre croaziera *Odiseei*, i-am spus: Știi ce? E tipărit cu litere atât de mici, lasă-mă pe mine să-ți citesc, și m-am așezat pe marginea patului său și

i-am citit articolul cu voce tare. Când am terminat, s-a uitat la mine și a spus, dând din cap: Exact așa a fost.

Apoi ochiul i-a zvâcnit grotesc și am realizat că încerca să-mi facă cu ochiul. Dar tot nu cred că Odiseu e mare *erou*! a exclamat.

În ultimele zile din martie starea lui se îmbunătățea atât de rapid, încât au decis că poate părăsi secția de recuperare și se poate interna într-un sanatoriu. Era destul de aproape de casa din Long Island și mama ar fi putut să conducă până acolo cu ușurință. E un loc *drăguț*, tot spunea ea, parcă pentru a se convinge singură, deși știa la fel de bine ca mine că nu asta era problema. Știam cu toții ce părere avea tata despre sanatorii.

Pur și simplu deconectați-mă și mergeți să beți un rând de beerri!

Lucrurile păreau să se fi stabilizat. Am hotărât să fac o călătorie în străinătate, în interes de serviciu, pe care o anulasem și o reprogramasem de câteva ori de când el avusese atacul cerebral. Tati zice că e în regulă, mi-a spus mama la telefon. E vorba doar de câteva zile. Ginny vine din California. Andrew trebuie să fie la lucru, dar ea e atât de bună, o să-mi țină de urât și o să-l vizităm zilnic.

Bun, mi-am spus ușurat. Ginny gândește limpede: eficiența ei lucidă și buna ei dispoziție constantă aveau efectul unui tonifiant asupra mamei mele.

Am plecat la Copenhaga. Am sunat acasă în fiecare zi de la hotel. E bine, acolo, în *locul ăla*, a spus mama ușor neliniștită, deși îmi puteam imagina ce părere are el despre *locul ăla*. Îl plimb cu căruciorul, a spus ea.

Apoi a spus: Cred că pare puțin deprimat.

În ziua zborului spre casă, tata a fost reinternat în spital. E un fel de infecție pe care a căpătat-o în *locul ăla*, mi-a spus mama iritată la telefon când am sunat-o din aeroportul din Copenhaga, înaintea îmbarcării. Ei zic că n-au observat nimic, dar eu îl cunosc și am știut că se întâmplă ceva cu el. Nu știa cine sunt, vorbea în dodii. Așa că a trebuit să se întoarcă la spital, trebuie să-l pună pe antibiotice administrate intravenos.

Cincisprezece ore mai târziu, eram în casa mea din campus. A doua zi de dimineață am plecat spre Long Island și m-am întâlnit cu mama și cu Ginny la spital. Când am intrat în rezervă, tata era cufundat într-un somn agitat. O asistentă îi ținea piciorul în mâini și, pentru o secundă, m-am întrebat dacă pățise ceva la picioare; apoi am văzut că de fapt îi tăia unghiile. Era ceva înduioșător în felul tandru în care își îndeplinea ocupația asta familiară. Nu-mi puteam lua ochii de la picioarele lui lungi, subțiri. Erau albe, la fel de fine și lipsite de urme ca ale unui copil.

Asistenta a ridicat privirea spre mine, apoi spre mama. Se trezește și adoarme la loc, a spus. Nu vă supărați dacă nu vă recunoaște. Infecțiile astea urinare te dau peste cap, dar acum e pe antibiotice și se va face bine-n curând.

Am stat acolo cât dormea. A intrat un doctor care a vorbit cu asistenta, apoi cu noi. Totul e sub control, ne-a spus bine-dispus. O să iasă de aici poimâine.

Tata era un dur.

Mama și Ginny au ieșit să ia cafea. Când s-au întors, el se trezise. Și-a mișcat buzele însetat și a încercat să spună ceva, dar oricât de tare m-aș fi străduit să înțeleg, oricât mi-aș fi apropiat urechea de buzele lui, nu am putut desluși nimic. Era atât de slăbit, încât cuvintele lui erau ca niște adieri. *Puf, puf, puf*, așa sunau.

Sora a spus cu blândețe: Vrea să-i fie umezite buzele cu apă rece, cred. Mi-a dat câteva tampoane. Vreți să-i dați dumneavoastră?

Da, am spus.

M-am așezat pe marginea patului și i-am dat apă tatei. A zâmbit slăbit. Nu era pentru mine zâmbetul; era un zâmbet intim, datorat plăcerii pure de a i se fi potolit setea. Era 5 aprilie: era hrănit și hidratat intravenos de pe data de 19 ianuarie, ziua atacului cerebral. Tata nu băuse apă de două luni și jumătate.

A scos vârful limbii printre dinții lui din față îngălbeniți. Am înțeles că încerca să mulțumească. I-am spus: Cu plăcere,

Tati. A zâmbit din nou și m-am întrebat dacă știa măcar cine sunt.

Apoi a început să șoptească din nou, agitat. M-am aplecat spre el. Asistenta a apăsător un buton, iar patul a zbârâit și a bâzâit și s-a urnit în sus.

Așa nu mai trebuie să vă aplecați ca să-l auziți. A zâmbit.

Tata a bătut neajutorat cu palma pe pat, ca pentru a-i mulțumi că s-a mișcat. O ușă, a spus, ca un copil care rostește cuvintele pentru prima oară. Nu, Tati, ăsta e un pat, am spus. Privirea mea a întâlnit-o pe a lui Ginny, de partea cealaltă a patului. Amândoi ne gândeam la același lucru: era dus.

Nu-i nimeni acasă.

A doua zi, vineri, aveam ore, așa că nu puteam rămâne în Long Island. O să mă descurc eu cu Ginny, a spus Mama. Ginny m-a privit calmă, cu ochii ei verzi și mi-a spus repede: Te sun dacă se întâmplă ceva.

Am chemat un taxi și am plecat spre gară. Am luat trenul spre Manhattan și apoi am așteptat celălalt tren, spre Bard, în nordul statului. Până am ajuns acasă, la marginea campusului Bard, era trecut de ora 11. Mi-am dat seama cât de obositor trebuie să fi fost pentru tata să ia toate trenurile astea dus-întors pentru a ajunge la seminarul despre *Odiseea*.

M-am târâit până sus, în birou, pentru a trimite un e-mail conținând informații despre starea tatei. Când am intrat în cameră, mi-am aruncat geanta de cărți pe patul în care el dormise săptămânal în primăvara trecută. Era acoperit cu o acoperitură din pânză pe care o cumpărasem din Malta, în timpul croazierei. Asta se întâmpla vara trecută, cu doar nouă luni în urmă. Acum un an, pe vremea asta, ne aflam într-o sală de clasă discutând partea a doua a *Odiseei*: *nostos*-ul lui Odiseu, tema *anagnorisis*-ului, reuniunea cu fiul și cu soția sa.

Am rămas acolo uitându-mă absent la geanta de cărți, la acoperitură, la patul pe care Tati îl construise cu mâna lui. Apoi am spus, cu voce tare: O, Doamne!

O ușă, spusese el.

M-a uitat la ceas: prea târziu ca s-o sun pe Mama. Măine, la prima oră, o sun și-i spun.

Dormeam când a sunat telefonul. Pe ecranul iPhone-ului meu scria GINNY.

Alo? am spus răgușit.

Ginny a spus: Daniel.

Eram pe jumătate adormit. M-am uitat la telefon. 7:14 A.M. Bună, am tușit. Ce s-a întâmplat?

Cu vocea ei limpede, Ginny a spus: E vorba de tatăl tău.

Mulțumiri

Cartea aceasta datorează foarte multe sprijinului și sfaturilor oferite de mulți prieteni de-a lungul anilor; știu ei care sunt. Aș vrea, totuși, să-i nominalizez pe câțiva dintre ei, pe care m-am bizuit mai tare: mai întâi și mai presus de oricine, așa cum e el mereu, Stephen Simcock; Bill Blackstone („DadB“), Lise Funderburg, Patti Hart, Richard Kramer, Donna Masini, Chip McGrath, Nancy Novogrod, Éric Trudel, și, bineînțeles, Jamie Romm și Tanya Marcuse și copiii lor minunați, care de atâtea ani alcătuiesc familia mea când sunt departe de casă și care m-au susținut în atâtea feluri.

Jenny Strauss Clay și Froma Zeitlin continuă, după cum demonstrează limpede cartea de față, să-mi fie profesori, lucru pentru care le sunt recunoscător; îi sunt îndatorat cu asupra de măsură lui Jenny pentru verificarea plină de atenție a manuscrisului final. (Și mi-l amintesc cu drag pe George Zeitlin, un mare aventurier în felul lui, alături de care Froma și cu mine am întreprins multe călătorii în lung și-n lat.) Jake Stortini și Jesse Feldmus și gașca de la Murray's, din Tivoli, mi-au oferit un refugiu minunat pentru a scrie timp de multe luni. Bob Gotlieb, care nu a încetat nici o clipă să se ridice la înălțimea poreclei pe care i-am dat-o în glumă – „Mărețul” – a făcut ca această carte să fie mai bună decât ar fi fost în mod normal, așa cum a făcut mereu pentru mine, cu ajutorul a nenumărate sugestii și prin lecturi pline de răbdare.

Cât despre celălalt Bob, Bob Silvers, el a insistat să citească manuscrisul chiar când începuse să-l lase sănătatea; în timpul ultimei noastre conversații, a abătut toată atenția de la el, așa cum făcea întotdeauna, dornic să vorbească doar despre mine și munca mea, care datorează atât de mult îndrumării sale. Mă îndurerează mai mult decât aș putea exprima în cuvinte că nu se află aici să citească această pagină.

Îi datorez Lydiei Wills mulțumiri pentru a fi pus în mișcare îndelungatul proces al cărui rezultat final e cartea aceasta și pentru multe

alte lucruri cumulate de-a lungul vremii. Începând cu 2012, Andrew Wylie și Kristina Moore au fost apărătorii fermi și înțelepți pe care și i-ar dori orice scriitor; sprijinul și încrederea lor în acest proiect de-a lungul anevoioasei lui gestații au însemnat într-adevăr foarte mult pentru mine. Jennifer Kurdyla de la Knopf a fost un înger al răbdării; sugestiile ei editoriale subtile, cât și ajutorul dat într-o mulțime de probleme practice au fost minunate. Mai presus de oricine este editoarea mea de la Knopf, Robin Desser, spre care m-a condus din nou destinul, după ani buni. Această poveste nu ar fi putut fi spusă fără compasiunea, răbdarea, înțelegerea, afecțiunea și, înainte de toate, abilitatea ei de a citi în inima acestei cărți înainte ca autorul ei s-o poată face.

La final, ca și la început, e familia. Sunt nemaipomenit de norocos să am frați și cumnați atât de omenoși, deștepți, talentați, răbdători și hazlii cum sunt ai mei – Andrew Mendelsohn și Virginia Shea; Matt Mendelsohn și Maya Vastardis; Eric Mendelsohn; și Jennifer Mendelsohn și Greg Abel – iar cartea asta e în multe feluri produsul cooperării și sprijinului lor, ca să nu mai vorbesc despre amintirile lor precise. Dacă amintirile din această carte sunt, inevitabil, majoritatea ale mele – și dacă acestea diferă câteodată de ale lor –, trebuie reținut că, așa cum ar spune tatăl meu, arcul acesta este de fapt o mică parte dintr-un mare cerc.

Față de Lily Knezevich nu am încetat niciodată să fiu recunoscător pentru că mi-a dat șansa de a avea propria familie. Băieții noștri sunt cel mai frumos lucru din viața mea. Mulțumesc, Peter; mulțumesc, Thomas.

Mai presus de oricine, îi sunt recunoscător mamei mele, Marlene Jaeger Mendelsohn, a cărei disponibilitate de a-și împărtăși propriile amintiri, nu toate plăcute, și de a-mi permite să scriu despre ele este o superbă mărturie a acelei *homophrosynê* ce i-a unit pe ea și pe tatăl meu timp de șaiszeci și patru de ani, mai puternică decât ar putea fi orice carte.

În seria ACTUAL

au apărut:

Philippa Gregory – *Prințesa statornică*

Alawiya Sobh – *Se numește pasiune*

Hiromi Kawakami – *Cele zece iubiri ale lui Nishino*

Juan Gabriel Vásquez – *Zgomotul lucrurilor în cădere*

Kim Leine – *Profeții din Fiordul Veșniciei*

Ian McEwan – *Legea copiilor*

Kazuo Ishiguro – *Uriașul îngropat*

David Duchovny – *Holy Cow*

David Grossman – *Un cal intră într-un bar*

Amy Tan – *Valea Minunilor*

Chuck Palahniuk – *Beautiful You*

Su Tong – *Soții și concubine*

João Paulo Cuenca – *Singurul final fericit
pentru o poveste de dragoste e un accident*

Bernhard Schlink – *Femeia de pe scări*

Mary Chamberlain – *Croitoreasa de la Dachau*

Patti Smith – *Torcătoarea de vise*

Hiromi Kawakami – *Prăvălia de mărunțișuri a domnului Nakano*

Emir Kusturica – *Străin în căsnicie*

Hélène Grimaud – *Lecții aparte*

Irvine Welsh – *Viața sexuală a gemenelor siameze*

Nuruddin Farah – *Ascuns la vedere*

Natsuo Kirino – *Insula Tokyo*

György Dragomán – *Rugul*

Brooke Davis – *Obiecte pierdute*

Milena Busquets – *Până și asta o să treacă*

Margaret Mazzantini – *Splendoare*

Jean Mattern – *Septembrie*

David Cronenberg – *Mistuiți*
Philippa Gregory – *Blestemul regelui*
Harper Lee – *Du-te și pune un străjer*
Ali Eskandarian – *Anii de aur*
Viktor Remizov – *Cenușă și țărână*
Anchee Min – *Sămânța incolțită*
Takashi Hiraide – *Pisica musafir*
Zeruya Shalev – *Durere*
Tracy Chevalier – *La marginea livezii*
Saud al-Sanousi – *Tulpina de bambus*
Elif Shafak – *Bastarda Istanbulului*
Roy Lewis – *Cum l-am mâncat pe tata sau*
Omul evoluției
Christine Angot – *O iubire imposibilă*
María Dueñas – *Cumpătarea*
Burhan Sönmez – *Istanbul Istanbul*
Florian Illies – *1913: Vara secolului*
Yann Martel – *Munții Înalți ai Portugaliei*
Philippa Gregory – *Îmblânzirea reginei*
Ngũgĩ wa Thiong'o – *Un bob de grâu*
Jonathan Franzen – *Puritate*
Susan Abulhawa – *Albastrul dintre cer și ape*
Patti Smith – *Trenul M*
Michele Mari – *Roderick Duddle*
Simon Liberati – *Eva*
Philippe Besson – *Rătăcitori prin Lisabona*
Irina Teodorescu – *Blestemul tâlharului mustăcios*
Jón Kalman Stefánsson – *Tristețea inginerilor*
David Duchovny – *Bucky F*cking Dent*
Charles Bukowski – *Dragoste la 17,50 \$*
Ian McEwan – *Coajă de nucă*

Anna Gavalda – *O viață mai bună*
Eowyn Ivey – *Spre marginea luminoasă a lumii*
Geraldine Brooks – *Poporul cărții*
Dorit Rabinyan – *Viața dincolo de graniță*
Clara Usón – *Fiica Estului*
Asko Sahlberg – *Irod*
Andreï Makine – *Arhipelagul altei vieți*
Philippa Gregory – *Trei surori, trei regine*
Ian McGuire – *Apele Nordului*
Lily King – *Euforia*
Paolo Cognetti – *Cei opt munți*
Philippe Besson – *Încetează cu minciunile tale*
Andreï Makine – *Pe vremea fluviului Amur*
Don DeLillo – *Arta corpului*
Benedict Wells – *Sfârșitul singurătății*
Mia Couto – *Confesiunile leoaicei*
Ngũgĩ wa Thiong'o – *Petale de sânge*
Gao Xingjian – *O undiță pentru bunicul meu*
Kazuo Ishiguro – *Rămășițele zilei*
Kazuo Ishiguro – *Să nu mă părăsești*
Kazuo Ishiguro – *Amintirea palidă a munților*
Kazuo Ishiguro – *Nocturne. Cinci povești
despre muzică și amurg*
Serge Joncour – *Contează pe mine*
Kazuo Ishiguro – *Pe când eram orfani*
Elif Shafak – *Cele trei fiice ale Evei*
Bandi – *Acuzația*
Kazuo Ishiguro – *Un artist al lumii trecătoare*
Bernhard Schlink – *Cititorul*
Elias Khoury – *Copiii ghetoului. Numele meu este Adam*
Peter S. Beagle – *În Calabria*

Janice Pariat – *Inima cu nouă încăperi*
Hisham Matar – *Întoarcerea. Tați, fii și pământul dintre ei*
Juan Gabriel Vásquez – *Forma ruinelor*
David Grossman – *Cineva cu care să fugi de acasă*
Golnaz Hashemzadeh Bonde – *Ceea ce datorăm*
Azar Nafisi – *Citind Lolita în Teheran*
Sayaka Murata – *Femeia minimarket*
Chuck Palahniuk – *Fight Club*
Kazuo Ishiguro – *Nemângâiații*
Yan Lianke – *Zile, luni, ani*
Carlos Ruiz Zafón – *Labirintul spiritelor*
Jeffrey Eugenides – *Marele Experiment*
Jesmyn Ward – *Cântec pentru cei neîngropați*
Michel Bussi – *Nuferi negri*
Paolo Cognetti – *Băiatul sălbatic*
Olga Tokarczuk – *Rătăcitorii*
Philippa Gregory – *Ultimul dintre Tudori*
Tom Perrotta – *Doamna Fletcher*
Kamel Daoud – *Zabor sau Psalmii*
Jón Kalman Stefánsson – *Inima omului*
Jonathan Franzen – *Libertate*
Yannick Haenel – *Apără-ți coroana*
Matthew Weiner – *Heather, cu totul*
Rabih Alameddine – *Îngerul istoriei*
José Eduardo Agualusa – *Teoria generală a uitării*
Olga Tokarczuk – *Ultimele povestiri*
Irvine Welsh – *Artistul Begbie*
Arturo Pérez-Reverte – *Falcó*
Daniel Rondeau – *Mecanica haosului*
Robert Seethaler – *O viață de om*
Bernhard Schlink – *Olga*

Simone van der Vlugt – *Albastrul din miez de noapte*

Négar Djavadi – *Dezorientală*

Jonathan Coe – *Numărul 11 sau Mărturii despre nebunie*

Nnedi Okorafor – *Cine se teme de moarte*

Daniel Mendelsohn – *O odisee*

în pregătire:

Ian McEwan – *Mașinării ca mine*

www.polirom.ro

Redactor: Dan Croitoru
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: mai 2019. Apărut: 2019
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la GANESHA PUBLISHING HOUSE – București
tel.: 021 423.20.58, tel./fax: 021 424.98.13,
e-mail: contact@ganesa.ro, web: ganesa.ro

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România
Nr. RO44RNCB5101000001710001 BCR UNIREA

DANIEL MENDELSON (n. 1960) este unul dintre cei mai importanți esești și critici literari americani ai momentului. După absolvirea studiilor de limbi și literaturi clasice la University of Virginia și Princeton University, s-a stabilit la New York și a început să publice în mod regulat eseuri, cronici literare și articole în *The New Yorker* și *The New York Review of Books*. Dintre cărțile publicate amintim *The Lost: The Search for Six of Six Million* (laureat cu National Book Critics Circle Award, National Jewish Book Award, Prix Médicis), *The Elusive Embrace: Desire and the Riddle of Identity* (1999), *Waiting for the Barbarians: Essays from the Classics to the Pop Culture* (2012). A tradus poemele lui Konstantinos Kavafis. *O odisee* este prima traducere în limba română din opera lui Daniel Mendelsohn.

**Daniel Mendelsohn este câștigătorul
Prix Médicis Étranger 2007 pentru
ediția în limba franceză a volumului *The Lost***

„Mai presus de orice, cartea de față e o poveste de dragoste. Mendelsohn își croiește drum prin textul *Odiszeii*, recompunând totodată o istorie mult mai personală, mai cuprinzătoare – cea a propriei familii. Ambele odisee au în centrul lor rătăciră, recunoașteri, întoarceri acasă. Cartea întreabă și se întreabă: cum este posibil, de fapt, să cunoști pe cineva cu adevărat?”

The Wall Street Journal

„Cu ajutorul lui Homer, Mendelsohn a înălțat un monument închinat tatălui său: o dovadă extraordinară de dragoste filială.”

The Times Literary Supplement

„O carte bună te face să-ți dorești să citești mai mult, observă tatăl lui Mendelsohn la finalul cursului. Observația este incredibil de adevărată în ce privește această zguduitoare nouă odisee.”

Alberto Manguel

ISBN 978-973-46-7146-5

9 789734 671465

www.polirom.ro

Carte publicată și în ediție digitală

SOTERA
44,95